STEVEN SPIELBERG DIGITAL YIDDISH LIBRARY
NO. 09665

SHRIFTN

Ephraim Kaganowski

THE MAX PALEVSKY
YIDDISH LITERATURE COLLECTION

NATIONAL YIDDISH BOOK CENTER
AMHERST, MASSACHUSETTS

0-657-09665-2

D:\YIDDISH\TITLES\9780657096656T.PS

THE STEVEN SPIELBERG DIGITAL YIDDISH LIBRARY PROVIDES
ON-DEMAND REPRINTS OF MODERN YIDDISH LITERATURE

ORDERS MAY BE PLACED BY PHONE AT (413) 256-4900 X155; BY FAX AT (413) 256-4700; BY E-MAIL AT ORDERS@BIKHER.ORG; OR BY MAIL AT NATIONAL YIDDISH BOOK CENTER, 1021 WEST STREET, AMHERST, MA 01002-3375 U.S.A.

©1999 NATIONAL YIDDISH BOOK CENTER

•

MAJOR FUNDING FOR THE
STEVEN SPIELBERG DIGITAL YIDDISH LIBRARY
WAS PROVIDED BY:
Lloyd E. Cotsen Trust
Arie & Ida Crown Memorial
The Seymour Grubman Family
David and Barbara B. Hirschhorn Foundation
Max Palevsky
Robert Price
Righteous Persons Foundation
Lief D. Rosenblatt
Sarah and Ben Torchinsky
Harry and Jeanette Weinberg Foundation
AND MEMBERS AND FRIENDS OF THE
National Yiddish Book Center

•

The *goldene pave*, or golden peacock, is a traditional symbol of Yiddish creativity. The inspiration for our colophon comes from a design by the noted artist Yechiel Hadani of Jerusalem, Israel.

BOOK DESIGN BY PAUL BACON

PRINTED IN THE U.S.A. ON ACID-FREE PAPER

אפרים

קאַגאַנאָווסקי

נערוון

ערצײלונג

אויסגאַבע

אַרויסגעגעבן דורכן פֿאַרבאַנד פֿון די
יידישע געזעלשאַפֿטן אין פֿראַנקרייך

מיט דער מיטהילף פֿון קולטור־דעפּאַר־
טאַמענט פֿון „דזשאַינט“ — פֿראַנקרייך

און מיט באַטייליקונג פֿון די לאַנדס־
מאַנשאַפֿטן : „וואַרשע־אַכאָטע“, פּאַריז
און „אָטוואָצק־פֿאַלעניץ“, פּאַריז

הילע און צייכענונגען : א. קאַגאַנאָווסקי

E· KAGANOWSKI
S C H R I F T N
Œ U V R E S

פֿאַרענדיקט צו דרוקן ביי „אַבעסע“,
11 רי לואי־בלאַן, פּאַריז, אַפּריל 1951

Tous droits réservés, copyright by Union des Sociétés Juives de France.

אַבֿרהם קאַרפּינאָוויטש

פאַרוואָרט

דאָס בוך, וואָס איך גיב דערמיט איבער מיינע לייענער, איז צו־זאַמענגעשטעלט פון דערציילונגען, וואָס זענען געשריבן געוואָרן אַמיינסטן ביז צו דעם אויסברוך פון דער מלחמה אינם יאָר טויזנט ניינהונדערט ניין און דרייסיק. די דערציילונגען זענען געווען גע־דרוקט אין פאַרשידענע אויסגאַבן, אין צייטונגען, אין זשורנאַלן אין פוילן און אין אַמעריקע.

די צאָל דערציילונגען, וואָס גייען אַריין אין דער זאַמלונג, זענען נאָר אַ קליינע טייל. די גרעסטע צאָל פון מיינע אַרבעטן וואַרטן אויף זייער ריי געזאַמלט צו ווערן אין ביכער.

אַחוץ דעם איז אַ באַדייטנדיקע טייל פון מיינע ליטעראַרישע אַרבעטן נאָך ביז איצט נישט אָפּגעפונען געוואָרן, נאָך דער פאַר־ניכטונג פונם יידישן וואָרט דורך די דייטשן אין פוילן.

אויך די פאָרליגנדיקע ווערק זענען געפונען געוואָרן אין דער וואַרשעווער, פוילישער נאַציאָנאַלער ביבליאָטעק, צוזאַמען מיט אַ גרויסן אוצר פון יידישע צייטונגען, ביכער און זשורנאַלן, וועלכע זענען צום גליק, דורך די דייטשן נישט באַמערקט געוואָרן. דאָס

האָט פיל יידישע שרייבער נאָך דעם חורבן געהאָלפן, טיילווייז, צו־ריקשטעלן זייער ליטעראַריש פאַרמעגן.

עס זענען אבער ליידער נישט געראַטעוועט געוואָרן אפשר די גרעסטע טייל פון מיינע נישט געענדיקטע, גרעסערע אַרבעטן, וואָס איך האָב דורך די אַלע יאָרן געשריבן אויסער דער רעגלמעסיקער, באַשטענדיקער מיטאַרבעטערשאַפט אין די צייטונגען. עס וואָלט גע־ווען איבעריק אויסצורעכענען זייער צאָל און זייער ווערט פאַר מיר, ווייל קיינער איז נישט אימשטאַנד מיר דאָס צוריקצוגעבן און צו פאַרגיטיקן.

אַ פוילישער לעבנגעבליבענער ייד דאַרף נישט קלערן וועגן דעם, וואָס ער האָט פאַרלוירן.

*

דאָס בוך האָב איך באַצייכנט אַלס יובילייאום־אויסגאַבע, ווייל אינם יאָר טויזנט ניינהונדערט ניין און פערציק איז געוואָרן פערציק יאָר, זייט איך האָב פאַרעפנטלעכט מיינע ערשטע דערציילונגען.

דאָס איז געווען אינם יאָר טויזנט ניינהונדערט ניין.

איך בין דעמאָלט אַלט געווען זיבעצן יאָר.

אַ נעפּל פון פייער און בלוט שטייט צווישן אונדז און יענע טעג. מען מוז פאַרמאַכן די אויגן און דאָס האַרץ אויף גאַנצע בערג בייגער און גאַנצע פעלדער קברים פון די נאָנטסטע און ליב־סטע, כדי צו דערזען, די ליכט פון יענע ווייטע טעג, די טעג פון אויפשטייג, פון גרויסע האָפענונגען און גלויבן אין אונדזער ליטע־ראַטור.

וואַרשע האָט נאָך דעמאָלט געלעבט מיט די צווייטן פון דעם פאַר־שווינדנדיקן נייַנצנטן יאָרהונדערט. אבער עס ווייען נייע ווינטן.

נאָך די יאָרן פון די ערשטע שטורמען, נאָך דעם פינפטן און זעקסטן יאָר קומט ווי אַן עלעגיש אָפּווײנען. פּוילן שפּאַרט אָן איר צעבלו־טיקטן קאָפּ אויף דער ברוסט פון אירע עקזאַלטירטע, נאַציאָנאַל־ראָמאַנטיש־רעוואָלוציאָנערע גייסטער: וויספּיאַנסקי, פּשיבישעווסקי, פּשערווא־טעטמייער און זשעראָמסקי, וועלכע שטייגן אַריבער די בעסקידן און אַלפּן, דעם קראָקאָווער־עסטרייכישן קאָרדאָן. פּוילן וואַכט אויף אונטער די טרייסלענדיקע ווינטן פון דעם גרויסן, רו־סישן דראַנג צו באַפרייאונג.

אויך אויף דער יידישער גאַס באַווייזן זיך נייע געשטאַלטן. אַ שפּאָרע פאָלקסטימלעכע אינטעליגענץ, געקומען פון די צעגראַ־מירטע פּאַרטייען, וואַרפן זיך צו בילדונג און וויסן. עס אַנטשטייען גרופּן און קרייזן, וואָס זוכן דאָרשטיק נייע וועגן אויסצולאָדן דאָס אויפגעוועקטע געפיל פאַר פרייהייט און גערעכטיקייט. עס אַנטפּלעקט זיך פאַר זיי די שיינקייט פונם פּשוטן פאָלקס־מענטש. און יונגע, באַפליגלטע גייען זיי אין דער טיף פונם יידישן פאָלקס־לעבן.

עס קומען יונגע שרייבער, עס קומען קינסטלער פון פּוילישע שטעט און שטעטלעך, באַגאַבטע, פול מיט ליבע און געפיל פאַר שיינקייט.

עס זינגט אויף דער יידישער גאַס. און איבער אַלעם טראָגט זיך די רופנדיקע שטים פון דעם גרויסן, יידישן שיין־גייסט י. ל. פּרץ.

אויף זיין רוף קומען, פון אַלע קלאַסן און פון אַלע שיכטן — יוגנט. זיי גייען ווי לונאַטיקער, אַרויף... אַרויף...

און טרעפן צו פּרצעס טיר.

*

י. ל. פּרצעס טיר אויף צעגלאַננאַ 1. אין די נאָכמיטאָג־שעהן האָט די טיר נישט גערוט. אַלץ פון דעם יידישן קינסטלערישן

ווארשע, פונם גאנצן לאנד, האט נישט געקאנט אויסמיידן די טיר. פרצעס טיר איז געווען דער אדרעס פאר דעם יידישן שאפן אין דער גאנצער וועלט.

און אין איינעם א ליכטיקן זומערטאג, האב איך אויך מיט אן אומדרייסטער האנט אנגעקלונגען אין דער כישופדיקער טיר.

איך בין שוין דעמאלט געווען א שילער פון דער ווארשעווער אקאדעמיע פאר מאלעריי. איך האב געוואלט מאלן בילדער. אבער שרייבן איז מיר געווען גרינגער. דערפאר האב איך אלץ, וואס כ'האב נישט געקאנט אויפמאלן, אויפגעשריבן. צו פרצן בין איך געגאנגען אונטערן דרוק פון מיינע פריינט, יונגע שרייבער און קינסטלער. איך בין געשטאנען הינטער פרצעס טיר ווי א פארבלאנדזשעטער. איך האב נישט געוווסט, ווי אנצורופן מיינע עטלעכע פארשריבענע זייטלעך פאפיר.

נאר אט האט זיך די טיר געעפנט און פאר מיר איז געשטאנען י. ל. פרץ.

אלץ, וואס איך האב מיר פארגעברייט אים צו זאגן, איז פאר־שטענדלעך ערגעץ אוועקגעפלויגן.

פרץ, וועלכן איך האב אזוי גוט געקאנט פון די גאסן, פון די ליטעראַרישע אוונטן און פון מיינע חלומות...

איצט האט נעבן מיר געאטעמט זיין האלב אפן, קרעפטיק, פול מיט אימפעט, מויל, אויף וועלכן עס האבן זיך געזילבערט די שווערע פויליש־פריצישע וואנסן.

כדי צו כאפן דעם אטעם פון דער גרויסער איבעראשונג, האב איך געפרעגט, אליין נישט וויסנדיק פארוואס, אויף פויליש:

— צי קאן איך רעדן מיט דעם ה' פרץ...

— דאָס בין איך... איר קאָנט רעדן יידיש...

*

איך האָב נישט בדעה אין דעם אָרט צו באַשרייבן מיין ערשטן באַזוך ביי פּרצן.

איך געדענק נאָר, אַז עס איז שוין געווען פאַרנאַכט, ווען איך האָב מיך, אין מיין זיבעצניעריקער לייכטקייט, אַראָפּגעלאָזן פון די טרעפּ, וואָס זענען מיר שוין איצט פריינטלעכע און היימישע געווען.

די גאַסן און די מענטשן זענען געווען אָפּגעגילדעטע פון דער געזעצטער זון, וואָס האָט געצאַפּלט אין אַ ראָזן זידנדיקן פלאַם.

איך בין גיך אַרויס פון דער יידישער גזשיבאָור־געגנט און אריין אין שטילע, פרעמדע, פּוילישע גאַסן. איך בין געגאַנגען אָן אַ ציל. די קערבעדזש־בריק ־איז געהאנגען ווי אַ צאַרט געוועב איבער דער ווייסל, וואָס האָט איצט געשפּילט מיט גאַנצע אָפּגרונטן צעפלאָסן גאָלד. עס האָבן זיך אָנגעצונדן די לאַמטערן אויף די אַלטע, פּויי־לישע גאַסן פון פּראַגע. איך האָב אַריינגעקוקט אין די אַלטע, יידישע הויפן פון פּראַגע און מיר האָט זיך געדאַכט, אַז דאָס אַלץ, שפּילט און לעבט אייביק פאַר מיר...

יידיש לעבן... אייביק יידיש לעבן...

איך האָב מיך געטראָגן פון איין ברעג שטאָט צו דער אַנדערער. דער לילער זומער־אָוונט האָט זיך אָנגעטראָגן אויף דער אַלטער וואַרשע. די אויאַזדאָווער אַלעיען זענען געווען ווי איינגעהילט אין בלויען זייד. דערנאָך שוין אין שפּעטן אָוונט בין איך געזעסן אויף אַ באַנק הינטער די לאַזשענקעס און פלוצלונג איז מיך באַפאַלן אַ שווערער אומעט. מיינע אויגן זענען אנגעלאָפן מיט בריענדיקע טרערן. אַ שווער, דריקנדיק געפיל פון צווייפל, ווי איך וואָלט אָפּ־גענאַרט זיך אַליין, און אויך אים... פּרצן... אפשר האָט ער אַ טעות

געהאַט... אַ טעות, אויף וועלכן עס הענגט און וויגט זיך מיין גאַנץ לעבן.

אָבער איך בין אַלט געווען זיבעצן יאָר. די נאַכט איז געווען אַ בלויע, אַ וואַרעמע און אַ דורכזיכטיקע. מען האָט געהערט, ווי עס פּראַלן די קנאָספּן אינעם גאָרטן. און עס האָט געשמעקט. גיך איז איבערגעגאַנגען דער וואָלקן פון צווייפל און די בלויע, וואַרעמע נאַכט האָט מיך אַרומגענומען און צוגעזאָגט טויזנט גליקן...

*

י. ל. פּרצן האָב איך געקאַנט נאָר די לעצטע פינף יאָר פון זיין לעבן. איך בין אָפט געקומען אין זיין שטוב, וואָס האָט שטענדיק געהאַט דעם רייץ פון יום־טוב און דערהויבנקייט.

י. ל. פּרצעס פּערזאָן האָט געטראָגן מיט זיך אַ שטענדיקן אומרו. ער איז געווען באַהערשט פון אַ גרויסן און שטענדיקן הונגער נאָך אוידיטאָריע. ער האָט געהאַט דעם כוח אונטערצוואַרפן אַנדערע אונטער זיינע שטימונגען, ער האָט געזאָרגט און איז געווען פּאַטער־לעך פאַר די יונגע שרייבער, פון וועלכע ער האָט געהאַלטן און איז — דאַקעגן געווען קיל און צומאָל ראַציק צו מענטשן אָן סימנים פון באַגאַבונג.

די ספּעציפישע מקרבים־פּאָליטיק אַרום פּרצן, ווי אַרום יעדער צענטראַלער און פירנדיקער פּערזענלעכקייט, איז צו מיר נישט דער־גאַנגען. ווייל איך בין געווען דערפאַר צו יונג.

פון די קינסטלערישע פּערזענלעכקייטן, וואָס איך האָב באַגעגנט אין פּרצעס שטוב, זענען עטלעכע אויף לאַנגע יאָרן פאַרבליבן מיינע חברים און פריינט ווי: י. י. טרונק, שמעון קראַטקאָ, און זיין דע־מאָלטיקע פרוי די אַרטיסטין: מרים איזראַעלס, די איצטיקע — טעאַ אַרצישעווסקאַ.

מרים איזראעלס־ארצישעווסקא האט אריינגעטראגן אינם פרץ־קרייז דעם אידעאליזירטן מאדעל פאר א יידישער אדעליקייט. א געמיש פון ביבל, יידישער פאלקסטימלעכקייט און פוילישקייט צו־זאמען. זי איז געקומען פון א גרויסער, יידישער שטוב, פון יחוס, תורה און וווילשטאנד. די קינסטלער, ווי אויך מיר שרייבער, האבן אין איר דערזען דאס בילד פון אלע געשיכטלעכע פרויען־געשטאלטן, אנהויבנדיק פון דער ביבל, ביז דער „יידישער קעניגין פון פוילן״, די לעגענדארע אסתרקע, די געליבטע פון דעם פוילישן קעניג קא־זימיר דעם גרויסן...

מיט א צייט שפעטער האט זי געענדיקט די פוילישע דראמאטישע שול און געהאט אירע ערשטע אויפטריטן אויף דער פוילישער בינע.

אויך י. ל. פרץ האט אין איזראעלס־ארצישעווסקא געזען אלע העלדינס פון זיינע סצענישע שאפונגען און ער האט זי אינספירירט צו פארלאזן די פוילישע בינע און שפילן טעאטער אויף יידיש.

*

איינער פון מיינע נאנטסטע חברים, וואס האט אויף מיר גע־האט אפשר די טיפסטע, קינסטלערישע השפעה, איז געווען דער קינסטלער און סקולפטאר שמעון קראטקא.

אט דער וווּנדערבארער מענטש, ייד און קינסטלער, איז געווען דער לערער און וועגווייזער פון א גאנצן דור יידישע קינסטלער אין פוילן, וואס האבן אים קיינמאל נישט פארגעסן, ווו זיי זאלן נישט זיין.

אויב מען קאן גלויבן אין פארוואנדלונגען פון נשמות, איז קראטקא זיכער געווען א גילגול פון די גרויסע, אלטע מייסטער.

ער איז געקומען פון א מיטעלער, יידישער שטוב אין ווארשע און געברענגט מיט זיך אן ערלעכע פשוטקייט און חברישקייט, מיט

וועלכער ער האָט באַטיילט יעדן, וואָס האָט נאָר געהאַט אין זיך א פונק פון קינסטלערישן טאַלענט.

ער איז געווען פשוט ווי אַ קינד און האָט געלעבט אין אַ וויי־טער, אָפּגערייניקטער אַטמאָספער פון שיינקייט און האַרמאָניע. אויך זיין קונסט איז געווען פשוט און ערלעך. אָבער אַלץ, וואָס איז געשאַפן געוואָרן דורך אים, האָט געהאַט אין זיך אַ טיפן זין פון אייביקער שיינקייט.

שמעון קראַטקאָ האָט מיך געלערנט גלויבן אין קונסט, אַזוי ווי ער אַליין האָט געגלויבט. און אין שווערע טעג פון צווייפל געפין איך אַ טרייסט אין אונדזער גייסטיקער נאָענטקייט.

*

איך האָב געוואָלט דערמיט פאַרענדיקן מיין פאָרוואָרט, האַלטנ־דיק די עטלעכע זייטלעך פאַר אַ מין, כ׳וואָלט געזאָגט, „ליטעראַרי־שע וויניעטע”, וואָס זאָל טיילוויז אילוסטרירן דעם גייסט און קאָ־לאָריט פון מיין צייט. די צייט פון מיין שעפערישן אָנהויב.

מיין בוך דערשיינט אבער אין אַ צייט פון אַ גרויסער צעריסנ־קייט אין דער משפחה פון יידישע שרייבער. ווינציק זענען געבליבן די עדות פון יענער צייט. דער גרעסטער צאָל פון מיינע יוגנט־פריינט און מיטצייטלער האָבן דערטראָגן זייערע זכרונות ביז די דייטשע גאַז־קאַמערן. דערום האַלט איך נישט פאַר איבעריק צוצו־געבן נאָך עטלעכע קורצע, אויטאָביאָגראַפישע שטריכן.

*

געבוירן בין איך אין וואַרשע, אינם יאָר טויזנט אַכטהונדערט דריי און ניינציק. אין איינער פון די יידישע גאַסן. איך געדענק אפילו נישט אויף קלאָר, נישט דאָס הויז און נישט די גאַס. אָבער אַלצאיינס וויים איך, אַז עס איז נישט געבליבן קיין סימן, נישט

אפרים קאַגאַנאָווסקי אין 1909

פֿון דער גאַס, נישט פֿונם הויז און נישט פֿונם גאַנצן, אַמאָליקן ייִדישן וואַרשע.

פֿון אונדזער גאַנצע משפּחה איז אונדזער שטוב געווען די אַמיינסטן ייִדישע. די רעשט משפּחה איז געווען אַסימילירט און מיר האָבן מיט איר נישט געהאַט קיין באַזונדער נאָענטקייט.

איך בין געווען דער ייִנגסטער צווישן מײַן ברודער און שוועסטער. פֿאַר מיר און אויך נאָך מיר זענען בײַ מײַנע עלטערן געשטאָרבן פֿינף קינדער, ייִנגלעך. די פֿינף טויטן פֿון די וווּנדערבאַר־געראָטענע קינדער, וואָס האָבן געלעבט צו עטלעכע יאָר, האָבן אין דער שטוב איבערגעלאָזט אַן אָנגעבראָכן געמיט, וואָס האָט זיך אַמיינסטן אָפּגעשלאָגן אויף דער מאַמען. זי איז געווען אָנגעפּילט מיט קראַנקהאַפֿטע זעאונגען און שרעקן, וועלכע האָבן גיך צעשטערט איר וווּנדערבאַרע שיינקייט.

אויך מײַן שוועסטער איז געווען אַן אויסגעזוכטע שיינהייט מיט אַ גרויסער באַגאַבונג. זי האָט צו פֿופֿצן יאָר געענדיקט אַ יחוס־דיקע, פּוילישע מיטל־שול. קיין ייִדיש האָט זי נישט געקאָנט.

אָבער מיט אַ מאָל איז מיט מײַן שוועסטער געשען אַ וווּנדערלעכע פֿאַרוואַנדלונג. זי האָט זיך פֿאַרליבט אין ייִדיש און מיט איר גאַנצער אײַנגעבוירענער פֿײַנקייט און עכטקייט זיך אַרײַנגעלאָזט אין לייענען ייִדישע ליטעראַטור. זי האָט זייער ליב געהאַט קינסטלערישע ליטעראַטור און האָט געהאַלטן, אַז ייִדיש איז אַן אויסגעטרוימטע שפּראַך אויסצודריקן די דינסטע שטריכן פֿון כאַראַקטער און פֿאַרב.

מײַן מאַמע איז געווען באַאומרואיקט פֿון מײַן שוועסטערס ליבע צו ייִדיש. זי האָט מורא געהאַט, אַז דאָס וועט איר שטערן צו קומען אין דער „בעסערער געזעלשאַפֿט". דען מײַן מאַמע האָט אָוועק־

געגעבן אַ סך פֿון אירע כּוחות פֿאַר דער שוועסטערס בילדונג. אין קעגנזאַץ צו מיין פֿאָטער, וואָס האָט געהאַלטן, אַז „ביל־דונג, וואָס נויט אַ מענטשן צו קלערן, אַז ער איז מער ווערט פֿון אַן אַנדערן, מאַכט דעם מענטש קראַנקהאַפֿט און פֿאַרסמט אים דאָס לעבן"...

מיין פֿאָטער איז איבערהויפּט געווען דער קעגנזאַץ פֿון דער מאַמען. ער האָט געפֿירט אַ פֿריי לעבן, ליב געהאַט נאָר פּראָסטע מענטשן, רחמנות געהאַט אויף גבירים, וואָס „האָבן נעבעך נישט קיין פֿאַרגעניגן פֿון זייער לעבן".

ער האָט נישט פֿאַרטראָגן קיין אויסערלעכע פֿאָרמען פֿון רעלי־גיע, געהאַלטן, אַז אַ מענטש דאַרף עסן שוואַרץ ברויט מיט נאַטיר־לעכער שפּייז און האָט זיך אויך אַזוי געפֿירט.

ער האָט אויפֿגעוויזן, אַז ווען אַ מענטש שטייט אויף אינדערפֿרי און האָט נישט קיין חשק צו זינגען, איז אַ סימן, אַז ער איז קראַנק...

מיין פֿאָטער איז געווען אַ וווּנדערבאַרער דערציילער און וויפֿיל ער איז געווען אין שטוב, האָט מען נישט אויפֿגעהערט לאַכן. ער האָט אָוועקגעגעבן אַ סך פֿון זיין צייט אויף דערציילן און נאָכמאַכן פֿאַרשידענע „טיפּן". דערביי דערמאָן איך מיך נישט, אַז מיין פֿאָטער זאָל אויף עמעצן זאָגן אַ שלעכט וואָרט, וואָס זאָל אָנרירן יענעמס כּבוד, אָדער יענעמס אינטערעסן. זיין „נאָכמאַכן" איז שטענדיק געווען אַ פֿריינטלעכס און גוטמוטיקס.

אָנהויבנדיק פֿונם יאָר טויזנט ניינהונדערט ניין, פֿלעגן צו אונדז אין שטוב אָפֿט קומען מיינע ערשטע חברים, שרייבער און קינסטלער. די אָפֿטע איינגייער אין אונדזער שטוב זענען געווען: שלמה גילבערט, דער אומפֿאַרגעסלעכער, לוסטיקער, קלוגער און קראַנקער שרייבער. עס איז געקומען ש. ל. קאַווע, דער נישט־

שרייבנדיקער שרייבער. עס איז געקומען אַלטער קאַציזנע און י. י. זינגער, וואָס איז געווען מיין מאַמעס ליבלינג. ער איז נאָך דעמאָלט געווען אַ האַלב־חסידישער יונגערמאַן, וואָס האָט וווּנדערבאַר דער־ציילט מעשיות, פון רבנישן לעבן.

מיין טאַטנס ליבלינג פון זיי אַלע איז געווען איטשע מאיר וויסנבערג. דאָס איז געווען אַ סימפּאַטיע פון צוויי געזונטע פּאָלקס־מענטשן, וואָס האָבן איינער דעם אַנדערן דערציילט פונם אַלטן לעבן און אנגעקוואָלן פון דעם געזונטן, פּראָסטן פּאָלקס־מענטש און חוזק געמאַכט פון די „שוואַכע אינטעליגענטן"...

*

אָבער נישט לאַנג האָט געדויערט אונדזער שטוב.

איך געדענק זי קוים: פון די אומרואיקע יאָרן טויזנט נײַנהונ־דערט פינף, זעקס, ביז צום אויסברוך פון דער ערשטער וועלט־מלחמה — טויזנט נײַנהונדערט פערצן.

ביז דער צייט, איז אַלץ, וואָס איז פאַרבונדן מיט אונדזער שטוב און מיינע נאָנטע, מיר פאַרבליבן ווי אַ חלום, כאָטש עס זענען גע־ווען אַ סך געשעענישן אין מיין קינדהייט, וואָס בעטן זיך אויף דער פעדער. אָבער נישט אין דער פאָרם פון אַ פאָרוואָרט.

*

אינם יאָר טויזנט נײַנהונדערט פערצן איז אונדזער שטוב אונ־טערגעגאַנגען. מיין מאַמע, מיין ברודער און מיין שוועסטער, האָבן פאַרלאָזן וואַרשע און זענען אַוועק קיין אָדעס, כדי איבערצוּוואַרטן די דייטשע אָקופּאַציע פון פּוילן. נאָר מיין פאָטער האָט וואַרשע נישט געוואָלט פאַרלאָזן, און איז געבליבן אַליין.

נאָך דער מלחמה און דער רעוואָלוציע איז שוין קיינער פון זיי נישט צוריקגעקומען קיין פּוילן.

אזוי האָבן זיך ביסלעכווייז איבערגעריסן צווישן אונדז די אָנגעוויטאָקטע פעדעם פון בענקשאַפט, און עס איז פאַרבליבן ווי אַ פאַרטרוקנטע ווונד פון צענדליקער יאָרן. עס האָט זיך אַלץ געוואָלט גלויבן, אַז עס וועט קומען אַ צייט, ווען מען וועט זיך צוריק באַהעפטן, צוריק געפינען די בלוט־נאָנטקייט, ווי מען געפינט צוריק אַ פאַרלוירן פאַרמעגן.

אָבער געשען איז אַנדערש.

אינם יאָר טויזנט ניינהונדערט איין און פערציק, האָבן זיי אַלע, מיט זייערע קינדער, זיך געפונען אויף אַ שיף אויפן שוואַרצן ים, בעת דער עוואַקואַציע פון אָדעס. די דייטשן האָבן אויפגעריסן די שיף, און זיי זענען אַלע דערטרונקען געוואָרן.

דאָרט זענען געווען:

מיין מאַמע: סאָניע.

מיין שוועסטער: לידאַ.

מיין ברודער: איסאַק.

זייערע מענער, פרויען און קינדער.

זייער געביין איז נישט געקומען צו קבר ישראל. דערום גיב איך אָן זייערע נעמען.

זאָל דאָס זיי דינען פאַר אַ מצבה, כל זמן מיין בוך וועט לעבן צווישן ייִדן.

פאַריז, פרילינג 1951.

ווארשע

אַלטע ייִדן

אינם שטאָטישן גאָרטן אויף די בענק זיצן זיי שוין פון דער פריער שעה אָן. זיי קומען פון אַלע עקן שטאָט. קוים, קוים רוקן זיי זיך מיט קורצע, אַלטע טריט. טייל שלעפן נאָך אַ פוס, אָדער אַ גלייכע, טויטע האַנט. זיי זענען אָנגעטון אין שוין פאַרגעסענע, אַלט־פרענקישע רעק, ווי אין אַ טעאַטער. זייער קליידונג דערמאָנט אין אַלטע צייטן. אָבער די אַלטע צייטן זענען — זייערע. די פאַרגאַנגענע צייט איז זייער פאַן.

די אַלטע לייט קענען זיך, ווי זיי וואָלטן אַלע געהערט צו עפּעס איין געהיימער סעקטע.

זיי פאַרנעמען זייערע בענק אין דעם שטאָטישן גאָרטן. דער לאַנגער ווינטער האָט זיי פאַריאָגט, צוגלייך מיט די פליגן, וואָס בלייבן ערגעץ צוגעקלעבט צו אַ פענצטער. ווידער ברענט די זון איבער די האַרטע בענק, וואָס זענען קיינעמס נישט. און אונטער דער זון זיצן אויסגעזעצט די אַלטע לייט.

צוגעבויגן קאָפּ צו קאָפּ, מיט שטאַרער פאַרזאָרגטקייט אין די מידע אויגן גייט איינער דעם צווייטן איבער די שלעכטע ידיעות פון דער „היינטיקער וועלט"...

די זון ברענט איבער זיי. אָן אומהיימלעך, גליענדיק ליכט דעקט אויף דעם לאַנגזאַמען גאַנג פון זייער פאַמעלעך בלוט, די קנופּן פון זייערע אָדערן אויף די פאַרוועלקטע קעפּ, אויף די הענט וואָס ווייזן די אָנגעשטרענגטע אַרבעט פון דער רעשט לעבן אין זייערע גלידער. אָט, אָט, שמעלט עס זיך אָפּ.

די זון הענגט אויף עפּעס אַ גראָבן, נישט־קלוגן סיסטעם. די אָדערן זענען ווי אַלטע דראָטן פאַרקניפּט. עס ווילט זיך נישט קוקן, ווי אַזוי דאָס וועט זיך איבערייסן, פּלאַצן. און עס כאַפּט אַרום אַ גרויל פאַר דער נישט־זיכערקייט פון דעם אָפּגענוצטן לעבן, וואָס קלאַפּט נאָך אונטער זייער דינער, טרוקענער הויט.

אָבער אויף די בענק גייט אַ רעשיקער שמועס. דאָ רעדט זיך וועגן פאַריכטן די היינטיקע וועלט, די שלעכטע וועלט און וועגן דעם, ווער האָט די וועלט קאַליע געמאַכט, די „היינטיקע מענטשן“...

אַמאָל אַ אַמאָל איז געווען גוט...

די איינגעפאַלענע, אָנצייניקע מיילער בייסן די היינטיקע וועלט. אַמאָל... און דער עיקר אַמאָל האָט מען געלעבט לאַנג... דער מענטש איז געווען שטאַרק... ער האָט נישט געהאַט קיין צרות...

אַמאָל... אַמאָל...

און עס צינדן זיך אָן די שטאַרע בליקן. די אַלטע לייט שווימען אַריין אין דער געשטאָרבענער צייט. דאָרט פילן זיי זיך היימיש, און עס שפּינט זיך אויס אַ וועלט — אַן אַריינגעזונקענע אין דער ווייט. אַ וועלט, פון וועלכער די אַלטע ציען אַרויס אַ זיסקייט אַזוי ווי פון אַלטן ווייַן...

לאַנגזאַם און פלאַך שפּילט דאָס בלוט אין די אָנגעצויגענע אָדערן אָבער די אויגן זענען נאָך פול מיט חשק צו אָטעמען.

איינער פון די אַלטע דערציילט: ער איז געפאָרן דורך אַ טיפן וואַלד... ער האָט פאַרבלאָנדזשעט... ס'איז צוגעפאַלן די נאַכט... ס'איז אים באַפאַלן אַ גרויסע אימה... האָט ער זיך אונטערגעלייגט דעם טלית און תפילין. ער איז געלעגן אויף דעם וואַלד־גראָז און געזאָגט תהילים...

אַן אַלטע, גרויסע, גלויביקע יידישקייט שלאָגט אַרויס פון אַלעם, וואָס דער ייד דערציילט. דערנאָך האָט אָנגעהויבן טאָגן... ער האָט באַגעגנט אַ פויערל... און די מעשה ענדיקט זיך אַזוי געוויינלעך. דאָס פויערל האָט אים נישט דערהרגעט מיט דער האַק... דאָס פויערל האָט אים אַרויסגעפירט פונם טיפן וואַלד...

קיינער פון די אַלטע לייט וווּנדערט זיך נישט, וואָס אין טונקעלע, שטרענגע פּוילישע וועלדער זענען יידן געלעגן אויף די טליתים... און עס פאַרגייט אַן אַלטער ריח יידישקייט. מען דערציילט פון יידי־

שער עשירות, פון „גאָלדענע רענדלעך“... מען דערציילט פון גליקן און אומגליקן... פון יידישע גבורים... פון שטאַרקע יידן, וואָס זענען ביינעקומען גוים...

מען דערציילט פון פריידיקע, יידישע יום־טובים, פון שמחות און מאָלצייטן, וואָס מען האָט געפּראַוועט. און מען באַדויערט די איצטיקע וועלט, וואָס איז אַזוי אָרעם און אַזוי ענג.

עס ציטערן די הענט ביי די אַלטע לייט, ווען זיי שפּאַרן אונטער זייערע מידע קעפּ, עס דאַכט זיך, אַז די גרויע בערד ציען זיי אַראָפּ. אָבער עס איז נאָך אַלץ דאָ וואָס צו דערציילן.

מ'איז געפאָרן אויף גרויסע ירידים... מ'האָט געהאַנדלט...

און עס שטייגן אויף וועגן און שליאַכן... און עס סקריפּען אָנגעלאָדענע וועגענער... סחורה... סחורה...

דאָ כאַפּט אונטער אַן אַלטער, ביינערדיקער ייד:

ער איז געווען ביים וואַסער... ער האָט געהאַט די ווייסל... פון דור דורות... זיינע טראַטועס זענען געשוואומען אויף די וואַסערן...

און עס פאַרכאַפּט דעם אָטעם פון שטראָמיקע וואַסערן... מיט דעם ריח פון פרישן, פייכטן יידישן געהילץ.

דערנאָך שווייגט מען לאַנג. עס טראָגן זיך קרעכצן. אַלטע יידישע קרעכצן פון באַדויער. קרעכצן, וואָס רעדן וועגן עפּעס, וואָס האָט קיין נאָמען נישט...

די גרויע קעפּ לאָזן זיך אַראָפּ און די בליקן פאַרטראָגן זיך ערגעץ ווייט אין אַן אומבאַקאַנטן, פרומען וועג אַריין.

און עס הויבן אָן פאַלן טונקעלע, שווערע ווערטער ווי שטיינער. יעדער וויל זיך אויף עפּעס באַקלאָגן, נאָר ער ווייסט נישט אויף וועמען. אַ האָפנונגלאָזער אומעט לייגט זיך אַוועק אַרום די מענטשן. און איינער פרעגט דעם צווייטן:

— וואָס וועט זיין...

— ס'וועט גאָרנישט זיין... מען וועט גיין אַהין... און מען וועט ליגן...

אַלע קעפּ דרייען זיך אויס. צו דעם קליינעם, אַכציקיעריקן אַפּיקורס, וואָס זיצט ווי שטענדיק ביי דער זייט. זיינע קליינע, שוואַרצע, פינטלענדיקע אויגן זענען אָנגעגאָסן מיט סאַרקאַסטישן שפּאָט, זיין

קליין פּנים איז אָפּגעגאָלט און טרוקן ווי פֿון געלן ביין, און דאָס שוואַרצע, איינגעפֿאַלענע מויל איז פֿאַרקרימט אין אַ שמייכל.

די אַלטע לייט רוקן זיך אָפּ פֿון אים.

— עס וועט גאָרנישט זיין... גאָרנישט...

*

אַ פֿריילעכער רעש פֿון קינדער רייסט זיך אַריין אין דער אַלייע. די קינדער פֿינטלען אַרום, באַגילדטע פֿון דער זון. זיי פֿאַרייסן זייערע פֿרישע, צעשפּילטע קעפּלעך צום הימל. פֿון אויבן טראָגט זיך אַ ריטמישער רעש, אַ זשומען, ווי אַ מעכטיקע בין וואָלט זיך אָנגעטראָגן.

די קינדער קוקן אַרויף מיט פֿאַרווונדערונג און נייגיר צו דער הייך, וווּ עס בלאַנקט און שפּילט מיט זילבער אַן עראָפּלאַן.

אויך די אַלטע לייט האָבן אויפֿגעהויבן די קעפּ. און איינער זאָגט מיט אַ מאַטער שטים, ווי מען זאָגט אָן שלעכטע בשורות:

— אָט דאָס איז עס...

— אַלע צרות קומען דערפֿון...

— און ס'זיצט מאַקע דאָרט אַ מענטש...

— אפֿשר יאָ...

דער אַלטער אפּיקורס האָט געלאַכט ווי אַ שד:

— אַ מענטש... טאַקע אַ מענטש... נישט קיין מלאך...

די אַלטע לייט קוקן אויף אים מיט גלאַנציקע אויגן פֿון צאָרן. און איינער זאָגט פֿאַרטראָגן:

— ס'איז געווען בעסער אָן דעם...

מען שווייגט לאַנג און שווער. מיט אַ מאָל זאָגט איינער:

— ייִדן... — זיינע אויגן זענען אויפֿגעהויבן און זיין ווייסע באָרד ציטערט:

— ייִדן... — די וועלט איז גאָרנישט... דער עיקר... דער עיקר איז... יענע וועלט...

— נו, און דאָרט?...

— דאָרט... מוז דאָך עפּעס זיין...

— אוודאי איז דאָ...

און מען בויגט זיך ווידער צוזאַמען און מען גיט זיך עפּעס איבער

און מען זאָגט זיך עפּעס צו. אַ פאַנאַטישע פאַרטראַכטקייט צעגיסט זיך איבער די אַלטע פּנימער.

עס איז דאָ... עס איז דאָ... ס'קאָן נישט זיין... ס'מוז דאָרט עפּעס זיין...

דער אפּיקורס שטעלט אָן זיינע ווייסע אויערן. ער שפּרינגט אויף און גייט גיך מיט אַלטערלעכע, קליינע טריטלעך. ער דערווייטערט זיך פון דער באַנק און וואַרפט פונדערווייטן שטעכיקע, בריענדיקע ווערטער:

— כ'דאַרף נישט קיין יענע-וועלט... דאָ, אויף דער וועלט גיט אַהער... אַלץ... ייִדן... דאָרט וועט גאָרנישט זיין...

די אַלטע לייט וואַרפן אים נאָך בייזע ווערטער ווי שטיינער, זיי פאַרטרייבן אים מיט זייערע אַלטע, קנאָכיקע הענט:

— זאָל ער גיין... זאָל ער גיין... דער אַלטער מזיק...

דער אַלטער אַפּיקורס קומט דאָ יעדן טאָג. ער גנבעט זיך דאָ אַריין ווי אַ וואָלף אין אַ סטאַדע שאָף און פאַרציקט זייערע זיסע חלומות וועגן יענער וועלט...

איצט איז ער געשטאַנען פונדערווייטנס ווי אַ פאַריאָגטער וואָלף. זיין שוואַרץ איינגעפאַלן מויל איז געווען פול פון טייוולאָניש געלעכטער:

— ייִדן... נאָר אויף דער וועלט... דאָרט איז גאָרנישטאָ...

*

אַלטע ייִדן. פון וואַנען זענען זיי געקומען... פון וואָס פאַר אַ זוניקער אייביקייט... פון וואַנען ציט זיך זייער גאַנג... אין דער וועלט דער פרעמדער... בייזער און דראָענדיקער...

די האַנטשריפט

ער איז נאָך געווען אַ קליין ייִנגל, ווען ער האָט שוין געהאָלפן דעם טאַטן פירן די ביכער פונם הויז. ער האָט פון קינדהייט אָן געהאַט אַ שיינע האַנטשריפט און אין דעם פּאָליציי־קאָמיסאַריאַט, וווּ ער האָט אַלע אינדערפרי געבראַכט די הויז־ביכער אויף איינצוּמעלדן און אויסצומעלדן די שכנים פונם הויז, האָט מען שוין גערעדט וועגן דעם ייִנגלס האַנטשריפט.

דער „טשינאָווניק" פונם „אוטשאַסטאָק" פלעגט אים שטענדיק זאָגן:

— דו בערעק האָסט אַ שיינע האַנטשריפט... דאָס איז אַ גרויסער טאַלאַנט... אַ מתנה פון גאָט... ווען דו וואָלסט נישט געווען קיין „זשידאָק"... אַהאָ... וואָלסטו ווייט אָנגעשפּאַרט... ס'קאָן זיין... וואָלסטו געווען ביים סאַמע גענעראַל־גובערנאַטאָר אין קאַנצעלאַריע...

בערעקן האָט פון די רייד גענומען בייסן אין זיין ווייסער, שמאָלער נאָז. און זיינע טרוקענע, דינע, אָרנטלעך פּאַרקעמטע האָר האָבן זיך העכער אויפגעהויבן. זיינע בלייכע, לאַנגע פינגער האָבן אָנגעהויבן מאַניפּולירן אין דער לופט, ווי ער וואָלט געמאַכט „ציקן" מיט דער פעדער.

די שיינע האַנטשריפט האָט בערל געירשנט פון זיין פאָטער, וואָס איז געווען אַן אַריינגייער אין „אוטשאַסטאָק". ער האָט געפירט די ביכער פונם הויז און געשריבן „פּראָשעניעס". ווען זיין

פֿאָטער האָט צעפֿירט זיינע בלייכע, טרוקענע הענט, אַ לאָז געטון די פֿעדער, און עס האָט זיך אַ לייג אויס געטון מיט געצערטלטער קייִלעכיקייט דאָס לאַנגע, קלינגענדיקע וואָרט: „יעוואָ וויסאָקאָבלאַגאָראָדיע“, האָט ביי בערלען אַ ציטער געטון דאָס האַרץ און אַ געפֿיל פֿון פֿאַרגעטערונג האָט אים אַרומגעכאַפּט צו דעם הויכן, שמאָלן, טרוקענעם טאַטן.

בערל איז געוואָרן ענלעך צום טאַטן, כאָטש קיין באָרד האָט ער נישט געהאַט. ער איז געווען נאָך אַ יינגל און די גאַנצע שטוב, די משפּחה און אפֿילו באַקאַנטע האָבן געזוכט פֿאַר אים אַ לעבנסוועג.

פֿריער האָט מיט אים געלערנט דער פֿאָטער, דערנאָך, ווען ער איז אַריין אין דער האַנדלס־שול, האָט מען באַשטימט, אַז בערל וועט אַרבעטן אין אַ באַנק. און ווען אין איינעם אַ טאָג, גאַנץ אומגעריכט, איז דער פֿאָטער שטיל געשטאָרבן, האָט בערל איבערגענומען די „מעלדונקאָווע“ ביכער פֿונם הויז און געבליבן זיצן אויפֿן פֿאָטערס אַלטער, ברוינער, צעראַטענער שטול.

בערל האָט געדענקט אויפֿן קאָפּ אַלע איינוווינער פֿון די צוויי געדיכט־באַוווינטע הייזער, וואָס האָבן געהערט צו איין הויזווירט. ער האָט געדענקט אויפֿן קאָפּ צענדליקער אַדרעסן פֿון אַמעריקאַנער קרובים פֿון די שכנים, אָרעמעלייט, וואָס זענען געקומען צו אים, לאָזן שרייבן בריוו. זיי האָבן שטום געקוקט אויף זיינע ווייסע פֿינגער מיט די פֿעדער, זיי האָבן גאָרנישט באַדאַרפֿט זאָגן, בערל האָט שוין אַליין געוווּסט וואָס צו שרייבן, כדי צו רירן די הערצער פֿון די רייכע אַמעריקאַנער פֿעטערס, די „מיליאָנערן“. ער האָט געוווּסט וואָס צו שרייבן פֿאַר די אָרעמע מיידן פֿון דער געדיכטער, יידישער גאַס אין די בריוו צו זייערע חתנים אין די ווייטע „גובערניעס“, ווו זיי האָבן געדינט ביים „רוס“.

פּונקט ווי דער פֿאָטער האָט ער מיט די בלייכע, איידעלע פֿינגער צוגענומען די קופּערנע „צענערס“ פֿון די פּראָסטע, אָרעמע מאַרק־מענטשן.

זיין געציקטע שריפֿט האָט מען אַרומגעטראָגן ווייזן. עס זענען געווען פֿאַרשיידענע מוסטערן, לויט דעם פּרייז. בריוו צו כלות זענען

געווען געשריבן מיט „געדרוקטע" אותיות, באַפּוצטע מיט פייגעלעך און קונציקע דריידלעך.

פון אַלע ערומיקע גאַסן איז מען געקומען שרייבן בריוו און אַדרעסן צו בערלען.

*

ערשט מיט דער מלחמה האָט זיך דאָס גאַנצע שטיק לעבן אַרום בערלען, אָפּגעבראָכן, און ווי ערגעץ איינגעזונקען. פונם מאַטן איז פאַרבליבן אַ גאַנצער באַרג אַלטע קוויטאַנציעס, אויסגעשריבענע מיט זיין קונציקער שריפט, וואָס מ'האָט געהאַלטן אין דער שטוב פאַר אַ גרויסער ווערט. אָבער זייער ווערט איז איצט אָפּגעשטאָרבן אויף אייביק. אַרום בערלען האָט זיך ווי איבערגעדרייט די וועלט און קיינער האָט מער נישט באַדאַרפט זיין האַנטשריפט, עס איז מער נישט געווען, ווו זי צו פאַרווענדן. און בערלס לאַנגע, קנאַקעדיקע פינגער האָבן אַ לאַנגע צייט ווי אויפגעהערט לעבן.

ביז וואַנען דעם פאַטערס אַן אַלטער פריינט האָט בערלען אוועקגעזעצט נעבן אַ גרינעם טיש, אין אַ לאַנגן, מונקעלן צימער. דאָ האָט בייטאָג און ביינאַכט געברענט אַ גרינע לאָמפּ. דאָ האָט בערל נאָך אַ מאָל באַוויזן זיין האַנטשריפט.

דאָס איז געווען אַ לאָמבאַרד.

עפּעס אַ פּיפּיקער פאַרשוין מיט הויבע, שפּיציקע וואָנסן האָט בערלען כסדר דערלאַנגט ציפערן:

— צוויי גאָלדענע רינגלעך... איין און פיפציק מיט פיפציק...

בערל האָט לאַנגזאַם אויסגעפירט מיט זיינע איידעלע, בלייכע פינגער:

— צוויי גאָלדענע רינגלעך...

אין אַ לאַנגער ריי זענען געשטאַנען אויסגעשטעלט מענטשן מיט אומגעדולדיקע, פיבערהאַפטע פּעקלעך, ווי זיי וואָלטן זיי אַרויסגענומען פונם האַרץ.

דער שרייענדיקער פאַרשוין האָט זיי אונטערגעכאַפּט, אַריינגעשמאַכן אין זיי זיינע שפּיציקע אויגן, צוזאַמען מיט די שפּיציקע וואָנסן, און צוגעוואָרפן בערלען די ציפערן: אַ גאָלדענער זייגער מיט אַ דאָפּלטער טיר... פיר און זעכציק...

מענטשן האָבן זיך שטיל געקלאָגט מיט צאַפּלדיקע ליפּן, צע־פירט אומבאַהאָלפן מיט די הענט, אָבער בערלס פעדער האָט שוין זייער גורל אויסגעצירקלט, מיט רונדע, געציקטע בוכשטאַבן. ווי אַ נוטע, זיכערע מאַשין...

*

אין אַן אַלט, ווי פאַרשוואַלן, געל־גראָ הויז, מיט דיקע אומע־טיקע ווענט, פון וועלכע עס שלאָגט דער פאַרדומפּענער ריח פון שפּיטאָלן און בית־עלמינס מיטן נאָכריח פון אַלטע, פאַרשטאָרבענע צייטן, זיצט בערל.

אַ לאַנגע, גלייכע, ברוינע באָרד פאַרדעקט זיין אַלטמאָדישן, פאַרמלחמהדיקן קאָלנער און שניפּס, וואָס קיינער טראָגט שוין נישט מער. ער זיצט אין אַ ווינקל פון דעם גרויסן, טונקעלן זאַל און אַרום אים ליגט אַ שווערער אומעט.

זיינע ווייסע, לאַנגע פינגער מיט דער פעדער וואַנדלען איבער די בלעטער פון די גרויסע, שווערע קאַנצעלאַריע־ביכער. אַרום אים איז אַ רעש. מענטשן קומען און גייען אַרויס. מען וויינט, מען בעט און מען — דראָט. מענטשן פון דער גאַס, מיט גרינע פּנימער, אָפּ־געריסענע, מיט ריחות פון פייכטקייט, פון קראַנקייט און פון הונגער.

דאָ קומט מען בעטן ברויט, שפּיטאָלן. דאָ קומט מען נאָך טויט־שיינען פאַר געשטאָרבענע. אויסשרייבן טויט־שיינען קומט מען שטיל, מיט געבראָכנקייט, דאָ, אַהער, צו בערלען, וווּ ער זיצט אין אַ ווינקל הינטערן באַריער.

דער טויט פון יעדן יידן גייט דאָ דורך צוויי גראָבע ביכער אונטער בערלס האַנט. בערל זיצט ווי אַ טרוקענער, שאַרפנאָזיקער פויגל, וואָס איז פאַרבליבן פון אַ ווייטער, אויסגעלאָשענער וועלט.

מענטשן קומען צו צו זיין באַריער, קוקן מיט אָנגעווייטאָקטע אויגן, רעדן עפּעס און באַקלאָגן זיך.

בערלס טרוקענע פינגער כאַפּן אונטער דאָס פּאַפּיר און ער כאַפּט אויף דער פעדער דעם נאָמען פון דעם געשטאָרבענעם. אויב דער נאָמען הויבט זיך אָן מיט אַ בוכשטאַב, וואָס בערל האָט ליב, איז ער זייער צופרידן. ער האָט ליב: אַ „ק“ און אַ: „ב“. ער דרייט

אויס מיט דער פעדער דעם בוכשטאַב און שרייבט ווייטער: „גע־שטאָרבן".

ביי דעם באַריער שטייט אַן אויסגעלאָשענער מענטש; קוקט ווי בערלס האַנט צערטלט די אותיות, ער וואָלט געוואָלט נאָך עפּעס זאָגן וועגן דעם, אַז ס'איז נאָך געווען אַ יונגער און גוטער מענטש... האָט נאָך געקאָנט לעבן... נישט געווען מיט וואָס צו ראַטעווען...

בערל קוקט אויף דעם פּאַפּיר און געפינט, אַז דאָס פינטעלע אויף איינעם אַ בוכשטאַב איז נישט גענוג קיילעכיק. פּאַמעלעך טראַגט ער צו נאָך אַ טראָפּן טינט. דאָ דערזעט ער, אַז נאָך אַ בוכשטאַב איז נישט גוט אויסגעבעט ביי די זייטן, און די „ר" ביי דעם וואָרט „געשטאָרבן" איז צו קורץ. נאָך גוט וואָס ער האָט דאָס באַמערקט!...

דערנאָך זעט ער, ווי דער פרעמדער מענטש נעמט ביי אים דאָס פּאַפּיר. דער מענטש קוקט צומאָל נישט דערויף, און פאַרשווינדט. פאַרדריסט עס אים. עס איז אים אַ שאָד, וואָס ער קאָן עס נישט איבערלאָזן דאָ, ביי זיך אויפן טיש.

ערשט די לעצטע טעג האָט בערל אויפגעטאָן אַ נייעס. ער האָט אין די צענדליקער טויט־שיינען ביי דעם וואָרט: „געשטאָרבן" קונציק פאַרפלאָכטן צוויי בוכשטאַבן מיט אַ מאָל. אַלע טויט־שיינען פון יענעם טאָג אָן זענען אויסגעשריבן מיט בערלס נייעם אויפטו, מיט דעם שיינעם קונציקן „ציק".

און אין אַ פרייער מינוט, ווען עס זענען נישטאָ קיין אינטערע־סענטן, נעמט בערל אַ ריינעם בלאַנק פון אַ טויט־שיין און שרייבט אויס זיין אייגענעם נאָמען. ער האָט ליב דעם בוכשטאַב: „ב". ער קומט ביי אים אַרויס ווי אַ פיין וואַזעלע. דעם שיין שרייבט ער פאַר זיך אַליין. נאָך שענער, נאָך געפּאַרמטער. און ער שרייבט: „געשטאָרבן"...

פון דעם טויט־שיין האָט ער הנאה. ער באַדאַרף אים קיינעם נישט אַוועקגעבן. ער ליגט דאָ פאַר אים, אויפן טיש. און ער קאָן זיך אַנטציקן מיט אים. ער קאָן זיך איינמאָל פאַר אַלע מאָל אָנ־טרינקען מיטן געשמאַק פון זיין שאַפונג... פון זיין טאַלאַנט...

פון דער געטלעכער מתנה... פון זיין האַנטשריפט...

די באָבעשי פון פּראַגע

די באָבע בריינדעלע האָט שוין פון לאַנג פאַרגעסן דעם רעכענונג פון אירע יאָרן און טאָמער האָט עמעצער געמיינט, אַז זי איז עלטער פון אַכציק יאָר, איז די באָבעשי געווען אין כעס און זיך געבייזערט: „וואָס ציילט מען מאָ די יאָרן... וואָס האָט מען אויף מיר אַזוינס דערזען... כ׳דאַרף ניש מע זאָל מאָ צוליינגן... טאָקע להכעיס די שונאים וועל עך לעבן...“

זי איז געזעסן אינם ווינקל אויפן בעטעלע, מיטן שטעקעלע אין די קליינע, קינדערישע פינגערלעך. דאָס קליינע קעפּעלע מיט דעם ברוינעם קופּקעלע מיט די קאָלירטע ציטערנאָדלען האָט זיך געטרייסלט אין דער ברייט: „ניין... ניין“. די קליינע אייגעלעך זענען געווען האַלב־פאַרגלייזט און דאָס ראָזע איינגעפאַלענע מיילעכל האָט קינדעריש געפּישטשעט: „אַזאַ חוצפּה... צוצוליינגן יאָרן... אַז גאָט לאָזט מיך לעבן... זייער וועלט...“

די באָבעשי בריינדעלע האָט געוווינט אין פּראַגע אין דעם נידעריקן, הילצערנעם הייזל, פון וואַנען זי איז שוין פון לאַנגע יאָרן נישט אַרויסגעגאַנגען. נאָר ראש־השנה און יום־כיפּור האָט מען זי געפירט אין דער אַלטער פּראַגער שול דאַווענען. דאָס איז געווען איר שול, וואָס איר מאַן, מענדל פּראַגער, האָט געבויט פאַר די פּראַגער יידן, ווען אַרום זענען נאָך געלעגן ליידיקע לאָנקעס און קיין וואַרשע איז מען געגאַנגען ווי אין אַן אַנדער שטאָט איבער דער ווייסל און אויף דער בריק זענען געשטאַנען זעלנער אין רויטע הויזן.

אין יענע צייטן איז די באָבע בריינדעלע געווען די גרעסטע סוחרטע פון פּראַגע. זי האָט געהאַט דאָס ערשטע בשמים־געשעפט. זי האָט געהאַט הייזער און פעלד און מילן און צו איר מאַן, מענדל פּראַגער, זענען געקומען צו גאַסט די גרעסטע רביים פון קרוין־פּוילן.

קינדער האָט זי געהאַט זעכצן. ניין זין און זיבן טעכטער. צוויי טעכטער זענען געשטאָרבן אין קימפּעט. איינע נאָך דער אַנדערער: „עפּעס איז מען אין הימל אויף די זווגים נישט באַשטאַנען...“ איין זון איז משוגע געוואָרן, אָבער קיינער האָט שוין דאָס נישט געדענקט. די רעשט זין און טעכטער האָבן זיך ביסלעכווייז אַריבערגעטראָגן קיין וואַרשע, אַרום דעם גזשיבאָוו און טוואַרדע זענען געווען צעוואָרפן זייערע געוועלבער פון בשמים און שפּייז, פון נאַפט און קוילן, כשרן וויין אויף קידוש און הבדלה. די באָבעשי האָט זייט יאָרן נישט געוווּסט אויף קלאָר, וויפיל קינדערלעך די זין און די טעכטער האָבן געהאַט, ווי זיי האָבן אויסגעזען און ווי זיי האָבן געהייסן. און נאָר אין גרויסע יום־טובים אָדער ערב יום־כּיפּור איז דאָס הויז איבערגעגאַנגען פון משפּחה, וואָס זענען זיך געקומען בענטשן צו דער באָבע בריינדעלע. דעמאָלט איז זי געזעסן אין דער גרויסער פּאָטער־שטול, מיט אַ ווייסן הויב אויפן קאָפּ. אויפן האַלדז האָט זי נאָך געטראָגן די אַלטע פּערל, וואָס די „קאָזאַקן“ האָבן צוגעראַבעוועט ביי דעם „ראַבונעק“...

פון שבת צו שבת זענען געגאַנגען גאַנצע שערענגעס אייניקלעך, ייִנגעלעך און מיידעלעך, קליינע און גרויסע, ייִנגעלעך שוואַרצע און געלע, מיט לאַנגע קאַפּאָטקעלעך, מיט לאַנגע, געדרייטע פּאהלעך. זיי האָבן פאַרנומען אַ האַלבע בריק. זיי זענען געגאַנגען צו דער באָבע בריינדעלע נאָך שבת־אויבס.

די באָבעשי האָט יעדן אויסגעפרעגט, וועמענס ער איז, ווי ער הייסט און צי ער קאָן עפּעס לערנען. זי האָט געטיילט האָניק־לעקעך און צוקערלעך און צוגעווונטשן צו זיין אַ ייִד.

דערנאָך זענען געקומען אומרואיקע יאָרן און די אַלטע האָט פאַרלוירן וואַרשע. זעלטן־ווען עס האָט זיך ווער אַראָפּגעכאַפּט פון די זין, האָט זיך באַקלאָגט, געקרעכצט און דערציילט עפּעס. די אַלטע האָט קוים פאַרשטאַנען, וועגן וואָס ער רעדט און וואָס ער באַקלאָגט

זיך. זי האָט נאָר געדענקט, אַז ס'איז דאָ אַ בריק, וואָס פירט אין שטאָט אַריין, מיט גאַסן, מיט גערטנער, וווּ עס גייען אַרום בייזע קאָזאַקן, מלחמה־שיסערייען און איבערקערענישן, וואָס האָבן זיך דערטראָגן צו איר אין טונקעלע, אומרואיקע קלאַנגען, האָבן זי דערמאָנט אָן דער „פּאָווסטאַניע", וואָס זי האָט אַמאָל ערגעץ געזען אין דער ווייטער, פאַרלאָפענער צייט, ווען זי איז געווען אַ קליין, נאַריש מיידל.

זי האָט געהערט פון עפּעס אַן אייניקל, שלמה, אַז מ'האָט אים גענומען אין דער מלחמה מיט די דייטשן. די באָבעשי האָט לאַנג דורך די נעכט געקלערט וועגן די „גוֹיאישע הענט", וואָס האַלטן אים ערגעץ. זי האָט געזען די ברויזנדיקע מלחמה־גאַס דורך די שייבלעך פון איר שטיבל. זי האָט אָבער גאָרנישט געקאָנט אַרויספּלאָנטערן פון דעם אַלעם, וואָס האָט זיך דערטראָגן צו איר פון דער אַרומיקער וועלט.

די אייניקלעך האָבן אויפגעהערט קומען און די זין זענען געוואָרן ווי פרעמדע, עפּעס אַלטע, דערשלאָגענע יידן. זי האָט געהערט, ווי זיי האָבן זי גערופן: מאַמע, און זי האָט ווי געשעמט זיך פאַר זייערע לאַנגע פאַרלאָזענע בערד. זי האָט לאַנג געקוקט אויף זיי, ביז וואַנען אין איר דרימלענדיקן מוח האָט אויפגעלויכטן אַ דערמאָנונג, און שטיקער פון דעם פאַרלאָפענעם לעבן האָבן אָנגעפילט איר ווינקל פון דער שטוב, וואָס איז איר נאָך געבליבן.

זי האָט נישט געדענקט אויף קלאָר, ווען די קינדער האָבן דאָס הויז פאַרקויפט. דאָס אַלטע הויז, וואָס זי האָט געבויט. זי דערמאָנט זיך מיט אַ מאָל, אַז אויפן בוידעם דאַרפן נאָך ליגן די רימענס מיט דעם פּריצישן געשפּאַן, וואָס איר מאַן, מענדל פּראַגער, האָט געברענגט פון דאַנציק צו דער פּריצישער בריטשקע מיט די גראָע, פּוילישע פערד, וואָס מ'האָט געקויפט צום יינגסטן זונס בר־מצווה.

איצט האָט די באָבע ברײנדעלע געלעבט הערפון, וואָס איר אַלטע שכנטע, די גלעזערקע, האָט איר געברענגט דעם „לעפל וואַרעמס", פאַר וועלכן מ'האָט איר געצאָלט וואָכן־געלט פון דעם, וואָס מ'האָט איינגעלייגט ביים פּראַגער רב.

די באָבעשי ברײנדעלע איז געלעגן אין איר הרימל און אין איר

פארשטארטן, האלב פארשטארבענעם מוח האבן זיך אפגערופן אלטע קלאנגען פון ווייטע יארן. דא האט זיך איר געדאכט, אז מ'פירט זי צו דער חופה... דא — אז דער גערער רבי איז געקומען... ס'איז א שמחה און זי דארף גרייטן צום טיש פאר די חסידים... דא האט זיך איר אויסגעוויזן, אז איר משוגענער זון, ישעיה, שטייט האלב־נאקעט אויף דער גאס... ער ציטערט פון קעלט... און מיט א מאל הערט זי לערנען מיט אזא זיסן ניגון... ווי מלאכים וואלטן געזונגען... דערנאך קומען איר אויפן זינען ווערטער, וואס מענדל פראגער, איר מאן, האט איר געזאגט וועגן יענער וועלט... וועגן דער הייליקער תורה...

זי הערט שווער־אנגעלאדעוועטע וועגענער... סחורה... די וועגענער קרעכצן... מען פירט סחורה... סוחרים קומען... רייכע סוחרים... רעדן הויך און ברייט... דאס אלטע הארץ וואכט אויף... און די אויגן פארמאכן זיך אין א זיסן דרימל...

*

קיינער איז שוין נישט מער געקומען און די אלטע ברײנדעלע איז געבליבן אליין אין דעם ווינקעלע אויף איר בעטל. אין דער דירה האבן שוין געוווינט נייע שכנים, וואס האבן זיך אונטערגענומען צו לײדן, „ביז וואנען די אלטע וועט ציען...“

אלטע פראגער באלעבאטים, וועלכע געדענקען נאך ברײנדעלע די סוחרטע, זענען אריינגעקומען מיט א שטילן וווּנק צום ווינקל בעט: „וואס הערט זיך?...“ מ'האט אוועקגעלייגט ווער א וויים בילקעלע, ווער א ביסל איינגעמאכטס, מ'האט אין איילעניש אפגעשפארט א מצוהלע, אבער שטיל איז שוין געווען אין דעם ווינקל, ווו ס'איז קוים געווען צו געפינען דעם קליינעם, איינגעשרומפענעם קערפער פון דער אלטער. זי האט געדרימלט שעהן לאנג, נישט קוקנדיק אויף דעם רעש פון מענטשן, וואס האבן זיך געדרייט אין דער אלטער שטוב. פון צייט צו צייט האט זי געעפנט די אויגן, האט עפעס געשעפטשעט, געטענהט צו איר אלטע חברטע, די גלעזערקע, וואס איז שוין אויך קוים געגאנגען אויף די פיס.

די באבעשי ברײנדל האט איר דערציילט מיט איר דין פישטשענדיק קולכל אירע חלומות. האט איר געהייסן ארויסנעמען פונם קיפערט די תכריכים און האט געקוקט אויף זיי מיט א זיסן שמייכל:

„זעסט?... ווו וועסטו היינט קריגן אַזאַ וועב... אַזוי ווי זייד... ס'מיגניעט דאָך פאַר די אויגן..."

*

אין די טונקעלע שעהן פאַרנאַכט האָט די אַלטע אָנגעהויבן איר מלחמה מיט די שדים.

די ווייבער פונם הויף האָבן שוין געוווסט, ווען זיך צוזאַמענצוקומען. זיי האָבן זיך אַרומגעשטעלט אַרום דעם בעטל מיט אַ דערשראָקענעם און דערשטיקטן געלעכטער אין די רעשיקע מיילער. דער אַלטער האָט מען דערלאַנגט איר שטעקעלע און די מלחמה האָט זיך אָנגעהויבן.

— דו שדל... — האָט די אַלטע געשריגן מיט איר דין שטימעלע
— דו פריימייער... דו געמיינער יונג... דו גייסט מיך טשעפּען?... שמע־ישראל... אוי וויי... ער שלעפּט מאָך... דו שדל... דו...

די אַלטע האָט געפאָכעט מיטן שטעקעלע אין דער לופט. זי האָט זיך געוואָלט אָפּטרייבן פון די שדים און רוחות, וואָס האָבן זיך גערייצט מיט איר, וואָס האָבן אַרומגעטאַנצט און נאָר געוואָלט איר אַראָפּרייסן די קופּקע. אַמייסטן האָט איר דערקוטשעט איינער, אַן אַלטער שד, וואָס האָט געמאַכט מיאוסע שטיק, האָט געטאַנצט און אַרויסגעשטעקט די ציין...

לאַנג האָט געדויערט די מלחמה מיט די שדים. די שטוב איז פול געוואָרן מיט ווייבער און יידן. אַ ייד האָט דערווייל אַריינגעכאַפּט אַ קאַפּיטל תהלים און די ווייבער האָבן געקרעכצט:

— אַן אַלטער מענטש איז געגליכן צו'נאַ קינד... גאָט מאַכט חוזק פון אַ מענטשן...

דעמאָלט האָט די אַלטע גלעזערקע אָנגעטון איר שבתדיקן דאָלמאַן און האָט אָנגעהויבן צו גיין אַרוים אויפן גזשיבאָוו. זי איז געגאַנגען אַ פּאָר שעה. לאַנג זיך אָפּגערוט ביי די טויערן און ווען זי איז געקומען אין דער געגנט פון טוואַרדע, האָט זי אָנגעהויבן אַריינגיין אין די געוועלבלעך צו די זין און טעכטער.

יידן און ווייבער, פאַריאַכמעטע געוועלבניקעס מיט שווערע בערד, געלע, רויטע, און שוואַרצע האָבן זי דערקאַנט, האָבן איבערגעריסן דעם האַנדל, זענען געוואָרן שווייגנדיק און שטיל געפרעגט:

— ווי האַלט עס?...

די אַלטע גלעזערקע האָט יעדן אָפּגעשטעקט דעם שטילן סוד, אַז די אַלטע „פּאַקט זיך אין וועג אַריין"...

די זין און די שנורן האָבן זיך אײַליק גענומען איבערטון אין די שבתדיקע קליידער און פאַרמאַכן די קלייטן. מען האָט אָנגעזאָגט די משפּחה, וואָס מ'האָט זיך שוין פון יאָרן נישט געזען.

מען איז אַראָפּגעקומען קיין פּראַגע. די ווייסל איז געלעגן אין דער נעפּלדיקער ווייט, און האָט דערמאָנט אָן די ווייטע קינדער־יאָרן. די פּראַגער גאַסן זענען פול געווען פון יידן, די משפּחה איז גע־וואָרן וואָס אַמאָל גרעסער. דער אַלטער הויף פון מענדל פּראַגערס הויז איז געוואָרן שוואַרץ פון יידן אין לאַנגע קאַפּאָטעס.

די באָבעשי ברײַנדעלע איז געלעגן אין אַ טיפן דרימל. מ'האָט קוים אַרויסגעזען איר גרוי, קליין, נאַקעט קעפּעלע. אַרום האָבן זיך געבויגן צו איר יידן מיט לאַנגע בערד און האָבן געשריגן: „מאַמע".

די אַלטע האָט געעפנט אַן אויג. האָט אַ קוק געטון מיט אַ ווייטן, פאַרטראָגענעם שמייכל און צוריק אײַנגעדרימלט.

די זין האָבן זיך געזעצט זאָגן תהלים און די אַלטע שטוב איז נאָך איין מאָל אָנגעפילט געוואָרן מיט איין הייסן, נאָגנדיקן ניגון.

און מ'האָט געוואַרט.

יונגע ליידן

דאָס איז געווען מיין ערשטער וויזיט. עטלעכע טעג האָב איך זיך געגרייט; און יעדעס מאָל, ווען איך האָב זיך דערמאָנט, וואָס מיר שטייט פאָר, האָט מיך באַשלאָגן אַ שטעכיקע היץ. איך האָב אויפגעהערט עסן און ביי מיינע זיבעצן יאָר האָב איך צום ערשטן מאָל געוואַכט דורך די נעכט מיט אָנגעברענטע אויגן פון שלאָפלאָזיקייט.

זי איז אַלט געוואָרן אַכצן יאָר און האָט געהייסן פּאָלאַ. איבער איר האָבן געוואַכט צוויי עלטערע שוועסטער מיט אַ גרויסער, דיקער מאַמע, וועלכע האָט געהאַט ווייסע, גלאַנציקע הענט מיט אַ סך בלאַנקענדיקע רינגען.

מיין באַקאַנטשאַפט מיט פּאָלאַן האָט זיך אָנגעהויבן צוליב איר ברודער, אויך אין מיינע יאָרן. אַ שוואַרצער, צעפּיעשטשעטער בחור, וואָס האָט פיינט געהאַט די שוועסטער. איך האָב איבערגעטראָגן פון אים שווערע עוולות. ער האָט מיך געדריקט מיט זיין דעספּאָטישער, גביריש־צעלאָזענער נאַטור. מיר איז אָבער אַלץ ליב געווען, ווייל אין די גרויסע, בלאַנקענדיקע שטובן, וווּ ער פלעגט מיך אריינגנבענען, האָב איך געקענט מינוטנווייז זען זיין שוועסטער, פּאָלאַ, מיט די שווערע, שוואַרצע צעפּ און גרויסע, טונקעלע, שפּילנדיקע אויגן. דערנאָך האָב איך לאַנג געוואַכט און געוואַרט אויף עפּעס אַ נס.

עפּעס אַ געהיימער כוח האָט מיר צוגעזאָגט, האָט אָנגעצונדן צווישן אונדז אַ קוים זעבאַרן פונק, וואָס האָט געטליעט. און איינמאָל האָב איך, נאָך אַ לאַנגער מאַטערניש, געפרעגט מיין חבר:

— דיין שוועסטער פּאָלאַ האָסטו ליב?

ער האָט אפילו קיין קוק נישט געטון אויף מיר און געענטפערט:

— זי איז אַ נאַר... אַ משוגענע...

איך האָב מיך געפילט באַליידיקט. מיר האָט זיך געדוכט, אַז איך

דאַרף זיך אָננעמען פאַר איר. איך האָב געהאַלטן פאַר אַ זינד צו הערן אפילו אַזעלכע רייד וועגן איר. נאָר מיין חבר האָט געלייענט דעם „שערלאָק האָלעמס“ און אפילו מער וועגן דעם נישט געוואָלט רעדן.

אַ צווייט מאָל בין איך געווען דערביי, ווי ער האָט אַרויסגעיאָגט זיין שוועסטער, פאָלאַ, פון צימער:

— גיי אַרויס פון דאַנען. מיר דאַרפן דאָ עפעס רעדן... — האָט ער אַ געשריי געטון.

מיין האַרץ האָט אָנגעהויבן קלאַפן. איך האָב געוואָלט עפעס אויסשרייען, אָדער זיך וואַרפן אויף אים. איך האָב אָבער קיין וואָרט נישט געקענט אַרויסברענגען און זי איז לאַנגזאַם מיט אַ פאַרשעמטן חוזק־בליק פאַרשוווּנדן פון צימער. שוין ביי דער טיר אָבער האָט זי מיר איבערגעלאָזן אַ בליק ווי זי וואָלט מיך שטיל אַ רוף געטון. איך האָב שוין נישט געהערט, וואָס מיין חבר האָט גערעדט; מיינע בליקן זענען די גאַנצע צייט געווען צוגעקלעפּט צו דער הויכער, ווייסער טיר, וווּ זי איז פאַרשוווּנדן. מיין חבר האָט געקוקט אויף מיר ווילד. איך האָב געוויס עפעס געזאָגט, פון וואָס מיין חבר האָט זיך באַליידיקט. מיר האָבן זיך צעקריגט. איך האָב אַ כאַפּ געטון מיין צעקנייטשט שול־היטל און בין אַנטלאָפן.

איך האָב זיך שנעל, אַן אויפגעקאָכטער, אַראָפּגעלאָזן פון די טרעפּ און אין אימפּעט אויסגעמיטן וועמען.

ערשט אונטן ביים טויער האָב איך זיך אָפּגעשטעלט, כדי צו כאַפּן דעם אָטעם. דעמאָלט האָב איך ערשט פאַרשטאַנען, אַז די, וועמען איך האָב אויף די טרעפּ אויסגעמיטן, איז געווען — פאָלאַ.

יאָ, זי איז איצטער אַרויס פון דער באַגלאָזטער הויז־טיר.

פייערדיקע רעדער האָבן זיך אַ דריי געטון פאַר מיר. זי האָט איצט אויף דער גאַס אַזוי אַנדערש אויסגעזען. זי האָט געטראָגן אַ הוט און איר קאָפּ איז געווען הויך־פאַריסן.

— איצט, — האָט מיר אַ קלאַפּ געטון אין קאָפּ. און אַליין נישט פילנדיק, האָב איך אַראָפּגעכאַפּט דאָס היטל. דעמאָלט איז זי שטיין געבליבן. אירע ליפּן האָבן זיך ווייך אַ שלענגל געטון און אַרויסגעוואָרפן עפעס אַ קלאַנג. דעמאָלט האָב איך געזאָגט:

— איך בעט איבער, וואָס איך בין געווען אַן עדות, ווי אייער

ברודער האָט אײך באַלײדיקט... איך האָב נישט געדאַרפט שװײגן... איך האָב זיך מיט אים צעקריגט... ··

איך האָב גערעדט ערנסט, דעקלאַמירנדיק, און זיך באַמיט צוצוגעבן מײַן שטימע אַ מענערישע װאָג. אָבער פּלוצלונג האָט זי זיך קלינגענדיק צעלאַכט מיט פרײלעכע בליצן אין די אויגן:

— כאַ־כאַ־כאַ... צו װאָס?... מײַן ברודער... מיר קריגן זיך, בעטן זיך איבער... עס איז זיך דאָ אויף װעמען צו באַלײדיקן. איך דאַנק אײך, כאַ־כאַ־כאַ...

און מיט אַ מאָל האָט זי ערנסט צוגעגעבן:

— אָבער... בעט זיך איבער.

— נו, אויב איר הײסט...

— װעט איר פאָלגן?

— יאָ...

— אװדאי, — האָט זי װידער געזאָגט מיט אַ זיסער װאַרעמקײט אין דער שטימע, — אװדאי... װעט איר קענען אַרויפקומען צו אונדז... איך בעט אײך אויך...

— אַ דאַנק, — האָב איך אויסגעשריען און װידער דאָס היטל אַראָפּגעכאַפּט. זי האָט מיר שנעל דערלאַנגט איר שװערלעכע, גלאַטיקע, קאַלטלעכע האַנט און איז פאַרשװוּנדן.

אַן אויסגעשעפּטער, מיט אַ צאַפּלדיקער פרײד אין האַרץ, בין איך געבליבן שטײן.

מיט מײַן חבר האָב איך זיך באַלד אויף מאָרגן איבערגעבעטן. ער האָט אפילו אינגאַנצן פאַרגעסן, אַז מיר האָבן זיך צעקריגט און פון דער מינוט אָן האָב איך געציטערט איבער אונדזער פרײַנטשאַפט. איך האָב די פרײַנטשאַפט געהיט װי אַן אויג אין קאָפּ. איך האָב געזוכט טויזנט װעגן, װאָס מער צו קומען אין דער פרעמדער, רײַכער שטוב, װוּהין נאָר ער אײנער האָט מיך געקענט אַרײַנפירן. איך האָב געטראָגן אַ גרויסן, שװערן עול דערפון, װאָס די מאַמע, די גרויסע, שװערע, דיקע מאַדאַם, האָט מיך װי נישט באַמערקט. שוין עטלעכע מאָל האָט זי פון דער שװעל גוטמוטיק אויסגעזידלט מײַן חבר, אים געזאָגט, אַז ער װעט שוין קײן מענטש נישט זײַן, אַז ער איז פויל, אַז ער פאַרפעלט אין שולע און צום סוף, בײַז אַ קוק טוענדיק אויף מיר, צוגעגעבן:

— דו וואָלסט געהאַט אַנדערע חברים... וואָלסטו אויך געווען אַנדערש.

איך האָב געשאָלטן אין האַרצן די דיקע מאַדאַם מיט די גלאַנציקע גוידערס. זי איז אָבער געווען פאַלאַס מאַמע. עס זענען אויך געווען מינוטן, ווען איך האָב געהאַסט מיין אָרעמע מאַמע־שטוב מיט מיין אָרעמער, גוטער מאַמען, וואָס האָט אויף אַלע מיינע חברים געקוקט ווי אויף אייגענע קינדער.

עס זענען געלאָפן טעג און איך האָב פאַלאַן נישט געזען. זעלטן ווען האָב איך דורך דער געעפנטער טיר פונם זאַל דערכאַפּט איר געשטאַלט ווי אַ בליץ. דעמאָלט איז פריש געווען אין מיר די דערינערונג פון אירע פריינטלעכע ווערטער. מיר האָט אַ קלונג געטון, ווי זיסע מוזיק: „קומט, איך בעט אייך אויך“...

און אפשר האָט זי דאָס גאָרנישט געזאָגט. אפשר ווייסט זי גאָרנישט פון מיר? אַז איך בין דאָ אַזוי נאָענט און ווייט נעבן איר? און איך האָב אַהיימגעטראָגן אַן אָנגעווייטיקט האַרץ פול מיט זיסער בענקשאַפט און וואַרטן.

איך האָב געלייענט ביכער און יעדער העלד פון די ביכער איז מיר געווען נאָענט ווי אַ ברודער. איך האָב געזוכט עפּעס אַ העלדנטאַט, אַז פאַלאַ זאָל זיך דערפון דערוויסן. אין מיין אָנגעהיצטן מוח זענען אויפגעשטיגן פאַנטאַסטישע פלענער. איך האָב שעהנווייז אַרומגעדרייט זיך אַרום דעם הויז, וווּ עס האָט געוווינט מיין חבר. איך האָב אַרויפגעקוקט צו די פענצטער און מערקווירדיק, איך האָב נאָך מער ווי פריער פאַרלוירן די מעגלעכקייט אַריינצוקומען אין דער רייכער שטוב. איך האָב מורא געהאַט אפילו אַרויפצוקומען צו מיין חבר, ווי איך וואָלט עפּעס צוגעגנבעט. מיר האָט זיך אַרויסגעוויזן, אַז אַלע ווייסן צוליב וואָס איך קום. מיין חבר האָט מיר אַ סך מאָל געוואָלט נעמען צו אים אין שטוב אַריין, אָבער איך האָב מיט אַ צאַפּלדיקער שטים זיך אָפּגעזאָגט און געוואַנדערט אַרום דעם הויז. איך בין געשטאַנען מיט אַ פאַריסענעם קאָפּ צו די קלאָרע נגידישע פענצטער און מיר האָט זיך געדאַכט, אַז אַ כוח האָט מיך אויפגעהויבן הויך איבער דעם הויז, און איך קלעטער איבער די גיפּסענע באַפּוצונגען... מיט אַ מאָל דערזעט מיך פאַלאַ ביי איר פענצטער. אַך, ווי דאָס וואָלט זי איבעראַשט.

אָבער ניין, איך וואָלט נישט אריין אין צימער. איך וואָלט נאָר א קוק געטון און אראָפּ צוריק. אָדער — ווען איך וואָלט געקענט אזוי פליען ארויף און אראָפּ. אָדער — ווען איך זאָל ווערן אן אָנפירער פון עפּעס אן ארמיי, צעשטערן דאָס גאנצע הויז... און נאָר פּאָלאן זאָל גאָרנישט געשען... אָדער — איך זאָל ווערן אזוי שטארק, אז די גאנצע גאַס זאָל אנטלויפן, די פּאָליציי זאָל געשטעלט ווערן אויף די פיס און עס זאָל זיך דערהערן א פייפן און א שיסן איבער דער גאַס. דעמאָלט זאָל פּאָלא ארויסשטעקן דעם קאָפּ דורך דעם פענצטער און זען, ווי אַלע קענען זיך מיט מיר קיין עצה נישט געבן...

דעמאָלט וואָלט איך איר געזאָגט, מיט אן אויפגעהויבענעם קאָפּ: „דאָס טו איך אַלץ פאַר אייך"...

אזוי זענען געלאָפן די טעג. איך האָב געלייענט היינעס לידער וועגן ליבע און ליידן און זיך אָנגעזויגן מיט די ווייטיקלעכע בענקשאַפטן. איך בין ארומגעגאנגען ווי א גייסט, און דאָס געשטאַלט פון מיין חברס שוועסטער, פּאָלא, איז געוואקסן אין א פאַנטאַסטישער גרויס. ביזן שפּעטן אָוונט האָב איך געוואַנדערט איבער דער גאַס. איך האָב מיך דערוווּסט דורכן ברודער, אז די שוועסטער זענען היינט געגאנגען אין טעאַטער. בין איך אָפּגעשטאַנען ביי דעם טעאַטער דעם גאנצן אָוונט. איך האָב זיך ארומגעדרייט ביי די פינצטערע טירן שוין נאָך דער פאָרשטעלונג. דערנאָך בין איך נאָכגעלאָפן נאָך טראַמוואַיען און דראָזשקעס. מיר האָט זיך אַלץ געדוכט, אז איך זע פּאָלאן. עס האָט געגאָסן א רעגן און מענטשן זענען אראָפּ פון גאַס, נאָר איך בין אן אויסגעווייקטער און געשמיסענער פון רעגן ארומגעוואַנדלט — פון טעאַטער ביז איר היים הין־און־צוריק. מיר האָט זיך געדוכט, אז דאָס מאַכט מיך נאָענטער צו איר... צו פּאָלאן, און א וואַרעמע זיסקייט האָט מיך אָנגעפילט.

נאָך א פּאָר טעג בין איך אנטדרימלט געוואָרן אין א גאָרטן אויף א באַנק. מיר האָט זיך געחלומט, אז איך גיי אין טעאַטער מיט פּאָלאן... אז אונדזערע מאַמעס, מיין מאַמע מיטן געלן, צעקנייטשטן פּנים און איר מאַמע, מיט די גלאַנציקע גוידערס און ווייסע, געבירישע הענט, באַגלייטן אונדז ביידן... איך האָב אפילו געפילט דאָס פאַרגעניגן פון מיינע נייע קליידער מיט די גלייכע, פריש־געפּרעסטע ארבל.

מיר זענען געגאַנגען שטאָלצע און איך האָב געפילט דעם מעכ־טיקן שפּאַן פון אירע שטאַרקע, שיין־געשניצטע פיס. מיט אַ מאָל האָט מיר אַ ברענענדיקער ווייטיק אַ שפּרונג געטון אין דער נאָז. איך האָב זיך אויפגעכאַפּט מיט אַ שטעכעדיקן פּאַרדרוס. איך האָב דער־זען פאַר זיך מיין חבר. ער האָט זיך געהאַלטן פאַר די זייטן פון געלעכטער. זיינע שפּילנדיקע אויגן האָבן געשפּריצט מיט פרייד דערפון, וואָס אים האָט זיך איינגעגעבן מיר אַ שנעל צו טון אין דער נאָז, ווען איך בין געשלאָפן. מיין כעס איז באַלד אוועק און איך האָב אַ לייכטן שמייכל געטון.

מיר זענען געגאַנגען צוזאַמען.

צענדליקער פראַגן האָבן געצאַפּלט אין מיין זינען. איך האָב געוואָלט פרעגן, הערן כאָטש אַ וואָרט פון זיין שטוב, וווּ עס איז געלעגן מיין רו. איך האָב אָבער נישט געפונען קיין דרייסטקייט צו פרעגן.

מיין חבר האָט געטראָגן אַ נייעם אַנצוג און נייע שיך. און ער האָט גאָרנישט גערעדט וועגן דעם. עס איז אים גרינג אָנגעקומען און עס האָט אויף אים קיין איינדרוק נישט געמאַכט.

איך האָב געפרעגט:

— דאָס זענען נייע שיך?

— יאָ, וואָס איז דען?

ער האָט נישט געקוקט אויף מיר און ווי שטענדיק געזוכט עפּעס וועמען צו פאַרטשעפּען. מיט אַ מאָל האָט ער אַ זאָג געטון:

— פאַר וואָס ביסטו נישט געקומען צו מיר? איך האָב געהאַט פּאַפּיראָסן, גוטע פּאַפּיראָסן. עס איז געקומען צו פאָרן מיינער אַ קוזין, האָט ער געבראַכט גוטע זאַכן. ער איז געקומען פון אויסלאַנד.

און ער האָט מיר גענומען דערציילן וועגן דעם קוזין. איך האָב באַמערקט, אַז מיין חבר האָט אפילו אָנגעהויבן רעדן און גיין אַנדערש ווי אַלע מאָל. ער האָט געוויס דאָס מאָל נאָכגעמאַכט דעם קוזין. ער האָט מיר דערציילט וועגן דעם גאַסט, דעם סטודענט, אַז ער איז אַ פריילעכער, אַ טענצער און אַ זינגער.

מיר האָט באַלד אַ ברען געטון אין האַרצן אַ שטעכיקע אייפער־זוכט. איך האָב געוואָלט אַנטלויפן, אָבער מיין חבר האָט מיך פאַר־האַלטן.

— קום ארויף צו אונדז, וועסטו הערן, ווי ער שפּילט און זינגט.

— ניין, איך האָב נישט קיין צייט. איך דאַרף לערנען...

— קום.

— ניין.

ער האָט אויף מיר אַ קוק געטון זייטיק מיט זיינע זאַטע, זיסע אויגן:

— מיין שוועסטער, פּאַולאַ, האָט געבעטן, איך זאָל דיך מיט־ברענגען...

מיר האָט זיך געדאַכט, אַז דאָס האַרץ איז מיר אַרויסגעשפּרונגען:

— ערנוואָרט?...

— ערנוואָרט.

— ווי אַזוי האָט זי געזאָגט?

— זאָל אַרויפקומען דאָס שוואַרצע יינגל, דיין חבר...

איך געדענק נאָר, ווי איך בין אַוועק אַהיים, ווי לאַנג איך האָב געפּוצט מיין בלויען, אָפּגעריבענעם אַנצוג, וווּ די פלעקן האָבן זיך געוויזן און די באַרשט האָט זיי געטריבן פון איין אָרט אויפן אַנדערן. איך האָב זיך געוואַשן און געקעמט און אַך, ווי איך האָב דעמאָלט פיינט געהאַט די רייכע, וואָס עס קומט זיי אַלץ אַן אַזוי גרינג...

צום ערשטן מאָל בין איך דעמאָלט מיט מיין חבר אַריינגעקומען דורך דעם פּאַראַדנעם אַריינגאַנג. די דינסט האָט אונדז געעפנט די טיר און געקוקט אויף מיר ווי אויף אַ גאַסט. איך האָב זיך געהאַלטן נעבן מיין חבר אין דעם ליכטיקן פאָדער־צימער און געזען זיך אין דער גאַנצער לענג אין דעם שפּיגל, וואָס איז דאָ געשטאַנען.

צום ערשטן מאָל האָב איך איצט געזען די גלאַנציקע חדרים, וואָס האָבן זיך אין אַלע זייטן געעפנט. צוויי עלטערע שוועסטער האָבן געעפנט אַ זייטיק צימער און געקוקט אויף מיר. איך האָב זיי באַגריסט און זיי האָבן מיר פריינטלעך געענטפערט. אָבער באַלד זענען זיי פאַרשוווּנדן און עס האָבן זיך דערהערט קלאַוויר־טענער.

ערגעץ האָט מען געלאַכט. מיין חבר האָט ערגעץ געוואָלט אַוועקגיין, אָבער איך האָב אים צוגעהאַלטן פאַר דעם גימנאַזיסטישן פּאַסעק און נישט געלאָזן. אין דער מינוט איז פון דעם עס־צימער

אַרוים די מוטער. זי האָט אויף מיר שנעל אַ קוק געטון און איך האָב זיך אַ נויג געטון. דאָס, זעט אויס, איז איר געפעלן. זי האָט אַ גלעט געטון דעם זון און געקוקט אויף מיר מיט אַ גלאַנציקן שמייכל. דער־מאָלט האָט מיין חבר געזאָגט:

— מאַמע, דאָס איז מיין חבר. איך האָב אים פאַרבעטן.

איך האָב זי נאָך אַ מאָל באַגריסט. זי האָט מיר קוים דערלאַנגט אַ וואַרעמע, שמעקעדיקע, אָבער פרעמדע האַנט. איך האָב זי אַ קוש געטון. דעמאָלט האָט זי מיר פּלוצלונג אַ גלעט געטון איבער די האָר:

— קומט אַריין, ביטע.

און דעם זון:

— וואָס לויפסטו אַזוי? וועסט זיך נאָך פאַרקילן...

די שוועסטער האָבן נאָך אַ מאָל געעפנט די טירן און ביידע האָבן, קוקנדיק אויף מיר, הויך געלאַכט. זיי זענען געווען פאַרקעמט מיט צעפּלעך, מיט לאָקן און פון די טיפע דעקאָלטעס האָבן אַרויסגע־שריען זייערע לייבער אַזוי ווי ווייס טייג. מיר האָט זיך געדאַכט, אַז זיי זענען אַ פּאָר פון סעמיראַדסקיס „רוימישע בילדער". זיי האָבן זיך מיט מיר נישט גערעכנט און הויך געזאָגט איינע צו דער אַנדערער:

— אַ שיין יינגל...

איך האָב זיך געשעמט, און מיין חבר האָט מיך נישט פאַרגע־שטעלט. ער האָט געשריען צו די שוועסטער:

— גייט אַוועק! גענדז...

זיי האָבן קוויטשיק געלאַכט.

אַ פּאָר מינוט בין איך געשטאַנען ווי אויף הייסע קוילן. מיין חבר איז ערגעץ פאַרשוואונדן און מיך געלאָזט אַליין. מיר האָט זיך געדאַכט, אַז איך האָב זיך דאָ אַריינגעגנבעט...

מיט אַ מאָל האָט זיך ווידער באַוויזן די מוטער און שנעל גייענ־דיק, האָט זי געזאָגט:

— קומט אַריין אין זאַל.

אויפן וועג האָט מיך די מוטער געפרעגט, ווי אַזוי איך לערן, וואָס איך וויל ענדיקן. איך האָב געענטפערט מיט אַ דערשטיקטער פון איבעראַשונג שטים.

מיט אַ מאָל האָט זי געזאָגט:

— מיין זון קאָסט מיר זייער פיל. ער וויל אָבער נישט לערנען. אַנדערע, אָרעמע קינדער, לערנען בעסער, פלייסיקער, ווייל זיי מוזן גיכער קומען צו אַ תכלית...

„אָרעמע קינדער"... מיינע באַקן האָבן זיך אָנגעצונדן.

מיין חבר איז אַריינגעקומען מיט פּאָמעראַנצן אין ביידע הענט. די מוטער האָט אים פאָרגעוואָרפן:

— וואָס איז דאָס פאַר אַ כאַפּן פּאָמעראַנצן פאַר דער קאָלאַציע?... האָסט קיין צייט נישט?

מיין חבר האָט אפילו נישט געהערט, וואָס די מוטער האָט צו אים גערעדט, און מיך אַוועקגעשלעפּט אין אַ צווייטן צימער. אויפן וועג האָב איך דערזען פאָלאַן. זי האָט מיר לייכט אַ שאָקל געטון מיטן קאָפּ. זעט אויס, אַז מיין בליק האָט זי פאַרהאַלטן און זי האָט זיך אָפּגעשטעלט.

זי האָט געהאַט האַלב־נאַקעטע הענט און איז געווען אָנגעטון ווי די עלטערע שוועסטער, אירע צעפּ זענען געווען פאַרפלאָכטן אין אַ „גרעק". זי האָט מיר דערלאַנגט אַ נאַקעטע האַנט און מיר האָט אַ זעץ געטון אין קאָפּ דער ריח פון פּערפומען מיט לייב.

זי האָט אויסגעזען אַזוי פרעמד און אַזוי אַנדערש, ווי ערגעץ אין אַ טעאַטער אויף אַ סצענע. דער גאַנצער ווייטער, באַהאַלטענער רייץ פון טעאַטער און אַקטריסעס, וואָס איך האָב ווען נאָר אין בילדער געזען, האָט איצט אַרויסגעקלאַפּט פון פאָלאַן און נישט ווילנדיק ווי אַזוי, האָב איך אַרויסגערעדט:

— איר זעט אויס ווי אויף דער סצענע.

פאָלא האָט זיך צעלאַכט פרעמד און פרעך.

זי האָט אויף מיר אַ טיפן בליק געוואָרפן און אַוועקגייענדיק האָט זי מיר איבערגעלאָזן:

— איר וועט דאָ בלייבן... מיר וועלן היינט האָבן געסט... עס וועט זיין פריילעך... איך בעט אייך...

און באַלד איז אויף מיר אָנגעפאַלן אַ מידקייט. איך בין איצט געזעסן אין אַ קליינעם, טונקעלן צימער, וווהין מיין חבר האָט מיך אַריינגעפירט. ער איז אַלעמאָל פאַרשוווּנדן, געבראַכט נאַשוואַרג און מיך מכבד געווען.

צו עמעצן פון די ווייטערדיקע צימערן האָט ער געזאָגט:

— קומט אַריין דאָ... וועלן מיר כאַפּן דעם אמתן נאַש...

איך האָב חרטה געהאַט. מיר האָט זיך פאַרוואָלט, ער זאָל מיך אַרויסלאָזן דורך אַ זייטיקער טיר. איך זאָל מיר אַוועקגיין צו מיין טונקעלער, אָרעמער היים מיט דער ליכטיקייט פון דער יום־טובדיקער פּאַלאַץ אין האַרץ און שטיל אין מיין ווינקל, וווּ עס ליגן מיינע אַלטע ביכלעך מיט די טינט־פלעקן, איבערטראַכטן דאָס גאַנצע גליק פון היינטיקן אָוונט.

מיין חבר האָט מיך אָבער מיט כוח אַריינגעשלעפּט אין דעם גרויסן, ליכטיקן זאַל, וווּ עס האָט אויף מיר אַ בליץ געטון דער רייכער, פאַרשידנפאַרביקער באַצירטער טיש, וואָס האָט אויסגעזען ווי אַ ריזיקער בוקעט בלומען.

פון אַלע ווינקלעך האָט געשימערט ליכט און פריילעכע פּנימער, גלאַנציקע קליידער. עס זענען געווען מענער און פרויען. די מוטער האָט מיך אויפגעכאַפּט מיטן אויג און עפּעס עמעצן געזאָגט וועגן מיר, אַז איך בין דעם זונס אַ חבר. און נאָך עפּעס האָט זי שטיל צוגעגעבן, אָבער מיר האָט זיך געדאַכט, אַז זי שרייט: „אָרעם יינגל".

עס האָט זיך אַ טראָג געטון געלעכטער, מוזיק, און אין אַ פריי־לעכן, יום־טובדיקן רעש פון אַ סך מענטשן האָב איך זיך ווי פאַר־לוירן און אין דער מינוט האָט מיין בליק דערכאַפּט פּאַלאַן. זי איז געזעסן אין אַ ווינקל אויף אַ קליינער זיץ־סאָפע. נעבן איר האָט מיט אַ לילאַ־אָפּשיין געגלאַנצט דער שוואַרצער קאָפּ פון אַ יונגנמאַן.

זי האָט געלאַכט. אירע ציין האָבן געבליצט. איך האָב זיך צוגע־שפּאַרט צו דער וואַנט. אַלץ אַרום האָט זיך פאַר מיר געוויגט.

מיין חבר האָט מיר צוגעטראָגן אַ הויך גלעזל וויין. אויפן ראַנד פון דעם איידל־געשליפענעם גלאָז האָט זיך געוויגט אַ רויט־פלאַמיק פינטעלע.

מען האָט גערעשט, גערעדט און געלאַכט. די שוועסטער האָבן זיך אַרומגעטראָגן ווי פאַרביקע פייגל. מען האָט געטאַנצט. פאַר מיר האָט זיך דורכגעטראָגן פּאַלאַ, דער שוואַרצער גלאַנציקער קוזין אין דעם פראַק האָט זי אַרומגעהאַלטן. ער האָט אַלע מאָל געקושט דער מוטערס האַנט און זי האָט אים געגלעט איבער דעם שטראַלנדיקן גלאַנץ פון זיינע האָר. איך האָב געפילט, אַז עס איז ענג, אַז איך האָב שוין דאָ מער קיין אָרט נישט. איך האָב אונטערגעכאַפּט מיין

חבר. ער האָט געהאַט בליציקע אויגן פון ווײן און האָט נישט געקוקט אויף מיר. איך האָב מיך פעסט אײנגעקלאַמערט אין זײן אָרעם און געזאָגט:

— איך דאַרף שוין אַוועקגײן... פיר מיך אַרויס...

מיט אַ מאָל האָט מײן חבר פאַרטראָגן געזאָגט:

— עס פּאַסט נישט... דו מוזסט צווינטשן מײן שוועסטער פּאַלאַן...

— וואָס איז דען? — האָב איך געפרעגט.

— זי איז דאָך הײנט געוואָרן אַ כלה...

ער האָט מיך אַ שלעפּ געטון איבערן זאַל און איך בין שטײן געבליבן פאַר פּאַלאַן.

זי האָט געקוקט אויף מיר מיט אַ ווײטן בליק.

— איך ווינטש אײך גליק... — האָב איך שטיל געזאָגט, און אַ הײסע כוואַליע האָט מיך אָפּגעגאָסן.

— אַ דאַנק, — האָט זי געזאָגט.

דער יונגערמאַן האָט געקוקט אויף מיר מיט אַ שמײכל, זײן ווײסער קאָלנער האָט געבליצט מיט גליק און פרײלעכקײט.

— דאָס איז מײן ברודערס חבר, — האָט פּאַלאַ צוגעגעבן.

און איך בין אַרויס פון דער שטוב.

די פינצטערע, קילע טרעפּ האָבן מיך געהײלט, איך בין צוגעפאַלן צו דער קאַלטער וואַנט פון הויז און געהערט דאָס קלאַפּן פון מײנע שלײפן.

איך בין אַראָפּ אין די טונקעלע גאַסן, וווּ איך האָב געוווינט. ווי שטענדיק האָבן געבליצט די עלנטע, גרינע פלעמלעך פון די קאַרגע לאַמטערן.

איך בין שווער געפאַלן אויף מײן האַרט און קאַלט געלעגער אין דער פינצטער. עמעצער אין שטוב האָט געקרעכצט פון שלאָף. אַ גרויליקער אומעט איז געלעגן אויסגעגאָסן אומעטום און דער אומעט האָט מיך געהײלט. און אַ פײערדיקער האַס האָט געזאָטן אין האַרץ. און איך האָב עפּעס פײערלעך צוגעזאָגט און געשווירן...

איך האָב געשווירן עפּעס... קעגן עמעצן...

און מיט אויגן פײכטע פון אָנמעכטיקער ליבע און — האָס בין איך אײנגעשלאָפן...

א קלאפּ אין דער וואנט

יענע יאָרן אין דעם אמאָליקן יידישן ווארשע. יענע ווייטע, פאַרלאָפענע יאָרן. די יאָרן פון סוב־לאָקאטאָרן, פון עקסטערניקעס, פון פּראָווינצער יידישע זין און טעכטער, וואָס זענען געקומען זיך בילדן. סטודענטן און סטודענטקעס, צו צוויי און צו דריי אין די קליינע צימערלעך. א גאנצע יוגנט, א גאנצער יידישער דור האָט געוווינט אין די צימערלעך, געדונגענע ביי דעם יידישן מיטלשטאנד.

א טישל, א דאר בעטל, א צוויי שטולן. אמייסטן איז מען געזעסן אויפן בעטל. דער עיקר איז געווען די פאָטאָגראפישע אָנזיכטקארטלעך אויף די ווענט. די בילדער פון מאקסים גאָרקי, בעטהאָווען, קארל מארקס אָדער ד״ר הערצל, און צוליב עפּעס אויך דאָס בילד פון פרידריך ניטשע. די לאָמפּ אונטער א פארביקן אבאזשור, צוליב שטימונג. דער הערשנדיקער אינסטרומענט איז געווען די רוסישע גיטארע.

פריידיקע, ראָמאנטישע יאָרן.

כדי נישט צו רייצן די באלעבאטים, האָט מען נישט געקלונגען ביי דער טיר און אזוי ווי די מייסטן צימערלעך זענען געלעגן באַלד פונם פאָדער־צימער איז גענוג געווען אָנצוקלאפּן אין דער הויז־וואנט ביי די טרעפּ.

האָט מען פארנאכט־צו דאָס קלאפּן געקאָנט הערן כמעט אין אלע הייזער פון דער יידישער געגנט.

פריידיקע, ראָמאנטישע יאָרן.

*

אויך צו מיין באקאנט מיידל, אננא, וואָס איז געקומען זיך בילדן קיין ווארשע, פלעג איך אָפט קלאפּן דורך דער וואנט. עס איז גע־

ווען אַזוי גוט צו זיצן ביי איר אויף דעם מיידלשן בעטל, פירן דיס־קוסיעס וועגן „פרוי און מענטש“. די אויגן האָבן געבליצט מיט הייליקן פייער. מען האָט זיך געאַמפּערט וועגן ליבע, כאָטש מען איז שוין פון לאַנג געווען איינשטימיק. מ׳האָט „אַנטוויקלט“ גע־שפּרעכן, מ׳האָט צו הילף גענומען ביכער, מ׳האָט ציטירט און אויפ־געוויזן. אַ נייע חסידות מיט אַ נייער תורה. דערביי האָט יעדע צופעליקע האַנט־באַרירונג אַרויסגערופן אַ זיסן צאַפּל. אַזוי האָט מען געלערנט דאָס לעבן.

פריידיקע, ראָמאַנטישע יאָרן.

מיט אַ קלאַפּנדיק האַרץ האָב איך מיך געהויבן אויף די באַ־קאַנטע טרעפּ, צו צוויי און צו דריי טרעפּ מיט איין שפּאַן. נאָך די עטלעכע חדשים פון די פעריען, וואָס איך האָב זי נישט געזען, האָב איך שוין וואָס גיכער געוואָלט זיצן נעבן איר און לייענען אין אי־רע אויגן די פונקען פון פרייד.

אָט איז די וואַנט, די באַקאַנטע, גרויליקע טרעפּן־וואַנט. איך האָב קוים געכאַפּט דעם אָטעם און אומגעדולדיק אַ קלאַפּ געטון, דאָס האַרץ איז פאַרשטאַרבן אין וואַרטן. נאָך איידער איך האָב באַוויזן צו קומען צו זיך, האָט זיך די טיר געעפנט און אויף דער שוועל איז שטיין געבליבן אַ הויך, אומבאַקאַנט, אומעטיק מיידל. זי האָט מיך אָנגעקוקט פרעמד און איך האָב געפרעגט:

— קאָן איך זען אַננאַן... די פריילין אַננאַ...

און איך האָב מיך אַרומגעקוקט, צי איך האָב נישט קיין טעות.

— אַך, צו אַננאַן... ביטע, קומט אַריין...

און אַלץ איז געוואָרן גוט:

— זי איז נישט אין דער היים?... אַננאַ.

— זי האָט געבעטן וואַרטן... זי קומט באַלד?...

— איר וווינט מיט איר צוזאַמען?...

— יאָ... מיר וווינען צוזאַמען... נישט לאַנג...

מיר האָבן זיך באַקאַנט. מיין נאָמען האָט איר, זעט אויס, עפּעס געזאָגט... זי האָט דיסקרעט געשמייכלט. זי האָט געבעטן זיצן. איך האָב באַטראַכט דאָס באַקאַנטע צימער. עס האָט זיך דאָ אַ סך גע־ענדערט און מיר האָט ערגעץ טיף אַ ביס געטון דאָס געפיל פון איי־פערזוכט.

— ווי זעט זי אויס, אננאַ?... איך האָב זי שוין לאַנג נישט גע־זען...

— באַלד וועט איר זי זען...

איך האָב מיך געוואָלט עפּעס דערוויסן:

— זי איז פאַר דער צייט געווען אין דער היים... וואָס מאַכן אי־רע עלטערן?...

— יאָ, זי איז געווען אין דער היים... נאָך די עקזאַמענס... אויף יום־טוב...

— האָט זי שוין געענדיקט?...

— ניין... מיר האָבן נאָך אַ יאָר... מיר זיצן צוזאַמען אויפן לעצטן קורס...

— נו, שוין נישט לאַנג...

— וואָס רעדט איר... מיר האָבן נאָך פיל צו אַרבעטן...

בייע זאַכן זענען צוגעקומען אינם צימער און אויך פיל פריער־דיקע זענען פאַרשוואונדן. אַט דאָס גרויסע, פאָטאָגראַפישע בילד פונם סטודענט מיט די שוואַרצע דורשטיקע אויגן, האָט געצויגן מיין אויפמערקזאַמקייט. דאָס מיידל האָט אונטערגעכאַפּט מיין בליק און פּלוצלונג אַ פרעג געטון:

— איר קאָנט דעם מענטש?...

— ניין.

זי האָט געשמייכלט דיסקרעט:

— ער איז ענלעך צו אייך...

— צו... מיר?...

מיר איז מיט אַ מאָל געוואָרן שווער דאָס וואָרטן, אָבער דאָס מיידל האָט געזאָגט:

— אפשר וועט איר טרינקען טיי?

זי האָט אָנגעצונדן אַ ספּירט־מאַשינקע:

— ווען זי וואָלט געוווסט, אַז איר זענט דאָ, וואָלט זי שוין דאָ געוועזן...

— איר גלויבט אזוי?... זי האָט אייך עפּעס געזאָגט וועגן מיר?

— אפשר יאָ...

מיר איז געוואָרן וואַרעם. איך בין צוגעגאַנגען נאָענט צו דעם פרעמדן מיידל און זי אָנגענומען פאַר דער האַנט:

— וואס האט זי אייך געזאגט?

זי האט אראפגעלאזן דעם בליק:

— דאס זענען אונדזערע סודות...

מיר איז מיט איר אויך גוט געווען. מיר האט זיך פארגעשטעלט, ווי די מיידלעך האבן זיך פארטרויט זייערע סודות אין די נעכט, ליגנדיק אין די בעטן. איך האב דערפילט, אז איך בין א דערוואַרטעטער גאַסט. און זופנדיק די טיי מיט די היימישע מאַמע־קיכלעך פון ערגעץ א פראָווינצער יידישער שטוב, האב איך געזאגט:

— אָ, זי וועט זיין איבעראַשט אַננאַ... זי וועט אזוי ווי שטענדיק א פאטש טון מיט די הענט...

דאס מיידל האט שטיפעריש געענטפערט:

— נעמט אייך נאר נישט אזוי איבער... איר מיינט, אַז מיר האבן דאָ נאָך קיינמאָל קיין מאַנצביל נישט געזען?...

איך האב געקוקט אויפן בילד פונם סטודענט און געזאגט:

— אָבער... איך האב דאָך זי ליב... אַננאַן...

דאס מיידל האט א צאפל געטון. א פארב איז אַרויסגעטרעטן אויף איר פנים. זי האט מיך לאַנג אָנגעקוקט און לאַנגזאַם, מיט א שטרענגען און ערנסטן בליק האט זי אַרויסגערעדט:

— איר האט איצט געזאגט אַן ערנסט וואָרט... אַזעלכע ווערטער זאגט מען נישט גלאַט אַזוי...

זי האט געקוקט אויף מיר שטרענג און ווייטער גערעדט:

— איך האב אַננאַן אויך ליב... און איך וויל, אַז זי זאָל זיין גליקלעך... זי האט שוין גענוג געליטן... גיט מיר אייער האַנט און זאגט מיר צו... אַז איר וועט נישט צעברעכן איר לעבן...

זי האט געדריקט מיין האַנט אין א מאָדנער פארטראַגנקייט. איר האַנט האט געהאַט א ליבלעכע וואַרעמקייט. איך האב זי געגלעט און דאס מיידל האט פאַרמאַכנדיק די אויגן געמורמלט:

— זאָגט מיר צו... זייט אַן ערן־מאַן...

און איך האב עפּעס געזאָגט. עפּעס אַזוינס, וואָס איז פאַר מיר אַליין נישט געווען קלאָר און פלוצלונג האב איך זי אַרומגענומען און שטאַרק צוגעדריקט צו זיך. אונדזערע ליפּן האבן זיך פאַרפלאָכטן אין א לאַנגן, אומזיניקן קוש. אירע פינגער זענען ווי צוגעוואַקסן צו

מיין אָרעם. אין דער מינוט האָט זיך דערהערט אַ קלאַפּ אין דער וואַנט.

מיר זענען אָפּגעשפּרונגען איינער פונעם אַנדערן און זי האָט אַ געשריי געטון:

— זי גייט.

זי איז צוגעלאָפן צו דער טיר און זיך אומגעקערט, ווי זוכנדיק וואָס צו טון.

— באַהאַלט זיך הינטער דער טיר... לאָמיר זי איבעראַשן...

און זי האָט מיך אַ שטופּ געטון הינטער דער טיר אַרונטער. איך האָב געהערט ווי פריידיק מיין האַרץ האָט געקלאַפּט. איך בין געשטאַנען, פאַרשטעלט פון דער געעפנטער טיר, און געהערט ווי אַ פרויען־שטימע האָט געפרעגט:

— נישט געווען קיינער?...

— געווען...

— ווער?

— טרעף...

עס זענען געפאַלן עטלעכע פרעמדע נעמען פון מענער, און דאָ האָט מען מיט אַ מאָל פון מיר צוגענומען די אָפענע טיר.

קעגן מיר איז געשטאַנען אַ פרעמד, בלאָנד מיידל מיט אַ פּאָר העלע, אויפגעריסענע אויגן פון פאַרוווּנדערונג.

*

נאָך אַ מינוט פון שווייגן איז געקומען אַ יונגע, פריידיקע דער־קלערונג, און נאָך לאַנג האָב איך געקלאַפּט אין דער וואַנט צו די צוויי פרעמדע און נאָענטע מיידלעך...

דער בלינדער פּוליע

דאָס געסל געדענקט נאָך דעם בלינדן פּוליע פון מיט אַ יאָר דרייסיק צוריק, ווען ער איז געווען אַ גרויסער סוחר פון עופות ביי די האָליעס. ער האָט געשפּילט אַ ראָלע. געווען אַ רייכער מענטש און אַ גרויסער גבור און דעמאָלט האָט מען אים נאָך גערופן „פּוליע ריז". ער האָט געקאָנט אויפהויבן דעם שווערסטן וואָגן אויף די פּלייצעס. עס איז נישט געווען עמעץ „פאַרן אייזערנעם טויער" און פאַר די האָליעס, וואָס זאָל אים נישט קענען. מען געדענקט אים נאָך, ווען ער איז געקומען אויף „אָטפּוסטקע פון סלוזשבע", בעת ער האָט געדינט אין מאָסקווע ביי די גרענאַדירן. די מיידן „פאַרן אייזערנעם טויער" זענען פאַר אים געוואָרן די כפּרה. דערנאָך, ווען ער האָט חתונה געהאַט מיט מענדל קצבס טאָכטער, ריקל די ליאַלקע, האָבן די האָליעס געשיכורט גאַנצע אכט טעג. ווען דאָס יונגע פּאָר איז געגאַנגען שבת שפּאַצירן אין „יענע גאַסן", אָדער אין באַגאַטעלע־גערטנדל, אָדער אין עלדאָראַדאָ־טעאַטער, האָבן די ווייבער נאָכגעקוקט מיט קנאה און זיך געווונטשן מיט זייער מזל.

ריקל די ליאַלקע איז געווען אַ שיינהייט אין דער געגנט „פאַרן אייזערנעם טויער". זי איז געווען שלאַנק, הויך, מיט אַ ראָז פּנים און לאַנגע, ברוינע האָר.

מ'האָט שוין דעמאָלט וועגן איר דערציילט, אַז דער פּאָליצמייסטער האָט זיך אין איר פאַרליבט און איז איר נאָכגעפאָרן אין אַ קאַרעטע. יונגען פלעגן זיך שלאָגן צוליב איר אויף מעסערס און

זי האָט נאָר אַראָפּגעקוקט פון גאַניק אין מאַרק אַריין מיט איר גלאַנציקן ליאַלקע־שמייכל.

אַזוי האָט דאָס פּאָר־פאָלק אָפּגעלעבט עטלעכע יאָר. קיין קינדער האָבן זיי נישט געהאַט, דערפאַר זענען די געשעפטן ביי זיי געגאַנגען אַרויף און דאָס געסל האָט געזאָגט, אַז זיי לעבן ווי די מאַגנאַטן.

מיט אַ מאָל איז פּוליע פּלוצלונג קראַנק געוואָרן אויף די אויגן. אין אַ קורצער צייט האָט ער פאַרקרענקט דאָס גאַנצע פאַרמעגן. מ'איז אויסגעווען ווו נאָר אַ פּראָפעסאָר, ווו נאָר אַ דאָקטאָר, ווו נאָר אַ גוטער ייד, און ס'האָט גאָרנישט געהאָלפן. מ'האָט אים אָנגעהויבן זען אין מאַרק מיט פאַרבונדענע אויגן. ער איז מיט אַ מאָל געוואָרן דאַר און אַלט. עס זענען אים נאָך געבליבן די מעכטיקע פּלייצעס מיט דעם הויכן, שטאָלצן קאָפּ. ריקל די ליאַלקע האָט אים געפירט אונטערן אָרעם. פּוליע האָט קיין סך נישט געקענט אויפטון, פונדעסטוועגן האָט ער נאָך געהאַנדלט, און האָט נאָך לויטן בלויזן אָנטאַפּן אָפּגעשאַצט אַ פאַרטיע עופות...

די ווייבער האָבן געלאָזט אַ טרער, קוקנדיק אויף פּוליען, און דאָס געסל האָט אָנגעהויבן וואָס אַמאָל מער אויסרעדן אויף ריקל די ליאַלקע:

— אַזאַ ליאַלקעטשינע... קאָן נישט אַראָפּגיין אין די האַליעס מיט אַביסל סחורה...

אָבער ריקל האָט נישט געוואָלט הערן פון האַנדלען אין גאַס. אַזוי ווי פריער איז זי נאָך געגאַנגען אויסגעפוצט און פּאַריסן די גאַס מיט איר שיינקייט.

פּוליען איז געגאַנגען וואָס אַמאָל ערגער. גוטע ברידער האָבן אים נאָך אונטערגעהאַלטן, צונויפגענומען אַ פּאָר רובל. דערנאָך איז ער אויף אַ לאַנגע צייט אַריין אין שפּיטאָל. דעמאָלט האָט ריקל נאַכט ביי נאַכט אָנגעהויבן פאַרשווונדן ווערן פון שטוב. מ'האָט דערציילט, אַז מ'זעט זי אין די ווייטע גאַסן מיט אָפיצירן און גענערעלער. עס האָט זיך געפונען אַ גוטער ברודער, וואָס האָט זיך צו פּוליען אַריינגעכאַפּט און אים דערציילט וועגן זיין ווייב. פּוליע האָט אויסגעהערט. ער האָט געשוויגן, נאָר זיין קאָפּ איז געוואָרן העכער און שטייפער. נאָך אין זעלבן טאָג — ס'איז געווען שבת פאַרנאַכט, און אין געסל זענען אַלע געשטאַנען

ביי די טויערן, חתן־כּלה זענען געגאַנגען אויפֿן שפּאַציר — איז געוואָרן אַ וויסטע בהלה, אַ געלויף. אין געסל האָט זיך באַוויזן פוליע אין אַ גרויען כאַלאַט מיט פאַרבונדענע אויגן. ער איז געלאָפֿן מיט אַ ווילדן ריטש ווי אַן אָקס, מיט שטעק־שיך אויף די באָרוועסע פיס, נאָך אים אַ שוואַרצע ראָד פון מענטשן. ער איז אַרויף אין דעם שטיבל, ווו ער האָט געוווינט. די טיר איז געווען פאַרשלאָסן. ריקל די ליאַלקע איז נישט געווען אין דער היים. מיט איין זעץ האָט ער אויפגעריסן די טיר, אויסגעטאַפּט אַלע ווינקעלעך און באַשמעקט אַלע זאַכן, וואָס זענען דאָרט געווען. ער האָט געשפּירט דעם ריח פון אירע קליידער. ער האָט אויפגעעפנט די שאַנק, איז צו צום בעט. און מיט אַ מאָל האָט ער זיך אַ וואָרף געטון ווי אַ לייב און איידער מענטשן האָבן זיך אַריינגעמישט, האָט ער אַ תּל געמאַכט פון אַלעם אין שטוב. ער האָט צעבראָכן די שאַנק און צעריסן דאָס בעטגע־וואַנט. מ׳האָט גערופן די „שטאַרקע“ פון געסל, וואָס האָבן אים קוים איינגענומען.

— גיט זי מיר אַהער, כ׳וועל איר אָפּרייסן דעם קאָפּ, פוליע לעבט נאָך... — אַזוי האָט ער געריוועט. ער האָט אַלץ נישט גע־וואָלט אַוועקגיין, ביז וואַנען זי וועט קומען.

די גוטע ברידער האָבן אים אַוועקגענומען און מ׳האָט אין אים אַריינגערעדט:

— פוליע... לאָז געמאַך... פאַרגעס אָן איר... גאָט וועט דיר העלפן... ס׳טווערן אַ מענטש... וועסט האָבן אַן אַנדערע...

פוליע איז נאָך דעם געוואָרן שוואַך, ער האָט אָנגעהויבן ציטערן און ער האָט זיך צעוויינט ווי אַ קינד. מען דערציילט, אַז אַלע מע־נער האָבן געוויינט, ווען מ׳האָט אים צוריק אַוועקגעפירט אין שפּי־טאָל אַריין.

פון דעמאָלט אָן איז ריקל די ליאַלקע פאַרשוווּנדן.

*

עס האָט זיך געצויגן אַ קייט פון פינצטערע יאָרן. אין אָנהייב האָבן נאָך אַלע „פּשיאַטשעליעס“ געדענקט אין פוליען. מ׳האָט נאָך מיט אים איבערגעשיקט אַ קוישל עופות, מ׳האָט אים צוגעשאַרט אַ פאַרדינסטל. די ווייבער האָבן אים אַראָפּגעשיקט אַ לעפל וואַרעמס

אין די האליעס אריין, ווו ער איז כסדר געזעסן. ביסלעכווייז האט מען פארגעסן אין אים. דער בלינדער פוליע האט אבער קיינעם נישט פארגעסן. כאטש פאר זיינע אויגן איז געשטאנען א כסדרדיקע פינצטערניש, האט ער און זיין זינען כסדר געזען דעם גאנצן פלאץ „פארן אייזערנעם טויער". מיט די האליעס. ער האט געפילט יעדן טריט, יעדעס הויז, יעדן ווינקל און יעדן מענטש. מיט זיין שטעקן אין חער האנט, מיט א פאריסענעם קאפ, האט ער געשפאנט אין דער ענגשאפט פון מארק. אט די ליכטיקע, רירעוודיקע וועלט, וואס ער האט פארלוירן, איז וואס אמאל טיפער אריינגעדרונגען אין אים און אלץ העלער און בולטער איז געווארן זיין געדעכטעניש. ער האט דערקענט לויט דער שטים יעדן מענטש, וואס ער האט אמאל ווען געזען.

אין דעם גרויסן גערודער פון מארק, אין דעם געשריי און ליארם פון גענדז, היגער, קאטשקעס, ווייבער, יונגען, מיידן און יידן, קומט אויך פוליע באלד אין דער פרי, צוגלייך מיט אלע הענדלער, קצבים, טרעגער און פורמאנעס. ער איז הויך און גלייך, מיט א שטייפן, הארטן, בלאען קאפ, ווי געשניצט פון האלץ, מיט א ברייט, בלייך מויל און ווייסע, ברייטע, געזונטע ציין.

נאר די אויגן זענען ביי אים פארשלאסן און איינגעפאלן. א שמאל, ראז שפעלטל רייסט זיך דורך דארט, ווו עס זענען געווען די אויגן.

דער בלינדער פוליע שטייט אנגעשפארט אן זיין שטעקן מיט אויסגעשפיצטע, שטייפע אויערן און הערט.

עס גייט פארביי א טרעגער. ער איז געבויגן אונטער א שווערן קאסטן. פארבייגייענדיק פארן בלינדן, טוט ער א געשריי:

— א גוט מארגן, פוליע...

— גוט מארגן, לייבעלע דזשאבאק.

ארום ווערט א געלעכטער פון די יונגען מיט די ווייבער. דער טרעגער שטעלט זיך אפ און האלטנדיק די משא אויף דער פלייצע, שטעקט ער אים אפ א מטבעה, זאגנדיק:

— נא, פוליע — ביזסט ווערט — אז דו האסט מיר געקענט דערקענען...

מיט א מאל טראסקעט א וואגן אויף די שפיציקע שטיינער, אין דעם גאנצן רעש שרייט דער פורמאן אראפ:

— פוליע... אַ רוח אין דיין טאַטן אַריין...

דער בלינדער פוליע שפּיצט אָן די אויערן, שעפּטשעט אַ מינוט און טוט אַ וואָרף־נאָך אַ געשריי:

— מאַטקעלע שמדניק... גיב אַהער אַ צענער...

אַזוי דערקענט ער אַלע. ער האָט קיינמאָל קיין טעות נישט. דער עולם קוועלט אָן פון אים און שיט אים קליינגעלט.

אַלטע הענדלער רעדן זיך איבער:

— וואָס פון אַ מענטש קאָן ווערן...

— מ'מעג עס פאַרמאָגן, וואָס ער האָט פאַרמאָגט...

— גאָט שטראָפט אַ מענטשן...

קינדער מיט פינגערלעך אין די פאַרגאַפּטע מיילער קוקן מיט שרעק אויף דעם בלינדן, וואָס באַוועגט מיטן מויל, ווי ער וואָלט עפּעס אין זיך אַריינגערעדט.

און אַרום רוישט דער מאַרק. מען קויפט און מען פאַרקויפט. הענדלער באַרימען זיך מיט זייער סחורה. דאָס געשריי און דער ליאַרם קוילערט זיך ווי אַ האָגל פון שטיינער. עפּעס אַ פּריצהטע איז געקומען איינקויפן. מען רופט זי פון אַלע זייטן. אַ זעלנער מיט אַ געלן לאַמפּאַס טראָגט איר נאָך צוויי קוישן. די פּריצהטע דאַרף איינקויפן אַ סך. זי שמייכלט מיט אירע בלאָע אויגן. זי ווייסט, אַז מען גענאַרט דאָ... זי ווייסט... און פּלוצלונג הויבט אָן דער שטעקן ביי דעם בלינדן פוליען צו ציטערן. זיין קאָפּ פאַרייסט זיך הויך. ער טוט אַ שפּאַן, ווי צום פאַלן. ער הויבט אויף די הענט און עס דערהערט זיך זיין ווילדער ריטש:

— ריקל... ריקל... מיין ווייב ריקל...

עס קאָכט אויף אַ ראָד פון מענטשן, אַ געדיכטער קנויל ראַיעט זיך אַרום, און אינמיטן — דער זעלנער מיטן געלן לאַמפּאַס, וואָס האַלט די פּריצהטע אַ פאַרחלשטע...

דערוואַכונג

אַבראַמעק איז אַלט געוואָרן נאָענט צו פערצן יאָר. נאָכדעם ווי ער האָט אָפּגעקרענקט אויף אַלע קינדער־קראַנקייטן, איז ער געבליבן מאָדנע שמאָל און צו הויך פאַר זיין עלטער. אַמייסטן האָט די שמאָלקייט זיך אָנגעזען ביי די אַקסלען און די צו לאַנגע ביינער ביי די הענט. אָט מיט די צו דאַרע ביינער פון די הענט האָט זיך אַבראַמעק געשעמט אַמייסטן פאַר דער שוועסטערס חברטע איטקע. און קוקנדיק אויף אירע פולע, ווייסע, רונד־געשניצטע הענט, האָט אַבראַמעק זיך געפילט אומגליקלעך און שטילערהייט אין אַ ווינקל, ווען קיינער האָט נישט געזען, האָט ער געבעטן צו עפּעס אַ גאָט, אַז זיינע אָרעמס און די פיס, ביי די קניען, זאָלן זיך באַדעקן מיט לייב אַזוי ווי ביי אַלע יינגלעך, וואָס האָבן זיך אים אויסגעוויזן דיקער פאַר אים.

אין שטוב זענען געווען צוויי שוועסטער. די יינגערע חוהטשע איז אַלט געווען אַ יאָר זעכצן און די עלטערע לאה איז געווען אַלטניינצן יאָר, און צו איר טאַקע איז עס אַריינגעקומען איר חברטע, דאָס מיידל איטקע.

די שוועסטער זענען אים פרעמד געווען, און יעדעס מאָל ווען זיי האָבן אין שטוב געהאַט די חברטעס, האָבן זיי אים אויף די אויגן נישט געלאָזט. אַלץ, וואָס זיי האָבן גערעדט צווישן זיך, איז געווען אַ סוד. זיי האָבן גערעדט שטיל. מיט וואַרעמע בליקן, אין וועלכע עס האָט געצאַפּלט עפּעס אַ נישט־אויסגעלאַכט געלעכטער. דערביי האָבן זיי אַבראַמעקן געטריבן, ווען ער האָט זיך דערנענטערט, כדי ער זאָל נישט הערן וואָס זיי רעדן.

— וואָס שטייסטו דאָ... גיי דיר צו דיינע ביכלעך... האָסט נישט דאָ וואָס אונטערצוהערן...

דאָס איז געווען אין גוטן מוט. ווען נישט, האָט מען אויף אים געשריגן:

— דאָס יינגל איז אַ געבוירענער שפּיאָן...

אַבראַמעקן האָט טאַקע שטאַרק געצויגן צו וויסן, וואָס די מיידלעך רעדן, און ער איז שטענדיק אַ פאַרשעמטער אַוועקגעגאַנגען. אַמייסטן האָט אים גערודפט די עלטערע שוועסטער לאה:

— אַ יינגל זאָל נישט האָבן קיין חברים... נאָר אונטערהערן וואָס עלטערע רעדן...

דעמאָלט האָט זיך אָנגערופן די באָבע, וואָס איז זומער און ווינטער געזעסן אין אַ ווינקעלע אין דער טונקל נעבן אויוון:

— אַז אַ קינד זאָל נישט האָבן זיינע זאַכן... זיינע שפּילעכצן... נאָר זיך שטופן צווישן גרויסע...

אַבראַמעקן איז דעמאָלט באַפאַלן אַ פּיין. ס'האָט זיך אים געדאַכט אַז אַלע, אַלע האָבן אים פיינט און אַז ער איז איבעריק אויף דער וועלט.

די באָבע האָט זיך אומעטום אַריינגעמישט. און איר קליין, שפּיציק גאָמבעלע האָט זיך כסדר גערודערט ווי אַ שאַרף, שפּיציק קיזלשטיינדעלע. דאָס איז געווען דעם טאַטנס מאַמע, און מ'האָט פאַר איר מורא געהאַט.

די עלטסטע שוועסטער לאה, כאָטש זי איז געווען שטרענג צו אים, פלעגט אים דאָך אַמאָל פלוצלונג אַ גלעט טון איבער די שווערע טונקעלע האָר. זי באַדאַרף אַמאָל, אַבראַמעק זאָל זי פאָלגן אַ גאַנג. און דער גלעט, וואָס זי האָט אים געגעבן, האָט אַבראַמעקן שטענדיק אויסגעזען, ווי זי וואָלט אים עפּעס געוואָלט צו רעכט מאַכן, כדי ער, אַבראַמעק, איר ברודער, זאָל זיין שענער. פּונקט ווי זי פאַריכט זיך אירע אייגענע האָר, כדי בעסער צו געפעלן. דערביי האָט זי אָבער שטענדיק צוגעגעבן:

— האָר האָט ער גאַנץ שיינע... ער זאָל נאָר נישט זיין אַזאַ זדעכלאַק... ער זאָל נישט זיין אַזוי דאַר...

דעמאָלט האָט אַבראַמעק אין איר דערפילט אַ שונא. אים האָט זיך אויסגעוויזן, אַז זי גיט אויס זיינס אַ באַהאַלטענעם סוד. אַז זי

דעקט אים אויף פאַר אַלע. און ביים געדאַנק, אַז זי קען דאָס אויך זאָגן איר חברטע איטקע, זענען אים אָנגעלאָפן בריענדיקע טרערן פון האַס אין די אויגן.

*

ווען די חברטע איטקע איז אַריינגעקומען אין שטוב, האָט אַבראַ־מעק עס געוווסט פון פריער, גלייך ער וואָלט זי אַרויסגערופן מיט אַ כישוף, מיט עפּעס אַ באַהאַלטענעם, אומפאַרשטענדלעכן כוח.

ער האָט דערקענט אירע טריט נאָך הינטער דער טיר. דאַכט זיך, איר אָטעם איז אים געווען באַקאַנט. זי האָט אים שטענדיק איבער־ראַשט, ווי אַ פרישער ווינט וואָלט אויף אים אַ בלאָז געטון, אַ ווינט וואָס רייסט זיך אַריין און ברענגט אַ פריידיק האַרץ־קלאַפּן. ער האָט כסדר אויף איר געוואַרט און האָט אָפּט פאַרבלאָנדזשעט צום צע־בראָכענעם שפּיגל, וואָס איז געשטאַנען צוגעשפּאַרט צו דער גרינער וואַנט. אינם שפּיגל האָט ער געזען זיינע שמאָלע אַקסלען און דאָס שמאָלע, בלייכע פּנים, וואָס איז געווען ווי דורכגעשניטן פון די גע־דיכטע ברעמען איבער די גרויסע בליציקע אויגן. ער האָט לאַנג אויף זיך געקוקט, ביז וואַנען די באָבע האָט אַ בורטשע געטון:

— נאָך פון דער ערד נישט אויפגעוואַקסן און וויל שוין זיין אַ פּאַצעט... אַ יינגל זאָל זיך גאָר שפּיגלען...

דער באָבעס קליינע, שאַרפע, גרויע אויגעלעך האָבן אַרומגע־פינקלט איבער אַלע ווינקעלעך פון דער שטוב און קיין שום זאַך האָט זיך נישט געקענט פאַר זיי באַהאַלטן. און צו באַהאַלטן האָט אַבראַ־מעק געהאַט אַ סך. אין אַלע ווינקעלעך פון דער שטוב, אין דעם טונקעלען אַלקער און אין דער קיך האָט דאָס יינגל נישט געפונען פאַר זיך קיין אָרט. אַ שטענדיקע נאָגעניש ביים האַרץ און אַ נישט קלאָרע זוכעניש האָט אויף אים געדריקט.

דאָס בעטל, וואָס איז געשטאַנען אין דער מיטלסטער שטוב, נעבן דער יינגערער שוועסטערס, איז געווען שוין פון לאַנג פאַר אים צו קליין, און אפשר דערפאַר האָט ער זיך אָפּט אויפגעכאַפּט אין מיטן דער נאַכט מיט אַראָפּגעפאַלענע פיס פונם צו קורצן בעטל, אַמייסטן ווינטער־צייט, ווען עס איז געשטאַנען אַ גרויע, שרעקיקע טונקלקייט. צוליב דעם וואָס ער האָט אַ סך געקרענקט, האָט מען אים ווינציק

פון דער שטוב אַרויסגעלאָזט. אַ חוץ דעם וואָס די מאַמע פלעגט אים טיילמאָל אַרויסשיקן עפּעס קויפן אין געוועלב. אין קיין שול איז ער נישט געגאַנגען, געלערנט האָט ער מיט אַ לערער, אַן עלטערן ייד, וואָס איז געקומען מיט אַ שטענדיק פייכטער, קאַלטער באָרד, פון וועלכער עס איז געגאַנגען אַ ריח פון הערינג. נאָכדעם ווי דער לערער איז אַוועקגעגאַנגען, איז אים געבליבן עפּעס אַ נאָגנדיקע קעלט אין דער פּלייצע, פון וועלכער ער האָט נאָך מער געפילט זיין דאַרקייט.

די מאַמע האָט אים אָפט געכאַפּט און געדריקט צו איר פאַרטוך. זי האָט אים טיף מיט זאָרג אַריינגעקוקט אין די אויגן. ער האָט דעמאָלט מיטן קאָפּ געפילט די וואַרעמקייט פון איר בויך. אָבער צום סוף האָט זי אַ נעם געטון זיין קליין, שפּיציק פּנים אין אירע הענט און אַ זאָג געטון געבראָכן:

— אַ דערוואַקסן יינגל... און איז הויט און ביין... כ'ווייס נישט וואָס מען טוט...

די באָבע האָט זיך אָנגערופן:

— ער וואָלט נישט געקלערט פון קיין נאַרישקייטן... וואָלט ער זיך פאַפּראַוויעט...

אַבראַמעקן איז דורכגעלאָפן אַ שאַרפער שטאָך פונם קאָפּ ביז די פיס, גלייך די באָבע וואָלט מיט אַ לאָמפּ אַריינגעקוקט אין זיין קאָפּ און געזען זיינע באַהאַלטענע געדאַנקען, זיינע סודות, די זיסע און שטעכיקע.

*

די טעג זענען איצט געווען קורצע און טונקעלע, מיט פאַרלאָפענע, גראָע שויבן, דורך וועלכע מ'האָט נישט געזען די וועלט. די דעכער קעגנאיבער די פענצטער האָבן כסדר געוויינט און אין דעם טונקעלן מיטל־צימער האָט מען כסדר געהערט דאָס קרעכצן פון דער באָבען, וואָס האָט זיך געטוליעט צו דעם געהייצטן אויוון.

אַלע יאָר אין דער צייט האָט זיך אַבראַמעקן אויסגעוויזן, אַז די וועלט האָט זיך אָפּגעשטעלט, אַז אין ערגעץ איז נישטאָ קיין לעבן. ער האָט אַרויסגעקוקט פון זיין געלעגער אין דעם בלייבן אינדערפרי, ווי די שוועסטער זענען אַוועקגעגאַנגען צו דער אַרבעט. די מאַמע האָט אים נאָך געלאָזן ליגן אין בעט צוליב דעם, וואָס

ער איז געווען אַ „שוואַך קינד“, און דאָ ליגנדיק, האָט ער שוין געוואָרט, עס זאָלן איבערלויפן די פּאָר שעה פון דעם טונקלען טאָג, ביז וואַנען עס וועט קומען דער אָונט. אויף די אָונטן האָט ער געוואָרט מיט אַ זיס קלאַפּן פון האַרץ. אין די אָונטן ווען די שוועסטער וועלן קומען, און ביי דער קאַרגער ליכט פון דער גריי־נער לאָמפּ וועט מען זיך אַוועקזעצן שפּילן אין „לאָטעריי“.

שפּילן האָבן אים די שוועסטער נישט געלאָזן, כאָטש ער האָט שוין געהאַט אָנגעקליבענע גראָשנס. דערפאַר האָט מען אים אָבער געגונצט צום אויפהויבן די נומערן, וואָס זענען ביים שפּילן אַראָפּ־געפאַלן אויף דער ערד און זיך פאַרקייקלט אין די טונקעלע ווינקלען פון דער פּאָדלאָגע.

נומערן זענען אַראָפּגעפאַלן אָפט. קליינע, הילצערנע קלעצ־לעך האָבן זיך געקאָליערט אונטערן טיש, ווו ס'איז געלעגן אַ גע־דיכטע טונקלקייט. דעמאָלט איז אַבראַמעק אַרונטערגעקראָכן אונ־טערן טיש זוכן די נומערן.

*

יעדן אָונט איז געקומען די שוועסטערס חברטע איטקע. און יעדן אָונט האָט אַבראַמעק געוואָרט אויף איר אין אַ הייסן דרימל, מיט אַן אויפגעשפּיצטן אויער צו דער טיר, ווו אירע פלינקע מיידל־שע שריט האָבן זיך דערהערט. זי איז געקומען באַלד אין אָונט, נאָך איידער די שוועסטער זענען צוריקגעקומען פון דער אַר־בעט. ווען עס זענען אויפגעשטאַנען די ערשטע שאָטנס אויף די אַלטע, טונקעלע ווענט, האָט שוין איטקע אַריינגעטאַנצט, יעדן אָונט מיט דער זעלבער פראַגע:

— לאַהטשי איז נאָך נישט געקומען?...

די פראַגע איז געווען נאָר פאַר דער איינגעשרומפּענער באָבען, וואָס האָט געדרימלט אינם טונקעלן ווינקל. דער רויטלעכער אָפּ־שיין, וואָס האָט אַרויסגעשלימערט דורך די שפּאַלטן ביי די טיר־לעך פונם אויוון, האָט אַרומגעצאַפּלט אויף איר.

איטקע האָט געוווסט, אַז דאָס יינגל שטייט נעבן דעם אומעטיקן פענצטער און זיין גאַנצע נשמה רופט און בעט איר נאָענטקייט, אירע פולע, וואַרעמע הענט און די זיסקייט פון איר אָטעם.

ער הערט, ווי די באָבע דרימלט, און אַט פילט ער, ווי איטקע באַרירט, ווי נישט ווילנדיק, זיינע האָר. ער פילט מיט יעדן אבר די צאַפּלדיקע וואַרעמקייט פון אירע קני, איר אָטעם שמעקט און פאַרשיכורט אים און פון איר קלינגענדיק מויל פאַלט אַרויס אין פאַרטראַגנקייט זיין נאָמען:

— אַבראַמעק...

דאָס איז זיין סוד, דער גרויסער סוד, וואָס אפילו די באָבע קאָן אים נישט אויפדעקן.

— אַבראַמעק... מען וועט שפּילן אין לאָטאָ?...

— יאָ...

ס'איז שטיל. קורץ איז די מינוט. און אַבראַמעק באַוויזט גאָר צו זאָגן:

— און איטקע וועט דאָ זיין לאַנג?...

— יאָ...

עס דאַרף נאָך עפּעס געזאָגט ווערן און איטקע זאָגט:

— מען וועט שפּילן אין לאָטאָ...

און זי גיט צו שנעל מיט אַ וואַרעמען פליסטערן איבער זיין אויער:

— און אַז עס וועט אַראָפּפאַלן אַ נומער... וועסטו אים זוכן?...

*

אַבראַמעק זוכט לאַנג דעם אַראָפּגעפאַלענעם נומער אין דער טונקלקייט פון אונטערן טיש. דער נומער האָט זיך ערגעץ אַוועקגעקאַליערט, אָבער אַבראַמעק זיצט אויף די קני, אַ הייסער דרימל פאַרגיסט זיין מוח. ביים טיש איז שטיל, מען האָט איבערגעריסן די שפּיל, מען וואַרט אויף דעם נומער.

צוויי רונדע, אויסגעטאָקטע, קרעפּטיקע פיס אָטעמען אויף אַבראַמעקן. דאָס קליידל כאַפּט אַרום די פולע רונדיקייט.

דאָס זענען איטקעס פיס, זיי רופן אים.

ער פאַלט צו מיטן קאָפּ צו די רונדע, לעבעדיקע קניען און זיי דריקן זיך צו אים צו. דאָס אַלץ דויערט אַ רגע.

אָבער לאַנג זינגט עס און שאַלט אין אַבראַמעקס יונגן, דאַנקבאַרן האַרץ...

זאַכן

אַ קליינע, אַ ברייטע, מיט צוויי צעפּלאָמטע באַקן־ביינער, מיט ווילד־גלאַנציקע אויגן פון אַ משוגענער, פּינטלט זי אַרום אין דער אָנגעהיצטער קיך. פון די ווייטערדיקע צימערן רופט מען זי אַלע מינוט, פאַרשידענע שטימען אויף פאַרשידענע טענער. מע־נערישע, שטרענגע און ווייבערישע, שפּיציקע און באַפעלערישע פון דעם הער און פון דער מאַדאַם:

— גיטל!

זי לויפט הין און צוריק. אירע הענט רירן זיך צו צו צענדליקער זאַכן. אירע הענט זענען רויט און נאַס. זי רעדט צו זיך אַליין, לאַכט — וויינט, זינגט, שעלט און מיט אַ מאָל פאַלט זי אַוועק אויפן קוילן־קאַסטן, אירע אויגן אַנטלויפן ערגעץ ווייט, זי לאָזט אַריין אירע הענט אונטער דער בלוזקע, צווישן אירע פולע, ווייכע ברוסטן, נעבן האַרץ, און זי צעוויינט זיך מיט אַ ראַציק, משוגע געוויין.

אָט דאָ, אונטער דער בלוזקע, צווישן די ברוסטן האָט זי יאָרן פאַרמאָגט אַ לעבעדיקע, באַפליגלטע זאַך, וואָס האָט זי געטראָגן, איר געגעבן כוח און גלויבן. דאָס איז געווען אַ שוואַרץ, לייוונטן, אָנגעשוואָלן שפּאָר־ביכל פון דער באַנק, וווּ ס'איז געלעגן דער לוין פון אַלע אירע שווערע, יתומהשע און דינסטעשע יאָרן. גראָשן צו גראָשן האָט זי געזאַמלט אין די פרעמדע שטובן מיט די שלעכטע, בייזע באַלעבאָסטעס. יאָרן פון פרעמדן מיסט און פרעמדן ברויט, אויף אַ האַרט בעטל מיט אַ קאַרגן, קורצן שלאָף, מיט איין און איינ־

ציקן חלום וועגן דעם, אַז עס וועט קומען דער „באַשערטער“, וואָס וועט זי אַרויספירן, איר דערלאַנגען זיין שטאַרקע, זיכערע האַנט פון אַ מאַן און איר צוריקגעבן איר מענטשלעכע ווירדע.

אין אירע משוגענע רייד, וואָס זי האָט גערעדט צו זיך אַליין, האָט זי דאָס ביכל אָנגערופן: „מיין טייערער מאַן“ הערפּאַר, וואָס זי איז געשלאָפן דערמיט. פון דעם ביכל האָט ווירקלעך אַרויסגעקוקט צו איר אַ שוואַרצער, שיינער יונג, אַ ברונעט, אַ שיינער, אַ שטאַרקער און אַ — גוטער...

און אָט איז געקומען אַ טאָג און גיטל איז אַריינגעכאַפּט געוואָרן אין אַ ווילדן טאַנץ, ווי נישט גוטע וואָלטן זי פאַרפירט. אַזוי קורץ האָט דאָס אַלץ געדויערט. עפּעס האָבן צוויי אַלטע ווייבער, ווי צוויי רויב־פויגל, מיט קריפּלדיקע פינגער אָנגעקלאַפּט אין איר ווינקל און זי אַ רוף געטון. זיי האָבן זי אַרויסגעפירט אין דעם קליינעם, פינצטערן, בלאָטיקן אָרט, אין דעם קליינעם שטעטל, מען האָט זי צונויפגעבונדן מיט עפּעס אַ בלייכן, דערשראָקענעם מענטש. ער האָט געהאַט אַ מאַמע מיט אויסגעזעצטע אויגן און שפּיציקע הענט, וואָס האָט זי אַ שלעפּ געטון און מער נישט אַרויסגעלאָזט. מ׳האָט געווינט איבער איר דערויף, וואָס זי איז אַ יתומה, כאָטש זי האָט שוין קיין טאַטע־מאַמע נישט געהאַט פון קינדוויז אָן. מ׳האָט איר געוויזן אַ שטוב מיט אַ געוועלבל, אַ וואַרעמע, פּראָווינצער שטוב מיט גרינע, וואַרעמע ווענט און גיטלען האָט זיך געדאַכט, אַז דאָ וואַרט אויף איר אַ גרויסע רו.

מ׳האָט געוויינט איבער איר דערויף, וואָס זי מוז נעבעך זיין ביי יענעם, און גיטלען האָט זיך אויסגעוויזן, אַז דער גאָט פון דינסטן און יתומים האָט זיך אָנגערופן צו איר. און איר אָנגעהיצטע פרעמדע קיך דאָרט אין שטאָט, דער גראָבער באַלעבאָס און די שרייענדיקע באַלעבאָסטע, זענען פאַר איר איצט אויפגעשוומען ווי אַ גרויסע שרעק.

און זי האָט פאַרלאָזן די שטאָט.

און איר איז געוואָרן גוט דאָ אין דעם קליינעם שטעטל לעבן דעם שפּייז־געוועלבל, ווו ס׳האָט זיך איר געדאַכט, אַז עס פעלט איר גאָרנישט. מען האָט איר דאָ גאָרנישט געזשאַלעוועט קיין עסן און קיין טרינקען. עס האָט זי אַרומגערינגלט אַ גרויסע משפּחה.

פון אַלע זייטן האָבן זיך אויף איר אָנגעגרוקט מענטשן, פון אַלע בלאַטיקע און שמאָלע געסלעך. מ׳האָט זי גערופן: „גיטעלשי“ און זי אַרומגערינגלט מיט צערטלעכקייטן, וועלכע זי האָט אין לעבן קיינמאָל נישט געפילט. גיטל איז געפאָרן אַהין און צוריק אין דער נאָענטער שטאָט. זי האָט ליב באַקומען די קורצע רייזעס. עס איז איר ליב געווען דאָס שאָקלען זיך אין דער באַן, דאָס אָנקוקן אַ וועלט.

אויפן האַרץ, צווישן די ברוסטן, איז געלעגן דאָס שוואַרצע, לייוונטענע ביכל, און יעדעס מאָל, ווען זי האָט אַ טאַפּ געטון דאָס האַרטע שטיקל אָרט, איז איר פאַרגאַנגען אַ זיסער שטאָך ווי דעמאָלט, ווען מען קוקט אַראָפּ פון אַ הויך. זי האָט געפילט אונטער די פינגער האַרטן און שטאַרקן גרונט. דאָס ביכל איז פעסט געזעסן און דאָס בלעטל פון איר געלט איז געווען געדיכט באַדעקט מיט ציפערן.

גיטל איז דעמאָלט געוואָרן דיק. זי איז אויך געוואָרן אַ סוחרטע. יעדע איר רייזע איז געווען שטאָט איז געווען פאַרבונדן מיט אַ געשעפט. מ׳האָט זי געפירט איבער קלייטן און הייזער, וואָס האָבן געהאַט פאַר איר מציאות. אירע פינגער האָבן געטאַפּט סחורות און געוואַנטן. מ׳האָט איר אָפּגעגעבן כבוד, געגלויבט איר מבינות און גיטל האָט געפילט, ווי אירע פינגער שלעפּן אָפּט אַרויס דאָס אָנגעוואַרעמטע קאַסע־ביכל פון הינטער דער בלוזקע און עס ווערט פאַרוואַנדלט אין לויפנדיקן זילבער און פּאַפּיר־געלט. און דעמאָלט זענען אָנגעלאָפן די מאָדנע טעג.

ס׳איז געווען די חתונה און גיטל איז געווען די כלה.

זי איז געזעסן אויף אַ לאַנגער, פייכטער, קאַלטער באַנק, אָנגעטון אין אַ פרעמדן, ווייס קלייד. די ברודיקע קינדער אויף די הענט פון שכנטעס, וואָס זענען געקומען זיך מיט איר קושן, האָבן מיט זייערע ברודיקע, קלעפּיקע פינגערלעך איר אַראָפּגעריסן דעם ווייסן, פאַרשטויבטן שלייער.

אַ לאַנגע, משונהדיקע נאַכט, מיט געשרייען, מיט טרערן און פרייד און אַ קליינער, שוואַכער, פרעמדער מאַן איז געלעגן אין איר בעט, אָנשטאָט דעם כישופדיקן האַרטן, באַפליגלטן ביכל.

עפּעס האָט אַ שיין געטון. זי איז געווען אַ כלה, געוואָרן — אַ

ווייב. אירע ליפּן האָבן זיך פֿאַרשלאָסן. אַ שרעק האָט געצאַפּלט אין אירע אויגן.

פּרעמדע מענטשן האָבן גערעדט צו איר. מ'האָט איר געהאַט אַ סך צו זאָגן. אָבער גיטל האָט מער נישט געפֿילט קיין באָדן אונטער די פֿיס. און יעדע מינוט האָט זי מיט פֿאַרשטאַרבענע פֿינגער אַ טאַפּ געטון דאָס אָרט אונטער דער בלוזקע.

דאָס ביכל האָט געפֿעלט.

דער פֿרעמדער מענטש איז געוואָרן איר מאַן, האָט אָפּגעהוסט עטלעכע חדשים. ער האָט געהוסט לאַנג, מיט אַרויסגעזעצטע אויגן און געשפּיגן. גיטל געדענקט קוים זיין דינע, קראַנקע הויט, וואָס האָט דערמאָנט אָן אַ דין, אָנגעוואַרעמט גלאָז. מ'האָט באַדאַרפֿט האַנדלען און געהאַנדלט האָט נאָר גיטל. זי האָט נאָר געפֿילט די באַרוישנדיקע שיכרות פֿון פֿאַרדינען און זי האָט געקלערט, אַז די וועלט און די מענטשן זענען נישט אַזעלכע שלעכטע, ווי זי האָט געמיינט. ווען זי האָט אין האַנדל דערלייגט, האָט זי נישט געפֿילט, גלייך זי וואָלט געווען אונטער אַ דרימל. פֿאַרקערט, זי איז אַריין אין אַ האַזאַרד. זי האָט געפֿאָלגט אירע עצה־געבער, גלויבנדיק, אַז אַלע ווילן, זי זאָל האָבן מער.

דער מאַן האָט באַוויזן אָפּצוטראָגן די נייע געהאַקטע קאַפּאָטע מיט דעם שוואַרצן קאַפּעלוש. דאָס ביסל געלט האָט זיך אַ דריי געטון. מ'האָט געקויפֿט צוויי רויטע, הילצערנע בעטן מיט אַ שוואַרצער הילצערנער שאַנק, וואָס האָט געשמעקט מיט רויען, ביליקן האָלץ, און אין דעם נייעם בעט האָט דער מאַן אויסגעשפּיגן דאָס לעצטע שטיקל אָטעם.

פֿון דעמאָלט אָן זענען אָפּגעלאָפֿן עטלעכע יאָר. גיטל איז נאָכן מאַנס טויט געבליבן אַרומגערינגלט פֿון פֿרעמדע מענטשן, וואָס זענען געוואָרן איר משפּחה. זי איז שטיין געבליבן אַ צעמישטע, גלייך זי וואָלט אַרויס פֿון עפּעס אַ שפּיל מיט נישט גוטע, און מיט אַ מאָל האָט זי זיך מיט אַ משוגענער גלוסט געוואָרפֿן צונויפֿנעמען איר צעשיט און צעוואָרפֿן פֿאַרמעגן.

עס האָט אָנגעהויבן פֿאַרשווינדן די ליכטיקייט און די וואַרעמקייט פֿון דער פּראָווינצער שטוב. די משפּחה האָט זיך פֿאַרוואַנדלט

אין שוואַרצע, גיריקע הענט, און בייזע ווייבער און צעיאַכמערטע יידן האָבן אַרום איר אָנגעהויבן אַן איילנדיקע כאַפּערײַ.

גיטל איז נאָך געווען אַרומגענומען מיט רחמנות צו דעם מאַן, זי האָט נאָך אַלץ געזען פאַר זיך זיין פאַרטראָגענעם בליק און די פאַרברענטע אויגן. זי האָט אים נישט געדאַרפט, נאָר זי האָט נישט געקענט פאַרגעסן, אַז דאָס איז געווען איר מאַן. און עס האָט זי אַרומגענומען אַ גרויס רחמנות. זי איז מיט אַ מאָל מיד געוואָרן און האָט זיך איבערגעגעבן דעם בייזן גורל.

*

מ׳איז לאַנג געזעסן שבעה אין דער גרויסער, אומעטיקער שטוב, וואָס האָט אויסגעזען ווי אַ קאַמער פול מיט זעק און סקריפּנדיקע קוישן. אַ שטענדיקע גרויע טונקלקייט האָט דאָ געהערשט, כאָטש אין דרויסן האָט שוין געבלאָזן אַ לינדער ווינט פון פרילינג. גיטל האָט פון דער שטוב נישט געקאָנט אַרויס. זי האָט שוין לאַנג געקלערט פון דער שטאָט מיט די וואַרעמע טעפּ אין דער קיך. פון דער שטאָט, וו מענטשן זענען לייכטער און וואַשן זיך מיט שמעקנדיקער זייף, און ערשט האָט זי דערפילט, אַז זי האָט נישט מיט וואָס אַוועקצוגיין. דאָס באַנק־ביכל איז געוואָרן דין און ליידיק, ווי אויסגעלאָשן. אַלץ איז פאַרוואַנדלט געוואָרן אין זאַכן... אירע זאַכן...

די לאַנגע שבעה אין שטוב האָט זיך געענדיקט און אַלע זענען אַוועק מיט די זעק און פּעק. גיטל איז געבליבן אַליין. קיינער האָט איר נישט מער וואָס צו זאָגן. נאָר שפּיציקע אויגן אַרום האָבן אָנגעהויבן בריען איר הויט.

דעמאָלט האָט גיטל צום ערשטן מאָל אַרויסגעלאָזט אַ לאַנגן, שפּיציקן קוויטש. אַ געשריי פון אַ געשלאָגענער יתומה.

זי האָט געזען פאַר זיך האַרטע, בייזע הענט, וואָס האָבן זי נישט צוגעלאָזט צו אירע זאַכן. אַרום איר זענען געווען צעשיט און צעזייט זאַכן. און יעדע זאַך, איז געווען אַ שטיק פון איר ביכל... זי האָט זיך איצט אויף קלאָר דערמאָנט, ווי זי האָט פאַרטווישט שטיקער ביכל אויף די זאַכן, און זי האָט מיט אַ בלינדער פאַרצווייפלונג געוואָלט דאָס אַלץ צונויפקלעפּן און צוריק אין אַ ביכל פאַרוואַנדלען. אַ ביכל, וואָס זאָל ליגן אויף איר האַרץ צווישן אירע ברוסטן.

זי איז איצט געווען אַ יתומה און אַן אַלמנה, ווי באַקליידט מיט צוויי שוואַרצע פליגל פון וויסטקייט. האָט זיך איר געדאַכט, אַז דער גאָט פון אַלמנות און יתומים וואַכט איבער איר.

און דאָ האָט זיך אָנגעהויבן די ווילדע שפיל. זי האָט מיט אַ מאָל באַקומען שותפים. עפעס אַ מומע מיט אַ פעטער, ביידע שוואַרצע ווי ציגיינער, זענען געקומען מיט ליאַרעם נעמען זאַכן. דערנאָך האָט מען זיך געשלאָגן מיט שטולן און מיט שטעקנס, אַלץ וועגן די זאַכן... עפעס אַ בעט האָט אַרומגעוואַנדלט צו פרעמדע יידן, די שאַנק איז ערגעץ געגאַנגען און גיטל האָט זי נישט געקאָנט דער־יאָגן. אַ קישן איז אַרומגעגאַנגען אַ יאָר, און אַריבער צו עפעס אַ יידענע, אַ טויבער, וואָס האָט בשום אופן נישט געקאָנט דערהערן, וועגן וואָס גיטל רעדט.

*

יאָרן גייען און גיטל יאָגט זיך נאָך די טויטע זאַכן. זי האָט שוין פון לאַנג פאַרגעסן, ווי זיי זעען אויס. און נאָר אין דער שפעטער נאַכט, ווען זי ליגט אויף דעם האַרטן, אייזערנעם בעטל, קלערט זי וועגן די זאַכן. זי געדענקט נישט דעם געשטאָרבענעם מאַן. זי קאָן זיך קוים דערמאָנען זיין נאָמען. זי געדענקט נאָר דאָס אָרט צווישן די ברוסטן, דאָס האַרטע שטיקל וואָג, פונוואַנען עס האָט געפלאָסן עפעס אַ כוח און זיכערקייט, ווי זי וואָלט געווען געפלויגן.

*

און אין איר דינסטישן קופער, אין דער קיך, ליגט איינגעוויקלט אין אַ העמד דער נייער, כמעט נישט גענוצטער, שוואַרצער קאַ־פעלוש פון דעם געשטאָרבענעם מאַן...

דער רוף צו ליבע

איך האָב אַרויסגעקוקט פון וואַגאָן־פענצטער אויף דעם קליינעם פּראָווינצער וואָקזאַל. דער וואָקזאַל איז באַשטאַנען פון איין ווייסער געביידע מיט גרויסע, האַלב־רונדע פענצטער. פון ביידע זייטן געביידע האָט זיך געצויגן אַ לאַנגער, גרינער פּלויט, הינטער וועלכן עס האָבן זיך געזען עטלעכע רייען אַלטע, נידעריקע הייזלעך. שורותווייז האָבן זיך געצייכנט גאַסן, פּלויטן־גערטנער, ווי עמעצער וואָלט לייכט מיט קאָלירטע, קינדערישע קריידלעך געמאָלן: גאַניקלעך מיט שילדן. אָט אַ שילד מיט אַן אָקסן־קאָפּ, וווּ מען פאַרקויפט פלייש, אַ פּאָר קאָמישע, פאַרשטויבטע אַלטפרענקישע דראָזשקעס. דאָס אַלץ איז געלעגן פאַר מיר ווי אַ פּאַנאָראַמע, וואָס מען זעט דורך אַ קינדערישן קאַליידאָסקאָפּ, ווען איך בין געשטאַנען ביים פענצטער פונם וואַגאָן.

דער צוג האָט זיך דאָ פאַרהאַלטן אויף עטלעכע מינוט. באַלד וועט דער צוג מיך אַ נעם טון און טראָגן ווייטער. מיר איז נאָך געבליבן צו פאָרן אַ סך שעהן. ס'איז געווען אַ ליכטיקער, זוניקער פרילינג־טאָג און ס'האָט געצויגן זיך צו טראָגן אין דער ווייט איבער פעלדער, וועלדער, בערג און טאָלן. ס'איז אויך געווען גוט אַריינצובליקן אין פרעמדע, מענטשלעכע נעסטן. עפּעס מאָדנע מענטשן האָבן זיך דאָ אַרומגעדרייט, מענטשן וואָס רייצן מיט זייער פרעמדקייט.

די פרוי אינם פענצטערל פון דער וואָקזאַל־געביידע און די יונ־

גע פויערטע, וואָס איז געשטאַנען נעבן אירע מילך־קאַנעז, זענען, דאַכט זיך, פול פון אַ זעלטזאַמער בענקשאַפט. ס'האָט זיך געוואָלט עפּעס וויסן וועגן זיי, און אַלע פרעמדע פענצטער פון די קליינע, נידעריקע הייזלעך, האָט זיך געדאַכט, קוקן מיט אומעטיקע, זוכנדיקע בליקן, רופן און זאָגן צו עפּעס, וואָס איז זיס און געהיימניספול.

דער שוואַרצער אויפשריפט אויף דעם ווייסן טינק פון דעם וואָקזאַל־בנין איז מיר געווען אינגאַנצן פרעמד, מיר האָט זיך געדאַכט, אַז איך אַנטדעק אַ פאַרגעסענע, מענטשלעכע נעסט, וואָס ליגט דאָ אינמיטן די גרינע, נעפּלדיקע ווייטן ווי אַוועקגעוואָרפן. און אָנשפאַרנדיק זיך אָן דער פאַלירטער פענצטער־ראַם פון דעם באַקוועמען פּולמאַן־וואַגאָן, און באַקוקנדיק דאָס קליינע שטעטעלע, וואָס ליגט אין דער סודותדיקער ווייט, האָט זיך מיר אויסגעדאַכט, אַז איך געהער צו עפּעס אַ פרעמדער, אַנדערער, מענטשלעכער וועלט.

ווי גוט וואָלט געווען איבערצורייסן די פאַרפּלאָנטערטע פעדים פון באַציאונגען אין די גרויסע, רוישיקע שטעט, אַרויסציען זיך פון דעם קנויל פון אַמפּערנישן און אַמביציעס, אַראָפּלאָזן זיך דאָ, אין דער פרידלעכער נעסט, וו אַלץ רופט און פאַרבעט, אַנקלאַפּן אין עפּעס אַן אויסגעבענקטע האַרץ פון אַ פרוי, און פאַרגעסנדיק אָן דער גאַנצער, בייזער וועלט, אַרומוואַנדלען מיט איר דאָ איבער די פאַרחלומטע געגנטן.

אָבער דער לאָקאָמאָטיוו, זעט אויס, האָט זיך שוין אָנגעטרונקען מיט וואַסער און אָנגעפרעסן מיט קוילן און פייער. ער אָטעמט מיט וואָלקנס רויך און היץ, אַלץ איז גרייט צום ווייטערדיקן לויף, ווייטער, ווייטער צו שלינגען דעם שטח, וואָס דרייט זיך אין אַ ווירבלדיקן טאַנץ. ווידער קומט די פרוי פונם ווייסן וואָקזאַל־הויז. זי קוקט מיט אומעט און אומצוטרוי אויף דעם קורצן גאַסט. איך באַמי זיך צו כאַפּן איר בליק, איר בליק איז אַ טריבער, ווי זי וואָלט געוואָלט זאָגן: „באַלד וועסטו אַוועק... איך ווייס שוין"... און עס ווילט זיך איר עפּעס צוזאָגן, איך כאַפּ אויף איר בליק און פאַרהאַלט אים, אַ לייכטער שימער פון אַ שמייכל עפנט קוים איר מויל, ווי זי וואָלט געוווסט מיינע געדאַנקען. אפשר אַראָפּגיין פון דער אייזערנער שטייג אויף די שווערע, אומגעדולדיקע רעדער? ניין, די פרעמד־

דע פרוי קוקט צו שטרענג און ווייט. איר מאַן איז געווים אַן אויס־גערוטער באַאַמטער ביי דער באַן. אָדער אפשר איז זי גאָר פאַר־ליבט אין דעם הויכן, אָפּגעברענטן פּאָליציאַנט מיט די גלאַנציקע שטיוול, דערפאַר ווייל ס׳איז נישטאָ קיין אַנדערער? עס איז נישט צו וויסן, וואָס עס באַהאַלט זיך הינטער די קליינע, פאַרדרימלטע פענצטערלעך פון די אומעטיקע וואָקזאַל־הייזער, און נאָר די גע־ריכטן ביי מאָרד־פּראָצעסן דעקן אויף די נישט־זעבאַרע, פאַר־פּלאָנטערטע פעדים פון טראַגעדיעס, וואָס שלימערן דאָ אין דער שטילקייט.

יאָ, אייגנטלעך קאָנען מיר שוין פאָרן. דער קאָנדוקטאָר שטייט שוין נעבן דעם וואַגאָן. איך שיק מיין בליק איבער דער גאַנצער ברייט פון דעם פעראָן און מיט אמאָל דערזע איך ביי דעם גרי־נעם פּלויט אַ פרוי, וואָס איז נאָר וואָס אַנגעלאָפן פון דער שטעטל־גאַס. אירע אויגן זענען אויפגעריסן און פול אָנגעגאָסן מיט אַ שמייכל צו מיר. אירע האָר זענען צעוואָרפן. אַ דין קורץ קליידל באַפּט אַרום איר יונגן, קערנדיקן קערפּער. זי טראָגט אַלטמאָדישע, געלע שיך און אויפן האַלדז אַ רויט טיכל. איר בליק איז אַריינגע־שטאָכן אין מיר. אַזוי קוקן נאָר נאָענטע, ליבע. איך וואַרף שנעל אַדורך אין זכרון. ניין, כ׳ווייס נישט, אָבער די פרוי וואַרט נישט לאַנג, זי שטרעקט אויס דעם קאָפּ צו מיר און אויפהויבנדיק אַ האַנט, ווייזט זי מיר: שנעלער. ווער איז עס? יאָ, דאָס מיינט זי מיך, און פּלוצלונג הויבט זי אָן מיך רופן מיט די הענט, מיטן קאָפּ און מיט די אויגן.

מיין האַרץ צאַפּלט אויף. די זון שיינט אויף אירע שטאַרקע פּיס, ווען זי פּרוווט זיך אויפהויבן איבערן פּלויט. אירע אויגן שפּילן און די האַנט רופט.

אַך בויג מיך אַרויס פונם פענצטער און פרעג זי מיט דער האַנט, צי זי מיינט מיך, און איר קאָפּ הויבט אָן האַסטיק צו שאָקלען אַרויף און אַראָפּ:

„יאָ, יאָ“.

מיט איין שפּרונג בין איך שוין ביי דער טיר. דער צוג שניידט זיך לאַנגזאַם אָפּ פונם אָרט. שנעלער! איך טו ווי אַ שווים, די האַנט

פונם מיידל לאַקט און רופט. מיינע פיס קלאַפּן זיך אָן פּעראָן און מיט אַ ריטמישער קלימפּעריי שווימט דער צוג אַוועק.

שטיל און ליידיק איז איצט דער וואָקזאַל. דער באַנער לאָזט מיך דורך דער טיר מיט אַ ברייטן גענעץ. אַ שווערער אומעט ליגט אַרום. די עטלעכע מענטשן, וואָס איך האָב דורכן וואַגאָן־פענצטער געזען, זענען מיט אַ מאָל פאַרשוווּנדן. אָבער זי וואַרט, די וואָס האָט מיך גערופן. אָט שטייט זי אַליין דאָרט, ביים גרינעם פּלויט. מיין האַרץ קלאַפּט מיט אַ זיסן אומרו. זי שטייט איצט אָנגעשפּאַרט אָן פּלויט. איר בליק איז פאַרטראָגן ערגעץ ווייט איבער מיר. ביי דער זייט שטייען צוויי צעשאָקלטע און פאַרשטויבטע דראָזשקעס, די פורמאַנעס זיצן שטאַר אויף די קעלניעס, זיי האָבן געזען וואָס דאָ קומט פאָר, אָבער וואָס אַרט דאָס זיי? איך וועל זיי באַצאָלן, איך וועל פאָרן מיט איר ערגעץ ווייט...

איך דערנעענטער זיך צו איר, צי שלאָפט זי? זי איז ווי פאַרכשופט, אירע אויגן זענען אָפן אָבער זי זעט מיך נישט... איצט זע איך, אַז איר קלייד איז שטאַרק פאַרשטויבט און אירע ליפּן זענען פאַרשמאַכט, ווי זי וואָלט לאַנג געליטן דורשט. איר קלייד איז צעריסן ביי דער זייט און דער זאָק אויף איר קני איז געפּלאַצט.

— איר האָט מיך גערופן?... — זאָג איך שטיל.

זי הערט נישט.

— איר האָט מיך גערופן...

איר פּנים גיסט זיך אָן מיט געלעכטער, זי גראָבט איין דעם קאָפּ אין די הענט און עס דערהערט זיך אַן אומהיימלעכער, העשנדיקער קלאַנג.

די צוויי פורמאַנעס דרייען אויס די קעפּ. זיי שמייכלען שטאַר. איינער הויבט לאַנגזאַם אויף אַ קורצע, שווערע האַנט און וויזט מיר אויף זיין קאָפּ. ער האָט נאָך מיט אַ פינגער אַ דריי געטון ביים שטערן.

איך בין געשטאַנען מיט דער וואַליזקע אין דער האַנט. אַ שטויביקע היץ האָט זיך געלייגט אויף מיין פּלייצע. די פרוי האָט שוין מער דעם קאָפּ נישט אויפגעהויבן. זי האָט זיך איינגעקנוילט ווי אַ בייגל און נאָר דער אומהיימלעכער גרילץ פון איר קול האָט געוויזן, אַז זי לאַכט, אָדער — וויינט.

— דאָס איז ביי אונדז אַ משוגענע... — האָט איינער פון די דראָזשקאַזשעס רואיק געזאָגט.

— ווען ס'קומט איר אָן, לאַכט זי... וויינט זי... אַ שאָד... נאָך אַ יונגע מויד... ס'איז איר געקומען פון אַ ליבע...

— אָט אַזוי, אַ גאַנצן טאָג און אַ גאַנצע נאַכט גייט עס אַרום... זעט זי אַ פרעמדן... פאַרטשעפעט זי...

איצט, ווען זי האָט זיך שוין כמעט איינגאַנצן אַראָפגעלאָזן אויף דער ערד, און זיך געטרייסלט פון געלעכטער, האָט מען אַרויסגעזען אירע שטאַרק צעריסענע זאָקן און אירע צעקרעלטע און צעדראַפּעטע, פולע מיידלשע פיס.

קינדער האָבן זיך אַרומגעשטעלט, האָבן געקוקט מיט גלאָציקן נייגיר און האָבן מיט אַ מאָל אויסגעשריגן:

— משוגענע...

איבער די באַן־שינעס איז געלעגן דער דרימלענדיקער וועג און די זון האָט געבאַקן.

מאָניעק און פּעסעלע

אַ שוואַרצלעכער שטויב הויבט זיך אויף נאָך יעדן דורכגייער און שטייט לאַנג, פאַרשטעלנדיק דעם זאַמדיקן, צעפאָרענעם וועג. צווישן די דאַרע, אויסגענאָגטע סאָסנע־בוימער שטייט דאָס אַלטע, שוואַרצלעכע הויז, וואָס איז האַלב־אַרומגעביסן פון אַ שריפה. אַרום שטייען אויסגעשטעלט אַלטע, האַלב־חרובע הייזער, ביי וועלכע עס פינטלען אין בהלה צעפּאַטלטע ווייבער און יידן אין שווערע שטויביקע שטיוול און שטיקער פאַרפאַפטע בערד, רעשן און שרייען און האַנדלען. קינדער בלייכע, פאַרסמאָליעטע, אָפּגעריסענע קוקן מיט אומזיניקע בליקן פון אָרעמקייט.

דאָס היינטיקע אָטוואָצק האָט זיך אָפּגערוקט און בלאָנקט פונדערהווייטנס מיט אַ רייכן שימער פון נייקייט און שיסט אין הימל אַריין מיט טורעמס און הויכע, געמויערטע טעראַסן. דאָרט קומען מענטשן פון דער וועלט. קראַנקע פון ווייטע שטעט און אַנדערע לענדער קומען אין די מאָדערנע סאַנאַטאָריעס. אָבער דאָס אַלטע יידישע אָטוואָצק איז געבליבן אין שטויב און נאָר די אָרעמסטע פון דער פּוילישער יידישער גאַס קומען נאָך אַהער זוכן אַ היילונג פאַר זייערע קראַנקע לונגען.

אָט די אָרעמע יידישע קראַנקע פון דער וואַרשעווער יידישקייט געדענקען נאָך דאָס הויז און האָבן דעם הויז געגעבן אַ נאָמען, וואָס איז געבליבן ביז היינט, כאָטש אין דעם הויז וווינט שוין קיינער נישט. די טירן און די פענצטער זענען פאַרקלאַפּט מיט ברעטער און דאָס הויז הייסט ביז היינט: דאָס „קיל־שטיבל“.

אויפגעבויט דאָס הויז האָט אַ וואַרשעווער ייד, אַ חסיד און אַ גביר. דער ייד האָט געהאַט אַ ווייב, אַ טאָכטער און פיר זין, אַלע קראַנקע אויף שווינדזוכט. אַלע זענען זיי דאָ אין דעם הויז געשטאָרבן, יעדן פרילינג און יעדן האַרבסט איינער. דעמאָלט האָט מען דאָס הויז אַ נאָמען געגעבן „קיל־שטיבל". און לאַנג האָט קיינער נישט געוואָלט דאָס הויז באַוווינען.

אָבער נאָך אַ צייט האָט זיך ווידער אין דעם הויז באַוויזן אַ לעבן, ווען עס האָט זיך געיאַוועט דער „וואַרשעווער טענצער", אַ הויכער, דאַרער יונגערמאַן מיט זיין קליין שוואַרץ, באַחנט ווייבל, פעסעלע. דער יונגערמאַן איז געווען אַ קראַנקער. זיין דאַרקייט האָט געשראָקן, און די ציין האָבן זיך אַרויסגעריסן פון זיין מויל ווי ביי אַ סקעלעט.

זיינע שוואַרצע אויגן האָבן געבליקט מיט אַ פיבערהאַפטן גלאַנץ. ער האָט געהוסט דין און שפּיציק מיט אַ פייף, און אויף זיין געלבלעכער הויט איז געלעגן אַ ווייסער שמייכל פון פאַרלוירנקייט. ער האָט נאָך דאָ געטראָגן לאַקירטע שיך מיט אַ הויכן, האַרטן קאָלנער. זיין ווייב פעסעלע איז אים נאָכגעגאַנגען מיט אַ גלאָז מילך. זי איז נאָך אַלץ אין אים געווען פאַרליבט ווי פריער, ווען מען האָט אים אויף דער דזשיקע גאַס גערופן „דער שיינער מאָניעק". יעדן פאַרנאַכט, ווען זי האָט אויפגערוימט די שטוב, האָבן זיי זיך ביידע אוועקגעזעצט אויף דער וועראַנדע און אויסגעזונגען צוזאַמען לידער פון ליבע. פעסעלע האָט שיין געזונגען, טרויעריק און האַרציק, און ער האָט איר אונטערגעצויגן מיט אַ שטילן באַס. דערביי האָט זיין דאַרער גאָרגל־קנאָפּ זיך געהויבן אַרויף און אַראָפּ.

אין אָנהויב האָט פעסעלע געאַרבעט ביי איר פאַך. זי איז געווען אַ פריזירקע, און די ווייבער פונם שטעטל און פון אַרום, ביז קורטשעוו, האָבן איר געבראַנגט די שייטלעך צו קעמען. זי האָט געמאַכט צעפּ פאַר די מיידן און ווען עס איז געווען אַ חתונה, האָט פעסעלע געקעמט דאָס גאַנצע שטעטל.

מאָניעק האָט ביסלעכווייז זיך אויך גענומען נעמען צום פאַך. עס איז אים אין אָנהויב בעסער געוואָרן, און ווי נאָר ס'איז אים געוואָרן בעסער, האָט ער שוין נישט געקאָנט איינרוען. אין קאָפּ האָבן זיך אים כסדר געדרייט וואַלסן און פאָלקעס און ס'פלעגט אים

באַפאַלן אַ בענקשאַפט צו טאַנצן. איינמאָל, ווען ער האָט געהאַט גרויס היץ, איז ער אינמיטן דער נאַכט אַראָפּ פונם בעט און געטאַנצט אַ וואַלס אַזוי לאַנג, ביז וואַנען ער איז געפאַלן.

דערנאָך האָבן זיך מאַניעקס „פּשיאַטשעלעס" אין וואַרשע צונויפגעלייגט און אים געקויפט אַ גראַמאָפאָן מיט אַ לאַנגער טראָמבע. דאָס גאַנצע שטעטל מיידן און יונגען זענען געקומען הערן דעם גראַמאָפאָן. זיי האָבן באַלאַגערט די טיר מיט די פענצטער און מאָניעק האָט פאַרבעטן צום טאַנצן. איצט האָט מען שוין דאָ געלערנט טאַנצן. אַלע פאַרנאַכט זענען געקומען חתנים מיט כלות, פורמאַנעס און יונגען פונם נאָענטן שעכט־הויז. די יונגען האָבן אוועקגעשטעלט זייערע בייטשן אָן אַ זייט. די מיידן האָבן אוועקגעשטעלט די קוישן. און די שיינע באַשקע, וואָס איז געקומען מיט די קאַנען מילך, האָט זיך אויך אוועקגעשטעלט. און אַלע זענען געבליבן שטיין שטיל און שווער פאַרשעמט.

די מיידן האָבן אַראָפּגעלאָזט די אויגן, און די באַקן האָבן ביי זיי געגליט. די יונגען האָבן אונטערגעשטופּט איינער דעם אַנדערן:

— ני, גיי שוין... משה... זאַ ניש קאַ יאָלד... נעם באַשקען...

ביז וואַנען אַ יונג האָט אַראָפּגענומען דאָס היטל און אַ זאָג געטון:

— מויד, וועסט מיר נישט אָפּזאָגן?...

די מויד איז אַנטלאָפן אין אַ ווינקל מיט אַ קוויטש.

דעמאָלט איז אַריינגעקומען מאַניעק מיט עלעגאַנטע, טאַנצנדיקע טריט. ער האָט זיך אַ נויג געטון און אויסגערופן:

אַ נאָ וואַ... פּאַנאָוויע... יעדער זאָל נעמען זיין דאַמע דע פּאַכע...

די יונגען האָבן זיך אָנגעכאַפּט פאַר די בייכער פון געלעכטער און בערעלע קעלבאַס מיט די גנבישע אויגן און ווייסע ציין, וואָס האָט געפירט מתים קיין קורטשעוו, האָט אַ געשריי געטון:

— איי, אַ רוח אין זיין... ווי ער אַרבעט...

— אַלאָן... דאַמי נאַלעוואָ... — האָט זיך געהערט מאַניעקס געשפּאָלטענע שטים, און די יונגען האָבן זיך גענומען יאָגן נאָך די קוויטשנדיקע מיידן, וואָס האָבן זיך געלאָזט לויפן אין אַלע זייטן, ווי די קעלבער, פון פאַרשעמטקייט.

און דאָס „קיל־שטיבל" האָט שוין איצט באַקומען דעם נייעם

נאָמען: „לעקציע טאַניעץ“. מען האָט געטאַנצט וואָס אַמאָל דרייסטער. עס האָט זיך גאַרנישט געוואָלט אויפהערן.

אַ שטרענגע אומעטיקייט איז שוין געשטאַנען אין דרויסן. דער אומעט האָט זיך אויסגעשפּרייט איבער די סאָסנע־ביימער, וואָס האָבן אין דעם פאַרנאַכטיקן נעפּל זיך אָנגעצויגן מיט אַ שרעקיקער פרעמדקייט, און די טונקלקייט האָט זיך אָנגעטראָגן מיטן אָנגעברענטן ריח פון זשיוויצע.

שוין אין שפּעטן אָוונט איז מען אַרויס פון טאַנצן, פאַרויטלטע מיט אַ גליקלעכן סוד אין די אויגן. מ'האָט זיך אָפּגערעדט אויף מאָרגן אָדער אויף שבת, ווען מען וועט טאַנצן אַ גאַנצן נאָכמיטאָג. די יונגען האָבן זיך גענומען ווער צו זיינע פּעק, ווער צום פערד און וואָגן, וואָס האָט אויף אים געוואַרט, און יאָסעלע גאָפּ, וואָס איז געקומען נאָר צוליב רחלען דעם מלמדס טאָכטער, האָט זיך געלאָזט צו זיינע צוויי קעלבלעך, וואָס ער האָט געפירט אין שעכטהויז אַריין. ער האָט זיי געלאָזט היינטערן פענצטער, וווּ זיי זענען געלעגן געבונדענע און געמעקעט די גאַנצע צייט, ווען ער האָט געטאַנצט.

דאָס „קיל־שטיבל“ איז געוואָרן דאָס פריילעכסטע הויז. דאָרט האָט מען געקאָנט הערן דעם גראַמאָפאָן, ווו עס האָט געזונגען און געפייפט די פוילישע קאַוועצקא. הינטערן פענצטער האָט געוואַרט אַ שטענדיק פובליקום פון קליינע מיידן, וואָס האָבן נאָך נישט געטאַנצט, און פון עלטערע ווייבער, וואָס האָבן באַדויערט זייער יונג לעבן, וואָס „זיי זענען געווען פאַרנאַרישט ביי זייערע פאַנאַטישע עלטערן“...

אָבער דאָס טאַנצן האָט מאָניעקן געשאַדט. איינמאָל ווען די טענצערס זענען געקומען, איז מאָניעק געלעגן אויפן בעטל, אַרומגעלייגט מיט אייז. אויף זיין פאַרמעטן פּנים איז געלעגן אַ פאַרטראָגנקייט פון אַן אַנדער וועלט.

זיינע שוואַרצע, גוטע אויגן האָבן אָנמעכטיק אַרומגעבלאָנדזשעט. ער האָט עפּעס געוויזן מיט אַ געלער, פלאַטשיקער האַנט. פעסעלע איז געווען פאַרוויינט:

— ר'איז פאַרביי... מאָניעס... דאָס טאַנצן וועטן ברענגען פון דער וועלט... וואָס ווילסטו... מאָניעק?...

מאַניעק האָט געוואָלט, אַז זיינע שילער זאָלן טאַנצן אָן אים און אַזוי איז געבליבן.

מ׳האָט אָנגעשטעלט אויף דעם גראַמאָפאָן די פּאָלקע מיטן וואַלס און מ׳האָט געטאַנצט. מאַניעק האָט געקוקט פונם בעטל, וווּ ער איז פלאַך געלעגן אָן אַ קישן, און זיינע טרוקענע, פאַרברענטע, שוואַרצלעכע ליפּן האָבן געמורמלט:

— ראַז... דוואַ... טשי... ראַז... דוואַ...

מ׳האָט דאָס מאָל לאַנג געטאַנצט. אין גיכן האָט באַדאַרפט זיין די חתונה ביי סאַלטשע שפּינאַק. מען האָט שוין צעשיקט בילעטן, ווען „עס ווירד שטאַטפינדן די האָכצייט"... און אַלע האָבן געוואָלט קאָנען טאַנצן.

דערפאַר איז געווען ענג און מ׳האָט זיך געטראָטן אויף די פיס. איין מויד האָט שוין אַפילו געשאָלטן די יונגען מיט די „אָקסענע פיס". זי איז געזעסן אין אַ ווינקל מיט אַן אַראָפּגעלאָזטן זאָק און געלייגט קאַלט וואַסער צום רויטן, געשוואָלענעם פוס :

— דער פויערן־יונג איז מיר אַרויף מיטן שטיוול... כ׳על נישט קענען גיין אויף הער חתונה...

ווייבער האָבן אַריינגעקוקט מיט בלויע, שעלטנדיקע מיילער און אַ פאַרשטויבטער שיכורער גוי מיט קורצע, אַרומגעצופּטע הויזן האָט אַריינגעשריגן :

— מאַטעלע... מאַמעלע... מאַזעל טאָפ...

די יונגען מיט די מיידן האָבן זיך פאַרגעשטעלט, אַז זיי זענען שוין אויף דער חתונה. מ׳האָט זיך געדרייט, געפּאָמפּעט מיט די הענט און אַרויסגעשטעלט גראָבע פיס, דרייענדיק איידל מיט די קעפּ, מיט פאַריסענע נעז, ווי זיי וואָלטן באַדאַרפט ניסן.

ס׳איז שוין געווען גוט טונקל אין שטוב און די יונגען האָבן זיך צעוואַרעמט. טייל האָבן געדריקט די מיידן צו זיך, און ביי די מיידן האָבן אַלע מאָל געפּלאַצט די בענדלעך פון די זאָקן.

מ׳האָט אַפילו נישט באַמערקט, ווי שטיל ס׳איז געוואָרן אַרום מאַניעקס בעטל. אַ באַזונדערע שטילקייט, אַ טיפע און אַן איינגעשפּאַרטע.

עפּעס האָט איבערגעריסן דעם טאַנץ און דאָס שווערע שאַרן פון די פיס.

עפּעס האָט זיך מאַניעקס נאָז אויסגעשפּיצט. אַ בלויע אויסגעבראַנטקייט האָט זיך צעלייגט אַרום דעם מויל און די אויגן און אַ רואיקער שמייכל איז פאַרגליווערט געבליבן. פּעסעלע האָט נאָר אַ הויב געטאָן זיין קאָפּ פון דעם בעטגעוואַנט צו איר ברוסט און דער קאָפּ איז צוריק שווער און האַרט געפאַלן. אין איין מינוט איז ליידיק געוואָרן די שטוב.

פון ערגעץ פון צווישן די שטרענגע, פינצטערע סאָסנע־בוימער האָט שווער געוואָיעט אַ פאַרבלאָנדזשעטער הונט...

*

די זעלבע יונגען, וואָס האָבן געטאַנצט, האָבן מאַניעקן מיט אַ שוואַרץ גערודער, צווישן טאָג און נאַכט, אַרויפגעלאַדעוועט אויף אַ וועגעלע קיין קורטשעוו. דאָס וועגעלע האָט געקרעכצט אינם טיפן שוואַרצלעכן זאַמד פון דעם שטויביקן וועג, און די לאַנגע, שוואַרצע מאַסע פונם מת האָט זיך געהויבן און אַראָפּגעלאָזן איבער די בערגלעך און גריבער. די יונגען האָבן אונטערגעשטופּט דעם וואָגן, האָבן זיך איבערגעשריגן מיט צעריסענע שטימען פון שרעקיקע נאַכט־פייגל.

פּעסעלע האָט נאָכגעשפּאַנט אינם שווערן, שטויביקן זאַמד. עטלעכע שכנים, ווייבער און יידן, האָבן באַגלייט. זיי האָבן פּעסעלען געהאַלטן פאַר די הענט און אָנגעשטאַנען זי זאָל צוריקגיין. אַרום האָט שנעל געפינצטערט. די וועלדער זענען געוואָרן פרעמד און שרעקיק. אָבער פּעסעלע האָט מיט אַ מאָל באַקומען אין זיך עפּעס אַ ווילדן כוח.

די יונגען האָבן שוין איצט געשמיסן דאָס פערד און דער וואָגן מיטן מת איז געוואָרן וואָס ווייטער פון פּעסעלען. זי האָט אָבער נישט אויפגעהערט נאָכצולויפן. כאָטש דער געהויקערטער וואָגן מיט איר מאַניעק איז שוין געווען ווייט פון איר.

זי האָט אויסגעצויגן די הענט און אַריינגעוויינט אין דעם שטויביקן טונקל:

— כ'וועל אפילו נישט זען ווו זיינע ביינער ליגן... ניין... ניין...

מיט אַ מאָל האָט זי דערזען, אַז זי איז אַליין, און נאָר פונדערווייטנס האָט זי קוים מיטן אויג געקאָנט דערכאַפּן דעם שוואַרצן

פּלעק פון דער משונהדיקער לוויה. פּעסעלע איז געלאָפן מיט צע־פלאָשעטע האָר און מיט אַן אַראָפּגעלאָזן טוך איבער אַקסלען. זי האָט ערשט איצט, אין דער מינוט, דערפילט, אַז זי האָט מאַניעקן פאַרלוירן אויף אייביק.

די יונגען האָבן געוואָלט וואָס גיכער פּטור ווערן פונם עלנטן מת. זיי האָבן געוואָלט, ווי עס האָט ביי זיי געהייסן, „אַנפייפן“, אָבער פּעסעלעס שרעקלעך געשריי האָט זיי דעריאָגט און זיי האָבן אָפּגעשטעלט דעם וואָגן. פּעסעלע איז געלעגן אין מיטן וועג אויפן זאַמד. דעמאָלט האָבן זי די יונגען אַרויפגעפּאַקט אויפן וואָגן און אוועקגעזעצט צווישן זיך. איר קאָפּ איז אונטערגעשניטן געוואָרן און פאַרלוירן זיך געוויגט צווישן זייערע אַקסלען.

*

פון דעמאָלט אָן שטייט דאָס הויז ליידיק און פאַרלאָזן. דער שוואַרצער שטויב פרעסט און די פאַרקלאַפּטע טירן און פענצטער דערציילן און וואָרענען. און אין די טונקעלע האַרבסט־טעג, ווען עס רוקן זיך אָן די שרעקיקע טעג פון יום־כיפור, קומט אַראָפּ פּעסעלע פון וואַרשע. די שכנים דערקאָנען זי נישט. אַנדערע מענטשן וווינען שוין דאָ אַרום. פּעסעלע איז אַלט געוואָרן און טיפע קנייטשן האָבן צעאַקערט איר פּנים. זי טאַפּט די טירן מיט די פאַרקלאַפּטע פענצ־טער פונם הויז. און קיינער ווייסט נישט, וואָס זי זוכט דאָ אין דעם חרובן הויז...

זיין אנטדעקונג

נאָך דעם ווייב, מיט וועלכן ער האָט זיך געגט, נאָך דער צווייטער, מיט וועלכער ער איז זיך צעגאַנגען און נאָך דער געליבטער, פון וועלכער ער איז אַנטלאָפן, ווייל מיט איר איז געווען ערגער ווי מיט יענעביידע, איז ער ביי די פערציק יאָר מיט אַ צעטרייסלט געמיט און אַן אָנגעווייטאָגט האַרץ דאָך אַרויס פריי.

ווידער האָבן זיך פאַר אים געעפנט פרייע אָוונטן. ער האָט זיך נאָך געפילט גענוג יונג; און ווי דורך זיין גאַנץ לעבן, פון זיין פריסטער יוגנט אָן, האָט ווידער אין אים אויפגעשפילט יענער עלעגישער טרויער, וואָס טראָגט אין זיך אַ זיסקייט און אַ קלעם פון בענקשאַפט און אַ באַגער צו נאָנטקייט. אים איז באַקאַנט געווען דאָס געפיל און ער האָט שוין אין אַ נעפלדיקער האַלבער ליכט דערכאַפּט דאָס דערנענטערן זיך פון אַ פרוי.

ס'האָט אָבער איצט אין אים געווינט, ווי אַ טונקעלע שרעק, ווי אַ שלאַנג האָט גענאָגט און דערמאָנט אָן די איבערגעטראָגענע עוולות, פאַרדראָסן און פיינען, אַמייסטן פון דער לעצטער „גרויסער ליבע". אָט די שרעק האָט געוואָרנט און צוריקגעשטויסן.

יעדע פרוי, וואָס ער האָט איצט באַגעגנט, האָט אים געדאַכט, טראָגט אין זיך עפּעס אַ באַהאַלטענעם, שלעכטן מיין; און יעדער צוזאָגנדיקער בליק האָט אים געדראָט ווי אַ האַנט, וואָס וויל אים אָנכאַפּן פאַרן האַלדז. אויפן האַרץ איז אים כסדר געלעגן ווי אַ היסטעריש אָפּהעשן, ווי נאָך אַ גרויסער סכנה.

נאָך דער געליבטער האָט ער נאָך געבענקט, איר נאָמען האָט

נאָך אַרומגעצאַפּלט אויף זיינע ליפּן, און דורך די נעכט איז ער אָפּגעלעגן מיט אָנגעברענטע אויגן, אָן שלאָף און מיט פֿאַרצווייפֿלונג האָט ער געהערט, ווי זיינע ליפּן רופֿן אָן איר נאָמען. דעמאָלט איז אים נאָך אַ גרעסערע שרעק באַפֿעלן.

אין דעם קרייז, וווּ ער איז געקומען, האָט מען שוין וועגן ליבע גערעדט מיט דער טרוקנקייט און ציניזם, מיט וועלכע אַלטע מענטשן רעדן וועגן טויט. די אַרט געשפּרעכן האָבן אים פֿאַרשעמט און פֿאַראייניזאַמט. ער האָט אָנגעהויבן קוקן אויף זיך ווי אויף אַ אומטערגייענדיקן מענטש, וואָס ווערט אַראָפּגעצויגן מיט דער גאַנצער שווערקייט אין עפּעס אַ טונקעלן אָפּגרונט.

עס איז אים פֿאַרפֿרעמדט געוואָרן זיין אייגן לייב, גלייך עס וואָלט עפּעס אין אים אָפּגעשטאָרבן.

צוזאַמען דערמיט האָט עפּעס ווי אַ נעפּל פֿאַרשטעלט אים זיין גאַנץ פֿריערדיק לעבן, אַלע ליכטיקע בליקן פֿון זיין יוגנט האָבן זיך אָנגעהויבן לעשן און פֿאַרצויגן ווערן פֿון דעם נעפּל. עס האָט אים פֿאַרפֿאָלגט אַ פּיין, ווי עפּעס אַ בייזער גאָט וואָלט זיך אויף אים דערבייזערט און אַראָפּגעלאָזן אויף אים אַן אומברחמנותדיקע האַנט. ער האָט געקלערט, אַז ער איז קראַנק און וועט גיך שטאַרבן. אָבער גראָד אין די שווערסטע מינוטן זענען אים אָנגעשוווּמען בולטע, געאָרדנטע פּלענער צו אַ ווייטערדיק, שעפֿעריש לעבן. עס האָבן זיך אָנגערופֿן און אויפֿגעשפּילט ווונקען פֿון אַ נייער גרויסער הפקרדיקער פֿרייהייט און אַמבולטסטן זענען פֿאַר אים אַרויסגעטרעטן ווידער פּרוּוון פֿון פֿאַרשידענער פֿאַרב און פֿאַרשידענער פֿאָרם.

ער איז געווען אַ מאָלער און האָט געזוכט זיינע מאָדעלן אין די ענגע גאַסן פֿון דעם פֿאָלקס־לעבן. עס האָבן אים געלאָקט די רויענדיקע מענטשלעכע נעסטן, וווּ ס׳איז געווען אַ סך לייב און אַ סך באַוועגונג.

אויך איצט האָט ער זיך געפֿונען אַ דירה ביי פֿרעמדע מענטשן, אין אַ געדיכט־באַזעצטער יידישער גאַס, אין אַ הויז פֿון מיטעלן שטאַנד, וווּ אַלץ איז דאָ ניי געווען פֿאַר אים. אַ גרויסע פֿאַמיליע, אַ רוישיקע, מיט זין און טעכטער און משפּחה. עס האָט לאַנג געדויערט, ביז וואַנען ער האָט זיך אַריינגעפּאַסט אין דעם כאַאָס פֿון

דער שטוב, איידער עס איז אים קלאָר געוואָרן די רעכענונג פון די שטוביקע.

ער האָט געדונגען דאָס טונקעלע, אומהיימלעכע צימער ביי אַ מאַן פון מיטעלע יאָרן, וועמענס שווערער בליק ס'האָט אים גאָר נישט צוגעזאָגט. דערנאָך האָט ער געזען אַ טאָכטער, אַ מיידל, שוין נישט קיין יונגע. ער האָט גאָרנישט געפונען אין איר פּנים. נישט קיין ווייבלעכקייט און נישט קיין צוזאָג. ער האָט נאָר אונטערגע־כאַפּט מיטן בליק דעם באַזונדערן אומעט און טרוקענע דאַרקייט פון אירע פיס, וואָס האָט אָפּגעשלאָגן פון אונטער איר קליידל.

דאָס צימער האָט אים אָבער געריצט מיט זיין טויבער אָפּגע־זונדערטקייט, פון וועלכער ער האָט געקאָנט אומגעשטערט קוקן אין דער ענגער, מענטשלעכער נעסט פון דער אַלטער שטוב, ווו ער האָט אַלעמאָל אַנטדעקט נייע געשטאַלטן, און האָט פון מאָל צו מאָל פאַרלוירן די אָרדענונג פון דער משפּחה־אָנגעהעריקייט פון די, וואָס האָבן באַוווינט אָט די אַלטע פאַרוואַרלאָזטע דירה.

די באַלעבאָסטע האָט ער באַקאַנט ערשט נאָך פיל טעג. עס האָט זיך אַרויסגעוויזן, אַז די באַלעבאַטים האָבן אויף דער זעלבער גאַס אַ גלאָז־געשעפט, ווו זיי פאַרברענגען אַ גאַנצן טאָג פון אינדערפרי ביזן שפּעטן אָוונט.

די שטוב האָט געפירט דאָס עלטערע, טרוקענע מיידל, סאַלע.

אין איינעם פון די טעג האָט מען אָנגעקלאַפּט אין זיין טיר. דאָס איז געווען די באַלעבאָסטע, אַ פרוי פון אַ יאָר פופציק. זי איז אויך געווען דאַר, האָט געהאַט אַ ראַציקע הויט, אָבער פון איר שטים האָט געשלאָגן אַ וואַרעמקייט. זי האָט גערעדט פריי און הויך, ווי אַ נישט־אָנבאַלאַנגענער מענטש:

— אַנטשולדיקט... ס'איז מיר פּשוט פּשיקרע... אַ מענטש וווינט ביי מיר אין הויז... און מיר קאָנען זיך צומאָל נישט...

זי איז אַריין אין צימער, אַ בליק געטון אויף די נאָך צעוואָר־פענע זאַכן, אויף די ביכער, באַזונדערס אויף די צופיל בילדער, פון וועלכע אַ טייל זענען שוין געהאָנגען אויף די ווענט, אַנדערע האָבן זיך געוואַלגערט ביי די זייטן. זי האָט אויך אַ בליק געוואָרפן אויפן שטענדער, אויף דער פּאַליטרע מיט פאַרב און פּענדזלען, וואָס זענען געלעגן אויפן טיש און זי האָט פילדייטיק צוגעגעבן:

— איר זענט, זע איך, א מאָלער... — זי האָט נאָך טיפער א שפּאַן געטון אינם צימער און גראָד א קוק טוענדיק אויף א לייוונט, ווו עס איז געווען האַלב־אויפגעמאָלט א נאַקעטע פרוי, האָט זי מיט א מאָל גאָר שטיל א זאָג געטון:

— נו, יאָ, יעדער האָט זיך זיין פאַך... זיין פּרנסה...

איצט האָט זי גיך, פון יוצא וועגן, א פרעג געטון, צי עס פעלט אים גאָרנישט און האָט פאַרמאַכט די טיר.

ער האָט פאַרשטאַנען, אז די ענדערונג אין דער פריינטלעכקייט פון דער יידענע איז געקומען צוליב דעם אַלטן, אָנגעהויבענעם בילד, וואָס ער האָט געמאָלט מיט א צענדליק יאָר צוריק. און אַליין נישט ווינדיק פאַרוואָס, האָט ער עס אַראָפּגענומען פון דער וואַנט. א צווייט מאָל, ווען ער איז דורכגעגאַנגען דעם קאָרידאָר, האָט אים פאַרהאַלטן דאָס דאַרע מיידל. זי איז געגאַנגען מיט צוויי פאַרלוי־רענע הענט, ווי זי וואָלט נאָר וואָס אַוועק פון א שווערער אַרבעט. זי האָט זיך אָפּגעשטעלט און איר שטים האָט מיד א קלונג געטון:

— איר דאַרפט עפּעס?...

ער האָט נישט געקענט זאָגן, וואָס ער דאַרף. ער האָט אפילו נישט געקאָנט אין דער מינוט קלאָר זאָגן, צוליב וואָס ער איז אַריין אין קאָרידאָר גראָד אין דער ריכטונג צו זייערע צימערן:

— ניין... איך באַדאַרף גאָרנישט...

דאָ איז געווען טונקל, פון די ווייטערע צימערן האָט אַרויסגע־שלאָגן א געדעמפּטע ליכט און אים האָט זיך אויסגעוויזן, אז דאָ ערגעץ ליגט ווער קראַנק. און מיט א מאָל האָט דאָס מיידל א זאָג געטון:

— איר קאָנט אַריינגיין צו אונדז... ביטע...

אים האָט זיך שרעקלעך פאַרוואָלט איינמאָל פאַר אַלעמאָל אַדורכגיין אַלע צימערן, אַריינקוקן אין יעדן ווינקל, זען ווער דאָרט איז דאָ, ווו עס שטייען די בעטן, זען די, וועמענס שטימען ער הערט און דערפילן דעם פרעמדן ריח, וואָס רייצט אים און רופט. איצט איז ער אַריין אינם ערשטן צימער. דאָס מיידל סאַלע האָט געזאָגט: „קומט ווייטער"; און דאָ, ביים טיש, מיטן צעקנייטשטן טישטוך, איז געזעסן א יונגערמאַן מיט א קאָפּ שווערע, צעפּאַטלטע האָר. דער יונגערמאַן איז אַלט געווען א יאָר ניינצן.

— דאָס איז מיין יונגערער ברודער... אברהם, שטעל דיך פֿאָר...
דער יונגערמאַן האָט געהאַט אַ צו גרויסע, הייסע האַנט. ער האָט זיך אויפגעהויבן און נישט געפינענדיק מער וואָס צו טון, האָט ער זיך צוריק אַוועקגעזעצט. עס איז אַריינגעטרעטן אַן אומבאַקוועם, שווער שווייגן. צום סוף האָט סאַלע געזאָגט:
— איצט איז ביי אונדז שטיל... אַלע זענען זיך צעגאַנגען... זיצט...
ער האָט זיך נישט געזעצט. עס זענען נאָך געווען צוויי צוגע־שפּאַרטע טירן, וואָס האָבן אים אומרואיק געמאַכט, עפּעס גלייך ווי פון דאָרט וואָלט אים עפּעס גערופן. און ער האָט פּלוצלונג אַ זאָג געטון:
— האָט איר נאָך צוויי צימערן אחוץ דעם...
— יאָ, ס׳איז ביי אונדז אַ גרויסע דירה... קיין עין־הרע, אַ סך מענטשן... אָט דאָ האָבן די עלטערן די שלאָף־שטוב... און דאָס צימער איז שטענדיק פאַרנומען... ווען נישט די שווערע צייט וואָלטן מיר איבערהויפּט נישט געקאָנט פאַרדינגען... ווייל דאָס צימער איז שטענדיק פאַרנומען... — האָט זי נאָך אַ מאָל איבערגעחזרט.
עפּעס האָט זיך איצט אין אים אָנגעצונדן. ער האָט דערפילט, אַז דאָרט, הינטער דער טיר, איז דאָ עפּעס, וואָס מאַכט אים אומרואיק. ער האָט שוין כמעט אַלץ געוווסט און נאָר לייכט אַ פרעג געטון:
— דאָרט וווינט אויך ווער?...
— ניין... דאָרט איז די שוועסטער... אָך, איר ווייסט נישט... איר זעט זי נישט... זי ליגט... זי איז נישט קיין געזונטע...
ער האָט טיף אָפּגעאָטעמט. אַ פריידיקע כוואַליע האָט צוגעקלאַפּט צו זיין האַרץ, גלייך ער וואָלט געוואָרט דערויף. זי האָט געזאָגט:
— אָבער איר קאָנט זי זען... זי וועט זיין צופרידן. זי האָט שוין געפרעגט... זי האָט געהערט...
זיין האַרץ האָט פריידיק געקלאַפּט:
— זי איז נישט געזונט... אפשר שטערט עס איר?...
— ניין... — סאַלע האָט געוואָלט, אַז ער זאָל וואָס שנעלער וויסן — ניין... נישט... דאָס איז אַ גרויס אומגליק... זי ליגט שוין פון אַ צייט... זי איז יונג... אָבער...
אין דער מינוט האָט זיך די טיר געעפנט און אים אַריבערגע־

לאָזן איבער דער שוועל. דאָס צימער איז געווען כמעט ליידיק. זיין אויג האָט נאָר דערכאַפּט דאָס בעט, אין וועלכן עס איז געלעגן אַ פרוי.

ער איז געשטאַנען פונדערווייטנס. די קראַנקע האָט לאַנגזאַם אויפגעהויבן אירע שווערע וויעס און איר בליק האָט לאַנג, אַנגע־ווייטיקט ווי אַ ווונד, זיך איבערגעגליטשט איבער אים.

די קראַנקע איז גראָד געווען אַ פולע מיט אַ בלענדנדיק־ווייסן האַלדז און ווייסע רונדיקע הענט.

אַ בלייכע אויסגעוואַרעמטקייט האָט געקלאַפּט פון דעם ווינקל, וווּ זי איז געלעגן. אירע האָר האָבן געהאַט דעם קאָליר פון דער־וואַרעמטן קופּער און די געקרויזטע לאָקן האָבן אַראָפּגעהאַנגען איבער איר ווייסן נאַקן.

זי האָט לאַנג געקוקט אויף אים מיט פאַרווונדערונג און אַ שמייכל האָט אַ שפּיל געטון אויף אירע פולע, בלייכע ליפּן. איר שטים האָט אַ קלאַפּ געטון מיט אַ הייסער הייזעריקייט, ווי ביי שיכורע פרויען:

— בלייבט דאָ אַביסל...

זי האָט פאַרלוירן אַ לאַך געטון ווי איינער, וואָס גלויבט קוים אין דעם, וואָס ער רעדט. סאַלע האָט אונטערגעכאַפּט:

— בלייבט אַביסל לעבן איר...

זי האָט דאָס געזאָגט מער מיט דער האַנט ווי מיטן מויל, און איז אַרויס פונם צימער.

איצט האָט אים די קראַנקע דערלאַנגט די האַנט. ער האָט גע־נומען איר האַנט, אַ פולע און אַ וואַרעמע. ער האָט געמאַכט אַ גרויסע אָנשטרענגונג עפּעס צו רעדן. ער האָט געזאָגט:

— איר זענט אַביסל קראַנק... אָדער אפשר מאַכט איר זיך... ווייל איר ווייסט, ווי עס איז כדאי צו זיין אַביסל קראַנק... כדי אויסצוזען אַזוי ווי איר...

זי האָט לאַנג געקוקט אויף אים אין פאַרטראַכטקייט מיט אַן אויפגעריסענעם בליק. און פּלוצלונג האָבן זיך אירע אויגן אָנגעפילט מיט טרערן. די טרערן האָבן אַ פלייץ געטון אומנאַטירלעך שנעל, ווי זיי וואָלטן געשטראָמט פון אַלע זייטן. אַזוי וויינען נאָר מענטשן, פון וועלכע דאָס אומגליק גייט קיינמאָל נישט אַוועק, וואָס קיין שום טרייסט קאָן זיי שוין נישט ברענגען קיין לינדערונג.

ער האָט גענומען ביידע אירע הענט, זי האָט זיי אים געגעבן, זי האָט אפילו צוגעשפּאַרט איר קאָפּ צו זיינע הענט, זי האָט אים אפילו אַ צי געטון צו זיך און אים דערמיט געגויט אַ פאַל צו טון אויפן ראַנד פון איר בעט. זיין האַרץ האָט שנעל געקלאַפּט. ער האָט לייכט אַרויפגעלייגט אַ האַנט אויף איר פולן, מעכטיקן אַקסל און מיט איין פינגער געפילט די גלאַטיקע איידלקייט, ווו ס׳האָט זיך אויפגעהויבן איר ברוסט. ער האָט לייכט באַרירט מיט זיינע ליפּן אירע האָר און אַ גרויסע איידלקייט האָט זיך אויפגעהויבן אין זיין האַרץ. ער וואָלט שוין דאָ פאַרבליבן נעבן איר אויף אייביק. ער וואָלט דאָ נעבן איר געפונען אַלץ...

נאָר מיט אַ מאָל האָט ער דערפילט אַ מאָדנע אומרואיקייט. ער האָט נאָך נישט אַלץ געוווסט פון דער שטוב.

די קראַנקע איז איצט מיט איר גאַנצער שווערקייט געלעגן אויף זיינע הענט. אַרום איז געווען שטיל. קיינער האָט מער די טיר נישט געעפנט.

און ווידער האָט אַ טונקעלער פלאַם אויפגעצאַפּלט אין אים. ער האָט זיך מיט אַ מאָל אָפּגערוקט. די קראַנקע איז געפאַלן מיטן קאָפּ אויף דער קישן.

עס האָט זיך אים פּלוצלונג אַנטפּלעקט די מאָדנע, טויטלעכע פלאַטשיקייט פון דעם געלעגער. עס האָט אויסגעזען, ווי דאָס קאַלטע בעט וואָלט געווען ליידיק. די קאָלדרע איז אַפילו אינדערמיט איינגעפאַלן.

זיין האַנט האָט אַ בלאָנדזשע געטון איבער דער לענג פונם בעט, און אַ שטעכיקע קעלט האָט זיך איבערגעגליטשט איבער זיין לייב.

*

אינם זעלבן אָוונט האָט ער שוין געוווסט, אַז נישט לאַנג האָט די קראַנקע ביי אַן אומגליקס־פאַל פאַרלוירן ביידע פיס...

אַ קרובה פון דער פּראָווינץ

אַמערגסטן איז געווען מיט די ווייטע קרובים פון דער פּראָווינץ, וואָס פלעגן אַראָפּפאַלן אין איין שיינעם טאָג. „קאָמישע פאַרשוינען“, „ווילדע בריות“, וואָס מ'האָט זיך מיט זיי באַדאַרפט ארומפירן.

די לייטישע יידישע שטובן אין וואַרשע, וואָס האָבן אַליין געשטאַמט פון קליינע שטעטלעך, האָבן אַמייסטן מורא געהאַט פאַר די געשוועסטער־ און גליד־געשוועסטער־קינדער, וואָס זענען אַראָפּגעפאַלן מיט זייערע זעקלעך און פעקלעך גראַד, ווען עס זענען געווען אַריסטאָקראַטישע געסט, אָדער ווען עס האָט געהאַלטן ביים שליסן אַ „גרויסאַרטיקן שידוך“.

אויך צו דער פאַמיליע נ. אין וואַרשע האָט באַדאַרפט פון דער פּראָווינץ אַראָפּקומען עפּעס אַ קוזינע. אַ מיידל פון אַ יאָר פינף־און־צוואַנציק, וואָס האָט געהייסן פּאַלטשע.

אַ לאַנגע צייט זענען געגאַנגען בריוו. עס האָבן געשריבן די עלטערן פון דעם מיידל פּאַלטשע וועגן דעם, אַז זי „זמאַרנעוועט אירע יונגע יאָרן, מיט איר שיינקייט אויף דער פּראָווינץ“... אַז זי איז שיין און געבילדעט און האָט נישט מיט וועמען צו פאַרברענגען, אַז די טייערע קוזינקעס און די טייערע מומע מיטן טייערן פעטער וועלן זיך, חלילה, נישט דאַרפן מיט איר שעמען... און צום סוף האָט די פּראָווינצער מאַמע, וואָס איז געווען אַ שוועסטער פונם ה' נ., צוגעשריבן מיט קרומע שורהלעך, האַלב דייטשמעריש, ווי עס פּאַסט צו שרייבן צו אַזעלכע מענטשן אין אַ גרויסער שטאָט, אַז: „דאָס

מערכען פאַרייסט דאָס אויג... זי בליט ווי אוייגע בלומע". און אַז „גאָט וועט העלפן, וועט זי אפשר אין דער גרויסער שטאָט געפינען איר באַשערטן... אָמן!..."

די פאַמיליע נ. אין וואַרשע האָט פאַר דער קוזינע פאַלטשע פון דער פּראָווינץ קיין סך אָרט נישט געקאָנט אָנגרייטן. די אַלטע שטוב איז באַשטאַנען פון פיר צימערן. דערויף זענען אין הער שטוב, אַ חוץ די עלטערן, נאָך געווען פיר דערוואַקסענע טעכטער און צוויי זין. און ווען ס'איז געקומען די נאַכט, איז מען געשלאָפן אויף קאַנאַפּעס, אויף אויפשטעל־בעטלעך און אפילו אויף צונויפגערוקטע שטולן.

די פיר טעכטער: יאַדזשע די סטודענטקע און מאַדזשע די אַפּליקאַנטקע, עלאַ די בוכהאַלטערקע און בעלאַ די מאַניקורזשיסטקע — אַלע זענען געווען דערפאַר, אַז מען זאָל אַראָפּברענגען די קוזינקע פון דער פּראָווינץ. און די צוויי זין: אַדאַש און מיכאַש, וואָס האָבן אַלע יאָרן געזוכט פאַכן, וואָס זאָלן זיין גוט אין די ווייטע לענדער — האָבן זיך שוין אויך אַריינגעמישט:

— זאָל זי שוין קומען... לאָמיר זי שוין אָנקוקן... די גאַנדז...

און יעדער פון די גרויסשטאָטישע האָט גרויסמוטיק עפּעס צוגעזאָגט פאַר דעם אָרעמען פּראָווינצער מיידל נעבעך:

— איך קאָן זיך מיט איר נישט אַרומפירן... איך קאָן זי נעמען איין מאָל אין אַ קינאָ און שוין.

— און איך וועל זי נעמען איין מאָל אין טעאַטער...

די טעכטער האָבן זיך אָפּיאַרעוועט זי מיטצונעמען אויף אַ דאַנסינג און אפילו די דינסט, מאַלגאָשאַ, האָט גרויסמוטיק זיך אונטערגענומען, זונטיק זי צו פירן איר אַביסל ווייזן די שטאָט...

אַזוי איז געבליבן.

אָבער ווו מען וועט זי לייגן שלאָפן, האָט מען נאָך אַלץ נישט געוווסט. דערביי האָבן די יינגלעך געמאַכט צווייידייטיקע וויצן. מ'האָט געלאַכט און די טעכטער האָבן געזאָגט, אַז אַלץ יאָ, אָבער שלאָפן מיט איר אין איין בעט, דאָס קאָן מען פון זיי נישט פאַרלאַנגען... דאָס נישט... דערביי האָט די דינסט מאַלגאָשאַ ווידער אַרויסגעוויזן איר גוט האַרץ און פייערלעך דערקלערט, אַז ווען די פּאַניענקע פון דער פּראָווינץ וועט קומען, וועט זי זי לייגן שלאָפן

ביי זיך אין דער קיך... זי וועט איר אויסבעטן... און ס'וועט שוין זיין גוט...

נאָכדעם האָט דער „הער“ געשריבן צו זיין שוועסטער אינם קליינעם שטעטל אריין, אַז זי זאָל שיקן דאָס מיידל... „כאָטש ס'איז ענג... נאָר מען וועט זיך ווי ס'איז אַן עצה געבן... אַז זי זאָל אַכטונג געבן... אַז דאָס מיידל זאָל נישט פאַרבלאָנדזשען... אַז די שטאָט איז גרויס... פאַרשידענע זאַכן פּאַסירן...“

די טעכטער מיט די זין זענען געשטאַנען איבערן פאָטער, ווען ער האָט געשריבן דעם בריוו און אים געוואָרנט:

— אָבער זאָל דער טאַטעשי געדענקען, אַז מער ווי איין מאָל וועל איך נישט גיין מיט איר...

— און איך וועל זיך אויך מיט איר נישט אַרומפירן...

— און איך האָב געזאָגט, אַז כ'וועל גיין מיט איר אין קינאָ... איין מאָל... אָבער מער נישט...

דער בריוו איז אַוועקגעגאַנגען.

אין עטלעכע טעג אַרום האָט מען אָנגעקלונגען ביי דער טיר. די דינסט מאַלגאָשאַ איז אַריינגעלאָפן אַ פאַרסאָפּעטע:

— עפּעס אַ פּאַן... אַזאַ פּזשיסטאָינער... אַזאַ עלעגאַנטסקע... פרעגט זיך אויף דער פּאַניענקע...

— אויף וועלכער פּאַניענקע?

אַלע פיר טעכטער, יאַדזשאַ און מאַרזשאַ, עלאַ און בעלאַ, האָבן זיך אַ לאָז געטון אינם פּאָדערצימער, וווּ מיטן הוט אין דער האַנט, פאַרלייגט איין פוס אויפן אַנדערן, איז געשטאַנען אַן אויסגעגלאַנצטער, הויכער יונגערמאַן. ער האָט זיך אַ בויג געטון און געפרעגט:

— איך וואָלט געוואָלט זען די פריילין פאָלטשע פונם שטעטל... איז זי שוין געקומען?...

— ביטע... פּראָשען... — האָבן אַלע פיר אויסגעזונגען — זאָל דער הער אַריינגיין... זיך אַוועקזעצן...

דער הער האָט זיך אָבער נישט גערירט פונם אָרט.

— די פריילין פאָלטשע...

— יאָ, דאָס הייסט, זי דאַרף קומען... מיר האָבן זי פאַרבעטן...

און יאַדזשע, די סטודענטקע, האָט אַ זאָג געטון:

— מיר ווילן זי אַביסל האַלטן אין דער גרויסער שטאָט...

און מאַדזשאַ, די אַפּליקאַנטקע :

— אַ שאָד... אַ יונג מיידל אין דער פּראָווינץ...

און עלאַ, די בוכהאַלטערקע :

— איך האָב זי געוואָלט מאַכן אַביסל זעלבסטשטענדיק...

און בעלאַ, די מאַניקורזשיסטקע :

— אַביסל איר ווייזן דאָס לעבן...

דאָ האָט דער יונגערמאַן אַ זאָג געטון :

— אָ, דאָס וועט איר נישט פעלן... פּאַרוויילונגען... טעאַטער... איך בין אַליין אַן אַרטיסט אין היגן טעאַטער... און אַלע טעאַטערן וועלן פאַר איר זיין פריי...

די פיר שוועסטער האָבן קוים געכאַפּט דעם אָטעם. מ׳האָט זיך גענומען קנייפּן און איינע האָט געשטופּט די צווייטע און געוווּנקען, אַז מען זאָל אים פאַרהאַלטן, אָבער איידער וואָס־ווען האָט דער יונגערמאַן אַ מרוקע געטון :

— אַנטשולדיקט...

און איז פאַרשוווּנדן.

ס׳האָט זיך אויפגעהויבן אַ גרויסער רעש. אַלע שוועסטער האָבן גערעדט צוזאַמען :

— וואָס פאַר אַ שיינער יונגערמאַן...

— וואָס פאַר אַן אויגן...

— וואָס פאַר אַ גלאָס... וואָס פאַר אַ שטימע...

— ווי עלעגאַנט...

— מ׳זעט באַלד... אַן אַרטיסט...

— ער האָט כסדר געקוקט אויף מיר...

— ער האָט דיך אַפילו נישט געזען...

— פון מיר האָט ער קיין אויג נישט אַראָפּגעלאָזן...

— אודאי... ער האָט נאָך קיין שענערס נישט געזען...

— ווי קומט צו דער פאַלטשען אַזעלכע באַקאַנטע?...

— כ׳וואָלט זי שוין געוואָלט זען...

— איר ווייסט, וואָס איך וועל אייך זאָגן... אַז זי פּושטשעט זיך געוויס...

— ווער ווייסט, ווי זי פירט זיך אויף... מען וועט אונדז נאָך צו־

ליב איר באַרעדן... ווען נישט, וואָלט אַזאַ אַרטיסט צו איר נישט געקומען... ווייל די קומען נאָר צו אַזעלכע...

און נאָך איידער מען האָט זיך אָפּגערעדט פונם האַרץ, האָט מען ווידער אָנגעקלונגען ביי דער טיר. דאָס מאָל איז אויף דער שוועל געשטאַנען אַ צווייטער יונגערמאַן. ער האָט גלייך אַ פרעג געטון:

— קאָן איך זען די פריילין פּאָלע?... זי האָט מיר גע־שריבן, אַז זי וועט דאָ וווינען...

דער יונגערמאַן איז אויך אַלעמען געפעלן און די שוועסטער האָט זיך איינגעגעבן אים אַריינצונאַרן אין דעם ערשטן צימער. דאָ האָבן זיך אַלע אַרומגעזעצט, דער יונגערמאַן האָט זיך אָבער געדרייט אין אַלע זייטן, ווי ער וואָלט נאָר געזוכט די פריילין פּאָלע.

— זי האָט מיר געשריבן, אַז זי פאָרט אַרויס... אָך, ווי איך וואָלט זי שוין געוואָלט זען... איך האָב זיך מיט איר באַקאַנט, ווען איך בין געווען צו גאַסט אינם שטעטל... מיינע עלטערן וווינען אין אַ דערבייאיקן שטעטל... דאָרט איז זייער שיין... איך האָב דאָרט געפירט אַ פּראָצעס אַלס אַדוואָקאַט... מיר פלעגן מיט דער פריילין פּאָלע מאַכן אויספלוגן... פון דעמאָלט אָן שרייבן מיר זיך איבער... דאָ אין וואַרשע זענען דאָ נאָך צוויי קאָלעגן... אַדוואָקאַטן, וואָס ווילן זי זייער זען... און איינער קומט ספּעציעל אַהער פון לובלין, כדי זיך מיט איר צו זען... אָבער מיר וועלן זי שוין נישט אָפּלאָזן... מיר מאַכן פאַר איר אַ ספּעציעלן אָוונט...

— זי איז אַ שיינע? — האָט מאַדזשאַ אַ פרעג געטון.

— צי די פריילין פּאָלע איז אַ שיינע... וואָס הייסט?... איר קאָנט זי נישט?... זי איז נישט נאָר אַ שיינע... זי איז...

— זי איז אונדזערס אַן אייגענע... אַן אייגענע קוזינקע... מיר האַלטן זי אַזוי ווי אַ שוועסטער... — האָבן אַלע טעכטער צוזאַמען אויסגעשריגן.

— אַזוי... זייער אָנגענעם...

און דער יונגערמאַן איז פאַרשווונדן.

*

פון דעם טאָג אָן האָט די טיר נישט גערוט. עס זענען געקומען יונגעלייט פון פאַרשידענעם אויסזען, נידעריקע און הויכע, שלאַנקע

און דיקע, יונגע און עלטערע. זיי זענען געגאַנגען ווי פאַרכישופטע. זיי האָבן געזוכט די פריילין פּאַלטשע פונם שטעטל ל. אַלע האָבן באַקומען בריוו אָדער ידיעות וועגן איר קומען אהער. יעדער פון זיי האָט זי ערגעץ־ווו געזען אין די אַרומיקע שטעטלעך אויף אָוונטן, אויף אויספלוגן און שפּאַצירן און קיינער האָט זי שוין נישט גע־קאָנט מער פאַרגעסן. די פיר שוועסטער, יאַדזשאַ און מאַדזשאַ, עלאַ און בעלאַ, האָבן כסדר אויפגענומען געסט צו דער קוזינקע פּאַל־טשע. מ׳האָט זיך אָנגעטון יום־טובדיק, מ׳האָט זיך „געמאַכט" די אויגן מיט די האָר און ביי יעדן קלונג האָט מען זיך אויסגעשטעלט אינם פּאָרצימער אַזוי ווי אויף אַ פּאַראַד.

אַזוי זענען אַדורך עטלעכע טעג. אין פּאָרצימער האָט כסדר גע־ברענט ליכט, אַלע פּאָר שעה זענען געקומען געסט צו דער פריילין פּאַלע. פאַרנאַכט־צו האָט מען אָנגעקלונגען ביי דער טיר און אַ שיק־ייִנגל האָט אַריינגעשטעלט אַ ריזיקן קויש בלומען מיט אַ צוגעבונדן קאַרטל פאַר דער פריילין פּאַלטשע.

— אַ קויש בלומען...

אַ קעסל האָט געקאָכט אין דער שטוב. די דינסט מאַלגאָשאַ האָט אָנגעטון אַ ווייס פאַרטוך און ווען ס׳האָט זיך אַרויסגעוויזן, אַז אויף דער וויזיט־קאַרטע ביי די בלומען איז געווען אָנגעגעבן אַ קריסטלעכער נאָמען, העמאַלט איז די טאָכטער מאַדזשאַ אַריינגע־לאָפן צו דער מוטער און אויסגעשריגן:

— מאַמושאַ... איך וויל נישט, אַז אין אונדזער שטוב זאָל ווווי־נען אַזאַ פּאַננע...

און אָט האָט זיך געעפנט די טיר און דער סטרוזש פראַנצישעק האָט אַריינגעטראָגן צוויי וואַליזעס. באַלד האָט זיך דערהערט אַ פרישע, יונגע, קלינגענדיקע שטים. דאָס איז געווען פּאַלטשע.

זי האָט זיך אָפּגעקושט מיט אַלע קוזינעס, מיט דער מומע און מיטן פעטער. און ערשט איצט האָבן אַלע דערזען, אַז זי איז אַ פרי־שע, הויך־געוואַקסענע מויד, מיט אַ ראָזער, פרישער הויט און אַ פריש מויל מיט בלאַנקענדיקע ציין.

די טעכטער האָבן זי באַטראַכט שטיל, מיט איינגעגעסענע בליקן. זיי האָבן שוין געוווסט, ווו עס ליגט דער כישוף, וואָס רופט

צו איר די אַלע מענער. זיי האָבן געמאָסטן איר לייב, אירע האָר, אירע ציין און אירע אויגן.

מיט אַ מאָל האָבן זיי דערזען, אַז דאָס פּראָווינצער מיידל איז אָנגעטון לויט דער לעצטער מאָדע, און די שטאָטישע טעכטער האָבן אָנגעהויבן טאַפּן דעם שטאָף פון איר קלייד. מען האָט געטאַפּט טרוקן און זאַכלעך, אָנרירנדיק דערביי איר לייב, ווי מען וואָלט געוואָלט דערטאַפּן צי עס איז עכט.

פּאָלטשע איז געזעסן, בלאַנקענדיק מיט איר פרישער און געזונטער שיינקייט. זי האָט רואיק אויפגענומען די מעלדונגען וועגן די אַלע מענער, וואָס זענען געקומען פרעגן אויף איר.

— אַך, אַזוי... און דער איז אויך געווען...

*

און שוין די ערשטע נאַכט האָט זיך יעדע פון די טעכטער געריסן, איר אָפּצוטרעטן דאָס בעט. אויף מאָרגן באַלד אינדערפרי איז געקומען אַן עלעגאַנטער יונגערמאַן און זי צוגענומען. איר מיטאָג איז געבליבן שטיין, ווייל זי האָט געגעסן אין גאַס. זי איז נאָר געקומען זיך איבערטון. דעמאָלט זענען די גרויסשטאָטישע מיידלעך געשטאַנען אַרום איר און זי האָט אויסגערעכנט די נעמען פון די אַלע לאָקאַלן, קאַפעען און פּלעצער, וואָס זי האָט באַוויזן צו באַזוכן. דאָס זענען געווען נעמען פון ערטער, וועלכע די וואַרשעווער טעכטער האָבן צום ערשטן מאָל געהערט.

און זיי האָבן פאַרשטאַנען, אַז די גרויסע, רייכע, פריילעכע שטאָט איז נאָר פאַר דער געזונטער, שיינער, פרישער און אויסגערוטער פּאָלטשע פונם קליינעם שטעטל...

זי און איר שוועסטער

נאָך אַכט יאָר איז דאָס ווייב אסתר מיט אירע שוואַכע פיס און ווייסער, דינער הויט געוואָרן ענלעך צו עפּעס אַ קליינעם פאַר־דראָס, ווי אַ שטייגער, אַ שלעכט־אויפגענייטער אַנצוג, וואָס מען פילט אים נאָר דעמאָלט, ווען מען דאַרף אים אָנטון.

אסתר איז געוואָרן זיינע באַלד פונם ערשטן טאָג, ווען זיי האָבן זיך באַקאָנט. ער האָט נישט געהאַט קיין צייט זי רעכט אָנצוקוקן. ער האָט נישט געוווּסט פון איר כמעט גאָרנישט, וואָס מען ווייסט געוויינלעך וועגן אַ פרוי, מיט וועלכער מען איז נאָענט.

עס איז אַזוי געשען, גלייך זי וואָלט געוואַרט אויף אים. און נישט נאָר דאָס, וואָס זי איז געוואָרן זיינע ווי פיל אַנדערע פרויען, נאָר זי האָט מיט איין מאָל אָנגעפילט אַרום זיך יעדן ווינקל. עס האָט אויסגעזען ווי דער אַקט פון אָפּגעבן זיך אים, איז נאָר געווען אַן אָנהויב דערפון, וואָס זי האָט נאָך פאַר אים געהאַט. זי איז גלייך געוואָרן אַ מאַמע, אַ ווייב און אַ פריינט. און אים האָט זיך אָנגעהויבן דאַכטן, אַז זי איז געשיקט געוואָרן פון עפּעס אַ כּוח, צו פאַרגיטיקן אים פאַר אַלע קוואַלן, וואָס ער האָט ווען אין לעבן געהאַט. ער האָט גאָר גיך דערפילט, אַז ער איז איר שולדיק עפּעס אַזאַ חוב, וואָס איז נישט צו באַצאָלן, כאָטש זי האָט ביי אים גאָרנישט געמאָנט.

מיט דער צייט האָט זיך אים אָנגעהויבן דאַכטן, אַז אַלע פרויען, וואָס ער האָט געקענט און מיט וועלכע ער האָט זיך באַגעגנט, טרעטן אָפּ פאַר איר. כאָטש זי האָט אים, דאַכט זיך, אין קיין זאַך

נישט געשטערט. עפּעס איז זי אומעטום געווען און פאַרשטעלט מיט זיך אַלע וועגן צו אַן אַנדער פרוי.

ער האָט גיך פאַרשטאַנען, אַז אַלץ, וואָס זי האָט געטון, זענען געווען בלויז מיטלען צו קריגן אַ מאַן. ער האָט זיך דערפילט ווי איינער, וואָס איז אָפּגענאַרט געוואָרן פון שווינדלער, וואָס פאַרמאָגן פאַרשידענע כיטרע מאַנעוורן אויף צו דערגרייכן זייער ציל, צי דאָס זענען פאַלשע בריליאַנטן, אָדער אונטערגעוואָרפענע פאַרמעגנס. אַלעמאָל פאַרמאָגן זיי עפּעס אַזוינס, וואָס פאַרשיכורט מיט דעם שימער פון באַגליקט ווערן. און ווי יעדער אָפּגענאַרטער, האָט ער זיך אויך געשעמט, אפילו פאַר זיך אַליין. ער האָט שוין איצט געוווסט, אַז אסתר געהערט נישט צו די הייסבלוטיקע ווייבער, וואָס טראָגן מיט זיך שטענדיק דעם סוד פון באַגערן. פאַרקערט, ער האָט אונטערגעכאַפּט אין איר דעם פאַרלאַנג צו דרימלען און אוועקצושטופּן די באַרווישונג פון די ערשטע צייטן. זי האָט זיך באַמיט אויסצומיידן צו אָפטע נאָנטקייט מיט אים, גלייך דאָס וואָלט געווען עפּעס נאָר פאַר אים.

ער האָט אָפט געקלערט, אַז מיט דער ליבע האָט אסתר געטון דאָס זעלבע, וואָס מיט די קאַרשן און יאַגדעס, מיט וועלכע זי האָט אָנגעפילט די נאָנשערס, פאַרשיט מיט צוקער און זיי אוועקגעשטעלט אויף דער שאַנק. עפּעס גלאַט אַזוי, אויף אַמאָל... אויף אַן אומבאַשטימטער צייט.

און ווען ער האָט שוין דאָס אַלץ געוווסט, האָט ער מיט איר חתונה געהאַט, אַזוי, צווישן יאָ און ניין... ווייל דאָס איז שוין געווען אַ זעלבסטפאַרשטענדלעכקייט.

אסתר האָט אפילו נישט באַדאַרפט שטאַרק אָנשטרענגען זיך; די ער האָט דערויף.

זי האָט אפילו ביי יעדער געלעגנהייט געזאָגט, אַז זי וואָלט זיך געקענט באַגיין... אַז זי האַלט נישט דערפון... אַז זי וואָלט מיט אים געקענט לעבן אַזוי...

פונדעסטוועגן האָט זי אַלץ געטון, כדי צוצואיילן זייער חתונה, ווייל... ווייל ס'איז באַקוועמער פאַר די מענטשן אַרום...

אויך ער האָט, ווי צו מייסט מענער, חתונה געהאַט צוליב עפּעס אַ משונהדיקער איידלקייט. צוליב עפּעס אַ נישט קאָנען זיך אָפּזאָגן.

דער טאָג פון דער חתונה איז געווען אַן אומעטיקער. אין דעם קרייז מענטשן, צו וועלכן זיי האָבן ביידע געהערט, האָט מען קיין חתונה־צערעמאָניעס שוין פון לאַנג נישט געמאַכט, אָבער אסתר האָט געברענגט אירע עלטערן, עפּעס אַ צעשראָקענעם ייד, מיט פינטלענדיקע אויגן און אַ מאַמע, אַן עלטערע פרוי, וואָס האָט אויסגעזען אַזוי ווי אסתר, ווען מען וואָלט זי אָפּגעקאָכט אין הייסן וואַסער. די יידענע האָט געלאַכט און געוויינט פון דעם דערוואַרטן נחת. ס'איז געווען אַ טאָג פון פרעמדע מענטשן, מיט עפּעס אַ פרעמדן ווילן, וואָס האָט זיך שווער געלייגט אויף אים. אים האָט זיך געדאַכט, אַז ווי אַ בייזער שטורעם וואָלט אים אָפּגעריסן פון זיין ברעג און אים אַוועקגעטראָגן איבער גרויסע, בייזע, פרעמדע וואַסערן...

אין אָוונט זענען געקומען געסט. עס זענען געווען עטלעכע פון זיינע אַלטע חברים, וואָס זענען אים דאָסמאָל פרעמד און איבעריק געווען. עס זענען געווען פרויען, וועלכע זענען איצט צו אים צוגעגאַנגען מיט אַ נייער היימישקייט, וואָס האָט אים געערגערט. זיי האָבן אים עפּעס געווונטשן און אים האָט זיך געדאַכט, אַז זיי לאַכן אים אויס און רייצן זיך מיט אים.

קיינער האָט אָבער נישט געוווסט פון זיין סוד, וואָס ער האָט געטראָגן באַהאַלטן, ווי מען באַהאַלט אַ קליינעם, לויכטנדיקן בריליאַנט, וואָס גיט דאָס געפיל פון פאַרזיכערונג קעגן אָרעמקייט.

אין דעם גראָען נעפּל, וואָס האָט אים איצט איינגעהילט און פאַרהוילן פאַר אים די פאַרבן פון דער וועלט, איז דאָס געווען אַ שטרייפל פון ליכט און פרייד. און ווידער איז דאָס געווען אַ פרוי, אסתרס שוועסטער — פאָלע.

ווי זי וואָלט געוואָלט פאַרענטפערן אסתרס גיך אָפּבליען, האָט פאָלע פאַר דעם לעצטן יאָר אויפגעבליט און איז אָנגעגאָסן געוואָרן מיט זאַפט ווי אַ זיסע פרוכט. זי האָט גאָרנישט געהאַט אין זיך קיין ענלעכס צו אסתרן. אַזוי האָט זיך אים געדאַכט און דאָס האָט אים אַמייסטן גערייצט.

עס האָט זיך אָנגעהויבן מיט אַ קינדערשער צוטרוילעכקייט צו אים, ווי צו אַ צוקונפטיקן שוואָגער. ער האָט זי געקאָנט אַרומנעמען, זי קושן און זעצן אויף זיין שויס. אסתר האָט זי גערופן: „די

קליינע", כאָטש די וואָג און פולקייט פון פאָלעס קערפּער האָט ווייט אַריבערגעוואויגן אסתרן. און אָט דאָס מיידל פאָלע איז געוואָרן זיין סוד. ער האָט נאָר געוואַרט אויף איר דערוואַקסן און האָט געגלויבט, אַז ער איז דער ערשטער מאַנצביל, וואָס האָט איר אַ קוש געטון. עס איז אים קיינמאָל נישט איינגעפאַלן צו זיין אייפערזיכטיק אויף איר. און נישט איינמאָל, ווען זי איז אַרויפגעקומען, האָט ער מיט אַ מאָדנער, מאַטערנדיקער נייגעריקייט זי אויסגעפרעגט:

— ווו ביסטו געווען, פאָלע?...

— ביי אַ חברטע...

— נו, און מיט קיין יינגלעך גייסטו נישט?...

— וואָס דאַרף איך יינגלעך?... איך האָב נאָך צייט...

אסתר האָט זיך אין אַזעלכע פאַלן אָנגערופן:

— לאָז אָפּ די קליינע... זי ווייסט נאָך נישט פון די אַלע זאַכן...

און אים האָט זיך געדאַכט, אַז אין אסתרס בליק האָט אַ שפּיל געטון אַ חוזק־שמייכל. ער האָט זיך געמאַטערט און געוואַרט.

איינמאָל, ווען ער האָט דאָס מיידל שטאַרק צוגעדריקט צו זיך, האָט אים אסתר איידל באַמערקט:

— דאַרפסט דאָס נישט טון... זי איז דאָך נאָך אַ קינד... אויסער־דעם ווערט זי היימיש מיט דיר...

די איידעלע באַמערקונג האָט אים ווי אַ ביס געטון און לאַנג און דין געשטאָכן אויף דער הויט. ער האָט גאָרנישט געענטפערט, ער האָט מורא געהאַט צו זאָגן, אַז פאָלע איז אַלט אַכצן יאָר, גלייך עס וואָלט געווען אַ סוד און אסתר וואָלט נישט געוווסט דערפון.

*

און אָט איז מען געקומען פונם רב, ווו מען האָט געשטעלט די חופּה.

אין אַלע דריי קליינע צימערלעך איז געווען צוגעגרייט און אָונטגעברויט פאַר די געסט. ער האָט געוואַרט אויף פאָלען. דעם אָוונט האָט ער געוואָלט זיך עפּעס דערוויסן. עפּעס וואָס איז פאַר אים אַליין נישט קלאָר געווען און אים האָט זיך געדאַכט, אַז גראָד היינט, וועט פאָלע אים איבערגעבן עפּעס זיסע צייכנס, וואָס וועט

אים מעגלעך מאַכן ווייטער צו לעבן. אָבער פּאָלע איז נאָך אַלץ נישט געווען.

— זי איז אַהיימגעגאַנגען זיך איבערטון... — האָט אים אסתּר געענטפערט...

און באַלד האָט ער דערהערט פּאָלעס שטימע, צום ערשטן מאָל האָט ער דערפילט, ווי זיין האַרץ קלאַפּט שטאַרק אויף איר באַגעגעניש. ער איז אַריין אין פאָדער־צימער און דערזען פּאָלען.

זי איז געווען אָנגעטון אין אַ שוואַרץ קלייד מיט אַ טיפן אויסשניט ביים האַלדז און ביי די אַרבל. איר לייב האָט אַרויסגעקוקט מיט אַ ראָזלעכער ליכט. זי האָט אים דאָסמאָל אַנדערש ווי אַלעמאָל דערלאַנגט די האַנט און אין דער מינוט האָט ער געבן איר דערזען אַ יונגנמאַן.

דער יונגערמאַן איז געווען אָנגעטון אין אַ שוואַרצן, גוט־געפּרעסטן, נייעם אָנצוג. און זיינע האָר האָבן געהאַט אַ קרעפּטיקן גלאַנץ פון נייקייט און יוגנט.

— דאָס איז מיין שוואָגער... — האָט פּאָלע גיך אַ זאָג געטון, ווען דער יונגערמאַן האָט אַ כאַפּ געטון זיין האַנט און אים פריינטלעך אַריינגעשמייכלט אין די אויגן אַריין. אים האָט זיך מיט אַ מאָל געדאַכט, אַז עמיצער האָט אים אַ שטעכיקן, בייזן פּאַטש געטון אין פּנים.

*

דעם גאַנצן אָוונט האָט ער קיינעם נישט געזען, נאָר פּאָלען מיט דעם יונגנמאַן. אַ שווערע זאָרג האָט זיך אין אים אַריינגעקליבן. צום ערשטן מאָל, פאַר דער גאַנצער צייט, איז אים געקומען אַ געדאַנק וועגן אַנטלויפן.

און שוין שפּעט אין אָוונט, ווען עס האָט זיך אָנגעהויבן דער געוויינלעכער רעש, וואָס דאַרף פאַריאָגן דעם אומעט פון אַ שמחה, האָט ער פּאָלען געכאַפּט אין דורכגאַנג פון פאָדער־צימער. פּאָלע איז געווען אויפגערעגט און סודותפול. פאַר אים האָט אַ בליץ געטון אַ פריידיקע האָפענונג. ער איז צוגעגאַנגען נאָענט צו איר, זיין מוח איז פאַרגאָסן געוואָרן ווי מיט אַ הייסן שטראָם, עפּעס ווי אַמאָל, ווי שוין פון לאַנג נישט. אירע אויגן האָבן וואַרעם געפינקלט.

ער האָט זי אַרומגענומען. זי האָט ווי נאָר געוואַרט דערויף. זיין האַרץ האָט שטאַרק געקלאַפּט. זי האָט אים פּלוצלונג אַ קוש געטון אויף דער באַק, ער האָט געוואָלט אין די ליפּן. זי האָט אים געגעבן די ליפּן און ער האָט דערפילט צום ערשטן מאָל, אַז זי פאַרשטייט דעם אונטערשיד. ער האָט זי אָנגעקוקט שטיל. אירע אויגן האָבן וואַרעם געשמייכלט. ער האָט געזאָגט מיט אַ צאַפּל אין דער שטים:

— פּאָלע... וואָס ביסטו מיינס?...

זי האָט אַ לאַך געטון:

— אַ שוועגערין...

ער האָט זי מיט אַ מאָל אַרויסגעלאָזט פון די אָרעמס:

— און... נישט מער...

— איך וויים נישט...

— נו. און דער יונגערמאַן?

— דאָס איז... עפּעס אַנדערש... אַ באַקאַנטער...

— נישט מער?...

— דערווייל...

צענדליקער פראַגן זענען אים אָנגעשוווּמען. אָבער אין פּאָלעס אויגן זענען שוין געווען אַלע ענטפערס. און ער האָט מיט אַ מאָל דערפילט אַז מ׳האָט אים אָפּגענאַרט.

ער האָט פיינט געקריגן אסתרן און אים האָט זיך געוואָלט שרייען, רופן הילף, אַנטלויפן. ער איז געשטאַנען מיט אויפגעריסענע אויגן. פאַר אים זענען פאַרביי געשווומען די מענטשן און עס האָט אים געדאַכט, אַז זיי לאַכן, חוזקן און שפּייען אויף אים.

ער האָט שוין איצט נישט געוואָלט פּאָלען, ער האָט געוואָלט נאָר זיך אַליין. אַרויס ערגעץ ווייט און פריי... צו פרעמדע, אַנדערע מענטשן... צו ווייבער, וואָס ווייסן נישט ווי שוואַך, ווי בלינד און אָפּגענאַרט ער איז...

*

דאָס איז געווען די ערשטע נאַכט פון האס און פיינטשאַפט צום ווייב...

אליהו און זיין ווייב

דאָס געוועלבל איז אַ קליינס, אַ שמאָלס, אַ פינצטערס. פון די פּאָליצעס קוקט אַראָפּ אָן אומעט, וואָס ליגט אויף די אַלטע, אויסגעריבענע שאַכטלען, פּאַפּירענע פּעקלעך, און הילצערנע קעסטעלעך. אויף דער וואַנט הענגט נאָך פון די אַלטע, רוסישע צייטן עפּעס אַ פון פליגן פאַרפּינטלטע רעקלאַמע, ווו אַ דאַמע מיט צו־לאַנגע, נאַקעטע הענט רויכערט ציגאַרעטן און בלאָזט מיט רעדעלעך רויך, און ביי דער זייט שטאַרט אַרויס אַ האַלב־אָפּגעריסענער אויפשריפט אויף רוסיש: „סטאַמבאָלי“.

די פּאָדלאָגע איז אַ שטיינערנע און יאָגט זומער און ווינטער מיט קעלט און פייכטקייט, ווי פון אַ קעלער. אַ גאַנצן טאָג, זומער און ווינטער, זיצט דאָס ווייב אין געוועלב. זי איז אָנגעטון אין אַ שווערן שפּענצער מיט אַ וואָלן טוך אויפן קאָפּ. זי זיצט און שטריקט מיט לאַנגע שפּיזלען, אירע אויגן זענען בייז און די לאַנגע נאָז איז בלוילעך, ווי זי וואָלט געווען פון שטאָל.

דער מאַן איז אַ קליינער, אַ האַלבער הויקער. ער גייט גיך און פלינק. ער האָט אַ קליין קאַרג בערדעלע פון עטלעכע האָר. ער האָט מורא פאַרן ווייב און הרייט זיך אַרום איר ווי אַ קליין הינטעלע אַרום אַ גרויסן, בייזן, ערנסטן הונט.

זי גלאַנצט מיט די בייזע, שטאָלערנע שפּיזלען און דרייט אַ קנויל גרויען ביינוול.

דער מאַן שטאַמלט. ער הויבט אָן רעדן גיך, פאַרהאַקט זיך ביי קופן, ביי למדן און וואָוון. דעמאָלט מאַכט ער צו די אויגן, שפּאַרט

זיך אָן מיט זיין קורץ הענטל אָן די קני און הויבט אָן צאַפּלען מיטן בערדעלע.

נאָך יעדן סוחרישן עסק, וואָס דער מאַן דערציילט איר, דערלאַנגט זי אויף אים אַ קוק, פון וועלכן ער ווערט נאָך קלענער און פינטלט לאַנג מיט די אויגן.

יעדן קונה, וואָס קומט אריין אין געוועלבל, האַלט זי פאַר אַ גנב, וואָס איז „געקומען אויסקוקן". זי קוקט אויף אים מיט ווילדער שרעק און איז גרייט צו מאַכן אַ געוואַלד.

וואָס פאַר אַ פּרייז דער מאַן זאָל נישט זאָגן, האַלט זי, אַז ס'איז ווייניק:

— וויפל קאָסט דאָס? — פרעגט דער קונה.

— ד־ד־ד־אָס קאָסט... — און איידער ער באַוויזט זיך צו פאַר־האַקן, גיט צו די יידענע:

— מיט פופציק גראָשן...

צו יעדן פּרייז, וואָס דער מאַן זאָגט, לייגט זי צו עטלעכע גראָשן, גלויבנדיק, אַז ער גיט אוועק אומזיסט. דער מאַן נעמט דאָס אי־בעריקע געלט און עס דאַכט זיך אים, אַז דאָס געלט ברים אים די פינגער, אָבער פאַרן ווייב האָט ער נאָך מער מורא, און ער פינטלט לאַנג מיט די אויגן און ער מורמלט עפּעס אַ שפּרוך, אַז גאָט זאָל אים מוחל זיין.

*

טייל מאָל ווערט זי ווייך און הייבט אָן אויף איר באַס צו רעדן צום מאַן. זי רעדט מיט אַ שווערן ניגון, אַזוי ווי וויינענדיק. איר נאָז ווערט פייכט, קלינגט צו, אַזוי ווי אַ רינע פון אַ דאַך בעת עס רעגנט. זי האָט ליב צו רעדן שרעקלעכע רייד, ווי מען רעדט ביי אַ טויטן, אָדער ווי עס רעדט אַ נביא.

— אליה... — הויבט זי אָן — אליה. אָן אומגליק און אַ פינצטע־רער צאָרן האָט זיך אָנגערוקט אויף מיר... אליה... דו וועסט מיך טרייבן יונגערהייט אין דער ערד אריין און לעבעדיקע ווערים וועלן פרעסן מיין לייב... אליה... איך פיל, ווי דאָס האַרץ פּלאַצט אין מיר... און מיין בלוט ווערט פאַרקילט אין די אָדערן... אליה... כ'האָב דיר געזאָגט, זאָלסט נישט קויפן די קליינע מעסערלעך נומער זיבעצן...

ווייל קיינער נעמט זיי נישט אין די הענט אריין... אליה... פאַרוואָס האָסטו אַזאַ מערדעריש האַרץ... אַז דו האָסט גענומען אַ שוואַך פּרויענצימער, וואָס קוים זי פּאָכעט מיט דער נשמה... האָסט דיך אָנגעזעצט אויף אַ קראַנקן, צעבראָכענעם שאַרבן... און ווילסט אים נאָך טרייבן פון דער וועלט... אליה... וויפל מאָל האָב איך דיר געזאָגט... זאָלסט נישט מאַכן מיט יענקעלע גנב קיין געשעפטן און דו שטופּסט אין אים אַריין אַ פאַרמעגן... בכן... דו טרעפסט זיך מיט אים ביים רבין און עטץ שיכורט דאָרט ביידע אַרום... נעם זשע בעסער אַ האַק... און האַק מיר אָפּ דעם קאָפּ, וועסטו באַלד זען מיין סוף... און דו וועסט פּטור ווערן...

נאָכדעם לאָזט זי אַרויס אַ מוראדיקן יאָמער אויף טיפע, אונטערשטע טענער און נאָר פון אויבן פּישטשעט צו אַ דינע באַגלייטונג, גלייך ווי איר מעטאַלענע נאָז וואָלט צוגעקלונגען...

אליה שטייט אין ווינקל, ווי אַ קינד, מיט זיין קליין, הויקערדיק קעפּעלע, זיינע אויגן זענען אויפגעריסן פון שרעק. ער ווייסט נישט וווהין צו קוקן. רעדן רעדט ער גאָרנישט. די עטלעכע שיטערע האָר אויף דער גאָמבע ציטערן. און אַזוי שטייענדיק, ווילט זיך אים שטאַרק זיך צעוויינען. דאָס אומרעכט, וואָס גייט פון דער שווערער, אייזערנער יידענע שטעכט אים ווי אַ מעסער אין סאַמע האַרץ. עס דאַכט זיך אים, אַז עמעצער האָט אים פאַרקויפט צו אַ גרויסן, שלעכטן גוי, אַזוי ווי די ברידער האָבן פאַרקויפט יוספן צו די מצרים.

אינמיטן פאַרגייט אים דער ריח פון קיכלעך מיט הערינג און בראַנפן, וואָס מען פאַרקויפט אין דער אכסניה, ווען מען פאָרט צום רבין, און עס ווילט זיך אים שוין נעמען דאָס שוואַרצע, חסידישע וואַליזקעלע מיטן רויטן טיכל, מאַכן אַ קלימיקל און אַנטלויפן.

— יידן, געוואַלד! — וועט ער שרייען — ראַטעוועט מיך אַרויס פון אירע הענט... רבי... הייליקער רבי... כ׳וועל דאָ ליגן ביי אייך אויף דער האַרטער באַנק... כ׳וועל אַרבעטן שווער ווי אַ קנעכט... כ׳וועל עסן דעם דריטן טאָג אַ שטיקל טרוקן ברויט...

ער ווייסט אָבער, אַז דאָס אַלץ וועט נישט העלפן, אַז אין אָוונט וועט זי זיצן ביים לעמפּעלע, וואָס באַשלאָגט איר ציגל־פּנים מיט אַ שוואַרצלעכער רויטקייט. דער גראָבער שפּענצער וועט פון הינטן אָפּשטיין פון אירע גראָע, בייזע האָר, ווי זי וואָלט געהאַט אַן אָפּ־

געהאַקטן קאָפּ. פאַר איר וועט ליגן דאָס גראָבע, צעראַטעטע נאָטיץ־ביכל. זי וועט זיצן מיט אַ קאַנטיקן, סטאָליאַרסקן בלייפעדער און שרייבן ציפערן מיט אותיות. די אותיות קומען ביי איר אַרויס ווי הענגענדיקע הערינג.

דערנאָך וועט זיך דערהערן איר מוראַדיקער באַס:

— אליה... האָסט גוט פאַרשלאָסן... אליה... זיי נישט צעמישט... אליה... מ׳וועט אונדז בדלות שטעלן... אליה... דאַוון אָפּ מעריב און לייג זיך. ס׳טניש קאָנען אויפשטיין אינדערפרי... אליה...

*

הונדערטער ווערטער שפּרינגען אים אַרום אין קאָפּ, רייסן זיך צו איר אַזוי ווי פויסטן. ער וואָלט געוואָלט זי פאַרשיטן, פאַרברענען מיט ווערטער... אָבער אַרויסברענגען קאָן ער קיין איין וואָרט נישט. דעמאָלט ווערט ער מיט אַ מאָל פריי פון אַלעם. ער וואָלט שוין באַשטאַנען צו זיין אַ גוי... אַ פּראָסטער גוי... אַזוי ווי דער סטרוזש וואַלענטי... דעמאָלט וואָלט ער געשלאָגן דאָס ווייב... געשלאָגן...

ער פאַרויכערט מיט אַ מאָל אַ פּאַפּיראָס, שטעקט אַריין די הענט אין די הויזן־קעשענעס. די ציצית הענגען ביי אים אַראָפּ אויף קוראַזש. ער פאַרוקט דאָס קליינע היטעלע און בלאָזט דעם רויך מיט רעש און עזות.

ער לויפט אַרום אויף זיינע קליינע פיסעלעך, ער איז אויפגעברויזט און האָט נישט מורא פאַר קיינעם. ער גלויבט, עס וועט קומען אַ „יענע וועלט“, ווו ער וועט זיין דער מאַנצפּאַרשוין... דאָרט... דאָרט וועט ער איר ווייזן... דאָרט וועט ער באַקומען זיין לוין...

לייבעלע

אין דער סוחרישער קאָוויאַרניע אויף די נאַלעווקעס איז לייבע־לע געווען צום ערשטן מאָל אין זיין לעבן. ער האָט זיך פריער לאַנג אַרומגעדרייט אַרום דער טיר, ווייל אים האָט זיך געדאַכט, אַז ווען ער וועט אַריינקומען אינעווייניק, וועלן אים די קעלנער אַרומשטעלן מיט זיסע מאַכלים און געבעקסן, וואָס ווינקען אַרויס פון די פענצ־טער, און די צוואַנציק גראָשן, וואָס ער האָט ביי זיך, וועלן אים נישט קלעקן צו באַצאָלן. מען האָט אים אָבער געזאָגט, אַז דעם ווירט פון דעם הויז, וו ער וווינט אויף דער ניזקע גאַס, קאָן ער נאָר דאָ געפינען, ווייל דאָ קומען זיך די ווירטסלייט צונויף.

זען און רעדן מיטן ווירט האָט לייבעלע געמוזט, ווייל אויף אי־בערמאָרגן האָט באַדאַרפט קומען צו אים דער קאָמאָרניק, אים אַרויסוואַרפן פון דער דירה, אָדער, ווי דאָס האָט געהייסן, מאַכן די עקסמיסיע פון זיין בוידעם־שטיבל, וו ער וווינט שוין צוואַנציק יאָר.

האָט זיך לייבעלע לאַנג אַרומגעדרייט אַרום דער קאָוויאַרניע. די קעלט האָט אים דורכגענומען, און ערשט ווען עס האָט אָנגעהויבן פאַלן אַ נאַסער שניי, האָט ער זיך שטיל אַריינגעשאַרט אינעווייניק.

די קאָוויאַרניע איז באַשטאַנען פון צוויי לאַנגע, טונקעלע צי־מערן, וו עס האָבן געברענט צוויי גרויסע, עלעקטרישע לאָמפּן, כאָטש ס'איז נאָך געווען טאָג. די ווייסע, מאַרמאָרנע טישלעך האָבן זיך אָפּגעשלאָגן אין די גרויסע שפּיגלען מיט די ברייטע, גאָלדענע ראַמען. לייבעלען האָט אַרומגעכאַפּט אַ וואַרעמקייט און אַ געשמאַ־

קער ריח פון זיסן געבעקס. עס האט אים אזש אנגעהויבן בייסן אין דער פלייצע און א שטיל חלשות פון הונגער האט אים אנגעהויבן קיצלעןביים הארץ.

דעם קעלנער, וואס האט אויף אים אומגעדולדיק א קוק געטון, האט ער אויסגעמשלט אויף וועמען ער ווארט, יענער האט זיך ארומגעקוקט און געזאגט:

— דער הער... איז נאך נישט געקומען... שטעלט זעך אוועק אן א זייט און שטערט נישט...

און ער איז אוועק מיט דער טאץ.

לייבעלע האט זיך דערפילט א ביסל זיכערער. ארום ביי די טישלעך זענען געזעסן געסט, בייכיקע יידן מיט פארוקטע היטלען און קאפעלושן. מען האט געטרונקען טיי, געגעסן קיכלעך. ביי די ווינקלטישן האט מען געשפילט אין שאך, אין דאמקע און אין דאמינא, א לאנגוויילקע, רוישיקע רעהעריי האט זיך געטראגן ארום די טישלעך. ביי איין טישל איז געווען באזונדערס רוישיק. דארט איז געזעסן א קליינער, קיילעכדיקער ייד. ער האט געווארפן מיט וויצן און דער עולם האט געלאכט. אין א צווייטן ווינקל האבן זיך צוויי יידן געקריגט, מען איז זיך געשפרונגען אין די אויגן אריין און מען האט געשריגן:

— לאבעס!

— באנדיט!...

לייבעלע איז געזעסן פארקלערט. ער האט אלץ געדאגהט — פונוואנען אט די אלע יידן לעבן?... לייבעלע האט שוין אויסגעפרווט אלע פרנסות. ער איז שוין געווען א שטובן־מאלער, א גלעזער, ער האט געערדלט מצות, געהאנדלט מיט סאדע־וואסער און האט קיינמאל נישט געקאנט זיך פארגינען צו קויפן א קיכל. נישט אנדערש, אז די אלע יידן האבן אייגענע הייזער...

און ער האט זיך מיט א מאל דערפילט נאך ווייטער און פרעמדער צווישן די יידן. וואס האט ער דא צו טון? מען קאן אים טאקע באלד פון דאנען ארויסווארפן. דערביי איז אים נאך געלעגן ווי א הויקער אויפן קאפ, וואס ער האט באדארפט רעדן מיטן ווירט. ער האט זיך דערמאנט, וויפל מאל ער איז שוין געשטאנען פאר דעם ברייטן, רואיקן יידן מיט דער ראזער באָרד און ווייסע

אויגן. וויפל מאָל האָט ער שוין געבעטן און געשוווירן, און ווי לאַנג דאָס גערדויערט יעדעס מאָל, איידער דער ווירט דערמאָנט זיך ווער ער איז. ווי שטענדיק חזרט זיך איבער דאָס אייגענע; דער ווירט טוט אויף אים אַ האַלבן קוק מיט זיינע ווייסע אויגן:

— ווער זענט עטץ?

— איך בין אייער לאָקאַטאָר פון דער ניזקע...

— מיינס אַ לאָקאַטאָר?... וווּ וווינט עטץ?..

— אויף דער פּאַציאַטע...

— אויף דער פּאַציאַטע?...

— יאָ, כ'הייס לייבעלע... לייבעלע גלעזער... איר דערקאָנט מיך נישט... שוין צוואַנציק יאָר...

— אַ גלעזער?...

— יאָ, און אַ מאַלאַזש...

— אַ מאַלאַזש?...

— יאָ, און אַ בייגל־בעקער...

— וויי איז מיר... הערטס נאָר דאָס ביסל פּרנסות... און פון דעם אַלעם צאָלט ער נישט קא דירה־געלט...

— כ'האָב נישט...

— ני, כ'בעט ענק... פאַרוואָס האָט עטץ אויף אַלעם יאָ, און נאָר אויף דירה־געלט האָט עטץ נישט...

און די ווייסע אויגן קוקן אויף אים ווי אויף אַ וואָרעם, אָט, אָט צעטרעט אים דער ווירט מיט זיינע ווייכע, גלאַנצנדיקע שטיוועלעך. און לייבעלע פינטלט מיט די אויגן. פינטלען מיט די אויגן איז ביי לייבעלען זיינס אַ שטיל געווער, מיט וועלכן ער באַנוצט זיך זייער אָפט, אַמייסטן קעגן מעכטיקע מענטשן. דער ווירט קוקט אויף אים שווער, אָבער לייבעלע איז שוין אַן אַלטער אָרעמאַן, עס אַרט אים שוין איצט נישט. ס'דאַכט אים אַפילו, אַז דער ווירט מאַטערט זיך איצט, אַז דעם ווירט איז שווערער ווי אים. לייבעלע פינטלט איצט אַזוי גיך מיט די אויגן, אַז דער ווירט קאָן נישט כאַפּן זיין בליק און עס ווערט אים אומהיימלעך. דער ווירט האָט שוין לעצטנס באַפוילן דער דינסט, אַז מען זאָל דעם לאָקאַטאָר לייבעלען מער נישט אַריינלאָזן צו אים, און דעם אַדמיניסטראַטאָר האָט ער באַפוילן, ער זאָל לייבעלען אַרויסוואַרפן און — פּטור!

לייבעלעס ווייב טשיפּע, האָלט אָבער נאָך נישט ביים פאַרלאָזן די פּאַציאַטע, כאָטש ווינטער איז דאָרט זייער קאַלט און זומער פייכט. זי האָט נאָר פאַר דער צייט, זינט עס איז געקומען דאָס קוויטל אויף עקסמיסיע, צוגעטראָכט אַ פּאָר נייע קללות אויפן ווירט און אויפן אַדמיניסטראַטאָר, וואָס ווילן זי אַרויסוואַרפן אויפן גאַס מיטן קראַנקן מיידל און מיט די בעבעכעס...

די קללות זענען געווען זייער גוט צוגעטראַכט. באַזונדערס איין קללה איז געווען אינגאַנצן אַ נייע: „אַ טראַמוואַי זאָל אים אַ גלעטון איבערן קאָפּ".

די קללה האָט זייער אויסגענומען אויפן הויפּל און אַלע לאָקאַטאָרן האָבן זיך אָנגעהויבן מיט איר באַנוצן. נאָכדעם האָט זיך טשיפּע אַרויסגעלאָזט אין גאַס און האָט זיך דערוווּסט, אַז דעם ווירט קאָן מען אַלע טאָג טרעפן אויף די נאַלעווקעס, אין דער קאַוויאַרניע, וווּ ער פרעסט זיך אָן דעם בויך מיט טשאַסטקעס. זי האָט אַפילו אַליין געוואָלט דאָרט אַהינגיין און אים מאַכן אַ שוואַרץ שבת, נאָר לייבעלע האָט אָפּגעבעטן, ער וועט אַליין גיין, בעטן מיט גוטן...

*

און ווי לייבעלע האָט זיך אַזוי פאַרקלערט אונטער דעם זיסן ריח פון צימערינג און מאַנדלען, וואָס האָט אים געקיצלט און דערמאָנט אָן די יונגע יאָרן, האָט ער איינגעדרימלט און פאַרגעסן אָן אַלעמען.

— פּעטער... שלאָפט נישט... ס'אַ שאָד די צייט...

אַ ברייטע, גאָרגלדיקע שטים האָט אים אויפגעריסן. לייבעלע האָט זיך דערשראָקן. ער האָט זיך שנעל אַרומגעקוקט און דערזען נעבן זיך אַ ייד מיט אַ בערדל, מיט אַ גרויסער, רויטער און שווערער נאָז. דער ייד האָט זיך שווער אַראָפּגעלאָזט אויף אַ שטול נעבן אים און רייבנדיק זיך די קני, אַ זאָג געטון:

— אַ פאַרגעניגן... אַ ייד האָט צייט צו כאַפּן אַ דרימל... האַ? ביי די היינטיקע געשעפטן, קאָן מען דרימלען... האַ?... און ווער זענט עטץ... אַ היגער? דאַכט זעך... באַקאַנט... אינס ווערטער נאָמען?...

לייבעלע האָט אַ פינטל געטון מיט די אויגן און אַ זאָג געטון:

— לייבעלע...

— הע... און אינם געשעפט?... פון דער בראַנזשע?...

— פון פאַך בין עך... — האָט לייבעלע אָנגעהויבן — אָבער דער ייד מיט דער מוראדיקער נאָז האָט אים נישט געלאָזט רעדן:

— הכלל... זי קויפן, אָדער פאַרקויפן?...

— נישט דאָס און נישט...

— כ'האָב פאַר אינען אַ געשעפט...

— פאַר מיר?...

— יאָ.

— וואָס פאַר אַ געשעפט?

— איך האָב פיר אינען אַ הויז מיט צוויי אָפּיציִנעס... אַ גרוי־סער הויף, מיט אַ פּלאַץ צום בויען פיר שטאָק... מיט געוועלבער אין אַ גוטן פּונקט... אַ „גאָלדענער אָדער"....

— וואָס זשע זאָל יעך טון?...

— נישט קלערן... פּאַניע... נישט קלערן... נאָר קויפן...

— איך זאָל קויפן? — און לייבעלע האָט לאַנג אָנגעפינטלט מיט די אויגן. עס האָט אים נאָך אַ מאָל אָנגעהויבן בייסן אין דער פּלייצע.

— דאָס האוז האָט קיין גראָשן שולדן... וויסן זי... אָהנע פּראָ־צענטער... ריינע איינקונפט. קיין איין פּענטאַק ווינט נישט אין דעם הויז... קיין איין שלעפּער... אַלץ סוחרים און פיינע לויטע...

לייבעלע האָט פּלוצלונג אַ ציטער געטון מיטן בערדל, ווי ער וואָלט אַראָפּגעשלונגען אַן אַרבעס.

— יעך... יעך בין אַן אָרעמאַן...

די נאָז האָט זיך אַ רוק געטון אויף אים, ווי זי וואָלט אים גע־וואָלט איינשלינגען:

— אָ, מען ווייסט שוין די אָפּגעריבענע יידעלעך... די נעבעכ־לעך... וואָס מאַכן זיך פאַר אָרעמע לייט... פּאַניע... זיי האָבן דאָס אמתע געלט... זי מוזן זיין פון דער פּראָווינץ... הא?... פאַרציייען זי... אַנומלט איז אויך געקומען אַהער אַזאַ... האָט זיך געמאַכט פאַר אַן אָרעמאַן... אַ בעטלער... און האָט פון מיין האַנט געקויפט... זי קאָנען דאָס גרויסע הויז פון פינף שטאָקן ביי דער טוואַרדאָ?... עטוואָס גראָסאַרטיקעס... אַלדזאָ פּאַניע?...

לייבעלע האָט אַ שפּאַן געטון, די נאָז האָט זיך געלאָזן נאָך אים.

— נעמען זי דאס האוז... פאניע... פארלירן זי נישט די געלעגנ־הייט... קיין שולדן... קיין רעמאנט...

לייבעלע האט אנגעווענדעט זיין לעצט מיטל, ער האט אנגעהויבן פינטלען מיט די אויגן. ער האט געפינטלט אזוי לאנג, ביז וואנען ער האט דערזען די ראזלעכע בארד פון זיין ווירט. לייבעלע האט זיך א בויג געטון, געווארן קליין און שמאל, שמאל ווי א יינגל.

דער ווירט האט אנגעשטעלט אויף אים זיינע ווייסע אויגן און זיך אנגעשפארט אן זיין ביינערנעם שטעקן, און ס'האט זיך אנגעהויבן אזוי ווי שטענדיק:

— ווער זענט עטץ?

— כ'בין אייער לאקאטאר פון דער ניזקע...

— מיינס א לאקאטאר?... ווו ווינט עטץ?...

— אויף דער פאציאטע...

— אויף דער פאציאטע?...

— יא, כ'היים לייבעלע... לייבעלע גלעזער... איר דערקאנט מיך נישט... שוין צוואנציק יאר...

— א גלעזער?...

— יא, און א מאלאזש...

— א מאלאזש?...

— יא, און א בייגל־בעקער...

— געוואלד געשריגן... אזויפיל פרנסות.. כ'בעט ענק... און פון דעם אלעם צאלט עץ נישט קא דירה־געלט?...

און די ווייסע אויגן קוקן אויף אים אזוי ווי אויף א ווארעם... אט, אט צעטרעט ער אים מיט זיינע ווייכע, גוטע, גאר גוטע, נגי־דישע, גלאנציקע שטיוועלעך.

און לייבעלע פינטלט גיך און לאנג מיט די אויגן...

א מאַטערניש

איך בין געשטאַנען בײַם פֿענצטער. אויף אַ פֿיר־שטאָקיקער הייך. אַרום איז דער הויף געשטאַנען ווי אַ קאַסטן מיט רייען פֿענצטער. איך האָב אַראָפּגעקוקט צום בלווילעכן אַספֿאַלט, מיט וועלכן דער פֿירקאַנטיקער הויף איז געווען אויסגעפֿלאַסטערט, און דער שטרענגער ריח פֿון גרויס־שטאָט האָט זיך שווער אויף מיר געלייגט.

אַ הויכע, ריזיקע שטייג פֿון פֿינף שטאָק. אַ שטייג צעשניטן און צעטיילט אויף קלענערע און קלײנע שטייגן. און אין יעדער פֿון די שטייגן געפֿינט זיך אַ נעסט פֿון מענטשלעכע לעבנס. פֿאַרמאַכטע און אָפּגעשלאָסענע. מיר איז געוואָרן באַנג נאָך אַ מענטש. איך האָב גענומען אַרײַנקוקן אין די פֿענצטער, און דאָ, אין דעם זײַטיקן מויער, האָט זיך מײַן בליק פֿאַרהאַלטן אויף אַ פֿענצטער נידעריקער מיט צוויי שטאָק. איך האָב מיטן אויג געקאָנט דערכאַפּן נאָר דאָס פֿענצטער־ברעטל און אַ שטיקל דיל פֿון דער גלאַנציקער פּאָסאַדזקע.

אין דער מינוט איז אויפֿגעטרעטן אַ מענטש מיט אַ גאָלן, גלאַנציקן קאָפּ, מיט ברייטע, קײַלעכיקע אַקסלען. דער מענטש האָט געטראָגן אַ גרויסע, טאָוולנע פּודלע. די פּודלע האָט ער אוועקגעשטעלט אויפֿן פֿענצטער־ברעטל און מאַכנדיק ענערגיש מיט די הענט, האָט ער, זעט אויס, גערעדט צו וועמען, וואָס האָט זיך געפֿונען ווײַטער אין צימער.

ער האָט, רעדנדיק, זייער לאַנגזאַם אויפֿגעפּאַקט די פּודלע, אַרומגעריסן בײַ די זײַטן דאָס פּאַפּיר, און דאָ האָט ער זיך פֿאַרטראַכט.

אָבער איך האָב מיך זייער געאײַלט. מיר האָט זיך זייער געוואָלט זען, וואָס עס געפינט זיך אין דער פודלע.

דער מענטש מיטן גאָלן קאָפּ האָט זיך געערגערט. עס האָט אויסגעזען, ווי מען וואָלט אים עפּעס קאַליע געמאַכט. ער האָט שוין דאָס גאַנצע פּאַפּיר פון דער פודלע באַזײַטיקט, עס איז נאָר געבליבן אַראָפּצונעמען די דעק.

געוויס האָט מען אים אַראָפּגעבראַכט אַרבעט, וואָס איז נישט געראָטן — האָב איך געטראַכט — דערפאַר ערגערט ער זיך. מײַן אויג איז געווען אָנגעצילט אויף זײַנע רירעוודיקע הענט, וואָס האָבן קיין מינוט נישט גערוט. ער האָט געקלאַפּט מיט די האַנט־פלאַכן אין דער דעק פון דער פודלע און איך בין דערווײַל געווען שטאַרק פאַרטאָן מיטן טרעפן, וואָס קאָן זיך אין דער פודלע געפינען.

צוערשט, האָב איך באַשלאָסן, אַז דאָס איז אַ הוט. די פודלע איז אָבער געווען צו גרויס און צו פלאַך פאַר אַ הוט, און איך בין גלײַך איבערגעשפרונגען אויף — העמדער. אָבער פאַר העמדער איז די פודלע געווען צו הויך. העמדער וואָלטן געקאָנט ליגן נאָר טוצנווײַז, און דאָ האָט געקאָנט אַרײַן אַ סך מער. ניין, דאָס איז זיכער טריקאָטאַזש, און ווען איך האָב אַ קלער געטון, וואָס אַלץ אין דער פודלע האָט געקאָנט ליגן, האָט מיר אָנגעהויבן שווינדלען אין קאָפּ און איך האָב אויפגעגעבן דעם חשק צו טרעפן. אָבער ווי קליינע ווערים איז מיר דאָך געקראָכן אין קאָפּ: אפשר גלאָזוואַרג? ניין, קעם, ווײַבערישע קעם! אָדער אפשר שפיגעלעך? אַך, וויפל וואָלט איך אוועקגעגעבן, אַז דער מענטש דאָרט מיטן גאָלן קאָפּ זאָל שוין אַראָפּנעמען די דעק פון דער פודלע.

איך האָב מיך געוואָרפן אויף לאָגיק: וואָס דאַרף ער, דער מענטש, דאָרט אונטן זיך ערגערן?... צו וואָס דאַרף ער זיך קאַליע מאַכן דאָס בלוט? אָט זאָל ער אויפהויבן דאָס דעקל פון דער פודלע, וועט מען זען. אפשר איז גאָר די סחורה גאָרנישט אַזוי שלעכט? אפשר קאָן מען פאַריכטן? נאָר — שאַ! אפשר זענען דאָס גאָר שיך? ניין, שיך ליגן יעדער פּאָר אין אַ באַזונדער שאַכטל.

איך האָב מיך אָנגעהויבן אויף דאָס ניי צו מאַטערן.

אײַנגנטלעך, וואָס גייט דאָס מיך אָן, וואָס דער נארישער מענטש דאָרט האָט אין דער פודלע? וואָס איז דאָס מײַן דאגה?...

איך האָב מיך אפילו דערמאָנט, אַז איך דאַרף ערגעץ נויטיק אַוועקגיין. איך וועל שטיין נאָך אַ מינוט, טאָמער עפּנט ער נישט די פודלע, גיי איך אַוועק... ערן־וואָרט, אַז איך גיי אַוועק...

די אויגן האָבן מיר אָנגעהויבן ווי טון פון אָנשטרענגונג. איך האָב אָנגעהויבן ציילן ביז צען, ביז צוואַנציק, ניין, ביז פופציק...

דער מענטש אונטן מוז זיין אַ שלעכטער, אַ באַצווינגער, אַן עקספּלואַטאַטאָר... האָט דער אַרבעטער נישט אַזוי גוט געמאַכט די אַרבעט... אָבער אַ קוק טון מעג מען דאָך!... איך וועל קוקן פינף מינוט אויפן הימל... דער הימל איז בלוי און פרידלעך, דער הימל איז גלייכגילטיק, און אין מיטן דער בלויקייט פונם הימל שווימט אַרויס פאַר מיינע אָנגעשטרענגטע אויגן אַ פודלע, אַ גרויסע און נאָך אַ גרעסערע. די פודלע וואַקסט גרעסער... גרעסער... ביז איבערן גאַנצן הימל...

איך האָב אַוועקגעריסן דעם בליק. אין דער רגע האָט דער מענטש מיט איין באַוועגונג אַראָפּגענומען די דעק פון דער פודלע. מיר האָט אַ מיש געטון פאַר די אויגן. עס האָט זיך מיר געדאַכט, אַז איך פלי אַראָפּ פונם פינפטן שטאָק.

אין דער פודלע זענען געלעגן איינגעפּאַקט פיר קלענערע, פאַר־מאַכטע פודלעס. ניין, דאָס זענען געווים זייער ווערטפולע זאַכן, וואָס ליגן אַזוי זאָרגפעליק איינגעפּאַקט: אפשר זילבער? זילבערנע פושקעלעך... פאַר מיין זינען האָט זיך אָנגעהויבן אַ פאַנטאַסטישע שפּיל פון פאַרשידענע בלאַנקענדיקע זאַכן. די שפּיל איז גיך אַריבער־געגאַנגען אין אַ מאַטערניש. איך האָב מיט אַ מאָל דערהערט, ווי איך האָב אַרויסגעלאָזט אַ קרעכץ. צו וואָס האָט מיר געטויגט זיך צו פאַרבינדן מיט עפּעס אַ פרעמדער פודלע?... צו וואָס דאַרף איך דאָס? אפשר אַראָפּלויפן אונטן, אָנקלאַפּן צו דעם מענטש און אַ פרעג טון?... ניין, ניין, עס האַלט נאָך נישט דערביי!

איך האָב שוין סיי־ווי־סיי פאַרשפּעטיקט, און איך האָב נאָך צייט... איך האָב מיך דערביי דערמאָנט וועגן פיל פאַלן אין לעבן, ווו עס איז פאַר מיר אַרויסגעקומען נישט גוט. כ'בין אַליין געווען שולדיק... יאָ, דאָס איז אַלץ דערפאַר, ווייל איך האָב נישט קיין שטאַרקן ווילן... איך האָב באַדאַרפט גלייך אַוועקגיין, נישט שטיין

און וואַרטן, ביז וואַנען דער גראָבער מענטש מיטן גאָלן קאָפּ וועט באַוויליקן צו עפֿענען די פּודלע.

דער מענטש אָבער, אונטן, איז איצט געשטאַנען און האָט זיך געשאָקלט, ווי ער וואָלט עמעצן אויסגערעכנט אַלץ, וואָס יענער האָט אים אָפּגעטון. די הענט האָט ער געהאַלטן אין די הויזן־קעשענעס. ער האָט זיך, זעט אויס, שוין אַ ביסל באַרואיקט. איצט וועט ער אויפמאַכן איינע פֿון די פֿיר פּודלעס און אַרויסנעמען... יאָ, ער וועט אַרויסנעמען... זייגערלעך... מיר איז איינגעפֿאַלן: זייגערלעך, אָבער איך האָב גוט געוווסט, אַז דאָס זענען נישט קיין זייגערלעך.

מיט אַ מאָל האָט דער מענטש אַרויסגעכאַפּט די הענט פֿון די הויזן־קעשענעס, און ווידער גענומען מיט זיי אַרומרודערן אַרום די פּודלעס. דאָס האַרץ איז מיר שיעור אַרויסגעפֿאַלן, ווען ער האָט אַ כאַפּ געטון איינע פֿון די פֿיר קלענערע פּודלעס, גיך אַראָפּגענומען פֿון זיי דאָס פּאַפּיר, און צוריק זיי אַריינגעשטעלט אין דער גרויסער פּודלע. אַ כוואַליע פֿון בלוט האָט מיר צוגעשלאָגן צום קאָפּ, מיינע הענט האָבן זיך איצט געביילט, אַזאַ מענטש וואָלט איך... מיט מיינע אייגענע הענט... וואָס איז דאָס פֿאַר אַ נפֿש?...

איך האָב איצט דערפֿילט די בלוטיקע עוולה, וואָס איין מענטש קאָן טון דעם אַנדערן, אָבער גיך איז מיין כעס אַריבערגעגאַנגען אין אַ געבעט:

נעם אַראָפּ דאָס דעקל... נאָר איין פּודלע עפֿן אויף... איך וועל נאָר אַ קוק טון... אַלס ענטפֿער אויף מיין געבעט, איז דער מענטש פֿאַרשוווּנדן פֿונם פֿענצטער. איך האָב געפֿילט, אַז איך ווער משוגע...

אפֿשר האָט אים דאָס ווייב אַוועקגערופֿן אויף אַ מינוט?... די פֿרויען האָבן שוין אַזאַ טבֿע. אפֿשר איז ער געגאַנגען ברענגען עפּעס, כּדי צו ווייזן ווי אַזוי „דאָס" דאַרף געמאַכט ווערן. וועל איך דאָך זען, וואָס דאָס איז, דעמאָלט טו איך אַ שפּיי אויף אים מיט זיינע פּודלעס און איך גיי מיר אַוועק... בין מיר אַ פֿרייער מענטש... כאַ־כאַ־כאַ...

מיין געדאַנק איז גיך געלאָפֿן. אָט אַזוי ווערט מען משוגע — האָב איך געטראַכט.

דאָ האָט זיך דער מענטש צוריק באַוויזן. איך בין געווען אין זיין מאַכט. איך האָב אים מיט מיין בליק געבעטן ער זאָל נישט אַוועק־

גיין, ער זאָל מיך נישט לאָזן אַזוי... איך האָב צייט... איך וועל וואַרטן... אַבי נישט אַוועקגיין...

ניין, די וועלט איז נאָך נישט אַזוי פאַרדאָרבן... די מענטשן זענען נאָך נישט אַזוי שלעכט... מיר איז גוט. דער מענטש האָט גענומען איינע פון די קלענערע פודלעס אין דער האַנט. ער האָט זי אַרומגעקוקט פון אַלע זייטן. און אָט נעמט ער אָן מיט די פינגער דאָס דעקל, אָט, אָט. איך פאַרמאַך אַזש די אויגן, ווייל דאָס האַרץ קלאַפּט ביי מיר מאָדנע שנעל, אומענדלעך...

וואָס איז געשען ? ! עס לויפן פייערדיקע פאַסן אַרויף און אַראָפּ. דאָס דעקל איז אַראָפּגענומען, און די פודלע איז געשפּאָלטן אויף פיר טיילן. אין יעדער טייל ליגט אַ קליין פודעלע איינגעפּאַקט אין פּאַפּיר. אין פּאַפּיר פון דער זעלבער פאַרב. געל פּאַפּיר. וואָס טוט מען ?... מענטשן, ער לייגט צוריק אַריין דאָס פודעלע אויפן אָרט און פאַרדעקט עס מיטן דעקל. אין מיין האַלדז האָט זיך אַריינגעקראָגן אַ טרוקענע ענגשאַפט. צי האָב איך אַ געשריי געטון ? ניין, ער וועט דאָס נישט טון, ער וועט אויפפּאַקן איינס... איין קליין פודעלע... מיר גייט נישט דערין, וואָס דאָרטן ליגט... וואָס גייט עס מיך אָן ?... גאָט, ער נעמט ווידער די פודלע. די גרויסע פודלע, די קליינע און די גרויסע, אַלע, אַלע צוזאַמען... אַזוי לייכט, מיט די בלויזע פינגער. דאָס מוזן זיין גרינגע זאַכן... ער הויבט דאָס אויף און טראָגט דאָס אַלץ אַוועק.

דאָס ווייסע פענצטער־ברעטל איז ליידיק און קיינער איז נישטאָ. איך פיל דעם שטעכיקן ווייטיק פון דער עוולה... פאַרוואָס ?...

צי האָט דער מענטש געוווסט, אַז עמעצער מאַטערט זיך און אַז ער קאָן אים גוט־מאַכן מיט איין באַוועגונג ?... פאַרוואָס האָט ער דאָס נישט געטון ? פאַרוואָס ?...

געקומען נאָכפרעגן

אַן עלטערע פרוי מיט אַ פשוט יידיש פנים און שוואַרצע, יידישע, פאַרזאָרגטע אויגן איז געשטאַנען אויף דער שוועל פון מיין צימער. הינטער איר האָט נישט גערנווייליק נאָכגעשפאַנט אַ מיידל פון אַ יאָר עטלעכע און צוואַנציק. דאָס מיידל האָט געהאַט אַ בלייכגרינ־בלעכע הויט אויפן פנים, אַ ביסל אַ דיקלעכע נאָז און פרישע, וואַ־רעמע ליפּן.

זיי האָבן געוואָלט מיט מיר רעדן, די עלטערע פרוי האָט זיך ארומגעקוקט, ווי זי וואָלט דערמיט געוואָלט זאָגן, אַז קיינער דאַרף דאָ מער נישט זיין.

כ׳האָב געבעטן זיצן און די עלטערע פרוי האָט אָנגעהויבן:

— מ׳האָט מיר געזאָגט, אַז ביי אייך קאָן איך מיך נאָכפרעגן וועגן דעם יונגנמאַן ב׳, אַז איר קאָנט אים גוט...

— עס ווענדט זיך, וואָס איר ווילט וועגן אים וויסן... אין וואָס פאַר אַן אָנגעלעגנהייטן... אויב צום ביישפּיל...

— איך וועל אייך זאָגן — האָט מיר די פרוי איבערגעשלאָגן, זי האָט זיך אַביסל געוואַקלט און מיט אַ מאָל דייטלעך ארויסגע־זאָגט:

— וואָס דאַרף מען דאָ באַהאַלטן... ס׳איז אַ יידישע זאַך... עס האַנדלט זיך טאַקע וועגן אַ שידוך...

אַלץ, וואָס מיר איז געווען באַוווסט וועגן מיין באַקאַנטן ב׳, האָט זיך ווייט נישט געפּאַסט צו דער אָנגעלעגנהייט. איך האָב געוווסט, אַז ער איז אַ היינטצייטיקער יונגערמאַן, אַ פרייער, אַז ער פאַרנעמט

זיך מיט קולטור־אַרבעט, אַז ער איז אַ שיינער בחור, וואָס פירט זיך אַרום מיט מיידלעך, רעדט וועגן מוזיק, וועגן ליטעראַטור, קומט אין די קרייזן פון קינסטלער. מ'האָט, דאַכט זיך, אויך גערעדט, אַז ער האָט שוין געהאַט אַ ווייב... כ'האָב אים אויך אָפט באַגעגנט אין דער געזעלשאַפט פון אַ מיידל. איך האָב אַ שמייכל געטון און געזאָגט:

— אַזוי גאָר... וועגן אַ שידוך... וואָס, איר קאָנט גאָר נישט דעם ה' ב...? — האָב איך מיך געווענדט צו דעם יונגן מיידל — מיר דאַכט זיך, אַז אַמבעסטן וואָלט געווען, איר זאָלט זיך מיט אים אַליין צונויפרעדן... דער הער ב' איז דאָך אַ פרייער... היינטצייטיקער מענטש... ער וואָלט אייך וועגן זיך געקאָנט זאָגן אַ סך מער ווי — איך...

— געזונט זאָלט איר מיר זיין... — האָט שוין די יידענע אָנגעהויבן אויף איר שטייגער:

— געזונט זאָלט איר מיר זיין, פאַניע... מיר קענען אים... ער איז שוין ביי אונדז אין שטוב געווען עטלעכע מאָל... דאָס מיידל, אָט דאָס איז טאַקע מיין טאָכטער, האָט זיך מיט אים באַגעגנט אין אַ שטוב ביי באַקאַנטע... זייער פיין... אָבער אַלס מענטשלעכקייט פירט זיך, אַז מ'פרעגט זיך נאָך... כ'ווייס... ער זעט אויס אַן אָרנטלעך מענטשל... אָבער ווער קאָן היינטיקע צייטן וויסן... וואָס ווילדען אַ מאַמע?... אַ מאַמע וויל, עס זאָל זיין גוט... און אויף מיין מבינות קוקט מען דאָך סיי ווי סיי נישט... איך וואָלט געוואָלט... אוודאי וואָלט איך געוואָלט אַ יידישן מענטש... מילא... כ'זע דאָך... קיין גרויסער ייד איז דאָס נישט... קיין דאַוונער... אויך נישט... ני, וואָלט איך געוואָלט, אויב נישט צו גאָט... איז כאָטש צו לייט... ס'איז דאָך מיין קינד... האָט מען מיר געזאָגט, אַז ביי אייך קאָן איך מיך דערוויסן...

דער גאַנצער אַרט געשפּרעך איז מיר אויסגעקומען ווילד, איך האָב מיר קיינמאָל נישט געקאָנט פאָרשטעלן, אַז וועגן ווערען פון מיינע באַקאַנטע, אַז וועגן אַ מענטשן, וואָס מ'קאָן באַגעגענען אין מיין קרייז, וועט מען קומען זיך נאָכפרעגן וועגן אַ שידוך.

איך האָב געקוקט אויף דעם מיידל. זי איז איצט געזעסן מיט אַ פיינלעכן אויסדרוק אין די אויגן, ווי זי וואָלט אויסגעהערט די דיאַגנאָז פון אַ דאָקטאָר, וואָס ראַטעוועט, אָדער זאָגט אָפּ דאָס לעבן.

איך האָב ערשט איצט, אין דער מינוט דערזען איר שטאַרקע ענלעכקייט צו דער מוטער, און איך האָב ביי מיר אָפּגעמאַכט, אַז מיין באַקאַנטער, דער פֿריילעכער, לייכטזיניקער יונגערמאַן ב׳ האָט געמאַכט אַ וויץ און איך האָב מיך געווענדט צו דעם מיידל:

— זאָגט מיר, פֿריילין... דעם הער ב׳ קאָנט איר דאָך געוויס...

דאָס מיידל האָט אַ מינוט געשוויגן, און צום ערשטן מאָל האָט זי געלאָזט הערן איר פֿיינע, האַרציקע, פֿאָלקסטימלעכע שטים:

— מיר קאָנען זיך שוין פֿון אַ לענגערער צייט... מיר באַגעגענען זיך גאַנץ אָפֿט... ער האָט מיר טאַקע דערציילט וועגן אייך... אַז איר קאָנט וועגן אים זאָגן...

— ווייסט איר וועגן אים אַזוי ווינציק, אַז דאָס, וואָס איך וועל אייך זאָגן, וועט פֿאַר אייך קלעקן...

דאָס מיידל האָט געשוויגן.

איך האָב געקוקט אויף איר, און איצט האָב איך דערזען אין די ווינקלען פֿון איר מויל, אַז זי איז אַ ביסל צוגעוועלקט, ווי אַ בלעטל אין שפּעטן זומער. די מוטער האָט פּלוצלונג אונטערגעכאַפּט מיין בליק און געזאָגט:

— מיינט נישט, פּאַניע, אַז דאָס איז אַ פּראָסט מיידל... די מאַמע איז טאַקע אַ פּשוטע ייִדענע אָבער זי האָט געלערנט, ווו ס׳איז נאָר דאָ אַ זאַך... זי איז הויך־געבילדעט...

— זאָל די מאַמע אויפֿהערן... — האָט דאָס מיידל געמאַכט אַן אומגעדולדיקע באַוועגונג.

— פֿאַרוואָס? — האָב איך שטיל געזאָגט, — דאָס איז וויכטיק... האָט איר עפּעס געלערנט אַ ספּעציאַליטעט?...

— איך האָב געענדיקט דאָס גימנאַזיום... איצט בין איך אויפֿן אוניווערסיטעט... אויף נאַטור־וויסנשאַפֿט...

מיר איז געוואָרן אַביסל אומבאַקוועם:

— נו, איר לערנט דאָך צוליב אַ צוועק... צוליב דעם איר זאָלט קאָנען זיין זעלבסטשטענדיק... האָבן אייגענע מעגלעכקייטן... ווי זשע קלערט איר נאָך דער חתונה...

— געזונט זאָלט איר זיין... ווי הייסט... זאָל זי נאָר מיט גאָטס הילף חתונה האָבן, וועלן איר דען ליגן אין קאָפּ די אַלע נאַרישקייטן... אָט, איר ווייסט נישט?... וואָס וועט זי זיצן איבערן ביכל?...

זי איז שוין נישט קיין קינד... ס'האָט זיך איר פאַרוואָלט אַ ביסל לערנען... ס'קאָן נישט פאַרשאַטן... היינטיקע צייטן... טאַקע צו אַ שידוך...

איך האָב שמייכלענדיק זיך געווענדט צו דעם מיידל:

— און וואָס זאָגט איר...

זי האָט אַראָפּגעלאָזט די אויגן:

— איך ווייס...

אַלזאָ, מיר איז מער נישט פאַרבליבן, ווי צו רעדן וועגן מיין באַקאַנטן ב'.

— ער איז — האָב איך אָנגעהויבן, — ער איז אַ גאַנץ וווילער יונגערמאַן... פאַר מיר... אָבער איך קלויב דאָך מיך נישט חתונה צו האָבן מיט אים... דאָס הייסט, די מעלות וואָס ער האָט... דאָס וואָס מיר געפעלט... קאָן פאַר אייך גאָר נישט זיין קיין מעלות... ער איז אַ פריילעכער, נישט קיין נאַר... נישט קיין פאַרגרעבטער מענטש... צי ער איז אַ פאַרדינער... צי ער קאָן געבן אַ ווייב פּרנסה... ווייס איך נישט... ער איז דאַכט זיך אַן אָנגעשטעלטער אין אַ ביוראָ...

— יאָ, אַזוי האָט ער געזאָגט.

— נו, ווייסט איר דאָך...

— כ'פאַרשטיי, אַז קיין גרויסער פאַרדינער איז ער נישט... נאָר דאָס מאַכט נישט אויס — האָט געזאָגט די מוטער — ער וועט ווערן באַווייבט... מען וועט אים נעמען אין די הענט אַריין, ער וועט ווערן אַ באַראַפּער... וועט ער מוזן זוכן... אַזוי ווי אַלע יידן...

מיר האָט זיך פלוצלונג פאַרוואָלט זיי אָנשרעקן:

— ער האָט ליב צו פאַרברענגען... מיידלעך...

די מוטער האָט זיך צערעדט:

— דאָס זענען נאַרישקייטן... וועלכער יונגערמאַן האָט דאָס נישט ליב...

זי האָט דערביי קאָקעט אַ שמייכל געטון:

— ער וועט זיך סטאַטקעווען... גלויבט מיר, ער וועט קריגן אַ ווייב... ס'וועט אַוועקגיין אַ שטיקל צייט... וועט ער פאַרגעסן אָן די אַלע נאַרישקייטן... מען וועט אים נעמען אין די הענט אַריין...

— און טאָמער וועט ער זיך נישט לאָזן?

די יידענע האָט אויפגעשפּילט. זי האָט שוין איצט שעלמיש גע־ווונקען :

— מ'האָט שוין געזען אַזעלכע ווי ער... גרויסע מאַכערס... זיי ווערן שפּעטער ווי די לעמעלעך...

אין אירע רייד איז געלעגן עפּעס אַ זיכערער כוח. עס האָט זיך מיר מיט אַ מאָל אויסגעוויזן, אַז מען איז געקומען צונעמען מיין פריינט, עפּעס טון מיט אים „זיין רעכט".

— ער האָט ליב צו פירן אַ פריי לעבן... אַרומצוגיין דורך די נעכט...

— ער וועט האָבן אַ שטוב מיט אַ ווייב, וועט ער נישט גיין...

איך האָב אָפּגעשוויגן אַ מינוט און זיך אָנגערופן :

— נו, און וואָס איז מיט דעם מיידל... וואָס ער פירט זיך אַרום מיט איר ?...

— וואָס פאַר אַ מיידל...

— איך ווייס נישט... נאָר ער האָט מיר דערציילט וועגן אַ מיידל... שוין לאַנג... כ'האָב זי, דאַכט זיך, באַגעגנט מיט אים...

ביידע פרויען האָבן זיך אָנגעקוקט :

— אפשר אַ כלה ?...

— אפשר אַ כלה...

דאָס מיידל האָט אַ קוק געטון מיט שרעק און די מוטער האָט זיך אָנגערופן :

— איך האַלט נישט דערפון... דאָס איז מסתמא אַ ליבע... מאַלע וואָס ער גייט מיט אַ מיידל... ער וועט האָבן אַ ווייב, וועט ער נישט גיין...

דאָ האָב איך שוין באַשלאָסן קאַליע צו מאַכן דעם שידוך. מיר האָט זיך געדאַכט, אַז דאָס איז מיין חוב, אַז איך טו אַ גוטע זאַך, אַז איך העלף צעשטערן אַן אַלטע, פאַרווילדערטע, יידישע אינסטי־טוציע פון פאַרהאַנדלען לעבעדיקע מענטשן :

— איך הער דאָך, אַז איר זענט גרייט אויף אַלעם... — האָב איך געזאָגט צום מיידל — עס קאָן זיין, אַז איר האָט אים שטאַרק ליב... און איר וועט אייך פאַר גאָרנישט אָפּשטעלן...

די מוטער האָט זיך אַ כאַפּ געטון :

— גאָט איז מיט אייך, פאַניע... וואָס הייסט ליב... איר מיינט,

אַז מיין טאָכטער איז חלילה פון די מיידלעך... זי איז טאַקע אַ געבילדעט מיידל... ווייל די צייט פאָדערט עס... אָבער די אַלע זאַכן, מיט די ליבעס... מיט די אויסגעלאַסנקייטן זענען נישט פאַר איר... איר מיינט דערפאַר, ווייל מיר זענען געקומען צו אייך... מילא, יאָ־יאָ, ניין־ניין. אויב נישט דער יונגערמאַן, וועט זיין אַן אַנדערער... אָבער מען זאָל זיך ליבן...

— נו, און איר קלערט, אַז אַזאַ יונגערמאַן ווי ב׳ וועט באַשטיין צו זיין נאָר אַ חתן... ס׳קאָן זיין, אַז ער וואָלט דווקא געוואָלט... ווי ס׳פירט זיך היינט... צו נעמען אַ פרוי אויס ליבע...

דאָס מיידל האָט זיך ענדלעך אָנגערופן:

— די מאַמע פאַרשטייט דאָס אַנדערש... נאָר איך... איך וואָלט געוואָלט האָבן אין אים אַ גוטן חבר...

איר האַלדז איז פאַרלאָפן מיט אַ רויטקייט:

— מיר דאַכט זיך, אַז דער ה׳ ב׳ איז אַ סימפּאַטישער מענטש... נאָר איך קאָן אים נאָך נישט אַזוי גוט... כ׳וואָלט געוואָלט וויסן... צי ער האָט אַ גוטן כאַראַקטער...

— פאַר מיר איז זיין כאַראַקטער נישט קלאָר... — האָב איך ביטער געזאָגט — מיר דאַכט זיך, אַז ער איז אַ שטיקל עגאָאיסט...

די מוטער האָט, זעט אויס, דאָס נישט דערהערט, זי האָט, זעט אויס, געקלערט וועגן עפּעס אַנדערש, אָבער דאָס מיידל האָט מיט אַ מאָל אויפגעלעבט, זי האָט זיך צערעדט מיט מיר וועגן דעם, וואָס עס הייסט עגאָאיזם. לויט איר מיינונג זענען אַלע מענער עגאָאיסטן. זי האָט גערעדט מיט פייער, אַזוי ווי אַלע יידישע טעכטער. און באַלד האָבן מיר שוין נישט גערעדט וועגן דעם יונגנמאַן ב׳. זי האָט שוין גערעדט וועגן אָטאָ ווייניגער, וועגן מאַן און פרוי, וועגן ביר־בער, וועגן ליבע, זי איז געוואָרן היימישער, צעוואַרמט, דערביי האָבן אויף איר פּנים אויפגעבליט פיינע שטריכן פון שיינקייט. איך האָב פּלוצלונג באַמערקט, אַז זי האָט זייער פיינע אויגן, אין וועלכע עס ליגט אַ זיסקייט, און אַז זי האָט זייער פרישע ציין, און אויך איז מיר מיט אַ מאָל קלאָר געוואָרן, וואָס עס האָט געפירט מיין צעפּיעשטשעטן פריינט ב׳ צו דעם יידישן, באַלעבאַטישן מיידל, וואָס פאָלגט די מאַמע.

די מאַמע איז געזעסן, געהערט די קלוגע רייד פון דער געבילדע־טער טאַכטער און צוגעשאָקלט מיטן קאָפּ.

אינם לויף פונם געשפרעך מיטן מיידל, ווייס איך נישט ווי אַזוי, אונדזערע הענט האָבן זיך עטלעכע מאָל באַגעגנט און מיר איז מיט אַ מאָל גוט געוואָרן נעבן איר, נישט געקוקט דערויף, וואָס די שווערע, פֿרומע, יידישע מאַמע איז געזעסן נעבן אונדז. מיר האָבן שוין, דאַכט זיך, וועגן אַלעם אָפּגערעדט, דאָך האָבן זיי זיך נישט אויפגעהויבן אַוועקצוגיין. דער יונגערמאַן ב׳ איז ווי אַוועק־גערוקט געוואָרן ערגעץ ווייט, גלייך ווי וועגן אים וואָלט זיך שוין דאָ נישט געהאַנדלט.

דאָס מיידל איז צוריק געוואָרן שטיל, אָבער אין אירע אויגן איז געבליבן דער גלאַנץ פון דערוואַרעמטקייט. זי האָט זיך אויפגעהויבן פון דער שטול און געמאַכט עטלעכע טריט אין דער טונקעלער זייט צימער. זי האָט זיך גענומען באַקוקן די בילדער אויף די ווענט און איך האָב דערביי געקאָנט זען אירע הויכע, פיין־געשניצטע פיס און איך האָב פלוצלונג דערפילט אַ פאַרלאַנג, זי צו פאַרהאַלטן, זי נישט אַרויסצולאָזן אַזוי גיך פון דער שטוב. דערווייל האָט די מוטער, ווי זי וואָלט געוווסט מיינע געדאַנקען, זיך שטיל אָנגערופן צו מיר:

— נו און איר, פאַניע... קלערט לאַנג אַזוי צו בלייבן אַ בחור?... זייט מיר מוחל... איר ווייסט נישט?... אַ יידענע...

— ס׳זאָל זיך מאַכן עפּעס אַזוינס... ס׳זאָל מיר געפעלן... — האָב איך געלאַכט — כ׳האָב אָבער נישט קיין מזל... אַזוי ווי אַנ־דערע... אָט ווי דער ה׳ ב׳.

— ווי הייסט, איר האָט נישט קיין מזל... איר זאָלט דאָס זאָגן... אַ מאַנצפערשוין... איר דאַרפט נאָר אַ פּיפּס טון... מען וועט אייך צוכאַפּן... מילא, קיין קאָמפּלימענטן קאָן איך אייך נישט מאַכן... און וואָס טויג אייך אַ קאָמפּלימענט פון אַן אַלטער יידענע?...

און זי האָט אַ לאַך געטון מיט אַ מיידלש געלעכטער.

איך האָב שוין מער נישט געוואַרט און אויסגעשאָסן:

— אָט אַזאַ מיידל... ווי אייער טאָכטער...

איך האָב דאָס געזאָגט הויך, בלויז כדי אַריינצוברענגען אַ היימישקייט. אָבער דאָס מיידל איז מיט אַ מאָל געבליבן שטיין, מיט אָנגעשטעלטע אויגן אויף מיר. איך האָב מיך אויפגעהויבן. מיר

האָבן אַלע דריי געשוויגן, און נישט קאָנענדיק פאַרטראָגן דאָס מאָדנע שווייגן האָב איך זיי איבערגעבעטן און אריין אינם צווייטן צימער.

ווען איך בין נאָך אַ פּאָר מינוט אריינגעקומען, זענען ביידע פרויען געשטאַנען אין אַ ווייטן ווינקל און לעבהאַפט גערעדט צווישן זיך, זיי האָבן זיך נישט געקליבן אַוועקצוגיין:

— נו, גוט... — האָט די מוטער געזאָגט און זיך געווענדט צו מיר:

— כ'האָב אייך געוואָלט בעטן... אַז מיר זענען שוין דאָ... אפשר קאָן מיין טאָכטער אריינגיין אינם צווייטן צימער... כ'האָב נאָך געוואָלט מיט אייך עפּעס רעדן...

מיין האַרץ האָט געקלאַפּט, ווען איך האָב דאָס מיידל אינם צווייטן, טונקעלן צימער אריינגעפירט, איך האָב זי נישט ווילנדיק גענומען אונטער דער האַנט, זי האָט אַ דריק געטון מיינע פינגער צו איר לייב.

די מוטער האָט מיך באַגעגנט מיט קלאָרע, פּשוטע רייד:

— דאָס וואָס כ'האָב פון אייך געהערט וועגן דעם יונגנמאַן, איז עס מיר נישט אַזוי צום האַרץ... מיין טאָכטער איז אַ גוט קינד, און דאָס, וואָס עס געפעלט מיר נישט, איז איר אויך נישט אַזוי... אַלזאָ, וואָס האָבן מיר אַ סך צו רעדן... איר געפעלט מיר בעסער... עפּעס זענט איר מער מענטש... און אויב ס'איז אַזוי, ווי איר האָט געזאָגט... קאָנען מיר שוין אָפּרעדן...

— נו, און די טאָכטער! — האָב איך אויסגעשריגן, און אַ הייסע פאַליע האָט מיר אַ קלאַפּ געטון אין קאָפּ אריין.

— כ'האָב שוין מיט איר גערעדט... איר מעגט זיך אויף מיר פאַרלאָזן...

איך בין משוגע געוואָרן, איך האָב געכאַפּט די דיקע, שווערלעכע האַנט פון דער יידענע און זי אַ קוש געטון, די האַנט האָט געהאַט אַ ריח פון יידישע בשמים. איך האָב אַ שפרונג געטון אינם צימער אריין צו דעם מיידל, זי אריינגעפירט אונטער דער האַנט. זי האָט באַהאַלטן די אויגן.

— זי שעמט זיך... — האָט די מוטער געזאָגט.

*

עס איז שוין געווען שפּעטער אָונט, ווען מיר האָבן געענדיקט דאָס געשפּרעך. עפּעס א משונהדיקער אימפּעט האָט זיך אריינגע־קריגן אין מיר, ווי אין א חלום, ווען דער מענטש וואנדלט ארום אין עפּעס א טונקעלער, אומזיכערער וועלט. מיין מוח האָט געארבעט, ווי עס וואָלט מיר אָנגעוואקסן נאָך א קאָפּ.

איך האָב מיט א מאָל באקומען א נייע וואָג און א נייע צארט־קייט צו זיך אליין. די פרעמדע פרוי האָט שוין איצט געוווסט, אז איך טרינק נישט אינדערפרי קיין מילך. זי האָט געטאַפּט מיינע קישנס און געפונען, אז זיי זענען צו האַרט.

און דאָס מיידל? זי איז געזעסן און געקוקט אויף מיר מיט א פארכשופטן בליק, דערנאָך האָט מען זיך גענומען געזעגענען.

איך האָב שוין געגאַרט, וואָס גיכער צו בלייבן אליין. מיר האָט זיך געדאַכט, אז צו מיר אין שטוב איז אריינגעפלויגן א משונהדיק קאָ־לירטער פויגל פון א פרעמדער וועלט. די מוטער איז שוין געשטאנען אויף דער שוועל. זי האָט גערעדט וועגן דעם, וועגן וואָס מען וועט ערשט מאָרגן — רעדן. מאָרגן, ווען איך וועל זיין ביי זיי מיטן ערשטן וויזיט.

— הכלל, ס'איז שפּעט... טאָכטער... א גוטער מלאך האָט אונדז אהערגעפירט...

זי האָט גערעדט עפּעס ווילד־פרעמדע ווערטער, וואָס האָבן מיך געטראָפן ווי וואַרעמע שטראָמען פון ערגעץ ווייטע, קינדערשע פאר־בלענדענישן.

און איצט, ווען די מוטער איז שוין געווען הינטער דער טיר, איז נאָך דאָס מיידל געשטאנען נעבן מיר אין א מאָדנער נאָנטקייט, מיין האַרץ האָט ווילד געקלאַפּט. די גאנצע צייט האָב איך געוואָלט עפּעס פרעגן און נישט געפונען דערויף קיין וואָרט, איצט האָב איך געפרעגט, ווען אירע הענט זענען געלעגן אויף מיין ברוסט:

— ווי איז אייער... דיין... אייער נאָמען?...

— פאַר אייך... וועל איך הייסן... מרים... פּשוט... מרים:..

און זי האָט אָן אָטעם געטון מיט אירע קילע האַר אויף מיין

פּנים, זי האָט זיך אַ דריק געטון צו מיר, מיר האָט זיך געדאַכט, אַז איך דאַרף איר אַ קוש טון, אָבער זי האָט זיך שנעל געלאָזט נאָך דער מוטער און מיט אַ לאַנגן, ליכטיקן בליק אַרויסגעפּלאַטערט פון מיין צימער, איבערלאָזנדיק אַ שטיקל קוים הערבאַרן צוזאָג:

— מאָרגן...

ארעמע מענטשן

אַלע אָוונט איז מען אַהיימגעגאַנגען פֿונם שפּאַציר פֿון „יענע גאַסן". דער וועג האָט געדויערט לאַנג, ביז צו דער שמאָלער, טונקע־לער, אומעטיקער הינטער־גאַס, וואָס איז שוין אין דער שפּעטער, נאַכטיקער שעה, געלעגן אַ האַלב־ליידיקע, מיט אַ קרומער שורה געלע, צאַנקענדיקע לאַמטערן.

משה האָט זי געהאַלטן אונטערן אָרעם, שווייגנדיק, ביז צום טונקעלן, האַלב־איינגעפאַלענעם טויער. דאָ ביים טונקעלן ליכט פֿונם לעמפּל האָבן זיי זיך געזעגנט און זי איז פֿאַרשוווּנדן אין דעם לאַנגן, אומעטיקן הויף. טיילמאָל, ווען דער טויער איז שוין געווען געשלאָסן, האָט מען נאָך געוואַרט, ביז וואַנען דער סטרוזש האָט גע־עפֿנט. מען האָט זיך געהאַלטן פֿאַר די הענט, מען האָט געזוכט קליינגעלט פֿאַרן סטרוזש און משה האָט געפֿונען די עטלעכע גראָשן. דערפֿאַר האָט ער שוין נישט געקויפֿט קיין בייגל ביי די פֿאַרשפּע־טיקטע בייגל־הענדלער, וואָס האָבן נאָך אין דער נאַכט אַרומגע־וואַנדלט מיט זייערע קוישן. אַזוי האָט מען זיך געזעגן אַלע טאָג. מ'האָט זיך באַגעגנט אויף דעם שטענדיק־אָפּגערעדטן אָרט, ביים ראָג פֿונם געסל, נאָך דער אַרבעט, אַחוץ שבת, ווען משה איז אַרויפֿ־געקומען צו איר אין שטוב.

לאה האָט געוווינט ביי אירע עלטערן אין די צוויי קליינע שטיב־לעך. דער שבתדיקער טאָג האָט זיך אָנגעהויבן שפּעט, ווייל ביידע זענען זיי מיד געווען פֿון דער אַרבעט אַ גאַנצע וואָך. און נאָר שבת,

ווען משה איז אַרויפגעקומען, האָט אים שוין די מאַמע לאהס באַגעגנט ביי דער טיר מיט די זעלבע ווערטער:

— גוט וואָס ביסט געקומען... סט'עסן אַ ביסל ציבעלעס... סט'עך מחייה זיין...

לאה איז נאָך נישט געווען אין גאַנצן אַנגעטון. ער האָט שוין געוווסט, אַז זי איז נאָך אין דער קורצער, בלויער האַלקע, פון וועלכער אירע פיס האָבן אויסגעזען מאָדנע גרויסע און ווייסע. זי האָט זיך אַלע מאָל שנעל פאַרביייגעטראָגן פאַר אים, יעדעס מאָל אַ גלעט געטון מיטן נאַקעטן עלנבויגן איבער די האָר.

אינם צווייטן שטיבל איז געלעגן דער קראַנקער פאָטער. מ'האָט שוין נישט געפרעגט, וואָס ער מאַכט. ער איז געלעגן, דעם קליינעם ווי איינגעשרומפּענעם קאָפּ פאַריסן אַרויף, מיט דעם גרויען בערדל, וואָס איז געווען העלער פונם בעטגעוואַנט. זיינע אַנגעוויטאָקטע אויגן האָבן אויסגעזען ווי צוויי טיפע לעכער. ער האָט געקוקט אויף משהן מיט אַ נייגעריקייט, ווי ער וואָלט אים געוואָלט עפּעס פרעגן. משה האָט שוין געקאָנט דאָס ווינקל מיט דעם קראַנקן. ווי אַלע אין שטוב איז ער שוין געווען געוווינט און גלייכגילטיק, אָבער דער בליק פון דעם קראַנקן האָט אים באַגלייט אין אַלע זייטן, ווו נאָר ער האָט געווענדעט זיינע אויגן.

משה איז אויפגעשטאַנען פונם אָרט און גענומען באַקוקן די בלויע, אָפּגעריבענע ווענט פון דער שטוב. אין דער זייט ביי דער וואַנט איז געשטאַנען אַ נישט פאַרבעט בעט, איבערגעדעקט מיט אַ וויסלעכער, פּיקענער קאָלדרע. דאָס איז געווען לאהס בעט. אין דער צווייטער זייט איז געשטאַנען אַן אַלטע קאָמאָדע מיט צוויי מעשענע לייכטער. איבער דער קאָמאָדע, אויף דער וואַנט זענען געהאָנגען געלע, אַלטע פאָטאָגראַפיעס. משה האָט געקאָנט די אַלע פאָטאָגראַפיעס. איינע אויף וועלכער עס איז געווען צו דערקאָנען די גאַנצע משפּחה, און לאה, אַלס קינד, איז דאָרט אויך געשטאַנען, מיט צוויי דאַרע צעפּעלעך און אַ פּילקע אין דער האַנט. אויך דער פאָטער איז געזעסן מיט אַ צעקעמטער באָרד. אים איז שוין שווער געווען צו דערקאָנען. אויך די מוטער איז געזעסן מיט אַ הענגענדיקער האַנט איבער דער שויס, מיט אַן אויסגעקעמטן, האַרטן קאָפּ און אויפגעריסענע ווי דערשראָקענע אויגן.

די אַלטע האָט זיך צוגערוקט צו משהן, און אָנשפּאַרנדיק צוויי פינגער אָן דער געלער אײַנגעפאַלענער באַק, האָט זי אַ קוועל געטון:

— משה... דאָס זענען מיר אַלע... נאָך פאַר דער מלחמה... אַ ביסל אַנדערש אויסגעזען... אַ...?

זי האָט אַ קרעכץ געטון:

— און ער האָט נאָך אויסגעזען ווי אַ שטיקל מענטש... — האָט זי אַ ווײַז געטון אויפן קראַנקן מאַן — ער האָט נאָך נעבעך געוואָלט דערלעבן... דאָס שטיקל נחת פונם מיידל... פון לאהן...

זי האָט זיך אָנגעשפּאַרט אָן דער ניי־מאַשין, וואָס איז געווען צוליב שבת איבערגעדעקט מיטן אַ שטיקל לײַלעך, און געוואָלט נאָך עפּעס זאָגן, אָבער עס איז אָנגעקומען לאה. זי איז צוגעגאַנגען נאָענט צו משהן מיט אַ שמייכל און געקוקט אויף אים מיט אַ מאָדנע וואַרעמען און פאַרטראַכטן בליק. דאָ האָט מען מיט אַ מאָל דערהערט, ווי די מאַמע וויינט. דאָס איז געווען אומגעריכט. משה האָט נישט געוווּסט, וווהין צו ווענדן דעם קאָפּ. ער האָט געזוכט לאהס בליק, אָבער לאה האָט זיך איצט אויך פאַרקוקט אַהין צו דעם קראַנקנס בעט, וווּ דער קראַנקער האָט איצט געפּרוווט אויפהויבן דעם קאָפּ. זײַנע אויגן האָבן געעגבערט מיט אַ באַזונדערן כוח. די ערשטע האָט לאה אַ זאָג געטון:

— הער שוין אויף, מאַמע... זע נאָר... משה איז אַרויפגעקומען... האָסטעך עם געזאָלט געבן עפּעס צ'עסן...

און מיט אַ מאָל האָט זי האָסטיק אַ שפּאַן געטון צום קראַנקן, האָט זיך אָנגעבויגן איבער אים און אַ געשריי געטון:

— וואָס איז... טאַטע...?

אויך די אַלטע האָט אַ לויף געטון צום קראַנקן.

משה איז געבליבן זיצן אויף דער שטול. אַזויפיל טעג איז ער שוין דאָ אַרויפגעקומען און ערשט איצט, צום ערשטן מאָל, האָט דאָס ווינקל, וווּ דער קראַנקער ליגט, אַרויסגערופן אַ גרוּדער.

שוין פון צוויי יאָר, זינט מ'האָט אים דערטעוועט און דער־האַלטן ביים לעבן, איז ער שוין געליימט. לאה האָט אים אין די ערשטע טעג פון זייער באַקאַנטשאַפט, אויף די ערשטע שפּאַצירן, שוין דערציילט וועגן דעם קראַנקן טאַטן: ווי לאַנג ער איז געווען געזונט, האָט ער געאַרבעט אין דער פאַבריק , און שוין דערנאָך, ווען

ער האָט אָנגעהויבן קרענקען, האָט ער נאָך געהאַנדלט אין גאַס. אַ צייט איז ער געלעגן אין שפּיטאָל. אָבער פון זינט עס האָט עפּעס געפּלאַצט ביי אים אין קאָפּ, ליגט ער אַזוי אין דעם ווינקל. זיין בעטל איז שוין ווי איינגעוואַקסן אין דער שטוב און נאָר זיין בליק וואַנדלט אַרום.

ווען משה איז דאָס ערשטע מאָל אין דער שטוב אַריינגעקומען, האָט אים לאה צוגעפירט צו דעם בעט און געזאָגט:

— דאָ ליגט דער טאַטע...

דערנאָך האָט זי צוגעגעבן:

— שוין... ס'איז נישטאָ וואָס צו קלערן... ס'עט שוין פון אים גאָרנישט זיין...

און איינמאָל, ווען די מוטער איז אַראָפּגעגאַנגען, און משה איז געבליבן מיט לאהן אַליין, האָט זי אים אַרומגענומען.

— דער טאַטע... — האָט משה אַ זאָג געטון.

לאה האָט לאַנג און פאַרקלערט געקוקט אויפן טאַטן און גע־ענטפערט:

— וואָס ווייסט ער דען?...

פון דעמאָלט אָן האָט שוין משה מער וועגן דעם טאַטן נישט געפרעגט.

איצט האָט זיך משה אויפגעהויבן פונם אָרט און האָט זיך צו־געקוקט, ווי ביידע פרויען האָבן זיך געבויגן איבערן קראַנקן און מיט אַ מאָל האָט ער דערהערט עפּעס אַ קלאַנג, אַזעלכן, וואָס ער האָט נאָך קיינמאָל אין דער שטוב נישט געהערט, עפּעס ווי אַ קרעכץ מיט אַ הוסט צוזאַמען. באַלד האָט זיך דער קלאַנג איבערגעחזרט, און משה האָט מיט אַ קלאַפּעדיק האַרץ דערהערט אַ מענערישע שטים, וואָס האָט אָנגערופן זיין נאָמען:

— מ־ש־ה...

די שטים איז געווען אַ ראַציקע, מיט אַ צאַפּל פון אַ דערשראָקן געוויין.

ביידע פרויען האָבן זיך מיט אויפגעריסענע אויגן דערנענטערט צו משהן. די מוטער איז נאָך געווען פאַרקרימט פון וויינען און לאה האָט ווי געשמייכלט דורך טרערן.

זי איז צוגעגאַנגען צו משהן און אין אַ מאָדנער פאַרלעגנהייט

אים אַרויפגעלייגט די האַנט אויפן אַקסל און מיט אַ צעריסענער שטים פון שרעק און פרייד אויסגעשריגן:

— דער טאַטע... דער טאַטע רופט דיך... משה...

און ביידע פרויען האָבן גענומען משהן אונטער דער האַנט.

דער קראַנקער איז איצט האַלב געזעסן, ווי ער וואָלט זיך גע־וואָלט אָפּרייסן פונם בעט. זיין קאָפּ איז געווען אויפגעהויבן און די צעפּלאָנטערטע האָר זענען געלעגן אויף דעם ווייסן ווי אויסגעריי־בענעם שאַרבן, אַזוי ווי טרוקענע דרימען פּאָדים. משה האָט זיך מיט אַ טרייסלענדיק האַרץ אָנגעבויגן צו אים און פּלוצלונג האָט זיך דעם קראַנקנס ווייסע, קאַלטע און פייכטע האַנט אַ גליטש געטון איבער זיין פּנים. אַ ריח פון טויט־שרעק האָט משהן אַ זעץ געטון אין דער נאָז און ער האָט נאָך אַ מאָל דערהערט דעם שרעקיקן קלאַנג, וואָס איז ווי אַרויסגעפאַלן פון צווישן די גרויע, שיטערע האָר פונם קראַנקנס באָרד. משה האָט אָנגעכאַפּט לאַהס האַנט. ער האָט מיט אַ מאָל דערזען איר לויכטנדיק פּנים:

— אוי... טאַטע... — האָט זי שטיל געזאָגט.

און דער קראַנקער האָט, צוזאַמען מיט אַ קאַלטן, טויטלעכן אָטעם, אַרויסגעשטאַמלט:

— אַ ח־ו־פּ־ה...

און ווידער איז די ווייסע, קאַלט־וואַרעמע האַנט אַריבער איבער זיין פּנים.

אין דער מינוט זענען ביידע קעפּ פון די פרויען צוגעפאַלן צו אים. די מוטער האָט מיט אַ מאָדנעם, פאַרטראָגענעם כוח אַ כאַפּ געטון דעם קראַנקנס האַנט און זי אַריינגעלייגט אין משהס. און עפּעס אַ שוואַרצער, הייליקער, שרעקיקער שאָרך האָט זיך דער־טראָגן אין דער לופט. צום ערשטן מאָל אין דער קעגנוואַרט פון דער מאַמען האָט לאַה אַרומגענומען זיין האַלדז, אירע הענט זענען איצט געווען וואַרעמע און ווייכע, און דער ריח פון איר לייב איז געווען אַ נאָנטער און פרעמדער, ווי דער ריח פון אַ ווייב.

מיט פאַרמאַכטע אויגן איז משה אַרויס פון דעם ווינקל. ער איז געלאָפן מיט שפּרינגענדיקע טריט, ווי ער וואָלט זיך אָנגעטרונקען מיט עפּעס אַ שטורעמדיקן וויין. ער איז צו ביז דער טיר, דאָ איז

ער צוגעפאַלן צו דער וואַנט און ער האָט דערהערט דאָס צעריסענע געשריי פון דער אַלטער:

— מענטשן הארצעדיקע... ער האָט דאָך נאָר וואָס געלעבט... מענטשן...

מזל־טוב

צוויי פאַריאַכמערטע ווייבער, אין שווערע טיכער איבער די קעפּ, זענען שטיין געבליבן פאַר דעם געוועלב. זיי האָבן צוגעלייגט די הענט צו די שטערנס און אַריינגעקוקט אין דער מוטנער טונקלקייט דורך די שויבן, וווּ זיי האָבן קוים דערכאַפּט אין דעם ווייסלעכן מעל־שטויב דעם בלאַסלעכן פלעק פון אַ פּנים.

— ער איז דאָ! — האָט איינע אויסגעשריגן.

ביידע ווייבער האָבן זיך ווי צוויי שפּיציקע רויב־פייגל אַ טראָג געטון אַריבער די גאַס. דאָרט איז געשטאַנען אַ יונגע מויד, אָנגעטון אין אַ נייעם קאָלירטן הוט, וואָס איז פלאַטשיק געלעגן אויף איר צעשויבערטן גרויסן קאָפּ שוואַרצע, פעטע האָר. אַלע דריי ווייבער האָבן זיך אַ לאָז געטון איבער דער לענג פון דער הינטער־שטאָטישער גאַס, וואָס איז געווען אויסגעפלאַנצט מיט בוימער פון ביידע זייטן, וווּ עס זענען געשטאַנען רויטע און געלע, אַלטע, פּוילישע הייזער.

די אַלטע ווייבער האָבן אַ כאַפּ געטון די מויד, איר עפּעס געוויזן מיט די הענט, זיי האָבן זי געשטופּט און געשלעפּט הין און צוריק, ביז וואַנען די מויד האָט, האַלטנדיק דעם פּאַראַסאָל ווי אַ ביקס, מיט אַ מאָל אָנגעהויבן לויפן.

אַזוי איז זי צוגעלאָפן צו דער נידעריקער טיר פונם געוועלב, זי האָט מיט אַ האַלב־אָפן, פאַרגאַפט מויל זיך פאַרקוקט אויף דער שילד, וואָס איז געהאָנגען ביי דער זייט. אויף דער שילד איז געווען אויס־געמאָלט אַ שטויס זעקלעך, אָנגעשיט מיט ברוינלעך ווי ברודיק מעל.

די מויד האָט זיך אָפּגעווישט דאָס פּנים מיט אַ טיכל, פאַריכט דעם אַראָפּגעפאַרענעם הוט אויפן קאָפּ. און אָנעמענדיק אַ וויגנדיקן, טאַנצנדיקן שפּאַן, האָט זי מיט אַ מאָל אַ שטויס געטון די טיר פונם געוועלב פאַר זיך. דאָס גלעקל ביי דער טיר האָט זיך צעוויגט מיט אַ דינעם, בלעכענעם קלונג און רבקה האָט אַ שפּאַן געטון אין דער מוטנער טונקלקייט פונם מעל־סקלאַד. זי האָט אין אָנהויב גאַרנישט געקאָנט זען אין מוטנעם נעפּל. אָבער באַלד האָט זיך דורכגעטראָגן אַ בלאַסער, שטויביקער פּאַס ליכט און זי האָט נעבן זיך דערזען דאָס געשטאַלט פון אַ מאַנספּאַרשוין. רבקה האָט ווי אויסגעשאָסן דאָס וואָרט, וואָס זי האָט שוין פון פריער געהאַלטן אין מויל:

— זי זענען שמחה?

ערשט איצט האָט זי דערזען אַ הויכן יונגנמאַן מיט אַ בלאַס פּנים, מיט אַ פּאָר פאַרמעלטעברילן אויף דער לאַנגער בלייכער נאָז. ער האָט געטראָגן אַ לאַנגע, פאַרמעלטע קאַפּאָטע, אַ געלער בלייפע־דער האָט געשטעקט הינטער זיין גרויסן, פאַרמעלטן אויער:

— יאָ... איך בין עס...

ער האָט גענומען רייבן די הענט, פון וועלכע עס האָט זיך אַרויס־געשטויבט אַ וואָלקן מעל. ערגעץ אין דעם מעל־נעפּל דאָ אין סקלאַד האָט זיך נאָך אַרומגעפּאַרעט אַ געשטאַלט, וואָס איז געווען אין גאַנצן באַשלאָגן מיט אַ גרויער ווייסקייט פון מעל. אָבער רבקה האָט נישט געקאָנט דערכאַפּן, ווער דאָס איז. עס האָט געדויערט אַ פּאָר מינוט, ערשט ווען שמחה האָט אַ לויף געטון אַראָפּ און געעפנט אַ טיר, וואָס איז אַרויסגעגאַנגען אויף יענער זייט, האָט זיך אַ שטראָם ליכט אַריינגעגאָסן, און רבקה האָט דערזען דעם גאַנצן מעל־סקלאַד מיט די בערג אָנגעלייגטע זעק מעל ביז אַרויף צו די גראָבע בעלקעס. ערשט איצט האָט זי אויך דערזען, אַז דאָס צווייטע געשטאַלט דאָ נעבן זיי איז געווען אַן עלטערער גוי מיט לאַנגע, פאַרמעלטע וואָנסן. ער האָט געטראָגן אַ פאַרמעלט היטל, וואָס איז געווען ווי צוגעוואַקסן צו זיין קאָפּ, און אַ פּאָר שווערע, פאַרמעלטע שטיוול.

רבקה איז נאָך אַלץ געשטאַנען, ווען שמחה איז אַרומגעלאָפן אַרום איר, יאָגנדיק דעם מעל־שטויב.

— קומען זי... — האָט ער אַ זאָג געטון, און אויסהיטנדיק זי, אַז דער מעל־שטויב זאָל זיך אויף איר נישט לייגן, האָט ער זי צוגע־

פיחט צו אַ לאַנגן טיש. דאָרט איז געשטאַנען אַ וואָג און ס'זענען געלעגן ליידיקע זעק. ער האָט איר צוגערוקט אַ בענקל, עס אָפּגעווישט מיט דער לינקער זייט פון זיין קאַפּאָטע:

— זיצן זי...

— אַ שיינעם דאַנק... כ'בין פאַרבייגעגאַנגען... בין עך אַריינגעקומען...

— יאָ, כ'פאַרשטיי... זי זענען עס דאָס פריילין...?

— ווער האָט אין געזאָגט, אַז איך בין עס...?

זי האָט אַ לאַך געטון מיט איר פליישיק מויל און שווערע ציין, אָבער דער יונגערמאַן איז געווען ערנסט:

— כ'האָב מיך אָנגעשטויסן... אָבער ס'מאַכט נישט אויס...

— נו, יאָ... ס'איז היינט אַן אַנדער וועלט... נאָר מיינען זי נישט, אַז כ'בין געקומען אַליין... חלילה... אין דרויסן וואַרטן זיי...

דער יונגערמאַן האָט אַרויפגעלייגט די האַנט אויפן האַרץ און האָט אײדל געזאָגט:

— די שדכנטעס קומען אַלע טאָג, אָבער צו וואָס דאַרף מען זיי...? אַז זי אַליין זענען שוין דאָ... איז דען נישט גלייכער, ווען מיר אַליין וועלן זיך באַקענען?...

— גאַנץ ריכטיק... אַזאַ יאָר זאָל עך האָבן... — האָט די מויד אַ זאָג געטון און געוויזן אירע גרויסע ציין, וואָס האָבן איר צעשפּרייט דאָס מויל. זי האָט זיך האַלב אַוועקגעזעצט אויפן בענקל, נאָך אַלץ האַלטנדיק דעם פּאַראַסאָל, האָט זי זיך אַרומגעקוקט.

— און דאָס איז אײנס געשעפט?

— יאָ, כ'האָב נאָך צוויי קעלערס מיט סחורה...

— קיין עין־הרע... — די מויד האָט אַ בליץ געטון מיט די אויגן און אַרויסגעשטעלט אַ גרויסן, דיקן פוס פון אונטערן קליידל. דער יונגערמאַן האָט זיך אָנגעבויגן איבער איר, אָנשפּאַרנדיק זיך אײנם טיש. זי האָט געאָטעמט רעשיק און איר אַרויסשטאַרנדיקער ביוסט האָט זיך געהויבן. זיי האָבן זיך ביידע אָנגעקוקט און ער האָט געזאָגט:

— אַזוי געפעלט מיר טאַקע... היינטוועלטיק... איך האָב פיינט די שדכנים... גלויבן זי מיר, אַז מען קלאַפּט מיר אָפּ די טירן... זיינט זי איז געשטאָרבן... זי האָבן שוין געזען די וווינונג?

— ניין...

— וועלן מיר באַלד אַריינגיין...

זי האָט אַראָפּגעלאָזן דעם פּאַראַסאָל. זי האָט איצט באַדאַרפט עפּעס זאָגן און פון אַלעם, וואָס האָט זיך געדרייט אין איר קאָפּ, איז פון איר אַרויסגעשפּרונגען דאָס איינע וואָרט:

— הכּלל...

ער האָט אַזש אַ ציטער געטון, גלייך מען וואָלט אים געכאַפּט ביי אַ גנבה, ווען ער האָט ערשט שטיל זיך געגליטשט מיט זיין בליק איבער אירע קרעפּטיקע אָרעמס. און ווי אַ וואַרעמער שטראָם בלוט האָט זיך לאַנגזאַם אויפגעהויבן און פאַרטויבט זיינע אויערן. רבקה האָט נאָר אַליין פּנים נישט געקענט דערכאַפּן. זי האָט נאָר אַ קלער געטון: „אַ מאַנצפּאַרשוין" און איר געזונט האַרץ האָט אָנגעהויבן קאָכן. זי האָט געוואָלט אין דער מינוט אַריינטון עפּעס אַ פייערלעכקייט. זי האָט געזוכט עפּעס אַ וואָרט, וואָס מען זאָגט אין אַזעלכע מינוטן. אָבער ער האָט זי נישט געלאָזט לענגער זיצן, ער האָט זיך עטלעכע מאָל צוגעריכט צו איר אָרעם און אַ זאָג געטון:

— וועלן מיר אַריינגיין אין שטוב... דאָ, באַלד... מיר גייען נאָר אַדורך דער טיר...

זי האָט זיך אויפגעהויבן און זיי זענען געגאַנגען מיט דער קאַרגער ליכטיקייט, וואָס האָט זיך אַריינגעריסן דורכן קאַמער. פון אומעטום האָבן געקוקט זעק מיט מעל מיט אַ גרויער, שווערער האָפנונגסלאָזיקייט. דער טרוקענער שטויב האָט געשמעקט מיט אַן אומעטיקער פאַרדריקטקייט. באַלד האָט זיך געזען אַ טונקעלער קאָרידאָר מיט אַ פענצטער אויף אַ קליינעם, גרויען הויף אַרויס און מיט אַ מאָל האָט זיך געעפנט אַ טיר און רבקה האָט דערזען אַ גרויסע, ליכטיקע קיך. דאָס ערשטע האָט איר אויג דערכאַפּט דריי קופּערנע פּאַנען, וואָס האָבן געבליצט פון דער וואַנט אַראָפּ. טעפּ און טעפּלעך, גלעזער און געשיר, בלעך און מעש און אייזן האָט אַרויסגעשריגן פון אַלע ווינקעלעך, אַז דער מויד איז איבערגעלאָפן אַ קיצלדיקער ציטער איבערן שווערן, אויסגעבעטן לייב.

אַזאַ שמאַלץ־גרוב... — האָט זי אַ קלער געטון.

ער האָט דערזען די רויטע פלאַמען, וואָס זענען אַרויסגעטרעטן אויף איר פּנים און האַלדז, און איצט האָט ער זי שוין דרייסטער

אַ נעם געטון אונטערן אָרעם און זי אַ פֿיר געטון אין אַ צווייטן צימער. דאָ האָט זי דערזען אַ קרעדענץ מיט בלישטשנדיקע שויבן, אַ טיש מיט שטולן. דאָס אַלץ האָט אויף איר אַ קוק געטון מיטן אַ ווארעמען גלאַנץ. זי האָט שוין אויצט נישט געזען שמחהן, וואָס איז געגאַנגען הינטער איר. זי האָט נאָר געצילט מיט די בליקן צו די שטולן, צום טיש און אַלעם ארום, וואָס האָט, דאַכט זיך, נאָר געוואַרט אויף איר.

— אַ שמאַלץ־גרוב — האָט איר געקלאַפּט אין קאָפּ. זי האָט אָנגערירט דאָס טישטוך אויפן טיש, זי האָט עס אַ גלעט געטון. אויפן טיש איז געלעגן אַ זעמל און אַ מעסער. זי האָט דאָס אַלץ געגלעט מיטן אויג און עס האָט זי אַרומגענומען אַ מאָדנע מידקייט און רחמנות צו זיך אַליין.

מיט אַ מאָל איז איר בליק געפֿאַלן אויף אַ פֿאַרגרעסערטער פֿאָטאָ־גראַפֿיע אין אַ געגילדעטער ראַם, וואָס איז געהאַנגען אויף דער וואַנט. פֿונם בילד האָט אַראָפּגעקוקט אַ שוואַרץ, דערשראָקן ווייבל מיט האַרטע, געדיכטע האָר אַרום דעם קורצן שטערן. דער יונגערמאַן האָט אונטערגעכאַפּט רבקהס בליק און שטיל אַ זאָג געטון:

— דאָס איז זי...

רבקה האָט זיך פֿאַרקרימט:

— מ'דערקענט, אַז זי איז נעבעך געווען אַ שוואַכע...

— יאָ... יאָ...

שמחה איז אַ מינוט געשטאַנען מיט אַן אַראָפּגעלאָזענעם קאָפּ. אָבער באַלד האָט ער זיך ווי אין עפּעס דערמאָנט און צוגייענדיק נאָענטער צו רבקהן, האָט ער שטיל אַ מורמל געטון:

— לאָמיר גיין ווייטער.

און ער האָט זי ווידער אָנגערירט ביים אָרעם און אַ פֿיר געטון זי אין אַ ווייטערדיק צימער. דאָ האָט אויף איר אַ גלאַנץ געטון אַ רויטע, געפֿאַרבטע פּאָדלאָגע און טונקל־רויטלעכע ווענט, גלאַנציקע פֿון אייל־פֿאַרב. אין דעם צימער איז געשטאַנען אַ טויטע שטילקייט און אַ פֿאַרביסענער אומעט. גרויסע בעטן זענען געשטאַנען אינמיטן, איבערגעדעקטע מיט איין גרויסער, פּלושענער קאָלדרע.

— אַ ספּאַלניע... — האָט רבקה פֿאַרטראַכטן אַרויסגערעדט און אַ שפּאַן געטון צוריק. דאָ האָט זי באַמערקט, אַז הינטער איר איז צוגע־

שפּאַרט די טיר, זי האָט אַ ווײַלע אַ לויף געטון און זיך אָנגעשלאָגן אָן דעם יונגנמאַן.

אָנרירנדיק זיך אָן אים, האָט זי דערפילט ווי ער ציטערט, זי האָט שנעל אַ קוק געטון אויף אים. אין דער מינוט האָט זיך באַוויזן דער עלטערער גוי און מיט אַ גלײַכגילטיק־הילכיקער שטים גערופן דעם באַלעבאָס. דער גוי איז געשטאַנען ווי אַ זאַק מעל מיט פּאַרווייסטע שטיוול און מיט זיין ריזיקן, פאַרמעלטן פינגער האָט ער גערופן:

— פּאַניע סימכאַ...

דער יונגערמאַן האָט ווי אויפגעוואַכט, ער האָט צום ערשטן מאָל רבקהן אָנגענומען פאַר דער האַנט און אויסגערופן:

— כ'בעט אײַך... אויף אַ מינוט בלײַבן זי דאָ... פילן זי זיך הײמיש... אַזוי ווי בײַ זיך אין דער הײם... איך קום שוין צוריק...

און ער איז אַרויס פון צימער.

ווי נאָר ער איז פאַרשוווּנדן, האָט די מויד ערשט אַרומגענומען די גאַנצע שטוב מיט אַן אָנגעצונדענעם בליק. זי האָט זיך אָנגעכאַפּט פאַרן פּנים און אַרײַנגעקוועטשט אירע פינגער אין די באַקן. איר האָט געמישט אין קאָפּ פון דעם אַלעם, וואָס זי האָט דאָ געזען.

— אַ שטוב... אַ פּאַרטיקע שטוב... פון אַלעם גוטן... — האָט איר געקלאַפּט אין קאָפּ, — רבקה... רבקה... זײַ נישט קײן נאַר... לאָז נישט אָפּ...

איר בליק איז געפאַלן אויפן נאַכטטישל, וואָס איז געשטאַנען נעבן בעט, זי האָט, אַליין נישט וויסנדיק צוליב וואָס, אויפגערוקט דאָס שופלעדל און פון דאָרט האָט אַ פינקל געטון אַ גאָלדענער זייגער מיט אַ גראָבער, גאָלדענער קייט. זי האָט זיך דערשראָקן, צוריק פאַרמאַכט דאָס שופלעדל און זי האָט דערפילט, אַז דאָ ערגעץ, אין אַ שראַנק, אָדער אין די בעטן, אָדער אין וועלכן פון די קעסטלעך און שאַכטלען מוז ליגן געלט... אַ סך געלט...

אירע באַקן האָבן זיך אָנגעצונדן. זי האָט דערפילט אין זיך עפּעס אַ לײַכטקייט ווי צום פליען, וואָס אַ מענטש פילט, ווען ער איז נאָענט פון אַ גליק. זי האָט מיט אַ מאָל נישט געוואָלט מער בלײַבן אינעם שלאָפצימער. די צוויי צוגעבעטע בעטן האָבן איר געשטערט. זי האָט אָבער נישט געקאָנט איבערטרעטן די שוועל. שמחה איז

נאָך אַלץ נישט געווען. דאָס האַרץ האָט ביי איר געקלאַפּט ווי ביי אַ גנב. זי האָט געוואָלט צונעמען די שטוב פאַר יעדן פּרייז:

— אַ יתומה האָט מזל... — האָט זי זיך געקלערט — אַ יתומה מוז גאָט העלפן...

און אַלע שווערע יאָרן ביי דער שלעכטער מומען אין שטוב, די שווערע אַרבעט און די קאַרגע הענט פון דער בייזער מומע מיט די בלויע ליפּן, זענען אַרויסגעטרעטן איצט פאַר איר ווי אַ דראָענדיקע שרעק.

עס האָט זי באַשלאָגן אַ היץ, זי האָט אויפגעקנעפּלט דעם זשאַ־קעט, פון וועלכן איר בוזעם האָט זיך מעכטיק אַרויסגעריסן. זי האָט דערפילט איר לייב און האָט דערביי אַ קלער געטון: „כ'וועל אים געפעלן". דאָס האָט זי דערפילט אין איר וואָג, אין דער וואָג פון איר שווער, רונדיק לייב, וואָס זי האָט איצט ווי צונויפגענומען צו הילף, און זי איז דווקא נישט אַרויס פונם שלאָף־צימער, פילנדיק אַז דאָס ווינקל איז דאָס בעסטע אָרט אין דער שטוב, אים צו דער־מאָנען אַז ער האָט נישט קיין ווייב...

אַזוי איז דורכגעלאָפן אַ לאַנגע ווייל. אָבער זי האָט נישט געפילט די אומבאַקוועמע לאַגע, וואָס ער האָט זי דאָ אַליין איבערגעלאָזן. איר האָט זיך כסדר געבאָמבלט, אַז אַן אַלמן אָן קינדער איז נאָך בעסער ווי אַ בחור... דאָס איז איר איינגעפאַלן אין קאָפּ, ווי דורכן אויער, גלייך עמעצער וואָלט עס איר געזאָגט.

און ווען שמחה איז ענדלעך צוריק אַריינגעקומען, האָט זי אפשר צום ערשטן מאָל אויף אים אַ קוק געטון, גלייך זי וואָלט געצילט, ווו עס איז צום בעסטן צו טרעפן מיט אַ וואָרט. ענדלעך האָט זי געזאָגט:

— כ'בעט אייך... ווי לאָזן זי דאָס איבער אַ פרעמדן מענטשן?... כ'זע, אַז מען קאָן אין לייכט באַגנבענען...

ער האָט געקוקט אויף איר אויפגעקנעפּלטן זשאַקעט:

— כ'בעט אייך איבער... זי זענען פאַר מיר שוין נישט קיין פרעמדע...

זי האָט זיך געמאַכט נישט פאַרשטיין:

— וואָס הייסט נישט קיין פרעמדע? מיר האָבן זיך דאָך ערשט נאָר וואָס באַקאַנט...

זי האָט געוואַרט אויף זיין ענטפער, וואָס האָט איר באַדאַרפט אַ

סך וואָגן. ער האָט געקוקט אויף איר אין פאַרטראַגנקייט און פּלוצלונג האָט ער מיט אַ משונהדיקער שווערקייט אַ פאַל געטון אויף איר. זי האָט דערזען זיין פּנים מיט אַ ווילד־פרעמדער נאַענטקייט, זיינע אויגן זענען געווען האַלב־פאַרמאַכט, און איידער זי האָט זיך צוזאַמענגענומען, האָט זי אַ פאַל געטון אויפן בעט. דאָס בעט איז געווען ווייך, זי איז אַריינגעפאַלן טיף און אירע קניען זענען געשפרונגען אין דער לופט אָן אַ אָנהאַלט. ער איז געפאַלן איבער איר. עפּעס האָט געפּלאַצט ביי איר קלייד און דער אַרבל פונם זשאַקעט האָט זיך פאַרטשעפּעט. זיין ברייטע האַנט האָט האַלב פאַרשטעלט איר מויל און נאָז און רבקה האָט געפילט דעם טרוקענעם, אָן־פאַרביקן ריח פון זיין פאַרמעלטער האַנט. זי האָט געפּרווט מיט אַלע כוחות אויפשטיין, אָבער די טיפקייט און ווייכקייט פונם בעט האָט נישט געלאָזן.

עפּעס משונהדיקס האָט זיך אָפּגעטון מיט איר אָבער איין קלאָרער געדאַנק האָט געוואַכט איבער אַלעם:

„די שטוב איז מיין... מיין...“

איר האָט זיך געדאַכט, אַז די גאַנצע שטוב האָט זיך אַ דריי געטון און געפאַלן אויף איר מיט אַ פרעמדער, פאַרציקנדיקער שווערקייט.

*

זי האָט געזען פאַר זיך דאָס קורצע און שמאָלע געלעגער ביי דער מומע אין קיך. זי האָט געפילט דעם פייכטן פוילן ריח פון דער קאַלטער, נאַסער פּאָדלאָגע. אירע הענט זענען איצט געלעגן אויף דער ווייסער קאָלדרע, נעבן איר איז געלעגן שמחהס קאָפּ. זיינע האָר זענען געווען צעשויבערט און זיין האַנט איז נאָך געלעגן אויף איר ברוסט.

עס איז געווען ליכטיק אין צימער און זי האָט געזען, ווי אירע נייע, העלע זאָכן גלאַנצן אין דער ליכטיקייט.

מיט אַ מאָל איז שמחה אויפגעשפרונגען. זי האָט געזען, ווי ער האָט זיך אויסגעגלייכט די שטיוול און אַ לויף געטון פון איין ווינקל שטוב אין צווייטן. פונם אַנדערן צימער האָבן זיך דערהערט טריט. דאָס האָט מען, זעט אויס, ווידער גערופן שמחהן. זי האָט געהערט,

ווי ער האָט מיט ווערמען געריידט און זי האָט זיך מיט אַ מאָל אויפֿגעהויבן. שמחה האָט זיך צוריק באַוויזן אינם שלאָף־צימער, ער האָט פֿאַרקרימט געשמייכלט און געזאָגט:

— הע... די שדכנטעס זענען געקומען...

— אַ בראָך איז מיר געשען!... — האָט רבקה אַ געשריי געטון און מיט אַ מאָל אַרויסגעלאָזט אַ ראַציק געוויין.

שמחה איז צוגעלאָפֿן צו איר. ער האָט זי אַרומגעכאַפּט, געוואָלט פֿאַרהאַלטן איר ריטש, ער האָט זי געקושט, געגלעט און שטיל גערעדט נעבן איר אויער:

— וויינען זי נישט... ס'וועט אַלץ זיין גוט... דו וועסט זען... נו, שאַ...

ערשט איצט האָט רבקה אַרויסגעלאָזט דעם אמתן יאָמער:

— וואָס האָט ער געוואָלט פֿון מיר... פֿון אַ יתומה...

שמחה האָט אַ שפּרונג געטון צו דער טיר, ער האָט זי געוואָלט פֿאַרמאַכן, אָבער די צוויי אַלטע ווייבער זענען שוין געשטאַנען אויף דער שוועל.

רבקה האָט דערהערט זייער סיקעדיק שעפּטשען, זי האָט געהערט ווי איינע האָט אַ געשריי געטון:

— מענטשן... וואָס האָט ער דאָ געטון מיט דער מויד... מיט דער יתומה...

רבקה האָט שוין מער נישט געקלערט. מיט איין שפּאַן האָט זי זיך אַרויסגעריסן אינם ערשטן צימער. זי האָט זיך אַ שטעל געטון צווישן שמחהן און די צוויי אַלטע ווייבער און מיט פֿייערנדיקע אויגן אויף שמחהן האָט זי אויסגעשריגן:

— נו?...

שמחה האָט אויפֿגעהויבן דעם קאָפּ, ער האָט אויסגעזען, ווי ער וואָלט געוואָלט וויינען אָדער ניסן, און ער האָט אַרויסגערעדט:

— הכלל... מיר זענען חתן־כלה...

די צוויי אַלטע ווייבער האָבן אַ פּאַטש געטון מיט די הענט און אויסגעשריגן:

— מזל־טוב... מזל־טוב...

די אַלטע לאָהלע

זינט מען האָט געטוישט די דירה, קאָן זיך די אַלטע לאָהלע נישט געפינען קיין אָרט, כאָטש מען האָט איר דאָס אָרט אירס אָנגעוויזן, און זי אַליין האָט אויך פאַרשטאַנען, אַז דער טונקעלער אַלקיר מיט דעם הויכן, האַלב-בלינדן פענצטער דאַרף זיין פאַר איר.

דאָרטן טאַקע שלאָפט זי אויף אַ קליין, קורץ בעטל, וואָס איז געוואָרן צו קליין פאַר אַבראַמעקן. אַבראַמעק איז קיין עין-הרע אויסגעוואַקסן... דרייצן יאָר איז ער אַלט... שוין אַזוי הויך ווי דער פאָטער...

די אַלטע לאָהלע גייט נאָך אַלץ אַרום איבער דער נייער דירה ווי אַ פאַרבלאָנדזשעטע. זי קאָן נאָך אַלץ נישט כאַפּן, צי זענען דאָ דריי צימערן, צי טאַקע פיר. זי טאַפּט די נייע ווענט און דערטאַפּט אַלע מאָל נייע זאַכן, וואָס זענען דאָ אַהער אַריינגעבראַכט געוואָרן. גאָט צו דאַנקען — קלערט זי — דעם זון, זעט אויס, גייט עס נישט שלעכט. נאָר פונדעסטוועגן איז איר אַ שאָד די אַלטע דירה, די צוויי צימערלעך, וווּ דער זון האָט געוווינט אַלע אַכצן יאָר פון דער חתונה אָן. דאָרט האָט זי שוין געקאָנט יעדעס ווינקעלע און ס'איז גאָרנישט געווען אַזוי שלעכט צו שלאָפן אין דער קיך. אַ וואַרעמע קיך געווען... דאָרט האָט זי זיך שוין צונויפגעלעבט מיט די גרינלעכע ווענט, מיט דעם אַלטן, שווערן טיש. אינם טיש-קעסטל האָט זי שוין פון יאָרן געהאַט אירע זאַכן, צו וועלכע זי האָט געקאָנט, אַפילו אין דער פינצטער, מיט אירע שוואַכע אויגן צוקומען.

דאָרט איז געלעגן דאָס קעמל, אַן אַלטע, געלע פאָטאָגראַפיע פון

איר פאַרשוווּנדענעם זון, יצחק, אַ פאָטאָגראַפיע נאָך פון דער צייט, ווען ער האָט געדינט אינם רוסישן מיליטער; זיינס אַ בריוו פון פאַר דער מלחמה און אַ שטיקל קנאָבל, וואָס זי האָט ליב דערמיט זיך צו דערכאַפּן דאָס האַרץ. נו, איז אָבער געווען שלעכט מיט פאָלטשען, מיט דער שנור. די שנור האָט דווקא געוואָלט אַ נייע דירה. און אפשר איז זי טאַקע גערעכט. ס׳איז געווען ענג. דאָס מיידל מאַניושאַ ווערט שוין פופצן יאָר, ס׳קומען חברטעס... און פאַרוואָס נישט... אַז גאָט העלפט...

די אַלטע בלאָנדזשעט אַרום פון איין זאַך צו דער צווייטער. פרעמדע, בייזע זאַכן פון אַ נייער, פרעמדער וועלט. דאָס געהיימניש־פולע, גלאַטע קעסטל פונם ראַדיאָ, דער פאַטעפאָן, זאַכן פון דער איצטיקער וועלט, פאַר וועלכע די אַלטע האָט מורא, און עס יאָגט פון זיי אַ פרעמדקייט, ווי פון פאָלטשען, דער שנור.

אויך די שנור האָט באַקומען עפּעס אַ פרעמדע גלאַנציקייט און נייקייט. דער זון מאַקס איז פאַריאָגט, זי זעט אים נישט דורך גאַנצע טעג, עס דאַכט זיך איר, אַז ער פליט ערגעץ אין אַ געפּעד־לעכן לויף, דאָס האַרץ שרעקט איר. זעלטן ווען ער גייט צו צו איר גאָענט, דאָס האַרץ פאַרשטאַרבט דעמאָלט אין איר.

— וואָס מאַכסטו, מאַמע... ווי גייט עס דיר?...

עפּעס פלאַטערט אויף אין איר, זי וואָלט אים געוואָלט כאַפּן, זי זעט שוואַך, זי וואָלט געוואָלט אָנרירן זיין פּלייצע, אַ גלעט טון זיין קאָפּ... עפּעס אים אָנזאָגן... וואָרענען אים פאַר עפּעס... אָבער אײידער וואָס, פאַרשווינדט ער. און די שנור? די שנור רעדט וועגן איר הויך, רופט זי „אַלטע“. און דאָס נאָר צו דער דינסט. אַז זי זאָל היטן די שטוב, אַז זי זאָל זיך אויף דער אַלטער נישט פאַרלאָזן... זי גייט פאַרביי איר, אַזוי גרויס, אַזוי צעוואַקסן... מיט עפּעס אַ ווייטן, בייזן ריח... אויך איר וואָלט די אַלטע געוואָלט עפּעס זאָגן, נאָר זי קאָן זי קיינמאָל נישט דעריאָגן, זי ווייסט אַליין נישט, ווי זי איז אַזוי ווייט אַוועקגערוקט געוואָרן פון די קינדער... פאַרוואָס זי עסט באַזונדער אין איר ווינקל. די קליינע ברענגען איר עפּעס פון טיש, עפּעס אַ זיסקייט אָדער אַ פרוכט, לייגן עס אַוועק און לויפן שנעל אַוועק פון איר. זי ווייסט, אַזוי האָט מען זיי געלערנט, אַז זיי זאָלן זיין גוט צו דער באָבטשען...

אָפּט קומען געסט. מען פאַרברענגט ביזן שפּעטן אָוונט. מען שפּילט אין קאָרטן. די אַלטע זיצט אינעם טונקעלן אַלקירל און צו איר דערטראָגט זיך דער לוסטיקער רעש. די געסט, וואָס קומען, זענען איר פרעמד, נייע מענטשן, זי קאָן זיי נישט, און זי ווייסט אַליין נישט, פאַרוואָס זי האַלט זיי פאַר שלעכטע מענטשן, וואָס זענען אָנגעפאַלן אויף דער שטוב. עס דאַכט זיך איר, אַז זיי זענען געקומען אהער עפּעס צונעמען.

און אָט פאַרבלאָנדזשעט אהער עפּעס אַ פרוי מיט אַ מאַן, זיי לאַכן און דערציילן זיך עפּעס אין דער טונקל. מיט זיי איז אויך דאָ פּאָלטשע, די שנור. די פרעמדע פרוי דערשרעקט זיך מיט אַ מאָל:

— אַך, ווי איך האָב מיך דערשראָקן... ווער איז דאָ?...

— גאָרנישט... די מאַמע... די אַלטע... — זאָגט פּאָלטשע און אַלע קוקן זיך נייגעריק אַרום:

— איר האָט דאָ אַ מאַמע?...

און די אַלטע וואַרט. איצט דאַרף זיך באַווייזן דער זון, מאַקס, און עפּעס זאָגן...

— אוודאי... דאָס איז דאָך מיין מאַמע... — וועט ער זאָגן.

און אפשר:

— מיין טייערע מאַמע...

אָבער אַלע פאַרלאָזן דעם אַלקיר און קיינער קומט נישט מער. דער זון שפּילט אין קאָרטן. ער איז ווייט.

די אַלטע הויבט זיך מיט אַ מאָל אויף. זי איז שוואַך, אָבער עפּעס ברויזט אין איר אויף אַן אַלטער כוח, וואָס נויט זי צו גיין. זי פאַרמאַכט די אויגן פאַר דער ליכט. דאָס צימער איז שטאַרק באַלויכטן, און אַלע מענטשן הויבן זיך אויף פון די שטולן, מען וואַרט אויף עפּעס... דער זון לויפט צו צו איר, זיין שטים איז דערשראָקן:

— מאַמע... מאַמע... וווהין גייסטו?...

— צו די קינדער... — מורמלט זי די אַלטע — זי וויל אַריינגיין צו די קינדער. אַבראַמעקן וויל זי זען... צי ער שלאָפט...

די שנור לויפט צו, זי שטופּט אַוועק דעם זון, און פאַרשטעלט איר דעם וועג:

— מען דאַרף נישט... די קינדער שלאָפן...

זי רירט זי אָן ביים אָרעם. די שנורס פינגער זענען מאָדנע האַרט און בייז.

— זאָל די שוויגער נישט גיין... אַזוי שפּעט... וואָס דאַרף די שוויגער די קינדער...

עס איז שטיל געוואָרן. די אַלטע פילט, אַז איצט וואָלט זי גע־קאָנט דאָ אַלע שטערן, אָוועקרופן מאַקסן, איר זון, איר קינד... ער זאָל זיצן נעבן איר... דאָרט, אין אַלקיר...

זי טוט עס אָבער נישט. זי גייט צוריק, זי לייגט זיך אַוועק און זי וואַרט, אפשר וועט זי איצט שטאַרבן?... זי איז דאָך שוין אַן עלטערער מענטש... אַלע וועלן זיצן אינם צווייטן צימער און זי וועט דאָ שטאַרבן... די נשמה וועט אַרויס פון איר שטיל און קיינער וועט נישט וויסן... און ער אויך נישט... ער, דער זון...

מיט אַ מאָל הערט זי טריט. דאָס אַלטע האַרץ פאַרשטאַרבט. יאָ, ער. ער גייט...

זי וועט זיך נישט רירן... ער זאָל קומען נענטער... גאָר נאָענט... אָט דאָ אויפן ראַנד פונם שמאָלן בעטל זאָל ער זיך אַוועקזעצן...

און אָט שטייט ער איבער איר:

— מאַמע... וואָס איז מיט דיר... ווו האָסטו פּלוצלונג געוואָלט גיין... שפּעט אין דער נאַכט... וואָס איז? פעלט דיר עפּעס?... זאָג... אפשר...

די אַלטע שווייגט, האַלט איין דעם אָטעם.

דער זון הויבט אויף די שטים מיט אַ צאַפּל פון שרעק:

— מאַמע...

ער בויגט זיך איבער איר:

— מאַמע...

זיין האַנט רירט אָן איר פּנים:

— מאַמע...

די אַלטע גראָבט זיך איין מיט אירע הענט אין זיינער:

— זון... זון... אָט אַזוי... אַן אַלט מענטש... שוין נישט לאַנג... געדענק... אַ מאַמע...

זי שלעפּט אים צו זיך, דערפילט זיין קאָפּ נעבן איר פּנים און אירע איינגעפאַלענע ליפּן גראָבן זיך אין זיינע האָר, אין זיין פּנים...

דער אַלטער שמש

אַ קניפּ פון אַלטע, ענגע גאַסן ליגן פאַרשטויבטע, ווי אוועקגעוואָרפענע אין דער גרויסער שטאָט, וואָס זידט אין אַ שטענדיקן אימפּעט און פּאַריסנקייט מיט איר רייכטום און גלאַנץ צו דער וועלט. דאָ איז ענג און רעשיק. די יידישע גאַסן זעען אויס ווי אַלטע, פאַרגעלטע בלעטער פון אַ יידיש ספר און די האַלב־חרובע, יידישע הייזער ווי אַלט, געל לייב, דורכגעשניטן פון שפּאַלטן און וואונדן. די פענצטער קוקן ווי בלינדע. דאָ ראַיען זיך יידן שוואַרצע און גראָע. אָפּגעשליסענע, ווי פאַרטריבענע, צעפּאַטלטע ווייבער שרייען און האַנדלען. עס איז פייכט און גליטשיק. און אין גרויסן צעפּאָרענעם הויף, אין אַ ווינקל, לעבן אַ גרויסן באַרג מיסט, שטייט האַלב אָפן די טיר, די אַלטע, שוואַרצע, געהעמערטע טיר פון דעם שולכל.

אינעווייניק כאַפּט אָרום דער טוכלער ריח פון אַלטקייט. אַ גראָגעלבלעכע, געדיכטע לופט, ווי אין אַ קעלער, רינגלט אַרום דעם ארון קודש. פון דאָרט בלינצלט אַ ליכטל, און אין זיין טיפן טונקל, אויף אַ באַנק ליגט דער אַלטער שמש מאירל.

דאָ אויף דער באַנק וווינט ער. אונטער דער באַנק שטייט אַ קעסטל, וווּ עס ליגט זיין טלית, אַ שטיקל ברויט און אַ קליין פלעשעלע בראָנפן, וואָס דערהאַלט אים ביים לעבן. דאָס איז זיין גאַנץ פאַרמעגן פאַר דער וועלט און פאַר יענער וועלט. ער ליגט אויף זיין באַנק און הערט זיך צו, ווי עס רוישט די יידישע וועלט אין דעם גרויסן יידישן הויף. דעם הויף קאָן ער שוין פון צענדליקער יאָרן. און ער קאָן די מענטשן, וואָס קומען אַריין אין שול, רייסן זיך אָפּ

פֿונם האַנדל, כאַפּן אַ יידיש וואָרט. עס קומען אַ מאָל פֿאַרבלאָנדזשעטע יידן פֿון דער פֿרעמד. שמועסט מיט זיי מאירל לאַנג און ער דערוויסט זיך, אַז ס'איז שלעכט... אַז די וועלט גייט אונטער...

לעצטנס זעט מען שוין נישט קיינעם. מען הערט נאָר דעם געלאַרם פֿונם הויף, ווו מען האַנדלט, און מאירל כאַפּט זיך אַרויס אין מיטן טאָג, קנעט זיך אַריין אין דער ענגשאַפֿט, כדי זיך איינצושאַפֿן אַ לעפֿל עסן, אַ שטיקל ברויט. דער הויף קען דעם אַלטן שמש, און די מאַרק־מענטשן שטעקן אים אָפּ אין טומל אַ ביסל עסן. די ווײַבער זאָגן, אַז דאָס איז אַ ראַטע אויפֿן חוב פֿון יענער וועלט... ווײַל די שול איז זייער שול, זי געהערט צום הויף.

עס זענען נאָך דאָ אַלטע באַלעבאַטים, וואָס האַלטן נאָך אויס די שול. זיי כאַפּן זיך אַריין, גיבן אַריין אַ ליכטל, באַטאַפּן די בענק, דעם ארון קודש, קרעכצן דערויף, וואָס אַלץ איז אַלט געוואָרן, צעשיט זיך. זיי אַליין זענען אויך אַלט, און ווערן וואָס אַ מאָל ווייניקער, און די ל ע צ ט ע רעדן מיט מאירלען וועגן תכלית־זאַכן, וועגן יענער וועלט... מאירל פֿינטלט מיט די אַלטע, געקנייטשטע, רויטע, טרערנדיקע אויגן. ער איז דערשראָקן, די לעצטע יאָרן שטאַרבט מען אַ סך. אַ סך באַלעבאַטים פֿון דער גאַס און פֿון דעם הויף זענען אַוועק... און קיין נייע קומען נישט צו... מאירל איז דערשלאָגן, וואָס וועט זיין?... עס וועלן נישט זיין קיין יידן... אַנומלטן איז נישט געווען קיין מנין...

אין אַזאַ מינוט הייבט ער זיך פּאַמעלעך אויף פֿון דער באַנק און שאַרט זיך אַרויס פֿון דער שווערער טיר. די געשוואָלענע, ציטערנדיקע פֿיס טראָגן אים אַריין אין דער געדיכטקייט פֿון די ראַיענדיקע, שרייענדיקע מענטשן.

קיין עין הרע — קלערט ער, — עס זענען נאָך דאָ יידן... און אים ווילט זיך עפּעס זאָגן די אַלע לויפֿנדיקע, צעשריגענע מענטשן, ער וואָלט וועלן הויך אויסשרייען, אַז דאָ איז דאָ אַ שול... מען זאָל נישט פֿאַרגעסן... יידן, יידן! — שרייט עס אין אים. אָבער די ענגשאַפֿט און דער רעש דערשרעקן אים. ער שלייכט זיך צוריק אַריין אין דער טונקלקייט פֿון דער שול און לאָזט זיך אַראָפּ אויף זיין באַנק.

אין וואַרעמע זומער־טעג, שבת נאָך האַלבן טאָג, דינגט זיך מאירל אַן אָרעם ייִנגל, וואָס זאָל אים פֿירן ערגעץ אין אַ ווייטער

גאַס, צו זיינע אייניקלעך פון אַ זון און פון אַ טאָכטער. די קינדער זענען שוין נישטאָ. איין זון איז פאַרפאַלן געוואָרן אין דער מלחמה, איין אייניקל איז אַ דאָקטאָר, וואָס וווינט אין אַ רייך הויז מיט מאַרמאָר־טרעפּ... דאָרט איז ער שוין פון יאָרן נישט געווען... ווייל ער אַליין האָט פאַרגעסן, אַז ער האָט עפּעס מיט זיי... ער האָט זיך נישט געקאָנט דערעדן מיט דעם דאָקטאָרס ווייב, וואָס האָט אַלץ נישט געקאָנט פאַרשטיין, ווער דער סטאַרושעק איז... אָבער אַ צווייט אייניקל האָט ער, איז ער יאָ אַ שטיקל ייד... דאָרט דערקאָנט מען אים... מען זעצט אים אַוועק. מען איז אים מכבד... און מען פרעגט אים וועגן פאַרשידענע יידישע זאַכן...

ער ווערט אָבער באַלד אַזוי מיד... און עס דאַכט זיך אים, אַז ער איז אַזוי ווייט אַוועק פון דער שול... אַז ער וועט שוין נישט קאָנען צוריקקומען... עס פאַלט אויף אים אָן אַ פאַרלוירנקייט. און צוריקגייענדיק איבער די פרעמד־געוואָרענע גאַסן, דאַכט אים, אַז באַלד וועט ער טרעפן אַלטע באַלעבאַטים פון די פאַרגאַנגענע צייטן.

עס גייען אָבער נאָר פרעמדע מענטשן, און ער דערמאָנט זיך מיט אַ מאָל, אַז אַלע זענען שוין פון לאַנג געשטאָרבן... וויפיל האָט ער שוין אַליין באַגלייט צו דער אייביקער רו. און ער איילט זיך צו קומען וואָס גיכער. ער וויל שוין זיין אויף זיין באַנק אין דער אַלטער שול... פון דאַנען ווייסט ער שוין דעם וועג... דאָ האָט ער דעם תכלית... פון דאַנען וועט ער קומען אַהין...

ער קומט צוריק שוין פאַרנאַכט. דער הויף איז נאָך שבתדיק און ער טרעפט וועמען פון די אַלטע באַלעבאַטים, וואָס זיצן אינם טונקל, גענעצן און קרעכצן. וואָלט נישט געווען אַזוי טונקל אין דער שול, וואָלט מען אַריינגעקוקט אין אַ ספר.

עמעצער פרעגט אים:

— וואָס מאַכסטו, מאיר׳ל?

— אוי־וואַ... — און מאיר׳ל דערוויסט זיך, אַז דער אַלטער וואָלף איז געשטאָרבן. ער פרעגט זיך אויס אויף פאַרשידענע מענטשן פון זיין צייט. — ווער ס׳איז נאָך דאָ... ער גראָבט אַרויס געשטאַלטן פון יידן, וואָס ליגן נאָך ערגעץ באַהאַלטן אין זיין אָפּגעשוואַכטן זכרון, און ער דערוויסט זיך, אַז די אַלע זענען שוין אַוועק... מיט אַ

מאָל ווערט אים ווארעם... דאָרט, אויף יענער וועלט זענען דאָ יידן... זיינע אַלטע יידן...

עס רוקט אָן דער אָוונט. און ביי עטלעכע ליכט קלייבט מען זיך נאָך צוזאַמען אויף מעריב. עס קלינגט נאָך אַ קדיש און אַ ווינקל... דער הויף איז איצט ליידיק. נאָר פון די טונקעלע פענצטער בלינצן ארויס ליכטער. מאירל גרייט זיך צו דער נאַכט.

ער באַגלייט ארויס די לעצטע דאַווענער, פאַרשפּאַרט די שווערע טיר, און בלייבט אויף דער באַנק. ער שפּרייט אונטער די אַלטע דעקע און פאַלט באַלד אריין אין אַ דרימל. שלאָפן קאָן ער נישט, און זיין דרימלענדיקער געדאַנק בלאָנדזשעט ארום און דער טונקע־לער וועלט פון אוועקגעגאַנגענע מענטשן. די מתים גייען שטיל און הייליק ארום אים... און אים ווערט היימלעכער... ער פאַרגעסט אָן דער פרעמדער, קאַלטער וועלט הינטער דער טיר.

דאָרט האָט ער אַלע... אויף יענער וועלט... עס קומען צענדלי־קער — שיילן זיך ארויס פון דער פאַרלאָפענער אייביקייט... זיין ווייב שרה... די קינדער... אָט באַלד... באַלד וועט מען זיך טרעפן אין אַ גוטער היימישער וועלט...

ער לאָזט זיך אראָפּ פון דער באַנק, עפנט אויף דאָס קעסטעלע, נעמט ארויס דעם טלית... טוט אַ צי פונם קליינעם, קלעפּעדיקן פלעשעלע... און אַ ווארעמקייט צעגיסט זיך איבער זיין אַלט לייב, אוי ווײ... ווײ...

עפּעס אַ ניגון פאַרגייט אים... ער זאָגט עפּעס מיט קלאַנגלאָזע ליפּן... דאָס ליכטל בלינצט ביים ארון קודש... אָבער מיט אַ מאָל ווערט פינצטער. דאָס ליכטל האָט זיך געענדיקט. דער אַלטער בלייבט זיצן מיט אראָפּגעלאָזטע הענט. פאַר זיינע אויגן לייכט נאָך אַלץ דער ארון קודש... מיט אַ ניי ליכט... דאָס ליכט קומט פון ערגעץ הויך... עס פאַרשווינדן די ווענט פון דער שול, עס פאַרשווינדט די האַרטע באַנק... און מאירל טראָגט זיך ווייך און לייכט ערגעץ... דאָס האַרץ איז ביי אים ווארעם און ער הילט זיך טיפער אינם טלית...

— אפשר איז שוין איצט די מינוט?...

און עס דאַכט אים, אַז ער דאַרף נאָך עפּעס באַזאָרגן דאָ, אויף

דער וועלט. אפשר וועט ער עפענען די טיר? אָבער עס ווילט זיך אים נישט איבערייסן די גרינגקייט, וואָס האָט אים ארומגענומען...
— מען וועט קלאַפּן אין שול... און קיינער וועט נישט עפענען...
מאירל וועט נישט עפענען... ער וועט שוין זיין ווייט...
אַ מילדער שמייכל באַשלאָגט זיין אַלט פאַרמעטן פּנים.
ניין, ער וועט נישט עפענען די טיר פאַר דער קאַלטער, פרעמדער וועלט...

ראַשקע

ניין יאָר איז ראַשקע אַלט געווען, ווען אין אַ הייסן, זומערדיקן נאָכמיטאָג האָבן זיך אין געסל אַריינגעלאָזן אַ טשאַטע ווייבער מיט אַ יללה און אַ געזאַנג פון באַוויינען אַ טויטן. זיי האָבן געטראָגן אַ פּאַק שמאַטעס מיט בעטגעוואַנט און אַלע צוזאַמען האָבן זיך געלאָזט צו דער קליינער ראַשקען.

יעדע פון די ווייבער האָט זי אַ טוליע געטון צו דעם וואַרעמען פאַרטוך, איר אַ וויש געטון דאָס נעזל און געפרעגט:

— אפשר וועסטו עפּעס עסן... יתומה?

פון דעם טאָג אָן האָט מען שוין ראַשקען גערופן: יתומה.

דער מאַמעס לוויה געדענקט זי קוים. זי האָט נאָר געזען, ווי אין דעם שפּיטאָל־הויף, צווישן די ווייסע, שרעקיקע הייזער, האָט מען געטראָגן עפּעס אַ לאַנגע, שוואַרצע זאַך, מען איז געגאַנגען אייליק, גלייך מען וואָלט געוואָלט שנעל עפּעס אָפּטון. ראַשקע געדענקט, ווי אין יענעם טאָג איז זי מיט די ווייבער פונם געסל אָפּגעשטאַנען דעם גאַנצן ליכטיקן זומער־טאָג אין דעם גרויסן גאָרטן פונם שפּיטאָל־הויף. זי האָט נישט געגעסן און שטאַרק געוואָלט שלאָפן, אָבער די ווייבער האָבן זי שלאָפן נישט געלאָזט. מען האָט זי געוועקט מיט קניפּן און שטאַרקן און איר כסדר געהייסן וויינען. ראַשקע האָט געוויינט, כאָטש אחוץ שלעפעריקייט האָט זי נישט געפילט קיין שום שלעכטס. ס'איז איר אפילו זייער געפעלן דער שפּיטאָל־הויף מיט די גרינע, רוישנדיקע ביימער.

ווען זי איז מיט די ווייבער צוריקגעקומען אין געסל אריין, איז שוין געווען פאַרנאַכט. ערגעץ אין אַ גרוי, אומעטיק הויז האָט די זון אָנגעצונדן אַ פענצטער. די ווייבער האָבן זי געפירט דורכן בית־עולם, ווו זי האָט געזען אַ געל בערגל זאַמד. דאָ האָט גע־שמעקט מיט ערד און שטילער שרעק. דאָס געסל איז געלעגן אַ טונקלס, מענטשן האָבן גערוישט. מאַמעס מיט קינדער זענען גע־זעסן אין די רינשטאָקן און איבער זיי, ביי די ברעגן פון דער שטאָט, אין דער ווייט, האָבן געדרימלט פעלדער.

ראַשקע איז געשטאַנען אין מיטן געסל, די ווייבער האָבן גע־וויינט און געשריגן: יתומה. דבורהלע די גבאיטע האָט זי גע־האַלטן פאַר אַ האַנט און חוהלה די קצבטע האָט איר מיט האַרטע, פרעמדע פינגער געפלאָכטן דאָס צעפּל. פון די אָרומיקע געוועלבלעך האָט מען איר געבראַנגט צו עסן. ראַשקע האָט געגעסן מיט פאַרמאַכטע אויגן פון מידקייט, און די ווייבער האָבן זי געפירט פון שטוב צו שטוב. ראַשקען האָט זיך אויסגעוויזן, אַז זי האָט עפּעס אָפּגעטון אַ שלעכטע זאַך, פאַר וועלכער מען וועט זי ערשט באַשטראָפן.

דערנאָך איז זי אַנטשלאָפן געוואָרן אין ערגעץ אַ שטוב, אויף עפּעס אַ באַנק.

אַ גאַנצע נאַכט האָט זיך איר געחלומט, אַז איר מאַמע לויפט ערגעץ אין אַ שוואַרצער גאַס און זי, ראַשקע, לויפט נאָך איר... ראַשקע האָט שוין נישט קיין כוח נאָכצולויפן דער מאַמען... די מאַמע פאַרשווינדט אין דער פינצטער...

אין דער פרי האָט זי אַ פרעמדע יידענע געצוואָגן און געקעמט מיט אַן אייזערנער קאַם. די קאַם האָט געשטאָכן און ס'האָט איר וויי געטון. דערנאָך האָט ראַשקע פון אַ סך טרעפּ אַראָפּגעטראָגן אַ גרויסע שווערע שיסל מיסט. ס'איז איר געווען שווער צו טראָגן און זי האָט זייער געבענקט נאָך דער מאַמען און נאָך דער היים, אינם קעלער־שטוב, ווו מ'האָט נישט באַדאַרפט גיין אויף קיין טרעפּ.

פון דעמאָלט אָן האָט ראַשקע געקאַנט אַלע שטובן פונם געסל. קיין שום טיר איז פאַר איר נישט געווען פרעמד, און אין אַלע

שטובן, ווו זי איז אַריינגעקומען, האָט מען איר עפּעס געהייסן טון. זי האָט געוואַשן פּאָדלאָגעס און די באַלעבאָסטעס האָבן צו איר גע־רעדט ווייך און זיס:

— ראַשקעשי... האָסט דאָך איבערגעלאָזט די גאַנצע בלאָטע... נו, איז דאָס אַ תּכלית?... כ׳וויל דאָך נאָר דיין גוטס... דו זאָלסט זעך עפּעס אויסלערנען... נעם און וויש איבער נאָך אַ מאָל...

— ראַשקעשי... לויף אַראָפּ מיטן טשאָלנט צום בעקער...

ראַשקע איז געווען אומעטום. זי איז געווען אין אַלע הויפֿלעך. זי איז געלאָפֿן, געשפּרונגען, זי האָט געשטויסן פּעפּער און צימע־רינג, געוויגט קינדער. מ׳האָט זי נאָר באַדאַרפֿט אַ רוף טון. און טאָמער איז זי ערגעץ נישט געווען, אונטער דער האַנט, האָט מען זיך אויף איר געבייזערט:

— וואָס פּלאָדערסטו אַרום... כ׳שריי מיר אויס דעם האַלדז און דו ביסט ערגעץ פֿאַרפֿאַלן...

ראַשקע האָט גערוימט באַלעבאַטישע שטובן און דאָ האָט זי דערזען נייע, נאָך פֿאַר איר נישט באַקאַנטע זאַכן, וועלכע זי האָט קיינמאָל אין איר לעבן נישט געזען. זי האָט זיך צוגערירט צום פֿרעמדן פֿאַרמעגן און זי האָט דערביי געפֿילט אַ מאָדנע אומרואי־קייט, ווי די זאַכן וואָלטן געוווּנקען צו איר. זי האָט אַריינגעשטעקט איר קאָפּ אין די שטרענגע, טונקעלע, פֿרעמדע שענק, ווו ס׳זענען געהאַנגען גלאַטיקע קליידער. זיי האָבן געשפּילט מיט פֿאַרבן און יום־טובדיק געשמעקט. עס זענען געשטאַנען זילבערנע לייכטער און ס׳האָט אַרויסגעפֿינקלט ווייס, קלאָר, קיל וועש. דאָס אַלץ איז איר פֿרעמד געווען. די אומרואיקייט איז ביסלעכווייז איבערגעגאַנגען אין אַ מאָדנעם פֿאַרגעניגן. אַמיינסטן איז איר צום האַרץ געווען דאָס פֿאַרבלייבן אַליין אין שטוב, מיינסטן שבת נאָכמיטאָג, ווען אַלע זענען ערגעץ געגאַנגען און מ׳האָט זי געלאָזן היטן די שטוב. דעמאָלט האָט זי זיך אַוועקגעלייגט דרימלען. זי איז נישט געשלאָפֿן, נאָר מאָדנע גוט איז איר געווען דערפֿון, וואָס זי איז אַליין. דערפֿון וואָס זי האָט זיך צוגערירט צו איר אייגן לייב, זי האָט אַזוי ליב געהאַט צו גלעטן זיך די הענט, די פֿיס, אונטער דעם האַרטן, גע־לאַטעטן העמד, וואָס מ׳האָט איר געשענקט פֿאַר איר אַרבעט.

געוווינט האָט ראשקע ביי ברכהלע די גבאיטע, וואָס האָט צו־ליב אַ מצווה זיך אונטערגענומען צו זיין ווי אַן „אייגענע מאַמע“ פאַר דער יתומה, און אַז אַ יידענע פונם געסל האָט באַדאַרפט ראשקען, איז זי אַריינגעגאַנגען צו ברכהלע די גבאיטע און געזאָגט:

— ברכהשי... באָרגן זי מיר די יתומה אויף אַ פּאָר שעה... כ׳וועל אין מיט עפּעס אָפּדינען...

און ברכהלע האָט געבאָרגט די יתומה.

איינמאָל האָט ראשקע געהערט ווי די ווייבער סודען זיך וועגן איר. זי האָט אויפגעכאַפּט די פייערדיקע בליקן זייערע, וואָס האָבן געבריט אירע אָרעמס, און ווען ראשקע איז דערנאָך אַריינגעקומען צו ר׳ ברוך צלאַפּ אין בשמים־געוועלב, האָט איר יוכבדל די זאָ־גערין אַ ברום געטון מיט אַ באַס:

— זאָג נאָר... יתומה... קאָנסט נישט עפּעס אָנטון, מ׳זאָל דיר נישט אַרויסזען? ... ס׳גייט זיך אָן אַ מיגל צו קוקן... ווי אויף הייוון וואַקסט עס... גאָט זאָל מיך נישט שטראָפן פאַר די רייד...

און זי האָט איר דערביי אַ פּיק געטון מיט אַ האַרטן, שלעכטן פינגער ביי דער ברוסט.

אין דער זעלבער נאַכט איז ראשקע געלעגן אויף איר האַרטן געלעגער, און עפּעס אַ מאָדנע הייסקייט האָט זי נישט געלאָזט שלאָפן. זי האָט אַלץ געקלערט וועגן דעם סוד, וואָס האָט זיך אַריינגעשטאָכן אין איר, צוזאַמען מיט דעם האַרטן פינגער, ווען יוכבדל האָט איר די אומפאַרשטענדלעכע און מאָדנע ווערטער געזאָגט.

און פּלוצלונג האָט זי זיך קראַמפּהאַפּט אַ כאַפּ געטון פאַר דער ברוסט, און צום ערשטן מאָל האָבן זיך אירע הענט אָנגעפילט מיט צוויי קילע, גלאַטיקע בערגלעך לייב. זי האָט אַ ציטער געטון, אַ פלאַם האָט איר אַ זעץ געטון אין קאָפּ, זי איז אויפגעשפּרונגען פונם געלעגער און ווי ס׳האָט נאָר אָנגעהויבן טאָגן, ביי דעם בלוילעכן, מוטנעם שיין האָט זי זיך אָוועקגעזעצט ביים פענצטער, מיטן פאַר־הויכטן, קראַנקן שפּיגעלע אין דער האַנט. מיט אַן אָראָפּגעלאָזן העמד איז זי געזעסן און באַקוקט איר נײַ לייב. זי האָט געקוקט מיט עפּעס אַ ווילדער איבעראַשונג, מיט אויפגעריסענע אויגן און אַ קלאַפּעדיק האַרץ.

אַלץ אַרום איז נאָך געשלאָפן. די וועלט איז געווען שטיל און גרוי.

אַזוי האָט ראַשקע איינגעדרימלט מיט אַן אַראָפּגעלאָזטן העמד. אויף איר בלייך פּנים האָט געשוועבט דער צעשראָקענער שמייכל און דאָס טונקעלע שפּיגעלע איז געלעגן אין איר האַלב־קינדישער האַנט.

אסתר-ליבע

אסתר־ליבעס קאָפּ האָט מען געקאָנט אין דער גאַנצער געגנט. ווי צעגליטער קופּער האָבן אירע האָר געלויכטן און איבערגעגאָסן זיך ביי די ברעגן מיט איידעלע, בלייכע פלאַמען פון ווייסן גאָלד.

די רויט־פלאַמיקע האָר זענען געוואַקסן ביי איר מיט אַ מאָדנער גיכקייט. זיי האָבן פאַרנומען איר גאַנצע קינדהייט. זיי האָבן פאַרשטעלט איר נאָמען, ווייל מען האָט זי גערופן: „די געלע". די האָר האָבן זי אויסגעטיילט פון אַלע אַנדערע. זי האָט פיינט געהאַט און אויך ליב געהאַט זייער קילע פרישקייט. זי האָט זיך געשעמט מיט זייער רויט־גאָלדיקער שפּיל, וואָס האָט פרעמד געלויכט אין דער גראָער און טונקעלער וועלט פון דער אָרעמער גאַס. די האָר האָבן געלעבט אויף איר קאָפּ מיט זייער באַזונדער לעבן.

און ווען אַ מידקייט האָט אָנגעגאָסן ווי בליי איר פלאַכע ברוסט און דער פאַרצערנדיקער פלאַם האָט פאַרגאָסן אירע אויגן, אירע שלייפן, האָט זי אין פאַרטראַכטקייט געפרעגט ביי דער מאַמען:

— מאַמעשי... ווען מען שטאַרבט... שטאַרבן די האָר אויך...

*

אינם ווינקל פונם שוואַרצלעכן, אָרעמען הייפל איז איר גליענדיקער קאָפּ ווי איינגעמויערט געווען אין דער גראָער, טונקעלער ראַם פון דעם פענצטער. דאָס אַלטע, אומעטיקע פענצטער מיט דעם אויסגעריבענעם ברעטל, אויף וועלכן זי האָט אָנגעשפּאַרט אירע שמאָלע, ווייסע הענט. דורך דעם פענצטער האָט אסתר־ליבע, פון קינדווייז־אָן,

געזען די וועלט. די וועלט פון דער אָרעמער יידישער גאַס און די מענטשן, וועלכע זי האָט געקאָנט.

אסתר־ליבע איז געזעסן ביי דער נייַ־מאַשין. אַ גראָער אומעט האָט ארויסגעקוקט פון דעם אַלטן, אָרעמען יידישן הויז און נאָר דער הייסער פלעק פון צעגליטן קופער, דאָס בלייכראָזלעכע פנים, די בלייכע, איידעלע ליפּן, וואָס האָבן געשפּילט מיט אַ ווייבערישער און קינדערישער זיסקייט, די אויגן גרויע, גרויסע, פאַרשאָטנטע פון אַ גאָלדיק־טונקעלן אָנלויף, האָבן געבליקט ווייט און בענקשאַפטלעך, ווי ביי אַ זעלטענעם פויגל, אַ געפאַנגענעם.

הינטער איר, די גראָע, אָרעמע שטוב איז האַלב־ליידיק געווען. דאָ, ביים פענצטער, איז אסתר־ליבע געבליבן. אין צווייטן, טונקעלן און ענגן קעכל האָט ארומגעפּלאָנטערט דאָס קליינע מאַמעלע: חיהלע.

די מאַמע חיהלע איז געוואָרן וואָס אַ מאָל קלענער. נאָך יעדער לוויה איז זי געוואָרן איינגעשרומפּן און די בעקעלעך האָבן זיך אָנ־געצונדן מיט אַ ברוינעם פלאַם. פיר לוויות, צוויי זין, אַ טאָכטער, און דער מאַן, פאַר די פינף יאָר, אין דער זעלבער דירה. אַלע זענען זיי אויסגעגאַנגען שטיל, אויף דער זעלבער קרענק, אין יידישן שפּי־טאָל אויף „טשיסטע“ אָדער אין דער היים, דאָ, אין דעם ווינקל — אויף דער אַלטער קאַנאַפּע. אַלע מיט די זעלבע שטילע, רופנדיקע אויגן. אַלע האָט די מאַמע חיהלע „געריסן“, „אָפּגערופן“, עס האָט אָבער נישט געהאָלפן.

איצט איז איר געבליבן אסתר־ליבע, די ייִנגסטע. זי וועט חיהלע נישט אָפּלאָזן, זי וועט נישט געבן... אַ פּאָר אויגן איז דער אַלטער חיהלען געבליבן. אויגן, וואָס הערן און זעען. אַזוי ווי צוויי גרינע, אָנגעווייטיקטע ווונדן. די אויגן היטן יעדע רגע, יעדע מינוט. זי ווייסט, אַז די קרענק איז דאָ, זי קאָן זי, זי קאָן דעם געלבלעכן, איידעלן בליאַסק אַרום דער נאָז און אויפן שטערן. זי קאָן דעם הייסן שימער אין די אויגן, פאַרנאַכט־צו. זי קאָן דעם מידן פלאַטער איבער די וויעס, ווען אסתר־ליבע פאַלט צו מיטן קאָפּ צו איר איינגעפאַלע־נער ברוסט און זאָגט אַזוי שטיל און פאַרלוירן:

— מאַמעשי...

דעמאָלט ווערן אירע אַלטע, פאַרגרעבטע הענט, פון די טעפּ און קיך־אַרבעט — מיט אַ מאָל געאיידלט. זיי באַקומען אַ דינע, איידעלע

הויט, ווען די האַנט רירט אָן דער טאַכטערס שטערן, ווען זי גלעטשט זיך איבער איר פּלייצע. די האַנט גראַבט זיך איין אין איר, פאַרשטעלט זי מיט זיך, ווערט זי, ווי זי וואָלט עפּעס עמעצן אָפּ־געיאָגט פון איר.

די מוטער אָטעמט טיף, ווי זי וואָלט געקעמפט מיט וועמען, זי שמעקט צו דער טאָכטער ווי אַ הונט, און זי דערשמעקט דעם ריח פון יענע... ערגעץ, פונם ווייסן טיכל, וואָס איז ארומגעבונדן ארום איר בלייכן האַלדז, ערגעץ פון הינטער אירע ווייסע אויערן אפּער שלאָגט ארויס יענער ריח פון פאַרשניטקייט.

*

אסתר־ליבע זינגט, די מאַשין קלאַפּט, אסתר־ליבע האָט אַ גוטן טאָג. זי איז ביינאַכט געשלאָפן. זי האָט נישט געהערט, ווי די מאַמע איז געקומען טאַפּן איר שטערן. זי איז געווען ווייט, עס האָט זיך איר ווידער געחלומט, אַז זי איז געפאָרן צו דער חופּה אין אַ קאַטש מיט גומענע רעדער... זי איז געווען אָנגעטון אין אַ ווייס קלייד, מיט אַ לאַנגן, ווייסן וועלאָן...

די גאַס האָט גערודערט... יעדער וויל דאָך זען די כלה... מען לויפט ארויס פון די הויפן, יונג און אַלט, אין דער „דייטשער שול" איז ליכטיק... אַזוי ליכטיק... מען זינגט אַזוי שיין... אַזוי הויך... אַזוי הייליק... אַזוי ווי ביי דעם באַנקירס טאָכטער... ווען זי איז געלאָפן זען דעם „שלוב"... מיט די מיידלעך פון דער גאַס... און דער חתן... אַ הויכער ברונעט... דאַכט זיך... דעם זשאַנדרצעס זון... אַנומלטן האָט ער אריינגעקוקט צו איר דורכן פענצטער... אפשר ווייסט ער, אַז זי קלערט... ער גייט אין דער שקאָלע האַנדלאָווע, ער איז געלערנט... און ווי ער איז אויפגעוואַקסן... אַ גאַנצער פּאַצעט...

אסתר־ליבע זינגט, איר שטימע איז אַ טונקעלע, אָן אָפּגעשפּאָל־טענע... די שוועסטער רייזל האָט אויך אַזוי געזונגען... דאָס איז פון די לונגען... ווען די שוועסטער רייזל האָט געזונגען אין שפּיטאָל, האָבן אַלע געוויינט... דעמאָלט איז דאָס שוין צוגעקומען צום האַלדז...

— אמת... מאַמעשי... ווען דאָס קומט שוין צו צום האַלדז... איז שוין שלעכט... מאַמעשי...

— אסתר־ליבעשי... מיין קינד... אפשר... זיך צולייגן...
— ניין, מאַמעשי... נאָר נישט ליגן...

*

דער פעלדשער שאַאיטשע איז געקומען. דער פעלדשער שאַאיטשע מיט דער ווייכער באָרד קוקט מיט זיינע פרומע אויגן אויף דער קליינער מאַמע חיהלע. ער הויבט אויף די אויגן צום הימל:

— נאָר עסן און גוטע לופט...

אָבער אסתר־ליבע וויל נישט עסן. די מאַמע פרעגלט און גיסט דאָרט ביים קעכל. זי קאָכט און בראָט, און מישט... זי וואָלט געוואָלט מיט עפּעס פאַרגיסן, אַריינגיסן דער טאָכטער עפּעס אַ זאַפט פון לעבן, פון כוח...

אָבער אסתר־ליבע קאָן נישט עסן, ווען זי קוקט אויפן עסן דאַכט זיך איר, אַז דער האַלדז ציט זיך איר צונויף.

— כ'קאָן נישט, מאַמעשי...

אסתר־ליבע וויל נישט עסן. זי וואָלט געוואָלט טאַנצן, גיין אין אַ טאַנץ־קלאַס, אָנקוקן די רייכע דאַמען אין „יענע גאַסן"... זי וואָלט געוואָלט פאָרן אין אַ דראָזשקע... דעם זשאַנדצעס זון... ער גייט דאָרט געווים אַרום אין די שיינע גאַסן... ווען זי טרעפט אים דאָרט, וואָלט ער זיך זיכער צו איר געגריסט... אַראָפּגענומען דעם קאַפּעלוש... זיי קאָנען זיך דאָך פון קינדוויז...

די מאַשין האָט זיך אָפּגעשטעלט. אסתר־ליבע האָט פאַרלוירן דעם קאָפּ איבער דער ווייסער לייוונט.

דאָס גאַנצע געסל איז אַרויס פון די הייף, די קאָטש גליטשט זיך אויף די הויכע, גומענע רעדער... די כלה אין ווייסן... מען לויפט... וואָס לויפט מען?... וואָס איז די קאָטש אזוי שוואַרץ?... אַ לוויה... אסתר־ליבע...

ליידיק איז די טונקעלע שטוב. נאָר אַ קלאַנג טראָגט זיך אַרום אין דער גראָער טונקלקייט, אַ קלאַנג, וואָס האָט זיך אַרויסגעריסן פון די בלייכע ליפּן און וויל נישט פאַרשטאַרן:

— מאַמעשי...

די גאָלדשטראָמס

שוין פון עטלעכע און צוואַנציק יאָר האָט מען נישט געביטן די טאַפּעטן. צוליב דעם האָבן די ווענט באַקומען אַ פּייכט־לעך־גריניקעם קאָליר, אַזוי ווי אַ שטייענדיק וואַסער. דער אַלטער, שווערער טיש מיט דעם אַלטמאָדישן, אָפּגעשאָסענעם, געבלומטן טישטוך האָט דערמאַנט אָן אַן אַלט פערד מיט געבויגענע, שווערע פיס, און די געהאַפטענע קאַנווע־בילדער אויף די ווענט האָבן אויסגעזען ווי שלעכט־געוואַשן, קאָלירט וועש.

פון די ווייטערדיקע צימערן האָט אַרויסגעקוקט אַ טונקעלער אומעט, ווי ס'וואָלט דאָרט געלעגן אַן אייביק קראַנקער.

אחוץ דעם עסצימער זענען געבליבן נאָך צוויי: אַ שלאָפצימער און אַ קליין שטוב, אַ טונקעלעס, וווּ עס האָט זיך אויפגעהאָנגען דער יונגסטער זון באָריס. דאָרט, ביי דער צעראַטענער סאָפע, נעבן פענצטער, וווּ ער האָט פאַרוואָרפן דעם שטריק, שטייט נאָך דאָס טישל מיט זיינע ביכער, ביכער מיט אומפאַרשטענדלעכע בילדער און צייכנס, פון וועלכע ער האָט שטודירט אויף אינזשעניער. עס שטייט נאָך אויך עפּעס אַ שווערער, פאַרשטויבטער קאָרפּוס פון אַ מאַשין אָן אַ קאָפּ און אָן אַ ראָד, בלויז אַ ברייטע, אייזערנע פּלייצע מיט אַ האַלדז פון אַ גראָבער, שטאָלענער רער.

אַזוי שטייט שוין אַלץ פון לאַנגע יאָרן, זינט דאָס אומגליק איז געשען, און פרעמדע מענטשן האָבן זיך אין דעם ווילד־פרעמדן, טונקעלן ווינטער־טאָג אַריינגעריסן אין דער שטילער שטוב און אַריינגעטראָגן אַ בלאָטיקן, קאַלטן שניי פון דער פרעמדער, רעשיקער

גאַס. צוויי טעג איז די שטוב געשטאַנען הפקר און אָפן און די צוויי אַלטע גאָלדשטראָמס האָבן ווי פֿרעמדע און צופֿעליקע אַרומגעוואַנדלט אַרום זייער שטוב. דאָס איז שוין אָבער געווען דער לעצטער רעש אין דער שטוב. פֿון דעמאָלט אָן איז שוין דאָ גאָרנישט פֿאָרגעקומען און דאָס טונקעלע שטיבל נאָך דעם זון פֿוסטעוועט.

זעלטן פֿאַרקלויבט זיך אַהין די אַלטע דינסט, יאַנאָווא, וואָס האָט אַמאָל, נאָך מיידלווייז געדינט ביי די גאָלדשטראָמס. היינט קומט זי נאָך זעלטן אויפֿרוימען די צימערן. און יעדעס מאָל, ווען זי עפֿנט דאָס קליינע צימער, צוזאַמען מיט דער אַלטער גאָלדשטראָם, זעצן זיי זיך ביידע אויף דער סאָפֿע און די אַלטע יאַנאָווא דערמאָנט זיך, ווי אַזוי זי האָט עס געזויגן דעם פֿאַן באָריס... דעם „ניעבאָשטשיק“...

די אַלטע גאָלדשטראָם קוקט אויף דער יאַנאָווא מיט אירע אַנגעווייטאָקטע, ווי זידנדיקע אויגן און עס דאַכט זיך, אַז זי פֿאַרשטייט נישט, וועגן וועמען יענע רעדט. אָבער די יאַנאָווא רעדט הויך און פּשוט וועגן דעם פֿאַן באָריס: „וואָס האָט געטון אַזאַ נאַרישקייט... נישט געוואָלט לעבן... מסתמא צוליב עפּעס אַ מויד, אַ שלאַיע...“

די אַלטע גאָלדשטראָם זיצט און שווייגט און ביסלעכווייז פֿילן זיך אירע אויגן אָן ווי מיט קאָכנדיקע טראָפּנס, וואָס צעלויפֿן זיך איבער די צעאַקערטע קנייטשן אַרום די אויגן און דעם פֿאַרקוועטשטן, איינגעפֿאַלענעם מויל.

*

שטיל און שרעקיק זענען די נעכט ביי די צוויי אַלטע גאָלדשטראָמס.

פֿון אָנהויב אָוונט פֿאַרקלייבן זיי זיך אינם שלאָפֿצימער, פֿון וואַנען עס גייט אַריין אַ פֿאַרקלעבטע טיר צו די צימערן, וווּ עס וווינען שכנים. די צימערן האָבן אַמאָל אויך געהערט צו די גאָלדשטראָמס, ווען זיי האָבן פֿאַרנומען די גאַנצע ריי צימערן פֿונם צווייטן שטאָק.

נאָכדעם ווי די קינדער זענען זיך צעפֿאָרן, חתונה געהאַט, צעגאַנגען זיך איבער די פֿרעמדע, ווייטע שטעט און לענדער, נאָכדעם ווי די טעכטער זענען אַוועק צו זייערע מענער, געוואָרן שוין גרויליכע, באַיאָרנטע ווייבער, האָט מען נאָך אַלץ געהאַט איבעריק

צימערן. ערשט אין אָנהויב מלחמה, ווען די אַלטע זענען פאַרבליבן אַליין, האָט מען די גרויסע דירה געטיילט. אויף דעם אָרט, וווּ די פאַרקלעבטע טיר איז, האָט מען צוגערוקט די אַלטע, שווערע שאַנק. אָבער די קלאַנגען פון די פרעמדע שכנים לאָזן זיך נאָך אַלץ הערן, רייסן זיך דורך און שטערן די טויטלעכע שטילקייט.

דער אַלטער גאָלדשטראָם פּאַקט זיך אין בעט אַריין, ווי נאָר דער אָוונט לייגט זיך אויף די פענצטער, הינטער די שווערע, אַלטמאָדישע גאַרדינען, באַלד נאָכדעם ווי ער האָט אָפּגעגעסן דעם מיטאָג, וואָס די אַלטע קאָכט אים אין די קליינע טעפּלעך אַ גאַנצן טאָג.

זי דערלאַנגט צום טיש מיט אירע שלעפּעדיקע, לאַנגזאַמע טריט פון אירע אויסגעטרעטענע, אַלטע שטעק־שיך. דער אַלטער קייעט לאַנג און מאַטערנדיק, קוקנדיק אין די אײַנגעוויטאָקטע, אומעטיקע ווייבס אויגן. מען רעדט צווישן זיך לאַנגזאַם, מיט האַרבע, שאַרכנ־דיקע ווערטער ווען דעם צו האַרטן עסן, אַז עס זענען נישטאָ קיין ציין. מען וואַרפט זיך פּאָר שלעכטקייט און אַלטע עוולות. זייערע באַוועגונגען דערמאָנען אַן דעם שאַרכן פון אַלטע, אָפּגעדאַרטע צווייגן און דאָס סקריפּען פון די אַלטע, אָפּגעדינטע שטוב־זאַכן שרעקט ווי דאָס קרעכצן פון האָפנונגסלאָזע קראַנקע.

יעדן נאָכמיטאָג נעמט דער אַלטער אַרויס פונם אײַנגעפאַלענעם מויל די צוויי שורות ווײַסע, טויטע, קאַלטע ציין, נעמט אַראָפּ פונם קאָפּ זיין צו גרויסן, שוואַרצן, האַרטן הוט, וואָס איז פון לאַנגן טראָגן גרין ביי די קאַנטן, און עס אַנפּלעקט זיך זיין קליינער, גרוי־געלבלע־כער קאָפּ. ער טוט אויס דעם ראָק און עס באַווייזט זיך מיט אַ מאָל זיין שמאָלע, הויקערדיקע פּלייצע. דעמאָלט זעצט זיך די אַלטע אַוועק נעבן דער קאַרגער, גרינבלעכער לאָמפּ. די ליכט צעגיסט זיך אויף אירע שטאַרק־צונויפגעקוועטשטע, בלוילעכע ליפּן, אירע אויגן שיסן מיט שטאַרער שלעכטקייט און באַגלייטן דעם אַלטן, וואָס שלייכט זיך, ווי מיט אונטערגעהאַקטע, צאַפּלדיקע טריט, האַלטנדיק זיך ביי די ווענט — צום בעט.

*

די אַלטע קוקט אויף דעם געהויקערטן, קנאָכיקן שאָטן פון איר מאַן, וואָס קלעטערט אויף דער וואַנט, און עס דאַכט איר מיט אַ מאָל,

אז זייביידע זענען אריינגעפאלן אין א פינצטערן קעלער, פון וואנען זיי וועלן שוין קיינמאל נישט ארויס. דערנאך פארעט זי זיך נאך לאנג ביי דער קיך, נעבן די קליינע טעפעלעך, איידער זי גייט אין בעט אריין. זי הערט, ווי דער אלטער צוזאמען מיט דעם בעט קרעכצן לאנג, און זי קלערט, אז דער טויט קוקט דא פון ערגעץ אויף זיי ביידע. ערגעץ דא, אין א ווינקל שטייט ער שטרענג און זיכער.

דעם אלטן שרעקט דער אלטערס ארומטשאפן איבער דער שטוב. עס שרעקט אים יעדער שארכעדיקער קלאנג. אים דאכט זיך, אז די אלטע שלעפט ארויס עפעס פארבארגענע זאכן פון די ווינקעלעך אין שטוב, פאטאגראפיעס פון די קינדער, ווען זיי זענען געווען קליינע. און מיט א מאל וויזט זיך אים אויס, אז זי רעדט זיך שטיל איבער מיט וועמען. ער וואלט געוואלט ארופקריכן פונם בעט, נאר ער קאן נישט צונויפנעמען די שווערע גלידער, וואס האבן זיך מיט א טויט־לעכער וואג אריינגעגראבן אינם בעטגעוואנט. ער ליגט און הערט די קלאנגען, וואס דערטראגן זיך דורך דער טיר פון די שכנים. כמעט אלע אוונט חזרן זיך איבער די זעלבע: קינדער רעשן און עלטערע רעדן זיך איבער, אדער עס שפילט א גראמאפאן גרילצנדיקע ניגונים. ער הערט שוואך, נאר זיין מוח ארבעט גיך און אנגעשטרענגט איבער די פארדומפענע קלאנגען. ער וואלט געוואלט עפעס אונטערהערן פון דער פרעמדער שטוב. און אזוי ליגנדיק, שטעלט ער זיך צונויף ווערטער, וואס זאלן קומען פון דארט. דערנאך, ווען די אלטע לייגט זיך אינם קעגנאיבערדיקן בעט, נאכדעם ווי זי טוט זיך לאנג אויס, פרוווט ער איר עפעס דערציילן, וואס ער זאל האבן געהערט דורך דער וואנט. די אלטע אטעמט שווער, און איר איינגעפאלן, אנצייניק מויל ווארפט ארויס שפיציקע, פארדראסיקע, אפגעבראכענע שטיר־קער ווערטער, אז ער האט נישט קיין וואר ווארט אין מויל... אז מען הערט גארנישט, אז דארטן ווינען ווילדע חיות...

זי קאן נישט הערן, ווי דארט וויינען קינדער ביינאכט. די קינ־דער וויינען לאנג און כליפנדיק און דאס שטעכט איר דרימלענדיקן מוח ווי מיט שפילקעס. זיי צערייסן אירע נעפלדיקע געדאנקען, וואס שטרעקן זיך אזוי ווי געליימטע פינגער נאך דער פארגאנגענער צייט. אין איר מוח צינדן זיך טיילמאל קליינע פלעמלעך, פלוצלונגדיקע דערמאנונגען פון אמאל פלאקערן ביסלעכווייז אויף מיט אזא העל־

קייט, אַז זי הויבט זיך אָן שרעקן. און אַזעלכע מינוטן פּרוּווט זי זיך טיילן מיט איר מאַן. און מיט נאָך מער שרעק דערוויסט זי זיך, אַז ער געדענקט גאָרנישט, גלייך זיין קאָפּ וואָלט געווען געשטאָרבן.

זי ווייסט שוין פון לאַנג, אַז ער האָט אַלץ פאַרגעסן, ווי ער וואָלט קיינמאָל נישט געלעבט און זי האָט אָנגעהויבן מורא האָבן פאַר אים, ווי מען האָט מורא פאַר דער לוסטיקייט און וואַרגלאַזיקייט פון משוגעים.

אָט די פרעמדקייט און אומצוטרויעלעכקייט האָט זיך צווישן די צוויי אַלטע לייט אוועקגעשטעלט שוין פון יאָרן לאַנג. זינט די אַלטע האָט אויפגעהערט אַרויסצוגיין אין גאַס. דער אַלטער דאַקעגן האָט נאָך זיינע עסקים. ער באַזאָרגט נאָך בריוו אויף דער פּאָסט צו די קינדער אין אַמעריקע, פון וואַנען עס קומט רעגלמעסיק געלט. ער כאַפּט נאָך פון צייט צו צייט אַ פאַרדינסטל, קליינע געלטער אין דער געגנט פון די נאַלעווקעס, וואָס עס שאַרן אים צו זיינע אַלטע פריינט, סוחרים, מיט וועלכע ער האָט אַמאָל געהאַנדלט.

צוליב אומבאַוווסטע סיבות איז די אַלטע בייז אויף זיינע פריינט, מיט וועלכע ער באַגעגנט זיך אין גאַס, און יעדעס מאָל ווען דער אַלטער קלויבט זיך אין גאַס אַריין און לאָזט זיך אַראָפּ פון די טרעפּן, טאַפּנדיק לאַנג מיט דעם שטעקן פאַרויס, זאָגט אים די אַלטע שטענדיק נאָך דאָס זעלבע:

— גיי, גיי דאָרט צו דיינע אַלטע קאַטאַזשאַנעס... צו די שיכּורים...

דער אַלטער זוימט זיך לאַנג. ער שפּאַנט לאַנגזאַם, גריסנדיק זיך צו באַקאַנטע און אומבאַקאַנטע פון דער גאַס.

מענטשן שטעלן אים אָפּ. ער ווייסט נישט אויף קלאָר, ווער זיי זענען, זיי פרעגן אים, ווי מען פרעגט אַ קינד:

— ווי גייט עס, פּאַניע גאָלדשטראָם?... איר זענט נאָך אַ מאָלאָדיעץ...

דאָס מיינט מען, אַז ער גייט נאָך אַרום אויף דער וועלט. און דער אַלטער ענטפערט מיט עפּעס אַ וויץ, אַ וויץ וועגן שטאַרבן. טיילמאָל נעמט ער דערציילן עפּעס אַ לאַנגן משל, וואָס ער געדענקט קוים, און ווי נאָר ער הויבט אָן, ווי געוויינלעך: „כ'וועל דיר זאָגן, מיין קינד" — די צו גרויסע, פאַלשע, ווייסע ציין דרייען זיך אין

דעם צו ענגן, איינגעפאַלענעם מויל, די ווערטער פאַלן אַרויס ליידיקע, ווי ביי קינדער, וואָס פרוּוון רעדן, — לאָזט מען אים שטיין אין דער מיט.

אָט די אַלע משלים און וויצן וועגן טויט און עלטער האָט ער געכאַפּט ביי דעם אַלטן כאַצקעלע פיאַק, וואָס די קינדער האַלטן אים אין אַ מושב־זקנים. כאַצקעלע איז מיט אַ סך יאָרן צוריק געווען אַ מעקלער ביי די גאָלדשטראַמס, ער איז נאָך אַלץ רירעוודיק און פריילעך, דרייט זיך אַרום איבער די סוחרישע קאַוויאַרניעס, ווו ער טרעפט זיך מיט זיינע אַלטע „פּשיאַטשעלעס“, וואָס האָבן ליב זיינע וויצן. דער אַלטער כאַצקעלע נעמט אַ גלעזל בראָנפן, שיט מיט ווערטלעך און וויצן און די אַלטע לייט פאַרגייען זיך פאַר געלעכטער, ווען כאַצקעלע דערציילט, ווי אַזוי ער שמועסט זיך דורך מיטן מלאך המוות...

דער אַלטער גאָלדשטראַם, וואָס איז דאָס גאַנצע לעבן געווען אַ פּראָסטער מענטש, און נישט געקוקט, וואָס ער האָט געפירט גרויסע געשעפטן, האָט ער געהאַט אַ צונאָמען: „משהלע גולם“, קוועלט אָן פון כאַצקעלעס חכמות. ער פרוּווט זיי פאַרהאַלטן אין זכרון און שפּיגלדיק מיט דעם קאַלטן בליאַסק פון די פאַלשע ציין, זאָגט ער:

— גאָלדענע ווערטער... גאָלדענע...

ווען ער קומט אַהיים נאָך האַלבן טאָג, איז דער אַלטער גאָלדשטראָם אויפגעלייגט, ער איז פול פון קאָלירטע, ווינקענדיקע ווערטלעך פון כאַצקעלען. ער לאָזט זיך אַראָפּ אויף דעם אַלטן, צעראַטענעם פאָטעל און עס פאַרווילט זיך אים עפּעס דערציילן דער אַלטער. ער זוכט לאַנג אין שוין אָפּגעשוואַכטן זכרון און הויבט אָן:

— הערסטו, מיין ווייב...

דעמאָלט הויבט די אַלטע אָן צו סיקן ווי אַ שלאַנג. אירע גרינבלעכע, ווי צעקוועטשטע אויגן שיסן אויף אים מיט אַ בייזן בליאַסק. און מיט אַ קייכנדיקער, רייסנדיקער שטים שרייט זי:

— דערצייל מיר נישט די מיאוסע שטיק פון דיינע „פּשיאַטשעלעס“... די פיאַקעס און געמיינע יונגען...

זי געדענקט נאָך דעם אַלטן כאַצקעלע, ווען ער פלעגט אַריינקומען מיט זיין פאַרשיכורטן בערדל און זיך טשעפּען צו איר.

דעמאָלט ווערט דער אַלטער גאָלדשטראָם אין גאַנצן פינצטער.

און עס שטעלט זיך מיט אַ מאָל די לאַנגע, טויבע, און שרעקיקע נאַכט.

*

עס זענען דאָ אָונטן, ווען עס קומען געסט צו די אַלטע גאָלד־שטראַמס.

שבת אין אָונט קומען שטענדיק די זעלבע געסט פון דער משפּחה. עלטערע מענטשן פונם פּראָסטן שטאַנד, מיט וועלכע מען האָט זיך אַמאָל ביי די גאָלדשטראָמס געשעמט.

דער ערשטער גאַסט איז דער פעטער קובאַ, איר יונגסטער ברודער, מיט זיין ווייב פאָלציע. דערנאָך דער עלטערער ברודער לייבוש, אַ שווערער, ווייסער ייִד, אַן אַלמן. דערנאָך דער אַלטער שכן פון פיל יאָרן אין איין הויף, ר׳ חיים גאַרנעק, אַ ייִד מיט אַ שרעק־לעך שוואַרצער באָרד. און נאָך אַ טויבע שוועגעריך, וואָס דער מאַן איז פון איר אַנטלאָפן קיין אַמעריקע.

דעמאָלט צינדט מען אָן ביידע לאָמפּן און מען זעצט זיך אַוועק אַרום טיש.

לאַנג קרעכצט מען אָפּ אויף פאַרשיידענע טענער. אַלע זענען אַלט און אויסגעריבן, אַחוץ דעם פעטער קובאַ, וואָס איז ערשט מיט עטלעכע יאָר צוריק אַריין צווישן די עלטערע. ער איז נאָך נישט אַלט קיין זעכציק יאָר. זיין שוואַרץ סמאָלע־בערדל איז מיט אַ מאָל ביי די זייטן געוואָרן ווילד־וויים, ווי עס וואָלט זיך אַרויסגעזען וואַטע. זיינע שוואַרצע, גנבישע אויגן ווינקען נאָך מיט העזההדיקן גלאַנץ און דערציילן פון זיין הפקרדיק לעבן. ער האָט אַן אויסזען פון אַ כלי־זמר, אַ קעלנער אָדער אַ פריזירער, אָבער קיינער ווייסט נישט, מיט וואָס ער באַשעפטיקט זיך. אין די יונגע יאָרן איז ער געווען אַ העקער אין אַ יאַטקע, וווּ ער האָט זיך אָפּגעהאַקט צוויי פינגער מיט דער האַק אויפן קלאָץ. פון דעמאָלט אָן איז ער געווען אין בראַזיליע, פון וואַנען ער איז צוריקגעקומען מיט געלט און מיט אַ גרינער פּאַ־פּוגע. פון דאָרט האָט ער אויך אַהערגעבראַכט זיין ווייב פאָלציע, וועגן וועלכער מען האָט אין דער משפּחה דערציילט עפּעס אַ מעשה מיט אַן אָפיציר...

איצט, צו די עלטערע יאָרן, האָט זיך דער פעטער קובאַ געסטאַט־

קעוועט, און כאָטש ער איז געווען דער פּלעק פון דער משפּחה, האָט ער זיך געזוכט יעדן מיט עפּעס צוצודינען און דער גלאַנץ פון זיינע שוואַרצע אויגן האָט אַריינגעטראָגן אַ וואַרעמע היימישקייט. ער האָט אויפגעהערט אונטערשערן דאָס בערדל, זיך געמאַכט יידישלעך־צעבראָכן און זייער ליב געהאַט צו רעדן וועגן יידישקייט, וועגן ראש־חודש, וועגן יאָרצייטן פון געשטאָרבענע זיידעס, וואָס זענען לויט אים געווען צדיקים, און טאָמער איז אין דער משפּחה געווען אַ חתונה אָדער אַ לוויה, האָט מען זיך שוין נישט געקאָנט באַגיין אָן דעם פעטער קובא.

*

ווי נאָר מען קומט זיך צוזאַמען און מען קרעכצט אָפּ אויף היינטיקע שלעכטע צייטן, לויבט מען די קיכעלעך, וואָס די אַלטע גאָלדשטראָם באַקט שוין זייט אַלע געדענקען. דעם פעטער קובאָס ווייב פּאָלציע לויבט מיט רויטע, פּאַלשע ליפּעלעך דער אַלטערס באַלעבאַטישקייט. די אַלטע שאָקלט מיטן קאָפּ און קוקט מיט איר שטאַרן בליק. דערמאָלט נעמט מען רעדן וועגן לאַנג־געשטאָרבענע מענטשן, וועגן חלומות, ביז מען קומט צו צו דעם, וויפיל איינער איז אַלט. די אַלטע גאָלדשטראָם איז יעדן חושד, אַז ער איז אַ סך עלטער ווי אין דער אמתן. דערנאָך הויבט זיך אָן אַ געשריי איבער דער טויבער שוועגערין, וואָס איר מאַן איז פון איר אַנטלאָפן קיין אַמעריקע. די טויבע שרייט, שלעפּט אַרויס פונם בוזעם אַ פּאַק פּאַפּירן מיט אַלטע, געלע, צעשיטע כתובות, פּאַפּירעלעך פון רבנים. דער פעטער קובא גיט איר עצות, ווי אַזוי צו פּאַקן דעם מאַן...

דער אַלטער גאָלדשטראָם הוסט, הויבט אָן עפּעס דערציילן, עפּעס, וואָס ער האָט געהערט פון כאַצקעלע פּיאָק, און דרימלט איין אין דער מיט. אַ שווערער אומעט, ווי אַ דיקער שטויב, לייגט זיך אַרום די מענטשן. איינער הערט נישט דעם אַנדערן ביזן סוף. און מיט אַ מאָל צעקריגט מען זיך בייז און בייסיק. דער אַלטער גאָלדשטראָם קריגט זיך מיט דער אַלטער, און דער ברודער לייבוש נעמט זיך אָן פאַר זיין משפּחה.

דער אַלטער זאָגט, אַז איר גאַנצע משפּחה זענען נאַראָנים, פּוסטע

קעפּ, די אַלטע וואַרפט אים פאָר זיין משפחה, וואָס זענען געווען פּויערים און געגעסן בלויז קאַרטאָפל...

נאָר דער פעטער קובא און דער אַלטער שכן, ר׳ חיים גארנעק, ביידע נאָך שווארצע, מיט גלאַנציקע אויגן, קוקן אויף די אַלטע מיט א שמייכל, ווי מען קוקט אויף עובר־בטלניקעס.

ר׳ חיים גארנעק האָט ליב צו „שפּרעכן" מיט דער „ציאציע" פּאַלציע. ער רעדט מיט איר איידל, דייטשמעריש, פּאַצעטיש און כאַפּט א פארנאַשטן בליק אויף אירע רויטע, פאַלשע ליפּן און פאַר־דרייטע לעקעלעך אויפן שטערן.

דער פעטער קובא נעמט זיך איבערבעטן דאָס אַלטע פאַר־פאָלק, און זאָגט ווינקענדיקע וויצן וועגן „איבערבעטן זיך". זיין ווייב פּאַל־ציע לאַכט פרעך און קווויטשיק. דעמאָלט — הויבט די אַלטע מיט א מאָל אָן צו וויינען — איר ליידיק מויל הויבט אָן צו גיין אַזוי ווי ביי א פיש. זי הויבט זיך אָן באַקלאָגן אויף אירע פאַרשפּילטע יאָרן, זינט זי האָט דעם אַלטן „סיבערניק" דערקאַנט...

די געסט הויבן זיך אָן געזעגענען און לאָזן זיך מיט רעש ארויס פון דער טיר. מען געזעגנט זיך לאַנג, מען ווינטשט זיך א גוטע וואָך... ס׳זאָל שוין טאַקע זיין גוט... און ווען די געסט לאָזן זיך אראָפּ פון די טרעפּ, צעלייגט זיך צוריק די שווערע, טויטלעכע שטילקייט. דער אַלטער טוט אויס דעם שבתדיקן ראָק, וואָס הענגט אויף אים ווי אויף א האָקן, ער איז מיד פון די געסט, ער קרעכצט לאַנג צוזאַמען מיט דעם אַלטן בעט. דערנאָך ליגט ער לאַנג מיט צוגעמאַכטע אויגן און הערט זיך צו צו דער אַלטער.

אירע שלעפּעדיקע טריט שרעקן אים. אים דאַכט זיך, אַז זי רעדט זיך איבער מיט וועמען... אַז זי טוט עפּעס געהיימעס, בייזעס... שלעכטס... קעגן אים... קעגן אים...

צוריק דאס דרשה-געשאנק

אזוי ווי צוויי אַלטע פייגל מיט הויקערדיקע, שלעכטע פּלייצעס האָבן זיך די ווייבער געטראָגן איבער די קרומע שטיינער פונם געסל. זיי האָבן זיך געלאָזט אַראָפּ מיט די קרומע פּלויטן. זיי זענען געגאַנגען שנעל, געפּלאָנטערט מיט די פּיס אין די צוגרויסע מענער־שיך, און זייערע איילִיקע טריט האָבן דערמאָנט אָן דעם נאָכגיין נאָך אַ לוויה.

די טונקעלע, שווערע טיכער זענען געלעגן אויף זייערע שפּיציקע קעפּ און איינגעפאַלענע פּלייצעס. דער געדיכטער, גראָער נעפּל האָט זיי אַרייַנגעצויגן אין דער מוטנער ליכטיקייט פונם געסל. זיי זענען געשפּרונגען איבער די רינשטאָקן און אַרייַנגעפּינטלט אין אַ נידע־ריקן טויער פון אַ קליין, גראָ הייזל. אין דעם אַלטן, פייכטן טויער האָבן זיי זיך פאַרהאַלטן און לאַנג, מיט ווינקענדיקע בליקן, צובויגנ־דיק זיך איינע צו דער אַנדערער, האָבן זיי זיך עפּעס געמשלט מיט זייערע דאַרע, שוואַרצע הענט, און האַלטנדיק זיך פאַר די שווערע טיכער, זענען זיי פאַרשוווּנדן אין אַ שוואַרצלעך הויז. זיי האָבן געקרעכצט אויף די קרומע, טונקעלע טרעפּ. און דאָ הינטער אַ טיר האָבן זיי זיך ווידער אָפּגעשטעלט און ווידער ווייזנדיק איינע דער צווייטער מיט די הענט, האָבן זיי אָנגעקלאַפּט אין אַ טיר.

די טיר איז געווען אָפן. דאָס איז געווען אַ קיך מיט רויטע, טונ־קעלע ווענט. עס איז געשטאַנען אַן עסנדיקער רויך פונם פּיעציק, נעבן וועלכן אַ קליין, שוואַרץ ווייבל האָט זיך אַרומגעדרייט. זי איז געווען אָנגעטון אין אַ שווערן שפּענצער מיט שוואַרצע, צעפּאַטלטע

האָר, אַרום וועלכע דער רויך האָט זיך פּאַמעלעך געריועט. דאָס ווייבל האָט דורכן רויך דערקאָנט די צוויי אַלטע ווייבער און האָט אויסגעשריגן:

— אוי, ברײַנדעלע... יוכבדל... קומטס נאָר אַריין... זעטס נאָר וואָס פאַר אַ געסט...

ביידע אַלטע ווייבער האָבן זיך פאַרקרימט אין אַ משונהדיקן שמייכל און איינע האָט זיך אָנגערופן:

— מ׳גייט פאַרביי, זאָג יאָך, ברײַנדעלע, מירן אַרויפגיין אַ קוק טון אויפן פּיצלס... האָבן נאָך אפילו נישט געזען דיין דירה...

— אוי וויי, זעטס נאָר, טאַקע אַזעלכע געסט... אַז ס׳רויכערט מיר ס׳קעכל... קומטס אַריין אין דער צווייטער שטוב...

דאָס ווייבל האָט זיך אָפּגעווישט די הענט און פאַרבעטן אין צווייטן שטיבל אַריין.

דאָ האָט זיך אָנגערופן די אַלטע ברײַנדעלע:

— דער עיקר ווילן מיר דאָך אָנקוקן ס׳פּיצל... מ׳זאָגט, אַ ליאַל־קע... ווי איז עס... ס׳שלאָפט, ס׳זאָל געזונט זיין?...

— ס׳מיידעלע איז נאָך אַן עופהלע... ס׳איז אַלט זיבן וואָכע־לעך... נאָר ס׳איז קאַנענאַרע שיין ווי די וועלט... און גוט איז עס ווי דער טאָג... און נאָר ס׳שלאָפט קאַנענאָרע...

— שלאָפן איז געזונט... — האָבן ביידע ווייבער מיט אַ מאָל אַרויסגערעדט — אין שלאָף וואַקסט עס... און ס׳וועט זיין אַ גוטע נשמה...

דאָס יונגע ווייבל האָט געעפנט די טיר אין צווייטן צימער אַריין. דאָרט איז געשטאַנען אַ נייע שאַנק מיט צוויי רויטע מעבל־בעטן, אין מיטן צימער אַ טיש, ביי דער זייט איז געשטאַנען אַ בלוי, געפלאָכטן וויגל. ביידע ווייבער האָבן זיך אַ לאָז געטון צום וויגל, זיך אַריבערגעבויגן און זייערע אַלטע פּנימער האָבן מיט גרויס מבינות באַטראַכט דאָס שלאָפנדיקע פּיצל קינד. דאָס קינד איז גע־לעגן אַרומגעפּאַקט מיט קישעלעך און טיכלעך. דאָס קליינע קעפּעלע איז געווען רויט ווי געברענטע ציגל און די קליינע, רויטע ליפּעלעך האָבן זיך געשלענגלט. ביידע ווייבער האָבן באַשפּיגן דאָס קינד, עפּעס געשעפּטשעט און אָפּגעשפּראָכן.

דאָס ווייבל האָט זיך גענומען פּאָרען און די אַלטע האָבן זיך

אוועקגעזעצט אויף די נייע שטולן, האָבן אַרומגעטאַפּט מיט די אויגן דאָס ביסל מעבל, די צוויי נייע בעטן, דעם קלאָש מיט די פּאַפּירענע בלומען, וואָס איז געשטאַנען אויפן טיש. אָבער נישט דאָס האָבן זיי געזוכט. זיי האָבן זיך געדרייט ווי די ווערים אויף די שטולן און זייערע אויגן האָבן אַרומגעוואַנדלט איבער דער שטוב ווי די מייז, זיך געגליטשט פון די בעטן אויפן טיש, און מיט אַ מאָל האָבן זיי דערזען אויף אַ קליין טישעלע, צווישן די בעטן, אַ קיילעכיקן, ניקל־נעם וועק־זייגער. אויף דעם וועק־זייגער האָבן זיי אַנגעצילט די גאַנצע שאַרפקייט פון זייערע בליקן און איינע האָט די צווייטע אַ לאַנגן קניפּ געטון אין אַ האַרטן, קנאָכיקן פּוס:

— ברײַנדלשי קרוין... ער איז דאָ...

— יוכבדל... דאָס איז ער...

דאָס יונגע ווייבל האָט דערהוייל דערציילט:

— דאָס שטיבל איז נישקשהדיק... נאָר ס'קעכל רויכערט... מיי־נער דאַרף שוין באַלד אַהיימקומען אויף מיטאָג...

— נו, אויב אַזוי... — האָט געזאָגט איינע פון די אַלטע — וועלן מיר שוין גיין... דאַרפסט דאָך גיין קאָכן...

אין דער מינוט האָט זיך פונם קעכל דערהערט אַ שטאַרק זידן. דאָס ווייבל האָט אַ לויף געטון אין קיך אַריין:

— אוי וויי... ס'ביסל עסן וועט מיר דאַרט אויסלויפן...

און זי איז פאַרשוווּנדן.

אין דער מינוט האָט איינע פון די אַלטע אַ כאַפּ געטון דעם וועק־זייגער און אים אַרונטערגענומען אונטערן טוך. באַלד דערנאָך האָבן זיך ביידע אויפגעהויבן, פאַריכט די טיכער אויף די קעפּ און זיך געלאָזט אין קיך אַריין:

— נו, זיסעלע... זיי מיר געזונט... גרים דיין מאַן... וואָס קומסטו נישט אַ ביסל אַריין?...

דאָס ווייבל האָט נאָך געבעטן בלייבן, נאָר דער רויך פון פּיעציק האָט פאַרשטעלט די צוויי אַלטע ווייבער, וואָס האָבן דערווייל גע־עפנט די טיר און זענען אוועק. זיי האָבן זיך געהאַלטן פאַר די טיכער און זענען געלאָפן, הויבנדיק די אַלטע פיס.

איינע האָט געזאָגט:

— ס'טשאַסקעט מיר אַזוי ס'האַרץ, בראַנדלשי... כ'האָב מורא כ'על פאַלן...

— ווי האָסטו דעם זייגער?... — האָט געזאָגט די צווייטע — אוי, רבונו של עולם... פינצטערע רעדער פאַר די אויגן...

זיי זענען אַריין אין געסל. דער נעפּל איז איצט געדיכטער געוואָרן און אַ פייכטע קעלט האָט זיך אָנגעטראָגן. די אַלטע האָבן געשפּרייזט שנעל. איינע האָט די צווייטע אונטערגעשטופּט מיט קנאָכיקע פינגער:

— אוי, רבונו של עולם... ווי קומט מען שוין אַהיים?...

ערשט ווען מען איז אַריין אינם פינצטערן טויער פון דעם הויז, האָט מען אַרויסגענומען דעם זייגער, אים באַטראַכט און האַלטנדיק דעם זייגער, האָבן זיך ביידע, ווי אַ בינטל שמאַטעס, אַראָפּגעגליטשט אין קעלער־שטוב אַריין. אויך דאָ, אינם טונקלען, פייכטן קעלער־שטיבל, איז געשטאַנען אַ וויגל און אַ יונג ווייבל, אָנגעטון אין אַ געלן, ברודיקן שלאָפראָק, איז געזעסן דערנעבן און געוויגן דאָס קינד. ווי זי האָט דערזען די אַלטע ווייבער, האָט זי אַ געשריי געטון:

— ני, מאַמע, האָסטן?...

— כ'האָבן... געלויבט צו גאָט...

און די אַלטע יוכבדל האָט אַוועקגעשטעלט דעם זייגער אויפן הינקעדיקן טיש. די ווייבער האָבן אַראָפּגעלאָזן די טיכער פון איבער די קעפּ און לאַנג זיך געווישט די נעז. דערנאָך האָבן זיך ביידע צע־לאַכט מיט אַן אַלט, טיווּלאַניש געלעכטער, אַרויסווייזנדיק די אַלטע געלע יאַסלעס אין זייערע איינגעפאַלענע מײַלער. און די אַלטע יוכבדל, דעם ווייבלס מאַמע, האָט, גלעטנדיק דעם זייגער, געזאָגט:

— איצטער זענען מיר שוין קוויט... בריינדלשי... זאָלסט גאָר־נישט מורא האָבן... אַז יאַך וועל קומען פאַרן רבונו של עולם און ער וועט מיך פרעגן, פאַרוואָס כ'האָב געטון אַזאַ זאַך, וועל יאַך זאָגן פאַר גאָט, אַז מיין טאָכטער האָט איר געגעבן דרשה־געשאַנק אַזאַ ליכטיקן זייגער... און זי האָט געהאַט אַ יאַנדעס איר גאָרנישט צו געבן צו דער חתונה... האָב יאַך צוריק אָפּגענומען ס'דרשה־געשאַנק... ווייל יאַך בין אַ מאַמע און כ'האָב נישט געקאָנט צוזען...

די אַלטע בריינדעלע האָט געזאָגט:

— געלויבט צו גאָט...

און דאָס ווייבל האָט צוגענומען די ברוסט ביים קינד און אַ גלעט טוענדיק דעם זייגער, האָט זי אויסגעשריגן:

— מאַמע... האָסט דאָך נישט גענומען דעם שליסל אָנצוציען...

די אַלטע האָט פאַרבראָכן די הענט:

— פאַרוואָס האָסטו מיר נישט געזאָגט פריער... טאָכטער...

און אַלע דריי ווייבער האָבן פאַרטראַכט געקוקט אין דער נעפּלדיקער טונקלקייט פונם קעלער.

דער פעטער הענריק

אין דער אלטער, אמאליקער, נגידישער שטוב זענען פארבליבן נאר די צוויי פארזעסענע טעכטער, בעלע און פאלע. זינט דער באלעבאס, ר׳ יואל, איז געשטארבן, זענען די טעכטער ענלעך געווארן צו דער מוטער. די מוטער איז געווארן אין גאנצן גרוי און איר פנים האט באקומען די טויטלעכע לויכטנדיקייט פון א ליאלקע. צו די צוויי טעכטער האט מען שוין אויפגעהערט פירן חתנים און די שדכנים האבן אנגעהויבן ארייקומען גלאט אזוי פון געוווינטקייט. זיי זענען געזעסן לאנג ביי דעם גרויסן, אלטן, דעמבענעם טיש, געטרונקען טיי און דערציילט פון גליק־שידוכים ביי אנדערע.

אין די אוונטן האט אפט אנגעהויבן ארייקומען דער אלטערס יונגסטער ברודער, דער פעטער הענריק, וואס איז דורך אלע גוטע יארן געווען דער פלעק אויף דער משפחה. אין זיינע גרויסע, שווארצע וואנסן האט זיך ארייגעכאפט א פאסמע ווייסע, געדרייטע פעדים און זיינע שווארצע, ציגיינערישע אויגן האבן אנגעווירן די שטע־כיקע שארפקייט, פאר וועלכער מ׳האט אלע יארן מורא געהאט אין דער משפחה. דער פעטער הענריק האט געהאט א פארגאנגענהייט, וועגן וועלכער מ׳האט זיך א סך געסודעט אין דעם לעצטן צימער. א סך יארן האט מען נישט געהערט פון אים. ער איז פארשוונדן פון דער ווארשעווער גאס. מ׳האט געזאגט, אז ער איז ערגעץ אין ארגענטינע. מ׳האט קוים געדענקט די מומע פלארא, זיין ווייב. דאס קליינע ווייבעלע מיטן גאלדענעם קעפעלע. זי האט געהאט אין

זיך עפּעס פון אַ שעפּס. מ'האָט אין דער משפּחה נישט געוווּסט אויף קלאָר, צי זי איז געשטאָרבן, צי זי איז פאַרבליבן ערגעץ ביי איר מאַמען אין אַדעס, פון וואַנען זי האָט געשטאַמט. דער פּעטער הענריק האָט אויך געהאַט אַ טאָכטער, אַ שיינהייט, וואָס איז אין דער מלחמה אויסגעכאַפּט געוואָרן, אַוועק מיט עפּעס אַן אָפיציר. און אין דער משפּחה האָט מען קיינמאָל מער נישט גערעדט וועגן איר.

אין אַלע קריגערייען פון דער שטוב האָט מען זיך פאַרגעוואָרפן דעם פּעטער הענריק. מיט יאָרן צוריק, ווען די קינדער זענען נאָך געווען קליין, האָט מען זיי געשראָקן מיט דעם פּעטער הענריק. מ'האָט געשראָקן מיט זיינע שוואַרצע וואָנסן און שרעקלעך־שוואַרצע אויגן אויף זיין בלייך פּנים, מיטן שרייענדיקן גלאַנץ פון זיינע שטענדיק־לאַקירטע שיך און די פאַרביקע שניפּסן, אין וועלכע עס איז געלעגן עפּעס אַ ווונק פון אַ כישוף־מאַכער. ווען ער פלעגט זיך, זעלטן, באַווייזן אין דער שטוב, האָט זיך צוזאַמען מיט אים אַריינגעטראָגן עפּעס אַ פאַרקלעמטקייט, ווי מען וואָלט אין שטוב געהאַלטן פאַלש געלט, אָדער אויסבאַהאַלטן אַ זאַך, וואָס קאָן אויפרייסן.

די אַלטע האָט מיט אים שטענדיק גערעדט אויף עפּעס אַ פאַרשטעלטן לשון, און דער פּעטער הענריק האָט גערעדט מיט זיין פייפנדיקער שטים און עס האָט זיך שטענדיק געדאַכט, אַז ער דראָט איר.

די אַלטע האָט צו איר ברודער גערעדט מיט אַן אויסגעזוכטער איידלקייט, קוקנדיק אויף אים מיט שעלטנדיקע אויגן, האָט זי אים יעדעס מאָל געפרעגט:

— פון וואַנען ביסטו שוין ווידער געקומען... מיין זיס ברודערל?...

דערנאָך האָט מען אים גיך אַוועקגעפירט אינם לעצטן צימער אַריין. דאָרט האָט מען לאַנג מיט אים גערעדט, זיך געאַמפּערט. פון דאָרט האָט מען געהערט זיין פייפנדיקע שטים און דעם יום־כּיפּורדיקן ניגון פון דער אַלטערס געוויין, אַז מ'האָט נישט און אַז ס'איז נישטאָ. עס האָט לאַנג געדויערט, ביז מען האָט דערהערט דעם מעטאַלענעם קלאַנג פון דער אייזערנער קאַסע, און דער פּעטער הענריק איז פאַרשוווּנדן אויף אַ לאַנגער צייט. נאָך אַזאַ וויזיט האָט דער אַלטער ר' יואל, דער באַלעבאָס פון דער שטוב, זיך געהאַלטן פאַרן

האַרץ און די אַלטע האָט געוווּנקען צו אַלע, אַז מען זאָל נישט רעדן דערפֿון.

*

אָבער אין די לעצטע חדשים, ווען דער אַלטער ר׳ יואל האָט שווער געקרענקט, האָט זיך דער פעטער הענריק פּלוצלונג באַוויזן. אין דער צערודערונג פון דער שטוב האָט קיינער ווי נישט באַמערקט, ווי ער האָט זיך אין דער שטוב אַריינגעקריגן. דערנאָך האָט מען פּלוצלונג דערפילט, אַז אין שטוב געפינט זיך אַ נאָנטער מענטש. זיין שטים, וואָס איז איצט געוואָרן אַזוי יידישלעך־וואַרעם און היימיש, האָט זיך איצט אָפּגערופן אין אַלע נויטן. ער האָט געגעבן עצות, ער האָט גערעדט מיט די דאָקטוירים, ער האָט דערמאָנט די צייט פון איינגעבן די רפואות. ער האָט נישט איינמאָל געהאָלפן איבערלייגן דעם קראַנקן. עס האָט זיך מיט אַ מאָל אַרויסגעוויזן, אַז דער פעטער הענריק קאָן אַמבעסטן צולייגן אַ קאָמפּרעס, און ווען ער האָט זיך איינמאָל צום קראַנקן צוגעבונדן מיט געטרייע אויגן פון מיטגעפיל און האָט געפרעגט:

— וואָס ווילסטו... שוואָגער?... האָט דער אַלטער מיט זיין שטאַרן, שטאַרבנדיקן בליק אים לאַנג אָנגעקוקט און פּאַמעלעך אַרויפגעהויבן זיין געלע, איינגעפאַלענע האַנט אויף זיין אַקסל און שטיל געזאָגט:

— הענריק... האָב רחמנות...

דער פעטער הענריק האָט נאָך אויף קלאָר נישט פאַרשטאַנען, וועגן וואָס פאַר אַ רחמנות דער קראַנקער רעדט, נאָר ער האָט זיך מיט אַ מאָל רעשיק צעוויינט און פון זיינע שוואַרצע, צעפלאָנטערטע וואָנסן זענען געלאָפן עפּעס פרעמדע, ווי צעקנייטשטע ווערטער:

— וואָסי?... כ׳בין נישט קיין ייד?... וואָס וויל מען פון מיר?... מיין אייגן בלוט... מיין אייגענע שוועסטער...

נאָכדעם האָט שוין דער קראַנקער זיך איבערגעגעבן אין זיינע הענט און דער פעטער הענריק איז געוואָרן דער נאָנטסטער מענטש, ביז צום שטאַרבן פונם קראַנקן.

ביים גרויסן געוויין, ווען דער אַלטער איז אָפּגעשטאָרבן, איז זיך צונויפגעקומען די גאַנצע משפחה. עס האָבן זיך אָפּגעזוכט ווייטע

קרובים, וועלכע מ׳האָט נישט געזען אין דער שטוב דורך לאַנגע יאָרן. עס זענען אויך געקומען די אויסגעגעבענע טעכטער מיט די איידעמס און ווען זיי האָבן דערזען דעם פּעטער הענריק, ווי ער האָט זיך דאָ שוין פאַרעכנט פאַר דעם נאָנטסטן מענטש, האָבן זיי זיך אָנגעהויבן קנייפּן די באַקן.

און דאָ איז פּלוצלונג די אַלטע אַרויפגעפאַלן אויף דעם פּעטער הענריק מיט אַ יאָמערלעכן קלאָג. דער פּעטער הענריק האָט זי אַרומגענומען און צוזאַמען מיט איר געכליפּעט:

— שוועסטערשי... איך וועל דיך שוין נישט פאַרלאָזן... האָסט אַ ברודער... וועסט נישט זיין אַליין...

די אויסגעגעבענע טעכטער און די איידעמס האָבן געקוקט אויף דער מוטער מיט חשד, גלייך די מאַמע וואָלט פאַראַטן דעם שטאַרבנ־דיקן טאַטן, און זיי האָבן שוין די שטוב נישט געוואָלט פאַרלאָזן און גענומען ציילן יעדע זאַך, וואָס האָט געקאָנט האָבן פאַר זיי אַ ווערט.

— דאָס פּעטערל וועט עס אַלץ איינס צונעמען... — האָבן זיי געזאָגט — און געפּאַקט אַלץ צו זיך. זיי האָבן אפילו נישט געהאַט קיין צייט צו זיין ביים פּאַטערס לעצטער מינוט און נאָך ביי דער לוויה האָבן זיי זיך באַמיט אָוועקצושטופּן דעם פּעטער הענריק, וואָס האָט אַלץ פאַרזאָרגט און נישט גערוט קיין מינוט. דער פּעטער הענריק איז אין די טעג ווי איינגעפאַלן, זיין קאָפּ איז באַדעקט גע־וואָרן מיט גרויע האָר און זיין שוואַרצער ראָק איז אויף אים געוואָרן צו לויז.

נאָך דער לוויה האָבן די אויסגעגעבענע טעכטער מיט די איי־ז׳עמס זיך צוריקגעקערט אין שטוב אַריין, כדי צו היטן דעם פּעטער הענריק. זיי האָבן געזאָגט, אַז זיי זענען אַזוי צעבראָכן פונם טאַטנס טויט, אַז זיי קאָנען נישט אַהיימגיין צו זיך. זיי האָבן אויך אַהער־געברענגט זייערע קינדער, אַלץ צו היטן דעם פּעטער הענריק; און נאָר די צוויי פאַרזעסענע מיידלעך האָבן זיך געהאַלטן לעבן פּעטער.

דער פּעטער הענריק איז איצט גאָרנישט געווען צו דערקענען. עפּעס אַ שוואַרצע יידישקייט האָט זיך אָנגעזעצט אויף אים. ער האָט מיט אַ מאָל אָנגעהויבן רעדן מיט לשון־קודשדיקע ווערטער, געלאָפן יעדן אָוונט צונויפרופן אַ מנין און אַליין זיך געשאָקלט ביים דאַווע־נען. קיינער האָט אים נישט געקאָנט אַריבעריאָגן אין זיין צעבראָכנ־

קייט נאָכן אַלטנס טויט, און די משפּחה האָט מיט שרעק געוואַרט, וואָס דער פּעטער הענריק וועט זיך הייסן באַצאָלן דערפאַר. דערפאַר איז אין אַ ווייטן צימער געגאַנגען אַ שטענדיקע, רעשיקע באַראַטונג פון דער משפּחה. די שנורן און די אויסגעגעבענע טעכטער, מיט צעפּאַטלטע קעפּ און אָנגעהיצטע בליקן, האָבן געגעסן די גאַל ביי זייערע מענער, וואָס האָבן געטראָגן די קאַפּעלושן פּאַרוקט אויף די קעפּ, מיט ראַציקע, נישט־געגאָלטע פּנימער. די ווייבער האָבן זיך געקנייפּט די באַקן מיט אַרויסגעזעצטע אויגן:

— אַ... דאָס פּעטערל הענריקל וועט שוין דאָ אָפּלעקן אַ ביינדל... געוואַלד... וואָס שוויגט עטץ... עס וואַרט נאָר אָפּ די מינוט צו מאַכן דעם אמתן קראַץ...

מ׳איז אים נאָכגעגאַנגען יעדן פוסטריט און באַהאַלטן אַלץ, וואָס האָט נאָר געהאַט אַ ווערט, און די עלטסטע טאָכטער האָט אַלץ געטענהט צום מאַן:

— לאָמיר צונעמען דעם טאַטנס גאָלדענעם זייגער... ווייל דאָס פּעטערל קאָן אים נאָך צוגנבענען...

דער פּעטער הענריק איז אין די טרויער־טעג אויך איבערגעבליבן נעכטיקן. ער האָט זיך אויסגעבעט אויף אַן אַלטער קאַנאַפּע און זיך צוגעדעקט מיט עפּעס אַן אַלטער קאָלדרע. דורך די נעכט האָט מען זיך אַרומגעדרייט איבער די פינצטערע צימערן און געהיטן. ביי יעדער שאָרך האָט זיך געהערט עמעצנס אַ צעריסן קול פון שרעק:

— ווער איז דאָרט...

די שנורן האָבן מיט גיפטיקער איידלקייט גערעדט צום פּעטער הענריק:

— דער פּעטער האָט זיך שוין אַזוי אָנגעמאַטערט... דער פּעטער וועט אפשר אהיימגיין אָפּרוען...

דער פּעטער הענריק האָט געענטפערט:

— אַז מען ווערט אַן אַזאַ טייערן שוואָגער... מעג מען זיך אַ ביסל מאַטערן...

די שנורן האָבן זיך ווידער געקנייפּט די באַקן:

— אַ בראָך איז אונדז געשען... ער קלערט גאַרנישט אַוועקצוגיין...

*

דערנאָך האָט זיך די אַלטע פאַרמאַכט מיטן ברודער אין לעצטן צימער. ס׳האָט לאַנג געדויערט. מינוטנווייז האָט מען געהערט אַ יאָמערלעך געוויין, אָבער דעם פעטער הענריק האָט מען נישט געהערט. עס איז געווען שוין טיפער אָונט, אין די פענצ־טער האָט אַריינגעקוקט אַ קאַלטע, ווינטערדיקע בלויקייט. עס איז שטיל און ליידיק געווען אין די שטובן. ערגעץ אין אַן אַלט בעט האָבן זיך אַריינגעוואָרפן ביידע פאַרזעסענע טעכטער, איינגעגראָבן מיט הענט און פיס אינם בעטגעוואַנט און שווער און היים געשלאָפן. מיט אַ מאָל האָבן זיי ביידע דערפילט, ווי עפּעס אַ האַנט גלעט זיי איבער די העלדזער, באַלד האָבן זיי דערפילט עפּעס אַ ריח ווי פון טאַבאַק און זיי האָבן דערזען די שוואַרצע אויגן און וואָנסן פונם פעטער הענריק. דאָס ערשטע מאָל האָבן זיי געפילט אַ טיפע, מענערישע צאַרטקייט און זיי איז גוט געוואָרן דערפון:

— שטייט אויף... קינדער... — האָט ער געזאָגט, און זיינע הענט האָבן זיי אַרומגענומען. זייערע הערצער האָבן נאָך קיינמאָל אַזוי פריידיק נישט געקלאַפּט.

— שטייט אויף, קינדער... מיר וועלן טרינקען טיי...

נאָכן טויט פונם באַלעבאָס איז דאָס געווען דער ערשטער אָונט אין דער אַלטער שטוב, ווען איבער דעם גרויסן דעמבענעם טיש האָט געברענט די גרויסע לאָמפּ, און די גאַנצע ליכט איז געווען אויסגעגאָסן אויף די צוויי פאַרזעסענע מיידלעך.

דער פעטער הענריק האָט זיך ערשט היינט אַרויסגעוויזן פאַר אַ פריילעך־מאַכער. ער האָט דעם גאַנצן אָונט דערציילט מעשיות פון דעם יידישן „נאַראַר״, פון אַ יידישער חתונה... ווי מען פירט צו דער חופּה... ווי עס פירט זיך ביי די פּראָסטע מענטשן... די כלה ווערט געפירט צום ליגן... ווי דער חתן איז אַ נאַר... און ווייסט נישט וואָס צו טון...

די מיידלעך זענען זיך פאַרגאַנגען פאַר געלעכטער און געשריגן:

— ניעך וויאַשעק פּשעסטאַניע... זאָל דער פעטער אויפהערן...

און צום ערשטן מאָל האָט מען געזען, ווי די אַלטע האָט אַ ברייטן

שמייכל געטון און אַ זאָג געטון צו איר ברודער מיט אַ געוויינלעכער, נאַטירלעכער שטים אויף דעם בריטן, וואַרשעווער לשון:

— מאַכסט שוין דיינע אַלטע שמד־שטיק... הערשעלע גנב...

און דער פעטער הענריק האָט זי אַרומגענומען און צום ערשטן מאָל פאַר אַלע יאָרן אַ געשריי געטון:

— שוועסטערשי!...

קלײנע מײדלעך

אין דער גראָער נאָכמיטאָג־שעה, יעדן טאָג קומען זיך צונויף די קלײנע מײדלעך, די פּופּצן־ און זעכצן־יעריקע, אַרום דעם אַלטן, גרויסן, דעמבענעם טיש, אין דעם אויסגעריבענעם מיטל־צימער, וווּ עס טראָגן זיך אַרום די ריחות פֿון אויסגעלעבטע משפּחות, פֿון קינדער און קינדס־קינדער.

דאָס זײַנען שול־חברטעס און חברטעס פֿון אײן הויף, פֿון אײן שטאַנד, פֿון אײן פֿאָלק און אײן עלטער.

מען קומט מיט די לערן־ביכער אונטערן אָרעם, פֿון די נאָענטע, ייִדישע גאַסן און הײַזער. מען קומט צוזאַמען זיך לערנען, פֿאַר דעם ווײַטערדיקן, נישט־באַוווסטן און נעפּלדיקן לעבן.

אײנע נאָך דער אַנדערער גײען זײ פֿאַרבײַ דעם גרויסן טרעמאָ־שפּיגל און כאַפּן אַ בליק אויף זײערע מיט אַ מאָל אויסגעוואַקסענע געשטאַלטן און מיט עפּעס אַ פֿאַרזאָרגטן ערנסט נעמט מען זיך צו די ביכער.

— מײדלעך... — זאָגט אײנע — מיר האָבן הײנט דורכצואַרבעטן... געשיכטע... פֿראַנצויזיש... דערנאָך האָבן מיר אַ באַשרײַבונג...

— אַ באַשרײַבונג?... וועגן וואָס האָסטו צו שרײַבן... לינאַ...

— מיר איז אויפֿגעגעבן צו באַשרײַבן... כאַ־כאַ־כאַ... די ליבע...

— די ליבע... כאַ־כאַ־כאַ... די ליבע — שרײַען אַלע.

— די ליבע צו נאַטור...

— אַך — זענען אַלע אַנטוישט — צו דער נאַטור...

— און מיר איז אויפגעגעבן געוואָרן צו באַשרייבן... וואָס איך האָב געפילט, לייענענדיק „פאַן טאַדעאוש"...

די קליינע לינאַ פאַרטראַכט זיך מיט אַ שמייכל אין דער ווייט:

— אַך, ווען איך קאָן באַשרייבן דאָס, וואָס איך פיל...

— לינקאַ... באַשרייב בעסער דיין ליבע... צו... זאָל איך זאָגן צו — וועמען...

מען קריכט אַרויף אויף די שטולן. אַ קראַנץ יונגע, בליענדיקע פנימער, באַלויכטענע פון דעם גרויסן, קרישטאָלענעם זשיראַנדאָל, צעשמייכלטע, מיט בליציקע אויגן, פולע מיט דערוואַרטונגען פון זיסע צוזאָגן, צוזאָגן, וואָס קרייזן אַרום אין זייער יונג, וואַרעם בלוט. איצט, אין דער שעה, ווילט זיך זיי צונויפרעדן וועגן עפּעס, וואָס איז, דאַכט זיך, אַזוי וויכטיק אין לעבן. עפּעס וועגן דעם, וואָס וואַכט אונטער די פענצטער. דאָס גרויסע לעבן... די גרויסע שטאָט, וואָס רופט מיט כישופדיקע, עלעקטרישע פינגער...

עס ליגן אָבער אויפן טיש די צעקנייטשטע און צעשויבערטע לערן־ביכער, וואָס דערמאָנען אין דער מאָרגנדיקער שול, אין די עטלעכע גראָע שעהן.

זיי לאָזן אַריין די פינגער אין זייערע צעוואַקסענע, פרישע האָר. מען פאַרקרימט זיך אין ערנסטע שמייכלען. אויף די ווייסע, פרישע שטערנס באַווייזן זיך קנייטשן און מען הויבט שנעל עפּעס אָן איינ־צוחזרן. עס ווערט שטיל און די פרעמדע ווערטער פון די ביכער שפּרינגען אַרום אין דער ליכטיקייט ווי פאַרבלאָנדזשעטע, טרוקענע פליגן.

מען פאַרוואַרפט אין פאַרטראַגנקייט די קעפּ איינע אויף די אַנ־דערע. זייערע שאָטנס וויגן זיך אויף די ווענט און אַלע הערצער קלאַפּן מיט איין ריטם.

דערנאָך גייט איבער אַ קרעכץ, אַ בענקשאַפטלעכער קרעכץ ווי פון איין האַרץ און די קליינע לינקאַ נעמט פון ערגעץ אַרויס אַ פאַר־שריבענעם בויגן פּאַפּיר. אירע אויגן זענען אָנגעגאָסן מיט אַ וואַרע־מען גלאַנץ. אַלע לאָזן אַריין די פנימער אין דעם בויגן פּאַפּיר. דאָס איז אַ בריוו. אַלע ווייסן פון דעם ליבע־בריוו, וואָס לינקאַ האָט באַ־קומען פון אַ יינגל. דער בריוו איז געשריבן מיט אויסגעצירטע אותיות, מיט אָפּגעמאָסטענע שורות אין גראַמען.

די לער־ביכער זענען שױן איצט פאַרוקט אין אַ זײט.

לינקאַס פּנים איז באַשלאָגן פון אַ ראָז־גאָלדיקן פלאַם, די ראָז־קײט האָט פאַרכאַפּט אירע באַקן ביז צו די בליציקע אױגן. אַלע װילן כאַפּן דעם בריװ, אָבער לינקאַ לאָזט ניט.

— גיב, לינקאַ, נאָך אַ מאָל איבערצולײענען...

לינקאַ װיל נישט געבן מער צו לײענען. אירע אױגן זענען ערנסט, אירע פרישע ליפּן זענען פאַרביסן, זי איז אױסער זיך:

— אַזאַ סמאַרק... אַזאַ אידיאָט...

זי שיט מיט פײער און באַהאַלט דעם בריװ ערגעץ צװישן די פאַלדן פון איר קלײדל.

— נו, מײדלעך... צום בוך... מען דאַרף לערנען...

װידער װאַרפן זיך אַלע צום בוך און װידער צעטראָגט זיך אַ װיגנדיקע מורמלערײ.

עפּעס איז נישט פאַרשטענדלעך אין דעם לערן־בוך. מען רופט זיך צו הילף. אײנע װעקט די אַנדערע װי פון אַ דרימל. מען רײסט און מען שלײדערט דאָס בוך װי אַ שונא, װאָס איז געקומען פאַר־דאַרבן די שפּיל פונם לעבן, װאָס גײט הינטערן פענצטער פון דער אַלטער שטוב. אַלע קוקן מיט פאָרװורף אױף דער בלאַסער זאָשע, די ערשטע שילערין. די בלײכע זאָשע מיט די גרױסע ברילן איבער די קורצזיכטיקע אױגן דאַרף אַלץ װיסן, װײל זי װײסט נישט פון עפּעס אַנדערש. און מיט אַ מאָל זאָגט אײנע:

— אָבער אַדאַש איז אַ שײן ײנגל...

— לעאָן איז שענער...

— און איך זאָג... דער שענסטער איז אָלעק...

— אָבער אָלעק האָט פײנט פרױען...

— ער מאַכט זיך נאָר אַזױ...

עפּעס זענען אַלע בײז אױף דעם ײנגל אָלעק און מען קאָן נישט אױפהערן רעדן װעגן אים. עפּעס איז ער שולדיק אין עפּעס, װאָס האָט נישט קײן נאָמען. און װאָס מער מען רעדט װעגן אים, אַלץ גרעסער און װיכטיקער װערט ער. און פּלוצלונג ברעכט אױס אַ גע־לעכטער. דאָס געלעכטער קײקלט זיך און נעמט אַרום אַלע. עס צינדט אָן אײנע נאָך דער אַנדערער. דאָס געלעכטער װערט אַלע מאָל שאַר־פער, געדיכטער און אומהײמלעכער. דערנאָך פאַלט עפּעס אַ װאָרט

פון אַ יינגל, וואָס איז געזאָגט געוואָרן ערגעץ אין אַ שטוב, ווו מען איז זיך צונויפגעקומען ביי וועלכע אויף אַ געבורטס־טאָג. דאָס וואָרט דערמאָנט זיי אַלע אָן עפּעס, וואָס קיין פרעמדער וואָלט עס נישט געקאָנט אויסטייטשן. און אַ כוואַליע פון געלעכטער הייבט זיך ווידער אויף. די מיידלעך פאַלן אַוועק אויף די שטולן.

זיי טרייסלען זיך און זייערע רונדע, שטייפע, פולע גלידער גיסן זיך אָן מיט אַ זיסער, ווייבלעכער מעכטיקייט.

דערנאָך נעמט איינע דאָס לערן־ביכל און טוט עס אַ וואָרף צו דער אַנדערער. די צווייטע צו דער דריטער. אַזוי ווערט דאָס ביכל געוואָרפן פון איין מיידל צו דער אַנדערער. עפּעס אַ משונה־דיקע באַוועגלעכקייט באַפאַלט זיי. מען מאַכט מיט די הענט, ווי מען וואָלט זיך געשלאָגן מיט נישט געזעענע שאָטנס און מיט אַ מאָל פאַלט מען זיך אַריין מיט די הענט אין די פנימער, ווי מען וואָלט זיך געוואָלט אויסדראַפּען די אויגן. און אַזוי ווערט פון זיי אַלע איין קנויל. מען פלעכט זיך איין איינע אין דער צווייטער און אַלע צו־זאַמען פאַלן אויף דער גרויסער, אַלטער קאַנאַפּע. מען פאַרפלעכט זיך מיט די הענט און מיט די פיס און מען שרייט ווייבעריש, נאַקעט און פאַלש.

דערנאָך גייט דאָס געשריי איבער אין אַ געמורמל, שפּעטער אין אַ שטיל געפליסטער און ווידער אין אַ געלעכטער, אַ געלעכטער פון ווייבער און קינדער. אַ געלעכטער אויף להכעיס...

און שוין אין שפּעטן אָוונט, ציט מען אין געאייל אָן אויף זיך די צו ענגע, אויסגעוואַקסענע, האַלב־קינדערישע מאַנטעלעך און מיט מיידלשער מורא פאַר באַהאַלטענע, לאַקנדיקע שרעקן און זיסער דערוואַרטונג לויפט מען אַהיים אין שפּעטן אָוונט, אַניאָגן די פאַר־שפּעטיקטע לעקציעס.

שבת-געסט

יעדן שבת נאָך האַלבן טאָג האָבן זיך באַוויזן דער פעטער גרשון מיט דער מומע איטע.

דער פעטער האָט ברייט געעפנט די טיר און פריער אַריינגעלאָזט זיין ווייכע, ראָזע באָרד. זיין גלייכע, געלע נאָז איז געווען פאַריסן מיט אַ נאַרישעוואַטער גאווה. זיינע בלייכע, טרוקענע הענט האָבן געדרייט אַ רויטע פאַטשיילע. ער האָט אַ קוש געטון די מזוזה און אַ זאָג געטון מיט זיין בלייכער, געלער שטימע:

— קום שוין אַריין... בהמה...

און באַלד האָט זיך באַוויזן דאָס ברייטע, שווערע טוך פון דער מומע איטע.

דער פעטער האָט צעלייגט אַרום זיך אַן עסנדיקן ריח פון נאַפטאַלינע, וואָס האָט געזעצט פון זיין ברויך-געל-גרינעם, אייביקן פאַלטן. ער האָט אַ רייב געטון זיינע ווייסע, קנאַקענדיקע פינגער און אַ זאָג געטון אויף זיין געלער נאָז-שטימע:

— אַ גוט-שבת...

אין דער טונקעלער שטוב מיט די אַראָפּגעלאָזטע ראָלעטן איז געווען צעגאָסן אַ וואַרעמער דרימל. פונם צווייטן צימער האָט זיך געהערט דאָס זינגענדיקע כראָפּען.

די מומע איטע איז געבליבן שטיין ביי דער טיר, מיט צוויי קורצע פינגער אונטערגעשפאַרט די האַרטע, קבצנישע גאָמבע מיט דער בראָדאַווקע, און אַ זאָג געטון צום פעטער גרשון:

— ווי קריכסטו... זעסט דאָך, אַז מע שלאָפט...

— גיי, ביסט אַ בהמה... — האָט דער פעטער געענטפערט און אַריינגעשפּאַנט אין דער צווייטער שטוב מיט אַ סקריפּען פון זיינע שמאָלע, ווי ווייבערישע שטיבלעטן.

דאָס סקריפּען האָט אויפגעוועקט דעם באַלעבאָס פון דער שטוב. ער האָט זיך אויפגעזעצט אויף דעם הויך־אָנגעבעטן בעט, מיט גלאַנציק־פאַרקלעבטע און איבערגעשראָקענע אויגן פון דעם איבערגעריסענעם שלאָף. און גלעטנדיק דאָס לייב אונטערן העמד, האָט ער געקוקט מיט זיין צעפּלאָנטערט בערדל און אָנגעהויבן הוסטן מיט אַ קוויטש.

פון זיין הוסטן האָט זיך אויפגעכאַפּט זיין ווייב גיטל, די באַלעבאָסטע, מיט אַ פאַרשלאָפן ביי־קול:

— אוי וויי איז מיר... ווער איז דאָ... וואָס איז...

זי האָט זיך אַרומגעקוקט מיט פאַרטראָגענע בליקן. ס'האָט זיך איר געחלומט, אַז די באָבע קיילע פון יענער וועלט איז אַריינגעקומען מיט אַ קוכן...

— אַזאַ שיינער קוכן... אויסגעבאַקן פון אַלע זייטן... ווייס מעל, אַז ס'האָט געמינעט פאַר די אויגן... אַ מחיה... און די באָבע קיילע, ווי אַ לעבעדיקע... מיט די רויטע בעקלעך... מיטן קופּקעלע אויפן קאָפּ... ס'זאָל טאַקע אויסגיין צום גוטן...

די מומע איטע האָט דערהערט דעם חלום, האָט זי פאַריכט דאָס טיכל ביי די אויערן און אויסגעזונגען:

— אוי, ס'יאָר זאָל מיר שוין אַזוי זיין... די טייערע באָבע קיילע... אַ צדיקת... אַ גאָלדענע יידענע... אַ ליכטיקן גן־עדן... כ'וואָלט זי אַליין אויך געוואָלט זען...

דער פעטער גרשון האָט איבערגעטראָגן די נאָז אויף דער מומען, זיינע געל־גרינבלעכע אויגן האָבן זיך צוגעמאַכט פון גאווה און ער האָט אַ זאָג געטון:

— ביסט אַ בהמה...

די מומע איטע האָט זיך צוגעזעצט אויפן קופערט און גיטל האָט זיך אַראָפּגעלאָזן פּונם אָפּגעלעגענעם בעטגעוואַנט. זי איז געזעסן אין איר שמאָל שפּענצערל מיטן פאַרפּעדערטן שייטל, און די ווייבער האָבן זיך אָנגעהויבן דערציילן חלומות, וועגן שלעכטע און גוטע, געשטאָרבענע פון דער משפּחה, וועגן אַלטע גוטע פריינט פון יענער־

וועלט, וועגן אַזעלכע, וואָס ברענגען גוטע זאַכן און רפואות, און וועגן אַנדערע, וואָס קומען ווערגן און שרעקן...

דער פעטער גרשון איז געזעסן אויף אַ שטול. ער האָט נישט געוואָלט אויסטון דעם פּאַלטן. ער האָט פּאַוואָליע פאַרהויבן די פּאָלע און באַוויזן דעם ווייסלעכן, אַלטפרענקישן אונטערשלאַק. דער באַלעבאָס האָט זיך נאָך אַליין געקראַצט נאָך דעם איבערגעריסענעם שלאָף, ער האָט געקרעכצט און געניסט אַזוי, אַז דער פעטער גרשון האָט נאָך העכער אויפגעהויבן זיין ווייסע, טויטלעכע נאָז און זיך גענומען באַליידיקן. ער האָט זיך אויפגעהויבן פון דער שטול:

— מיר זענען געקומען נישט אין קיין גוטער צייט... נו...

דער באַלעבאָס האָט זיך דערשראָקן:

— וואָס רעדסטו... גרשון... אַזעלכע אנגעלייגטע געסט... גיטל, דערלאַנג עפּעס צום טיש...

דער פעטער האָט זיך צוריק אַוועקגעזעצט און גענומען צוקלאַפּן מיט די ווייסע, טרוקענע פינגער און צובאַמקען אַן אַלטן ניגון פון אַ רוסישן מאַרש.

באַלד האָט זיך אויפן טיש באַוויזן דער אַלטער, ראָזער קלאַש מיט די געלע קיכעלעך, וואָס האָבן אויסגעזען ווי פון האָלץ. די קיכעלעך האָט מען גערופן „באַדיאַנקעס“. גיטל פלעגט זיי קויפן אין דער לעצטער שעה, פרייטיק פאַרנאַכט, ביי אברהמל לעקעך-בעקער, „טאָמער קומט אַריין אַ מענטש“. און קיינער האָט נישט געוווּסט, פאַרוואָס די קיכעלעך האָבן געהאַט אַ ריח פון נאַפט. נאָכדעם איז גיטל אַריין אין קיך און גענומען דעם אַלטן, גרויסן, בלויען טשייניק, וואָס איז געשטאַנען צוגעדעקט מיט אַן איבערבעט, באַלד האָבן זיך אויפן טיש באַוויזן צוויי בלאַסע, קראַנקע גלעזער טיי, און די פליגן האָבן זיך אַ לאָז געטון איבער די האָרע, בלוילעכע קאָסטקעס צוקער.

דער פעטער גרשון האָט גענומען דערציילן, פאַרוואָס ער האָט זיך באַליידיקט אויף דער חתונה פון זיין ברודערס טאָכטער, פאַרוואָס ער איז אַנטלאָפן פונם ברית ביים שוואָגער היים. ער איז געווען פול פון אַלטע, פאַרגעסענע עוולות, וואָס זענען אים געשען דורך יאָרן. ער האָט גערעדט פּאַמעלעך, געקוקט מיט חשד און מיט רעש געזופּט פונם שעלעכל די טיי:

— אַזאַ מענטש בין איך שוין... — האָט ער געצויגן פּאַמעלעך, מיט זיין געלבלעך, איינגעגעסן קול:

— כ׳בין טאַקע נישט קיין גביר... נאָר מיין „האָנער“ האָב איך נאָך נישט פאַרלוירן...

ער האָט געהאַט טענות צו דער משפּחה, צו לעבעדיקע און צו געשטאָרבענע, צו אַלטע און יונגע. די מומע איטע האָט אים אַלע מאָל געוואָלט העלפן, דערמאָנען עוולות. דער פעטער גרשון האָט אבער נישט ליב געהאַט, ווען זי האָט זיך אריינגעמישט און האָט איר אויף אַלעם געענטפערט:

— גיי, ביסט אַ בהמה...

אויף די אָפּגעריסענע ווענט, פאַרהאָנגענע מיט אַלטע, אָפּגעבליאַקעוועטע פאָטאָגראַפיעס און פאַרפינטלטע פון פליגן פאָרטרעטן פון משה מאָנטעפיאָרע און באַראָן הירש, האָט זיך דורכגעריסן דורך די אַלטע, געלע ראָלעטן אַ געחלבטע גאָלדיקייט פון דער גוזעצטער זון. איין שטראַל האָט זיך אריינגעגנבעט און געצאַפּלט אויף דעם בילד, ווו שמשון־הגבור שלאָגט די פּלישתים. דער שטראַל איז געפאַלן אויף די מוסקולן פון שמשון־הגבור, וואָס האָבן אויסגעזען ווי געפלאָכטענע קוילעטשן. דער שטראַל האָט זיך אויפן וועג ארויפגעגליטשט אויפן פעטער גרשונס ארבל און ארויסגעוויזן זיין ברוין־געלגרינע קאָליר.

די צוויי ווייבער זענען שוין איצט געווען צונויפגעגאָסן אין איין זיסקייט פון רעדן. גיטל האָט געקוויטשעט אויף די העכסטע גאָרגלטענער. און ביי דער מומע איטע האָט דאָס פּנים געגלאַנצט ווי אויסגעשמירט מיט שמאַלץ. מ׳האָט גערעדט וועגן שלעכטע מענער, וועגן שווערע „האַבנס“, וועגן יקרות און וועגן ווייבער, וואָס גנבענען אין מאַרק... וועגן די „היינטיקע צייטן“ האָט גערעדט דער פעטער גרשון. אַז היינט איז נישטאָ קיין „אוואַזשעניע“. ער האָט אויפגעהויבן די נאָז מיט דער שטרענגקייט פון אַ גאָנער און פאַרמאַכט די אויגן פון גאווה און געשריגן:

— „אוואַזשעניע“ דאַרף זיין... וואָס בין איך עפּעס, אַ יינגעלע...

אַ פליג האָט אַ פּאָר געטאָן אויף זיין ווייסלעכער נאָז, ארויף און אראָפּ, צום סוף האָט זי זיך אַ שטעל געטאָן אויף די הינטערשטע פיסלעך און מיט די פאָדערשטע גענומען רייבן איינס אין דאָס

אַנדערע. דעמאָלט האָט דער פעטער גרשון אַ שטרענגן קוק געטון אויף דער מומע איטע, ער האָט זיך אויפגעשטעלט, אָפּגעפּוצט די פּאָלעס פון דעם אייביקן פאַלטן און אַרויסגעוואָרפן אַ „גוט־שבת“.

ער האָט זיך אַ לאָז געטון צו דער טיר, אַ קוש געטון די מזוזה און זעענדיק, ווי די מומע איטע קאָן זיך נישט אָפּרייסן פון גיטלען, האָט ער אַ זאָג געטון:

— נו קום שוין... בהמה...

די מומע איטע האָט זיך אַ הויב געטון און זיך געלאָזן נאָך איר מאַן...

א שידוך

דער פעטער דודל איז אַרייַנגעקומען מיט זיין גרינעם שטעקן, ער האָט לאַנג אָפּגעהוסט, געווישט די פאַרטרערטע ברילן און געפרעגט:

— וואָס מאַכט דער אַלטער? קיינער האָט אים נישט געענטפערט. אַ שווערע לאַנגווייליקייט איז געלעגן איבער די ווינקלען פון דער שטוב, אין דעם גרויסן, אַלטן מיטל־צימער. אויף דעם סופית, וווּ ס'איז געהאַנגען די אַלטע, שווערע בליי־לאָמפּ, האָט זיך צונויפגענומען אַן אומעטיקער פלאַנטער פון פינצטערניש און דאָס רויטלעכע ליכט, וואָס האָט זיך אויסגעגאָסן איבערן טיש, האָט באַשמירט מיט אַ שוואַכער שיין די מענטשן אַרום אים: דריי פרויען — די מוטער מיט ביידע טעכטער. איינע אַן עלטער מיידל, די צווייטע אַ גרושה, די באַלעבאָסטע, אַן עלטערע ייִדענע, אַ טויבע. זיי זענען געזעסן און אומעטיק געקוקט אויף דעם שוואַרצלעכן טיש־טוך. דער פעטער דודל מיטן שמאָלן פּנים, מיט דעם אַרומגעשוירע־נעם, שוואַרץ־ווייסן בערדל און שוואַרצע, אַנגעכמורעטע אויגן, האָט איצט אויסגעזען ווי אַ פאַרזאָרגטער הונט, ווען ער האָט ווידער געפרעגט, האַסטיק, ווי ער וואָלט אַ ביל געטון:

— וואָס מאַכט דער אַלטער?...

די גרושה האָט אומגעדולדיק געענטפערט:

— ער ליגט... וואָס זאָל ער מאַכן... ער שלאָפט...

און ס'איז ווידער געוואָרן שטיל.

דער פעטער דוד האָט צוויי מאָל דורכגעשפּאַנט די שטוב, זיך

צוגעבויגן צו דער טויבער באַלעבאָסטע, און איר אַריינגעשריגן אין אויער אַריין

— כ'בין ווידער געווען דאָרט... וועגן שידוך...

— ני...

— ני, ני... דאַרף עך ברענגען דעם חתן... איז ער דאָך ווידער קראַנק...

די טויבע האָט זיך אַ כאַפּ געטון:

— דאַרף מען אפשר ברענגען די כלה אהער...

דער פעטער דודל האָט זיך האַסטיק אַ קראַץ געטון אין בערדל:

— הערסטו... קאָן זי דאָך נישט אַרויסגיין... ווייל... ווייל ס'איז קאַלט...

— וואָס זשע וועט זיין?...

— איך וויים... עך זאָל אזוי ווימן פון צרות... מיינע געשעפטן...

די גרושה האָט שלעכט אַ לאַך געטון:

— יידישע געשעפטן... שידוכים... גטן...

דער שידוך האָט זיך שוין געצויגן אַ גאַנצן ווינטער. דער אַלטער, ר' יענקעלע, דער זיידע, וואָס איז געבליבן אַן אלמן מיט דריי יאָר צוריק, האָט לאַנג געוויינט און געקרעכצט נאָכן געשטאָרבענעם ווייב ביילע, ביז וואַנען איינמאָל איז ער אויפגעשטאַנען מיט אַ געוואַלט, אַז דאָס געשטאָרבענע ווייב ביילע איז אים געקומען צו חלום און אים באַשווירן, ער זאָל נישט פאַרווּסטן זיינע יאָרן און זיך צוזוכן עפּעס אַן עלטערע יידענע, אַ פיין מענטש, און נישט בלייבן אויף דער עלטער אַליין... ווייל ווי עס מאַכט זיך... מיט אַן עלטערן מענטש, זאָל זיין לעבן אים נאָך אַ לעבעדיקער נפש...

אין אָנהויב האָבן די זין מיט די טעכטער אים אָפּגערעדט, גע־מאַכט אים פאַר אַ משוגענעם, מ'האָט אַלץ געמיינט, אַז דער אַלטער האָט אַ „קניפּל“, אָבער נאָכדעם ווי מ'האָט זיך דערוווּסט, אַז קיין געלט האָט ער נישט, האָט מען שוין געוואָלט גיכער פון אים פּטור ווערן, און אַלע מיידן און ווייבער פון דער משפּחה האָבן פרעך גע־קוקט אויפן זיידן און געחוזקט מיט שפּיציקע ווערטלעך:

— זיידעשי... ווען וועט זיין דער „שלוב“?...

— זיידע... די כלה איז עפּעס אַ שיינע?...

— זיידעשי... אז דו וועסט גיין צו דער כלה... זאָלסטו מיטנעמען בלומען און א באָנבאָניערקע... כאַ־כאַ־כאַ...

דער פעטער דודל אָבער, וואָס איז געווען אין דער משפחה א היימישער שדכן, איז געקומען מיט א פאַרטיקער זאַך.

ער האָט געפונען עפּעס אַן עלטערע יידענע, מיט א ביסל געלט, וואָס האָט געהאַט רייכע קינדער, און אזוי ווי זי איז געווען א שוואַך מענטש, האָט מען איר צונויפגעלייגט נדן און דער פעטער דודל האָט גענומען אויספירן דעם שידוך.

אַלע שידוכים, וואָס דער פעטער דודל האָט געפירט, האָבן זיך אַגיסגעלאָזט מיט גאָרנישט. אחוץ דעם שידוך מיט דער גרושה, ווו ער טאַקע האָט דורכגעפירט דעם גט.

אָבער דאָ, ביי די צוויי אַלטע, איז אים געגאַנגען גלאַטיק. דער אַלטער האָט זיך אָנגעכאַפּט מיט הענט און פיס. ס'איז געווען סוכות־צייט, ווען דער פעטער דודל האָט זיך געזען מיט דער כלה. די אַלטע האָט אים געוויזן אירע טעפּ איינגעמאַכטס און ער האָט איר געגעבן צו פאַרשטיין:

— אָט, צום ביישפּיל, איצט... ס'גייט ווינטער... און ס'וועט זיין א קאַלטער ווינטער, דאָס זאָגן אַלע... עלנט ווי א שטיין... אָבער ווען איר האָט אַן אייגענעם מענטש?... זיצט איר אייך אין צווייען... און איר טרינקט אייך א הייס גלעזל טיי מיט א ביסל איינגעמאַכטס...

די אַלטע האָט געפינטלט מיט די אויגן, געעפנט דאָס מויל ווי א פיש, און אַרויסגעלאָזט א פּאָר טרערן:

— אוודאי... אוודאי...

דאָ האָט זיך דער פעטער דודל צעלאָזן ווי א זינג־פויגל מיט א יום־כיפּורדיקן ניגון:

— און אז עס קומט די פינצטערע נאַכט... אַן עלטערער מענטש... די שעה וויל נישט קומען... מ'בלייבט אַליין... עס פאַלט אַן דער פּחד... אָבער אז מען האָט נעבן זיך א שטיקל מאַנצביל... האָט מען אַן אָנלען...

די אַלטע האָט שוין איצט געכליפּעט:

— עך זענט דען נישט גערעכט... גאָלדענע רייד... נו, זאָלט עך מיר געזונט זיין... ווי אזוי קומט אָבער די קאָץ איבערן וואַסער...

עץ פאַרשטייט דאָך, אַז איך, אַ יידענע... וועל דאָך נישט גיין צו קיין מאַנצביל... כ'בין דאָך עפּעס נישט קאַ מיידעלע...

האָט דער פעטער דודל אַ שפּאַן געטון צום אַלטן יענקל, אים נעמען צו דער כלה. איז גראָד געפאַלן אַ גרויסער רעגן און דער אַלטער האָט זיך צעהוסט.

האָט מען באַשטימט איבערצוּוואַרטן. האָט מען געוואַרט אַ וואָך און צוויי. און דער אַלטער איז אַלץ געלעגן מיט דער אַסטמע.

דערנאָך איז דעם אַלטן בעסער געוואָרן, ווען אין דרויסן איז שוין געלעגן שניי. האָט מען אים געקויפט וואַרעמע זאָקן מיט אַ וואָלענעם שאַל, מ'האָט אים איינגעפּאַקט ווי אַ ניי־געבוירן קינד און ער האָט זיך אַוועקגעזעצט וואַרטן אויפן פעטער דודל, דעם שדכן. איז ער אָפּגעזעסן דעם גאַנצן טאָג און דעם גאַנצן פאַרנאַכט, דערנאָך איז דער פעטער דודל געקומען פאַרסאָפּעט און דערציילט, אַז איינערפרי איז די כלה מיט אַ מאָל אַוועקגעפאַלן און געוואָרן „פאַרביי". ס'איז געקומען אַ דאָקטאָר און אָנגעזאָגט, אַז זי זאָל זיך, חלילה, נישט רירן. האָט מען דעם אַלטן צוריק אויסגעפּאַקט און מען האָט גענומען וואַרטן, ביז וואַנען די כלה וועט געזונט ווערן. האָט מען אָפּגעוואַרט אַ האַלבן ווינטער. און אַז ס'איז געקומען אַ טאָג, ווען מען האָט געזאָלט גיין, האָבן זיך אָנגעטראָגן אַזעלכע פרעסט, אַז ווי נאָר דער אַלטער איז צוגעגאַנגען צו דער טיר, האָט אים פאַרכאַפּט דער אָטעם און די אַסטמע האָט אים שיעור נישט דערשטיקט.

דער פעטער דודל איז געלאָפן אַלע טאָג. מ'האָט נאָר גערעדט וועגן דער קעלט. למען השם, ווי נאָר דער פראָסט וועט לאָזן, וועט מען נעמען דעם אַלטן, אים אַוועקפירן צו דער כלה. אָבער ווי נאָר דער פראָסט האָט געלאָזט, האָט דער אַלטער באַקומען עפּעס אַ משונהדיק פאַרקילעניש און די נאָז איז ביי אים געשוואָלן געוואָרן ווי אַ פענכער.

דער פעטער דודל איז שוין אַרויס פון געדולד:

— אַ סוף... זאָל שוין זיין אַ סוף... האָט איר געהערט אַ געשיכטע מיט אַ שידוך... אַ גאַנצן ווינטער...

מ'האָט שוין באַשטימט צו ברענגען די אַלטע צום חתן, האָט דער אַלטער נעבעך געקרעכצט:

— ניין, ניין... מ׳דאַרף נישט... איך וויל נישט... ווי קאָן איך ווייזן אַזאַ פּנים... כ׳וועל שוין צוּוואַרטן... אפשר וועט גאָט העלפן...

איצט וואַרטן אַלע, אַז דאָס געשווילעכץ פון דער נאָז זאָל אָפּגיין. אין דרויסן ווייען שוין פּרילינג-ווינטן. דער הימל שמייכלט שוין בלוי. דער פעטער דודל קלערט שוין וועגן צוזוכן אַן אַנדער חתן פאַר דער אַלטער. ער האָט גלאַט מורא, אַז פאַר טויזנטערליי, די אַלטע זאָל אים דערווייל נישט צומאַכן אַן אויג... ווער ווייסט... אַן אַלטער מענטש...

אַלע טאָג קומט ער צו גיין מיטן גרינעם שטעקן, ווישט זיך די פאַרטרערטע ברילן און פרעגט:

— וואָס מאַכט דער אַלטער?

און קיינער ענטפערט אים נישט.

דערנאָך גייט ער אַריין צום אַלטן, וווּ ער ליגט אין אַלקיר אויף דער אַלטער קאַנאַפּע, אַרומגעבונדן מיט טיכער. ער רעדט צו אים וועגן דער כלה... וואָס וואַרט... וואָס קאָן זיך נישט דערוואַרטן...

און דער אַלטער ענטפערט פון הינטער די שווערע, הייסע קאָמפּרעסן און פּאַטשיילעס, מיט ווייטער, אַלטער, פאַרדומפּענער שטים, ווי ער וואָלט גערעדט פון יענער וועלט:

— אפשר וועט גאָט רחמנות האָבן... ס׳וועט אָפּלאָזן... דודל... דיין שדכנות וועסטו קריגן...

און דודל רעדט צו זיך אַליין:

— אָבער אַ סוף... גיכער...

דורך דער האַטעל־טיר

אין לאָדזש האָבן די ייִדן געהערט הויך, מיט אַ גיכן, גרעל־קאָלירטן ייִדיש, וואָס האָט געשטראָמט פון די אַרומיקע, אַלטע, פעטע, ייִדישע שטעט אויף דער רחבותדיקער, קוויאַווער פּוילישער ערד. פון די אַלע אַרומיקע שטעט און שטעטלעך איז מען קיין לאָדזש געפאָרן פריילעך, מיט האָפנונגען. די גראָע, טונקעלע, פאַרויכערטע לאָדזש האָט געווונקען מיט אַ פאַרשווענדערישן צוזאָג פון באַגליקט ווערן.

די לאָדזשער נאַכט איז געווען אַ קורצע. ווען מען האָט „געכאַפּט אַ לעב" און מען איז אַהיימגעגאַנגען שוין אין דער גראָער שעה, מיט טאַנצנדיקע טריט, האָט מען שוין געזען די גראָע שאָטנס פון מענער און פרויען, וואָס זענען געגאַנגען צו דער אַרבעט אין די פאַבריקן.

אָבער דאָס האָט נישט געשמעקט מיט קיין רעוואָלוציע, פונקט ווי דער שטרענגער, רויטער פאַבריק־מויער, מיט דעם בייזן, רויטן קוימען איז געשטאַנען האַרט נעבן דעם פאַבריקאַנטס פּאַלאַץ, וואָס האָט געשימערט מיט אַ גלאַנץ פון רייכטום און ווווילטאָג. דער פּאַלאַץ האָט דאָך געוווּסט, אַז דער עיקר איז דער קוימען.

דאָס ייִדישע לאָדזש האָט געהאַט אַ באַהאַלטענעם רייץ פון באַגליקט ווערן. עפּעס האָט זיך געדרייט אַ כּישופֿדיק ראָד, אויף וועלכן מען שטעלט איין, און מען קאָן פּלוצלונג געווינען. די וואָס האָבן פאַרשפּילט, זענען אַוועקגעגאַנגען שטיל. מען האָט זיי נישט געהערט. אָבער די, וואָס האָבן געוווּנען, האָט מען געזען און געהערט. זיי האָבן אויפגעגלאַנצט אַזוי ווי פּלאַקאַטן מיט אַ צווייפּלהאַפטן פּאַלאַץ, מיט אַן אויטאָמאָביל אָדער מיט אַן איבער־רעקלאַמירטער ווווילטאַט.

צו דעם כישוף־ראָד פון באַגליקט ווערן האָבן געצויגן מחנות דורך אַלע וועגן פון אַרום לאָדזש. די קליינע, דרימלענדיקע שטעט און שטעטלעך פונם גאַנצן קאַנט האָבן געלעבט מיט דעם טונקעלן סוד, מיט די לעגענדעס פון דעם פרומען ייד, דעם יידישן מאַגנאַט פּאָזנאַנסקי, וואָס האָט אויסגעבויט דעם שוואַרצן, מאַרמאָרנעם פּאַלאַץ און די לאָדזשער גרויסע שול — דעם פּאַלאַץ פאַר גאָט. די שטעטלעך זענען פול געווען מיט לעגענדעס וועגן דעם רייכטום פון אשר קאָן און אַנדערע און יעדער טאָג האָט געברענגט קיין לאָדזש טויזנטער קאַנדידאַטן אויף גבירים, וואָס האָבן אָנגעפילט די שמאָלע, ענגע, לאָדזשער גאַסן, די איינפאָר־הייזער, די אכסניות און האָטעלן.

*

דער האָטעל האָט געהאַט קנאַפּע אַכט הונדערט צימערן און זעלטן ווען אַ צימער איז געווען ליידיק. אין יעדן צימער איז ווער איבערגעשלאָפן די קאַרגע פּאָר שעה און שוין מיטן טאָג געלאָפן צו דער ענגער, פּיעטריקאָווער גאַס. שוין פון פריען מאָרגן אָן האָט זיך געדאַכט, אַז דער האָטעל איז ליידיק, אָבער מיינע שכנים, דורך דער וואַנט, זענען געשלאָפן שפּעטער, און די אויסגעוואָרעמטע האָניק־חדשימדיקע שטים פון מיין שכנטע האָט זיך געלאָזט הערן. באַלד אינדערפרי האָט זי אָנגעהויבן איר רעפּערטואַר, וואָס איז באַשטאַנען פון אַ ביסל שוין פאַרעלטערטע, פּוילישע קאַבאַרעט־לידלעך, שלאָגערן, וואָס האָבן געווים פאַרבלאָנדזשעט אין איר פּראָווינץ־שטעטל, ערגעץ נישט ווייט פון לאָדזש, מיט איינעם פון די רעוויטעאַטערן. דאָס זענען געווען פּוילישע לידלעך מיט אַ יידישלעכן אַקצענט, פּיקאַנטע ווינקען וועגן ליבע און געלט, אַלטמאָדישע קופּלעטן וועגן דעם יידישן „מאָריץ", וואָס איז אי קאָמיש אי זייער קלוג און דערפאַרן. דערנאָך זענען געגאַנגען אַלטע יידישע פאָלקסלידער וועגן דער „וואָרער ליבע", וועגן דער „פאַלשער חברטע". די יידישע לידלעך האָט מיין שכנטע געזונגען מיט היץ און אַ סך „מאָראַלישקייט". איר יידיש איז געווען אַ ברייטער, אַ העלער און אַ וואַרעמער, מיט אַ לייכטן אָנלויף פון דייטשמערישקייט, וואָס איז אייגנטלעך געווען דער קאַלישער געגנט.

פֿאַר דער גאַנצער צייט האָב איך נאָך מיין שכנטע נישט געזען. איך האָב שוין אָבער אַ סך געוווּסט וועגן איר.

איך האָב געוווּסט, אַז זי איז דאָ מיט איר יונגן מאַן, אַז ס'איז ערשט נישט לאַנג נאָך זייער חתונה. איך האָב געוווּסט, אַז זי גייט זיך אַ פּוטער, און דער פּוטער איז דער ערשטער וויכטיקער שריט אין זייער נייעם, גליקלעכן לעבן.

דער מאַן האָט געהייסן אבֿרהם, ער האָט גערעדט מיט אַ דינער, ווי שעמעוודיקער שטים, ווי עס רעדן יונגעלייט, וואָס קומען אַרויס פֿון האַלב־חסידישע, אײדעלע, סוחרישע שטובן. דאָס ווייבל האָט גערעדט אַ סך, האָט גערעדט און געזונגען, געשיט מיט יידישע, באַ־לעבאַטישע ווערטלעך. זי וואָלט זיכער געקאָנט זיין אַ יידישע אַקטריסע. איר באַרעדעוודיקייט און נייגונג צו נגינה, מיט דעם לייכטן צומיש פֿון פֿאָלקסטימלעכן שונד האָבן זי נאָענט געמאַכט צום גייסט פֿונם יידישן טעאַטער פֿונם אַלטן שניט. אַזוי האָט זי באַלד אינדערפֿרי, ווי נאָר זי האָט אויפֿגעוואַכט, גלייך אָנגעהויבן:

— אבֿרהמל... אבֿרהמל...

ווייך, וואַרעם, פּיעשטשענדיק, ווי ס'האָט זיך געפֿילט אַ ווייך, וואַרעם בעט:

— אבֿרהמל...

דער יונגערמאַן האָט זיך לאַנגזאַם געוועקט:

— וואָסי...

— גאָרנישט...

באַלד ווידער:

— אבֿרהמל...

— וואָסי...

— ע... ס'אי מיר אומעטיק... דו שלאָפֿסט... האַלטסט אין איין שלאָפֿן... צוליב דעם האָב עך חתונה געהאַט...

די האָטעל־טיר איז געווען אַ דינע, פֿאַרשטעלט מיט אַ גרינג קליידער־שענקל. נישט אַלץ איז דורכגעגאַנגען. עס זענען פֿאַרלוירן געגאַנגען אַ סך קלאַנגען און אַ סך זיסע רייד פֿון דעם יונגן פּאָר. אָבער אַ סך פֿון די קלאַנגען זענען לייכט דערגאַנגען צו מיר.

באַלד האָט זיך ווידער דערהערט די פּיעשטשענדיקע, מאַטערישע שטים פֿון דעם ווייבל:

— אברהמל... אברהמל... האָסט מעך ליב...

און עס איז אוועקגעגאַנגען אַ לאַנג, קינדעריש פלוידערן:

— הערסט, אברהמל... דעם פעטער יצחקס דרשה־געשאַנק איז ביי מיר זייער אָנגעלייגט... פאַרשטייסט... זילבער־געשיר אויף זעקס פאַרשוין... דאָס איז נישט בילע וואָס... ס'קומען געסט, פאַרבלאַנקט עס... דאָס איז דאָך אַן אייביקע זאַך... ביי אונדז אין דער היים איז אויך דאָ זילבער אויף צוואָנציק פאַרשוין... אַלטמאָדיש... נאָך פון דער באָבע... זעסט. און די מומע הייטשע האָט זיך אין גאַנצן אַרויס־געדרייט פון דרשה־געשאַנק... ס'גייט דאָך מיר נישט דערין... נאָר עס פאַרדריסט מיך... זעסט, אברהמל, דיין משפחה האָט אונדז כמעט גאָרנישט געגעבן...

דער מאַן, אברהמל, האָט נישט געענטפערט. אָבער ער האָט זיך געפילט געטראָפן. און דאָס ווייבל האָט באַלד פאַריכט דאָס געמיט:

— גלייב מיר, אברהמל... ביסט ביי מיר אַזוי אויך טייער...

דאָס ווייבל האָט זיך לאַנג געפּאָרעט ביי דעם יונגעמאַן, ביז וואַנען עס האָט זיך דערהערט זיין שטילע שטים:

— גלויב מיר... גאָט זאָל העלפן... ס'געשעפט זאָל אוועקגיין אַזוי, ווי איך מיין... דאַרף מען נישט האָבן קיין דרשה־געשאַנק...

דאָס ווייבל טראָמייטערט אָפּ, הויך און קלינגענדיק:

— אָמן...

דערנאָך האָט זי אָפּגעזונגען אַן אַפּיקורסיש לידל וועגן „רבין וואָס גייט צו דער רביצן"...

זי האָט געזונגען מיט אַלע דריידלעך. האָט געזונגען מיט אַזויפיל יידישער פאַרב, מיט אַזויפיל געפיל און כאַראַקטער און אַלץ צוזאַ־מען איז געווען אַ קיצלדיקער ווונק דערויף, וואָס איצט מעג זי שוין, ווייל זי איז שוין אַ ווייבל. אַלע באַהאַלטענע מיינען און געדאַנקען פאַר דער גאַנצער מיידלשקייט אין דער חסידיש־סוחרישער היים, אין דער קליינער שטאָט, ווו מען „קוקט" נאָך, האָט זי איצט אויס־געזונגען.

דער מאַן איז געווען שטיל. דער יידישער מאַן איז שטענדיק געווען הינטערשטעליק אין וועלטלעכקייט... עס הערט זיך קוים זיין שטילע שטים:

— רבטשעשי... וואָס זאָגסטו צו דעם שותּף... עפּעס אַן אָרנטר לעבער מענטש?...

און דאָס ווייבל האָט מיט אַ מאָל באַקומען ווי אַ נייע שטים, אַן ערנסטע און זאַכלעכע, ווי אַן עלטערער מענטש:

— קיין געלט אין דער האַנט אַריין טאָר מען נישט געבן... הערסט, אברהמל... אַלץ — יאָ... נאָר קאַ געלט נישט... דו זאָלסט נישט פאַרגעסן, אַז דאָס איז — לאָדזש... הערסט, אברהמל...

זי האָט גערעדט קלוג און פּראַקטיש, ווי מיט דערפאַרונג פון אַ סך יאָרן... פיל מער וויפיל זי האָט געקענט אַלט זיין. זי האָט אים אויפגעקלערט אַלע מעגלעכע סוהרישע דריידלעך און שווינדלערייען, וואָס קאָנען געמאַכט ווערן.

דער יונגערמאַן האָט געשוויגן און מען האָט געפילט דורך דער טיר, אַז ער איז דערשראָקן, אַז ער האָט מורא פאַר לאָדזש, פאַר דעם שותּף, פאַרן געלט, ער האָט מורא צו שטעלן דעם ערשטן טריט אויף דער גליטשיקער אַרענע פון דער געפערלעכער שפּיל.

אָבער באַלד ווערט דעם ווייבלס שטים ווייך און שפּילעוודיק, זי האָט אָנגעהויבן צו רעדן אויף פּויליש:

— יעדז קאָכאַני... עס, אברהמעשי... עס איז נאָך דאָ דער מאַמעס קוכן... עס, עס, אברהמעשע... דאַרפסט האָבן כוח צו אַרבעטן...

דער מאַן איז שוין געווען אָנגעגעסן, ער איז שוין געווען פאַרטיק צום אַוועקגיין, און דאָס ווייבל האָט צוריק באַקומען די שטים פון דעם עלטערן, פּראַקטישן מענטש:

ווו האָסטו אַריינגעלייגט דאָס ביכל פון דער באַנק... אברהמל... פאַרגעס נישט, אַז דו ביסט אין לאָדזש... ס'איז פול מיט גנבים... אברהמל... לאָז דיך נישט גענאַרן... אברהמל, וואָס זאָגסטו, זאָל עך קירצן דאָס פּוטער... צו כ'זאָל עס לאָזן לענגער „נאַ וויראָסטו"...

זי באַגלייט אים מיט צענדליקער וואָרעניש. זי גייט אים נאָך ביזן קאָרידאָר, ביז צו די מאַרמאָר־טרעפּ מיט די רויטע, פּרעמדע, טעפּיכער, און דאָ האָט זי פּלוצלונג באַקומען אַ דריטע שטים, אַ שטים פון אַ גרויסשטעטישער דאַמע, פול מיט ווירדע און עלעגאַנץ, פול מיט פּיקאַנטער, ווייבערישער שפּיל:

— דאָ ווידזעניאַ... וו'רעסטאוראַצי...

עדזשע

מיט אַ קליינעם קאָפּ, מיט מעכטיקע הענט און פיס, רויטע באַקן און אַ ברוינעם, בליציקן גלאַנץ אין די גרויסע, יידישע אויגן, מיט אַ פולבלוטיקער יוסטקייט ווי ביי יונגע, ראַסאַווע פערד — איז זי אַראָפּגעקומען פון לובלינער קאַנט. זי האָט אפילו די גרויסע שטאָט נישט געזען. גלייך פון דער באַן איז זי אַראָפּ אין אַ גראָ, יידיש געסל, ווו אַ „מומע" האָט זי אנגעדונגען אין אַ „מיליאָנעריש" הויז פון צוויי צימערן מיט אַ רויטער, געפּאַרבטער פּאָדלאָגע, מיט אַ טונקעלער קיך, ווו ס'האָט זיך געפילט דער עסנדיקער ריח פון פייכטע ווינדעלעך.

באַלאָדן מיט פויערישן חשד צו אַלעם אַרום, מיט אַ קאָזאַצקן שמייכעלע פון נאַאיוון, פּראָווינצער „נישט לאָזן זיך", איז זי געקומען אין דער גרויסער שטאָט, „ווערן אַ מענטש".

די „מיליאָנערישע" מאַדאַם, וואָס האָט געהאַט אַן אייגן געוועלב, האָט זי באַקוקט פון אַלע זייטן, ווי אָפּגעלעקט זי מיט אירע פעטע, פאַרלאָפענע אויגן און געעפנט אויף איר אַ מויל מיט געלע, גאָלדענע ציין:

— נו ריר דיך שוין... ליימענער גולם... זעטס נאָר ס'ביסל פלייש...

„ס'קרענקט זי" — האָט עדזשע אַ קלער געטון און פון די צו שוואַרצע און צו ברייטע, יידישע ברעמען אַ קוק געטון אויף די ראָזע, נאַקעטע הענט פון דער מאַדאַם, וואָס האָבן דערמאַנט אַן רוי פלייש. זי האָט אַ קוק געטון אויף דער נייער, גלאַנציקער שאַנק און דאָ האָט די מאַדאַם זי אַ פיר געטון אינם צווייטן, טונקעלן צימער,

וו נעבן אַ ווייס קינדער־בעטל האָט אַרומגעפּינטלט אַ דריי־פיר־יעריק ייִנגעלע. דאָס בעטל און אַרום דעם בעטל איז פאַרוואַרפן געוועזן מיט ראָזאַ און הימל־בלויע יאַקעלעך, בענדעלעך און מענטשעלעך. ערזשעס האָבן די פאַרבן אַ שפּיל געטאָן פאַר די אויגן. זי האָט דערפילט ווי אַן איידלקייט איז אַריינגעטרעטן אין איר, ווי זי וואָלט געוואָרן זייד. זי האָט אָנגעהויבן גיין אויף די שפּיץ־פינגער פון אירע שווערע, מעכטיקע פיס.

פון די אַלע קאָלירטע, דינע, פלאַטערנדיקע זאַכן אַרום דעם קינד האָט זיך געטראָגן אַ פאַרדומפּענער ריח פון נישט־פרישער פייכטקייט.

דאָס קינד איז געווען דיק און ווייס מיט אַ גרויסן, בלאַסן קאָפּ פון אַן עלטערן מענטש. דאָס קינד האָט זיך איצט געשפּילט מיט אַן אַלטן, גראָבן, פאָטאָגראַפישן אַלבאָם. די פאָטאָגראַפיעס זענען געלעגן אַרום צעשיט און דאָס קינד האָט זיך געשפּילט מיט זיי. ער האָט מיט אַ פאַרשפּיצטן בליישטיפט אויסגעשטאָכן די אויגן ביי די פאָטאָגראַפיעס.

די מאַדאַם האָט אַ כאַפּ געטאָן דאָס קינד אויף די הענט:

— קובוש... וואָס טוסטו קובושלעבן... שטעכסט אויס די אויגן דעם פעטערלו... קובושל... זעטס נאָר, מענטשן, דאָס זדאָלנאָשטש פון דעם קינד... זעטס נאָר... דער ציאָציע מאַלציע האָסטו געמאַכט אַ פּאָר וואָנסן... קובושל...

אַ פּאָר פּעטע, שווערע, הילכיקע קושן האָבן אָפּגעקלונגען.

ערזשע האָט געוווּסט, אַז איצט דאַרף זי צעשפּרייטן דאָס מויל און אַ שמייכל טון צום קינד. אָבער איידער זי האָט דאָס באַוויזן צו טאָן, האָט זיך דאָס קינד אַ לאָז געטאָן צו איר און איר אַ זעץ גע־ייז מיט זיינע פייכטע, קלעפּיקע נעגעלעך איבערן פּנים.

די מאַדאַם האָט זיך צעטרייסלט פאַר געלעכטער, זי האָט אויש פאַרהויבן אַ שווערן, גראָבן פוס. און די גאָלדענע ציין האָט מען איצט אַרויסגעזען פון אַלע זייטן. זי האָט אַראָפּגעלאָזט דאָס ייִנגעלע אויף דער ערד, אָנשפּאַרנדיק זיך מיט די ראָזע הענט אָן די זייטן:

— ני, האָסט שוין געזען אַזאַ קינד... אַזאַנ'פּיצלס זאָל זיין אַזוי קלוג...

און ערזשע איז געוואָרן אַ „מיידל צום קינד“.

*

נאָכן האַלבן טאָג איז געקומען דער באַלעבאָס פון דער שטוב, דער „הער“. ער האָט געהאַט אַן אָנגעבלאָזן, בלייכלעך פּנים מיט בולטע, אַרויסגעזעצטע, גלאַנציקע אויגן ווי פון גלאָז. עדזשע האָט אים קוים געזען, אַזאַ דרך־ארץ האָט זי אַרומגעכאַפּט פאַר דעם „הער“.

מיטאָג האָט עדזשע געגעסן אין קיך. אין דעם טונקעלן טשאַד פון דער קיך האָט אַרומגעשאַרכט עפּעס אַן אַלטע יידענע, דער באַלע־באָסטעס אַ קרובה. פון דער יידענע האָט זיך געפילט רויך מיט אַלט געקעכטס. פון דעם ערשטן מיטאָג, וואָס די אַלטע האָט איר אַוועק־געשטעלט מיט אַ צו הויכן קלאַפּ פונם טעלער, האָט עדזשע געזען נאָר דאָס שטיק פרעמדע ברויט, וואָס איז געווען טונקל און שווער און עדזשע איז גיך זאַט געוואָרן.

שלאָפן האָט עדזשע געדאַרפט אין דער ערשטער שטוב, אויף אַן אויפגעשטעלט בעטל, נעבן דער טיר פונם שלאָף־צימער, וווּ עס זע־נען געשלאָפן דער הער, די מאַדאַם און דאָס קינד. דעם גאַנצן אָוונט האָט די מאַדאַם זי געלערנט ווי זיך צו באַגיין מיט דערווירט־שאַפט. עדזשע איז געזעסן מיט אַ נאָדל און געניייט. דערנאָך האָט זי געוואַשן דאָס קינד. צוויי מאָל האָט זי מיט אַ שמאַטע אויסגע־ווישט דאָס אָרט, וווּ דאָס קינד איז געשטאַנען. דערנאָך איז דאָס קינד געשלאָפן און זי איז לאַנג נעבן דעם געזעסן, ביז וואַנען אַ ווייַ־טאָקלעכע מידקייט האָט זיך אַריינגעגאָסן אין איר קאָפּ.

די מאַדאַם האָט זי יעדעס מאָל גערופן און עדזשע איז אויפגע־שפּרונגען מיט אַ צאַפּלדיק האַרץ. איצט האָט די מאַדאַם גערעדט צו איר גוטע רייד:

— אויב זי וויל זיין אַ מענטש, מוז זי פאָלגן... זי וועט זי אויס־לערנען פירן ס'ווירטשאַפט... און אַז זי וועט זיך אויסרייבן... וועט זי איר שפּעטער קושן די הענט... זי האָט איר אָנגעזאָגט, אַז טאָמער בייַנאַכט כאַפּט זיך אויף דאָס קינד... זאָל זי הערן... דאָס קינד איז אַ גאָלדן קינד... נאָר ס'איז נעבעך שוואַך... ס'איז געווען קראַנק... ווען נישט, וואָלט זי עדזשען נישט צוגענומען... ווייל אַ מענטש קאָסט... וואָלט זי כאָטש געווען אַ מענטש... איז זי דאָך, עדזשע, אַ מיידלטשיגע... אַ בהמה... מען מוז זי ערשט אַלץ

אויסלערנען... און עסן מוז מען איר געבן... און ס'איז אַ יקרות... עסן קאָסט... און אַז זי זאָל שאַנעווען מענטשן... אַז ס'קומען אַ מאָל אַריין אַ פּאָר מענטשן... כאַפּן אַ קערטל... דאַרף מען אויף זיין אַ ביסל שפּעטער... אַ פּרייטאָג־צו־נאַכטס...

דערנאָך האָט זיך די מאַדאַם דערמאָנט, אַז מ'דאַרף אויסוואַשן אַ ביסל וועש פֿאַר קובושן... איז, אויב זי קאָן נישט וואַשן, וועט זי זי אויסלערנען... זי וועט זיין פֿאַר איר אַזוי ווי אַ מאַמע...

עדזשע האָט מיט אַ מאָל פֿאַרלוירן אירע שווערע הענט. די אויערן האָבן ביי איר געברענט, דאָס קאָזאַצקע שמייכעלע, וואָס זי האָט מיטגעברענגט פֿון שטעטל, איז מיט אַ מאָל פֿאַרשוווּנדן, עס האָט זי אַ שפּאַר געטון ביים האַרץ, און אַ היים געוויין האָט אין איר אַ זעץ געטון און פֿאַרגאָסן אירע אויגן.

די מאַדאַם האָט זיך צעשריגן, די גאָלדענע ציין האָבן געבלענדט:

— זעטס נאָר דאָ... וואָס מ'האָט מיר געברענגט... זעטס נאָר די פּראָווינצער חיה... נישט גענוג מע רעדט דערמיט ווי מיט אַ ס'גלייכן... מע וויל עס מאַכן פֿאַר אַ שטיקל מענטש...

אָבער עדזשע האָט דאָס אַלץ נישט געהערט. זי איז איצט געשטאַנען ביים קאַלטן פֿענצטער. די פֿאַרהאַנגען האָבן מיט אַ פֿאַפּירענער שטייפֿקייט געשטאָכן אירע גליענדיקע באַקן, זי האָט אַרויסגעקוקט דורך די פֿאַרבלאָזענע שויבן אין דעם נעפּלדיקן, פֿייכטן אָוונט, איבער די פּרעמדע, אומעטיקע דעכער. זי האָט געקוקט ווייט אין היים. אפשר וועט זי דערזען די מאַמע דאָרט אין שטעטל. די מאַמע, וואָס האָט געוויינט איבער איר און זי אָפּגעשפּיגן פֿון שלעכטס... אַז די גרויסע שטאָט און די באַנען... און די שלעכטע מענטשן... און די שאַלקהאַפּטיקע מענער זאָלן זי נישט ברענגען צו קיין זינד און זי נישט אַראָפּפֿירן פֿונם וועג... אַז זי זאָל געדענקען די מאַמעס רייד... אַז זי זאָל נאָר פֿאָלגן עלטערע און גוטע מענטשן...

און דאָ איז קיינער נישטאָ. נאָר אַ פּרעמדע שטוב, מיט רויטע, קאַלטע פֿאָדלאָגעס און אַ „מאַדאַם".

— אוי, מאַמע, — האָט זי געהעשעט — מאַמע קרוין, ס'אי מיר אַזוי שלעכט...

זי האָט אַרומגעכאַפּט דעם קאָפּ און איינגעגראָבן אים אינם פֿאַר־טוך און מיט ציטעריקע אַקסלען אַריינגעוויינט אין דער פּרעמדער, השכותדיקער ווייט...

א יידישער הויף

אין א פירשטאַקיקן, געמויערטן קאַסטן ליגט דער אַלטער, יידישער הויף. דאָ וווינען אַלטע וואַרשעווער באַלעבאַטים און קיינער געדענקט נישט ווי לאַנג. כמעט אַלע זענען דאָ געבוירן געוואָרן, צום ערשטן דערזען דעם רעשיקן, יידישן גזשיבאָוו. איינער קאָן דעם צווייטנס שטוב און ביי שמחות אָדער לוויות קומט איינער צום אַנדערן. מען רעדט זיך איבער דורך די פענצטער, דורך טירן, דורך די באַלקאָנען — ווי איין גרויסע משפחה ארום א טיש.

אַלע הייזער פון דער גאַס געהערן צום אַלטן וואַרשעווער, חסידישן יחוס, און אַלע דירות זענען פאַרדונגען געוואָרן נאָך ביים „אַלטן" רבין. דער רבי אַליין איז אָפּט אהער פאַרפאָרן. אַלע איינוווינער פונם הויף האָבן זייערע געוועלבער אין דער געגנט פונם גזשיבאָוו. די געוועלבער זענען אַלטע, אויסגעריבענע, באַדעקט מיט שטויב פון די אַלטע, פוילישע צייטן. די סקלאַדעס זענען פאַרוקט אין די פאַרלאָזענע הויפן, וווּ עס ליגן נאָך שטיקער גרינע לאָנקעס פון דער „פּאָווסטאַניע". אין די „קאַנטורן" זיצט מען אין קאַפּעלעך, אין יאַרמלקעס, מיט לאַנגע בערד. עס גייט ארום דער ריח פון ציגאַרן, פון איידעלע יידישע בשמים און ספרים. מען האַנדלט מיט פּריצים, מען לייהט פון גבירישע קרענק, מען פאָרט קיין אויסלאַנד אין די בעדער און מען האַלט פון אמאָליקע, שוין לאַנג-געשטאָרבענע דאָקטוירים און פּראָפעסאָרן. די ווייבער זענען אויך פונם גזשיבאָווער יחוס, הויכע, דיקע, מיט טאָפּלטע גוידערס. זיי „שפּרעכן" קוראָרט-דייטש,

בלאָזן זיך, ברוגזן זיך, נעמען צונויף פּאָר קראַנקע אין די שפּיטאָלן און מאַכן חתונה אָרעמע יתומים.

דער גאַנצער הויף האָט מורא פאַר גנבים און פאַרבייגייענדיק ביינאַכט, פון שפּעטע מלווה־מלכות, טאַפּט איינער ביים צווייטנס געוועלב די אַלטע, שווערע שלעסער. מען היט אָפּ דאָס יידישע פאַרמעגן, איבער וועלכן עס וואַכן נאָך גייסטער פון די עלטער־זיידעס, פאַרפלאָכטענע מיט די שרעקיקע און פריידיקע מעשיות פון די אַלטע פּוילישע, פּריצישע הייף... מעשיות פון וועלדער און וועלף, פון משוגענע פּריצים, פון גוטע און שלעכטע, מעשיות פון ניסים און גליק, פון נישט־גוטע און למד־וואָווניקעס.

*

שבת נאָכן עסן איז שטיל אינם הויף. מען שלאָפט. פענצטער זענען פאַרהאַנגען און שפּילן מיט אַ וואַרעמען גלאַנץ פון רו און זיכערקייט.

עס וואַכן נאָר די עטלעכע קבצנים, וואָס וווינען אין די קעלער־שטובן אָדער אויף די פּאַציאַטעס. די קבצנים וואַכן און היטן דעם שלאָף פון די נגידים. די אָרעמע־לייט זיצן אויסגעזעצט אַרום דעם דאַרן, פאַרטרוקנטן גערטנדל אין מיטן הויף, צעפּאַטלטע ווייבער און יידן אין צעפליקטע כאַלאַטלעך אָדער זיידענע קאַפּאָטעס מיט צעפליקטע, הענגענדיקע צוויטן פון אַלטקייט.

די קבצנים זענען אויך פרומע יידן, טייל חסידים פונם אַלטן רבין. אַמאָל האָבן זיי געלעבט פון די רייכע שטובן אינם הויף. זייערע ווייבער האָבן געהאָלפן ביי די קיכן, בעת שמחות, אויסגעלאָזט גענדז אויף חנוכה, געשטעלט באָרשטש און גערעדלט מצות אויף פסח.

היינט איז נישט ווי אַמאָל... קיין גרויסע שמחות מאַכט מען נישט. און אין די קיכן זיצן שיקסעס פונם דאָרף, מיט בלויע אויגן און פלאַקסענע האָר. פון די קיך־פענצטער הערן זיך זייערע פעלד־לידער און אין די אָוונטן קומען צו זיי סטראַזשאַקעס פון די פייערלעשער און זעלנער מיט גלאַנציקע קנעפּ.

די קבצנים זיצן אינם הויף און דערציילן זיך מעשיות פון די אַמאָליקע צייטן, פון דעם הויף, פון רייכע חתונות, גרויסע לוויות,

פון „בריליאַנטענע קעפּ“, וואָס מ׳האָט געגעבן כלה־מתנות. וועגן דער חסידיש־גבירישער טאָכטער פונם ערשטן שטאָק, וואָס האָט זיך גע־וואָלט שמדן פאַר דער חתונה, ווייל זי האָט זיך געליבט אין אַ כראַביע... ווי דער אַלטער רבי איז געקומען צו פאָרן און זי איבער־גערעדט... ווי דער גאַנצער הויף האָט דעמאָלט געוויינט...

היינט זענען די שטובן טונקל און שטיל.

נאָכן נגידישן, שבתדיקן שלאָף עפענען זיך די גרויסע, גלאַנציקע פענצטער און באַלקאָנען. עס באַווייזן זיך די באַלעבאַטים אין די קאַליכעס, טערקישע שלאָפראָקן. מען גענעצט הויך און היימיש און מען רעדט זיך איבער דורך די פענצטער וועגן דעם געראָטענעם טשאָלנט אָדער וועגן „שטיבל“.

די ווייבער באַווייזן זיך אין די שלאָפראָקן, באַקלאָגן זיך אויף די דינסטן, וואָס זענען געוואָרן קאַליע, ווילן נישט פאָלגן... און מען דערמאָנט זיך די אַמאָליקע צייטן... די דינסטן, יתומות, וואָס זענען אָפּגעווען צו צוואַנציק יאָר, ווי מען האָט זיי געגעבן לייטישע מע־נער און נדן...

דער איינציקער גוי אינם הויף, דער אַלטער יוזעף, גייט אויך אַרום אויפן הויף, ער גייט צו צו די אָרעמע יידן, שפּאַרט זיך אָן אויפן בעזעם און הויבט זיך אָן באַקלאָגן אויף די היינטיקע צייטן.

אַמאָל... אַמאָל זענען אין דעם הויף אַראָפּגעקומען גרויסע רבנים, „סטאַרי ראַבין“... דער טויער איז געווען באַלאַגערט פון חסידים... מען איז געקומען מיט קוויטלעך... יוזעף איז געשטאַנען אויף דער וואַך און נישט אַריינגעלאָזט די חסידים... מען האָט אים געשטופּט געלט ער זאָל אַריינלאָזן, נאָר ער האָט נישט געוואָלט... „ראַבין ניע קאַזאַל“. אין מיטן הויף פלעגט מען אויסשטעלן טישן... און שמחת־תורה האָט מען געשיכורט און געטאַנצט אַ גאַנצע נאַכט... דער אַלטער יוזעף אַליין האָט אויך געקריגן אַ ברכה פונם סטאַרי ראַביז, אַנדערע צייטן... אַנדערע חסידים... — זאָגט דער אַלטער יוזעף, — אַ יעזו... יעזו...

*

די נייע צייטן האָבן זיך אַריינגעריסן אין דעם הויף און צום ערשטן אויפגעוועקט די חסידיש־נגידישע טעכטער. די קליינע מייד־

לעך זענען אויפגעוואַקסן מיט אַ מאָל און האָבן זיך באַוויזן אין זייערע קליידער. זיי דערמאָנען די אַמאָליקע שיינקייט פון זייערע מאַמעס און נאָר עפּעס אַ פרעמדער גלאַנץ און די געמאָלטע ליפּן זענען פון דער איצטיקער צייט.

עס קומען צו זיי יונגעלייט מיט פרעמדע, געגאָלטע פּנימער, פון פרעמדע גאַסן און פון אַ פרעמדער וועלט. די טאַטעס מיט די מאַמעס קוקן זיי נאָך מיט שרעק, ווהין זיי ווערן פאַרשווונדן אין דער ווייטער פרעמדקייט פון דער גרויסער שטאָט.

מ׳איז שוין לאַנג און שטיל באַשטאַנען אויף זייערע נייע גענג און שדכנים קומען אַריין גלאַט אַזוי, טרינקען אַ גלעזל טיי און רעדן שידוכים „מיט אַ ליבע“.

די ליבעס ווערן געפירט אויף פּויליש. מען לייענט גויאישע ביכלעך און מען טאַנצט ערגעץ אין די גלאַנציקע קאַפעען. די טעכטער גייען אַוועק ערגעץ, צו די ווינקענדיקע ליכטיקייטן פון דער גרויסער שטאָט. דאָס האַרץ פון דעם אַלטן, יידישן גזשיבאָוו קלאַפּט אומרואיק און איבער די שטובן גייט אַרום אַ קרעכץ. די טאַטעס זענען שטרענג. אָבער די מאַמעס גיבן נאָך... די ווייבער מאַכן שלום מיט דער נייער צייט, און קלאָגן אויף זייערע נאַרישע מיידלשע יאָרן... ווען זיי האָבן נישט „געוווסט פון קיין לעבן“...

*

און אין די שטילע, נגידישע שטובן ליגן ווי פאַרגעסענע די רייכע „וויפראַוועס“ פאַר די טעכטער. אונטער די סודותדיקע שלעסער פון די אייזערנע קאַסעס ליגן די נדנים און עס שימערן די אַלטע, יידישע דימענטן און באָבעשי־בראָשן. עס זיצן די בלייבע בחורים „פאַר גאָט און פאַר לייט“, די אמתע חתנים, זיי וואַרטן שטיל און געדולדיק אויף זייערע שיינע, כשרע, יידישע, נגידישע כלות...

דער חתן

דער חתן איז געווען שוין אַן עלטערער בחור, וואָס האָט לאַנג „געקליבן“. אַ צענדליק שדכנים האָבן זיך געפּאָרעט אַרום אים. די גאַנצע, חסידיש־נגידישע גזשיבאָור־געגנט, אַלע טעכטער פון די זאַטע, באַלעבאַטישע שטובן זענען שוין דורכגעגאַנגען דעם גלאַנציקן, נאַרישוואַטע־קרענקלעכן, פאַרנאַשטן בליק פון דעם שווערן, האַלב־פאַרזעסענעם חתן.

זיי האָבן געקאַנט זיין אַנגעבלאָזענע, ווייבלעכע קיילעכיקייט, די פּרויענהאַפטע, ווייסלעכע פעטקייט פון די באַקן און די הענט, זיינע גראָבע, רויטע, ווייבערישע ליפּן. און אין די אַלטע, גרויסע, וואַרשעווער, חסידיש־סוחרישע שטובן האָבן די ווייבער מיט צעפלאַמטע פּנימער זיך געסודעט ווען אים מיט אַ פרעך און פילדייטיק לאַכן.

חסידיש־סוחרישע ווייבער און אַלטע, פרומע גבאיטעס האָבן גערעדט „רייד“ וועגן אים און יעדעס מאָל האָט מען געהערט וועגן אַ נייעם שידוך, וואָס איז נישט געוואָרן.

יאָרן זענען געגאַנגען און זיין דיקע אַנגעבלאָזנקייט און זיין קלויבן כלות האָט דערעסן. מען האָט אָנגעהויבן אויסרעדן אויף אים און אָפּלאַכן. אין דער גרויסער, יחוסדיקער משפחה זענען פאָרגעקומען חתונות, גטן און לוויות. מ׳איז געוואָרן רייך און „געפאַלן“. געפּוצטע, וואַרשעווער באַלעבאַטים מיט פּריציש גלאַנץ אויף די ווייסע, איידעלע פינגער האָבן געזוכט שידוכים אונטערצושפּאַרן די געפאַלענע משפחות. האָט מען שוין דעמאָלט געקאַנט אין דער געגנט זען דעם חתן, אַן אָפּגעלאָזענעם מיט אַ מאָדנער געלקייט אויפן פּנים, מיט אַ נעבויגענעם גאַנג פון אַן עלטערן מאַן.

די משפּחה האָט דערפילט, אַז ס'איז די „העכסטע צייט" און דעמאָלט האָט מען אויף גיך, אין גיכן, אויסגעזוכט אַ כלה פון אַ פּראָווינץ־שטאָט. די שטאָט איז געלעגן אין די נייע געביטן איבער דער אַמאָליקער דייטשער גרענעץ.

מ'האָט צוויי מאָל אָראָפּגעשיקט דעם פעטער איטשע, דעם גע־פּוצטן „אַריסטאָקראַט", וואָס האָט געטראָגן אַ לאַנגע, געהאַקטע קאַפּאָטע, אַ קאַפּעלוש און אַ שטעקן מיט אַ ווייס, ביינערן הענטל. ער איז געווען צו גאָט און צו לייט. זיין שוואַרץ, גרוי־געפּוצט בערדל האָט געפאַלן די מחותנים. ער האָט אַראָפּגעבראַכט קיין ווארשע עפּעס אַ גרויסן פּאָרטרעט פון כלהס צד. דער פּאָרטרעט האָט געהאַט אַ צו־גרויסן, נישט־יידישן קאָפּ, אויף וועלכן עס איז, אויפן סאַמע שפּיץ, געלעגן אַ קליין קאַפּעלע. דער פּאָרטרעט האָט גערעדט דייטש.

דערנאָך האָט מען געבראַכט דאָס פרייליין אַליין. זי איז געקומען מיט אַ סך קיילעכיקע פודלעס פון היט. זי איז געווען הויך, דאַר און פרעמד, מיט אַ בלוילעך־שיטער פּנים און איידעלע, ציטעריקע ליפּן. זי האָט זיך מיט קיינעם נישט געקאָנט צונויפרעדן און צווישן די וויטערע קרובים פון דער משפּחה, צווישן די מומעס און פאַר־זעסענע קוזינקעס האָט מען שוין אָפּגעלאַכט פון איר.

אויך דער חתן, וואָס איז שוין געווען מיט איר אין טעאַטער און צו גאַסט אין די רייכערע הייזער פון דער משפּחה, האָט זיך קוים מיט איר צונויפגערעדט אויף אַ וואַרשעווער־סוחריש־דייטשישן לשון. די כלה האָט גערעדט אַ פיינעם, קלינגענדיקן דייטש. זי האָט אַלע מאָל עפּעס פאַרלוירן און זי האָט געבענקט נאָך איר הינטל „מימי", וואָס זי האָט איבערגעלאָזט אין דער היים. עס איז געווען ווילד און פרעמד, נאָר עפּעס אַ קיילעכיקע געלעכטער־צייפּער, וואָס איז געלאָפן פון מויל צו מויל, האָט אַלץ געמאַכט פאַרשטענדלעך און נאָרמאַל. און ווי מ'האָט נאָר באַשטימט דעם נאָענטן טאָג פון דער חתונה, האָבן זיך אַלע אָנגעהויבן גרייטן.

דער חתן האָט מיט אַ מאָל באַקומען אַ נייע, יונגטלעכע גלאַטקייט און די מיידלעך פון דער משפּחה האָבן זיך ווידער גענומען שעמען פאַר אים, צופיל געלאַכט פון זיינע נישט־קלוגע וויצן און ווידער גענומען רעדן און סודן זיך וועגן אים.

*

די אַלטע, צעפּאָרענע שטוב מיט די גרויסע, אַלטפרענקישע, צע־וואָרפענע ווינקלען און צימערן, מיטן אַלטן, צעפּרעסענעם מעבל און בלישטשענדיקע קרישטאַלן, געברענגטע פון אויסלענדישע בעדער, קראַנקע שפּיגלען, באַפלעקטע מיט שוואָמען אין צעפּאָרענע ראַמען, האָט ווידער אויפגעלעבט אין די טעג.

די מחותנתטע, דעם חתנס מוטער, האָט ווידער אויפגעפרישט די ציין. דאָס מאָל איז איר מויל אָנגעפילט געוואָרן מיט ווייסע, קאַלטע, טויטלעכע ציין. זיי האָבן זיך אַרויסגעריסן, ווי זיי וואָלטן געוואָלט אַרויסשפּרינגען פון איר איינגעפאַלענעם, דינעם מויל. דער פאָטער, דער אַלטער ר׳ שלמהלע, וואָס האָט שוין לאַנג נישט גערעדט „גע־שעפטלעך", האָט זיך דערמאָנט אַלטע, קלוגע, נגידישע ווערטער וועגן געלט און עס האָט אויסגעזען אין דער שטוב, ווי אַ כישוף־מאַכער וואָלט אַלץ אויפגעוועקט פון אַ דרימל.

אין דעם לעצטן צימער, וואָס דער חתן האָט פאַרנומען מיט זיינע צעוואָרפענע קליידער, מיט זיינע גרויסע העמדער און גרויסע שיך, קראַוואַטן און ספּינקעס, מיט וועלכע עס איז באַלייגט געווען דער טיש און די קליינע סאָפע, האָט אָנגעהויבן קומען די כלה אַלע טאָג. אין דער אַלטער, געוועזענער פרומער שטוב האָבן אַלע זיך געוואונדערט, וואָס די כלה ווייסט נישט, אַז אין חסידישן שטאַנד איז דאָס נישט אָנגענומען.

קיינער האָט שוין אָבער דערויף נישט געלייגט קיין אכט. די חתונה האָט זיך שוין געפילט אין אַלע ווינקלעך און מען האָט שוין געוואָלט, וואָס גיכער אַראָפּפּטרן דעם עול.

וויטע קרובים פון דער משפחה, פּראָסטע מענטשן, וואָס האָבן אַמאָל אין די גוטע צייטן באַדינט די שטוב, האָבן זיך אָפּגעזוכט. זיי זענען געקומען אַלטע, צעקנייטשטע און פאַרקריפּלטע ווי פון יענער וועלט. זיי האָבן געוווּנטשן און באַדינט און געוואָלט עפּעס האָבן דערפון.

אין דעם לעצטן טאָג פאַר דער חתונה, ווען אין שטוב איז גע־שטאַנען אַ רעש און מענטשן האָבן זיך געדרייט איבער אַלע צי־מערן, איז די כלה געקומען מיט עפּעס אַ פרעמדער דאַמע פון דעם

האָטעל, וווּ זיי זענען איינגעשטאַנען. די דאַמע האָט געהאַט אַ שיין, גלאַנציק פּנים מיט גרויסע, שוואַרצע אויגן. זי איז געגאַנגען אָנגעשפּאַרט אָן אַ דין שטעקעלע. די כּלה האָט זי פאָרגעשטעלט און זי אָנגערופן מיט עפּעס אַ פרעמדן, גויאישן נאָמען. אין דעם זעלבן טאָג זענען אָנגעקומען דער כּלהס עלטערן. די מוטער האָט זיך צוגעזעצט צו דער דאַמע און גערעדט מיט איר אויף דייטש. דער כּלהס פאָטער האָט זיך לאַנג געבאָדן, געשלונגען רעצעפּטן, געציילט טראָפּן, דערנאָך זיך באַוויזן אין אַ קליין קאַפּעלע און פאַרויכערט די גאַנצע שטוב מיט ציגאַרן.

עס איז שוין געווען נאָך האַלבן טאָג, מען האָט זיך שוין גענומען אָנטון, איז די כּלה ווידער אַריין צום חתן אין לעצטן צימער און אַלע האָבן לאַנג געוואַרט, ביז וואַנען זי וועט אַרויסגיין.

*

עס איז געוואָרן פאַרנאַכט און אינם צימער, וואָס איז געווען פאַרהאַנגען, איז מיט אַ מאָל געוואָרן טונקל.

די כּלה מיטן חתן זענען בײַדע געזעסן אויף דער סאָפע. זי האָט אַרויפגעלייגט אַ לאַנגע, שמאָלע האַנט מיט לאַנגע, דינע פינגער און צוגעטוליעט איר שמאָל, ביינערדיק פּנים צו זיין קיילעכיקן אַקסל און ווייסן, פעטן האַלדז. דער חתן האָט אַרויפגעלייגט זיין ווייכע, אויסגעצערטלטע האַנט אויף איר האַלדז און ער האָט מיט אַ מאָל דערפילט איר שיטערע הויט מיט די וואַרעמע, צאַפּלדיקע אָדערן. ער האָט דערפילט דעם ריח פון איר שוואַך בלוט און פאַרגעסנדיק די קיילעכיקע ציפערן פון דעם נדן, האָט ער זיך מיט אַ מאָל דערמאָנט אין די וואַרשעווער, חסידישע, נגידישע טעכטער, וואָס מען האָט אים געשדכנט. עס זענען אים איצט פאַרבייגעשוווּמען זייערע ווייסע, געצערטלטע לייבער. און פאַר אַלע צייטן איז אים צום ערשטן מאָל באַפאַלן אַן אומעט און אַ שרעק. ער איז געבליבן זיצן אינם טונקל מיט אַ פאַרטראַכטן בליק צו די אַרויסגערופענע בילדער. ער האָט גאָרנישט געפילט די וואָג פון דער כּלה, וואָס האָט זיך איינגעטוליעט אין זיין נאַקן. אים האָט אַרומגענומען אַ נאָגנדיקע פרעמדקייט. עס האָט זיך אים פלוצלונג געדאַכט, אַז ער ליגט שטערבלעך קראַנק און באַלד וועט מען אים פירן אין ערגעץ, אין

שרעקיקע ערטער. די טונקעלע שטוב איז אים געוואָרן שרעקלעך, ער האָט זיך אויפגעהויבן און איז אריין אינם צווייטן צימער. דאָ האָט די מוטער שוין אַן אָנגעטוענע געוואַרט אויף אים. די מאַמע איז צו אים צוגעגאַנגען. זי האָט געציטערט מיט אירע גייע ציין. זי האָט געפרווט אייליק אַרויפלייגן איר האַנט אויף זיין קאָפּ. זי האָט געהאַט אַ גלאַנץ פון טרערן אין די אויגן:

— נו, זון... — האָט זי געזאָגט מיט אַ פריידיקן צאַפּל — ס'איז שוין שפּעט...

דער חתן האָט ערשט איצט אין דער מאַמען דערזען די אַלע אוועקגעגאַנגענע, גוטע, היימישע טעג און יאָרן און ער האָט פּלוצלונג אַ שפּאַר געטון זיין גרויסן, שווערן קאָפּ אויף איר ווייכן, שוואַכן אַקסל, און האָט אַ רעווע געטון מיט אַן אומהיימלעכער שטים פון עפּעס אַ חיה. די מוטער האָט דערפילט זיין קוועל און פרום פאַרמאַכט די אויגן. דער חתן האָט זיך מיט אַ מאָל אַ ריס געטון און אַנטלאָפן.

ער האָט זיך געכאַפּט, אַז ער איז אויף דער גאַס. אַ שטראָם לופט איז אים צוגעקומען און ער האָט מיט אַ מאָדנער פרייד אָפּגעאָטעמט, ווי איינער, וואָס איז אַרויס פון אַ גרוב. ער האָט אויפגעשטעלט דעם קאָלנער און אַראָפּגערוקט דעם הוט. די אונטערטונקלקייט האָט באַדעקט דעם גזשיבאָוו און די אַרומיקע, ענגע, טונקעלע גאַסן, ווו אומעטום זענען אַרומגעגאַנגען יידן. אַן אַלטער, וואַרעמער ריח פון יידישן לעבענס־באַגער, פון רחבות האָט זיך אַ טראָג געטון אויף אים. זיין בלוט האָט אויפגעקאָכט. עפּעס האָט זיך צעזונגען אין אים. ער האָט זיך דערמאָנט אָן די קינדערישע טעג, די פאַרביקע יידישע יום־טובים, ער איז אַריין אין די געדיכטע, יידישע הייף, אַריינגעקוקט אין די פענצטער. אים האָט זיך געדאַכט, אַז ער געזעגנט זיך מיט אַלעם אויף אייביק.

דאָ, שטייענדיק נעבן אַ טונקעלער טיר, האָט ער זיך פּלוצלונג דערמאָנט אָן אַ מיידל, חנהלע, די טאָכטער פונם מילך־געוועלב־איינגנטימער, אָן דער חנהלע, צו וועלכער זיין האַרץ האָט גענאָגט און געצויגן דורך דער גאַנצער ווייס־הויטיקער, שוואַרץ־לאָקיקער יוגנט. ער האָט געחלומט וועגן איר אויף די ווייסע, פּוכיקע קישנס פון זיין נגידיש־חסידיש־סוחרישער היים. ווען ער וואָלט איצט גע־

קאָנט זען אירע גרויסע, בלישטשענדיקע אויגן, איר גלאַטיקע הויט, וואָלט ער שוין קיינמאָל מער פון איר נישט אוועק.

מיט שרעק און מאַטערניש איז ער געלאָפן איבער די היימישע גאַסן פון זיין יוגנט. ער האָט דאָ געזוכט עפּעס א לאַנג־פאַרלוירע־נעם חלום.

עס האָט זיך אים געדאַכט, אַז עס יאָגט אים אַ שרעקלעכער ווינט, וואָס וועט אים באַלד כאַפּן, אוועקטראָגן אין א פרעמדער, שרעקיקער וועלט. ער האָט דערזען די כלה ווי אין א וויטן נעפּל פון פרעמדע, אומהיימלעכע קאָלירן. ער האָט דערפילט אַ פּיין, ווי ער וואָלט זיך אָנגעגעסן מיט פרעמדע, נישט־יידישע מאכלים.

מיט אַ מאָל האָט ער אינם טונקל פון אַ לאַנגן הויף דערזען די בליצנדיקע ליכט פון אַ שול. יידן פון דער ענגער גאַס זענען אריינ־געלאָפן דאַווענען מעריב. ער איז אַריין אין דער טונקעלער שול.

אויף די פּייכטע, גרינע ווענט האָבן די ליכט געוואָרפן די שאָק־לענדיקע שאָטנס פון די יידן. אין אַ וויטן ווינקל האָט זיך געגאָסן עפּעס אַ טרויעריקער ניגון פון אַ קדיש. דער חתן האָט ווי אונטער־געשטעלט זיין האַרץ אונטער דעם פרעמדן קדיש. עס האָט אים אַרומגענומען אַ הייס רחמנות צו זיך אַליין און אָנשפּאַרנדיק דעם שווערן קאָפּ אָן אַ שטענדער, האָט ער זיך ביטער צעוויינט.

די מומע הדס

אין א טונקעלער דירה

אונטער דער אומעטיקער ליכט פון דער גרינער לאָמפּ מיט די שוואַרצע, שרעקיקע שאָטנס אַרום, צווישן דער לויערנדיקער טונקלקייט אין די ווינקלען פון דער שטוב זענען דורכגעגאַנגען די לאַנגע אָוונטן. איך האָב געמוזט ליגן מיט פאַרמאַכטע אויגן, ווייל מען האָט מיך געניויט צו גיין שלאָפן פון פריען אָוונט. בין איך געלעגן און מיין וואַכזאַמער זינען האָט אויפגעכאַפּט יעדן קלאַנג, וואָס איז געקומען פון די דערוואַקסענע אַרום דעם טיש, וואָס איז געשטאַנען אין דער ליכט פון דעם לאָמפּ, ווי אַן אָאַזיס אין אַ מדבר.

אַלץ, וואָס איז גערעדט געוואָרן אַרום דעם טיש, האָט מיר דערציילט פון דער גרויסער, סודותדיקער וועלט, וועלכע איך האָב געזען בלויז דורך דעם קליינעם פענצטער אין דעם גרויען, פאַרמויערטן הויף.

איך בין לאַנג נישט געשלאָפן און מיין מוח איז געווען אָנגעשפּיצט, מיין אויער האָט נישט דורכגעלאָזט דעם מינדסטן שאָרך און אין מיין קינדישן האַרץ האָט געצאַפּלט אַ גרויס, אומרואיק וואַרטן.

פאַר מיינע פאַרמאַכטע און דרימלענדיקע אויגן האָט זיך דורכגעוויקלט אַן אומאויפהערלעכע שפּיל פון געשעענישן.

איך האָב געמוזט פיל קרענקען אין יענע ווייטע, נעפּלדיקע טעג. ווייל איך האָב אָפּט געפילט דער מאַמעס ווייכע האַנט אויף מיין קאָפּ און איך געדענק גוט די באַרירונג פון די פרעמדע הענט פון די דאָקטוירים און פעלדשערס. איך געדענק די באַרירונג פון אַ פרעמד, באַוואַקסן פּנים פון דעם דאָקטאָר, די הילצערנע קלעפּ פונם העמערל, וואָס איז אַרומגעלאָפן איבער מיין נאַקעטער פּלייצע, מיין באַק איז געלעגן אָנגעשפּאַרט אָן די האַרטע קניען פונם דאָקטאָר און מיר האָט זיך געדאַכט, אַז די קניען מאַכן, אַז מיר זאָל ווייטון, ווייל צוגעריבירט האָט מען זיך שטענדיק נאָר דאָרט, וווּ עס האָט אַמיינסטן וויי געטון. די קעשענעס פון די דאָקטוירים זענען פול געווען פון מכשירים ווי צו טון און מיך האָט שטאַרק געוווּנדערט, וואָס די מאַמע רופט זיי.

איך געדענק דעם שלעכטן דאָקטאָר, וואָס האָט מיר צוגעלייגט זיין האַרטן, שטעכיקן קאָפּ. זיינע רויטע הענט האָבן געשמעקט מיט עפּעס אַ בייזער ריינקייט, וואָס האָט ווי געטון. ער האָט הויך געשריגן מיט שפּיציקע ווערטער. נאָך זיין אַוועקגיין פלעג איך לאַנג ליגן און קלערן. מיך האָט באַשלאָגן אַ מידקייט און ס'האָט זיך מיר געדאַכט, אַז אַלע זענען ערגעץ אַוועק און איך בין געבליבן אַליין אויף דער גאַנצער וועלט...

נאָר אין די אָוונטן, ווען הינטערן פענצטער האָט זיך אַוועק־געשטעלט אַ שרעקיקע טונקלקייט, האָט זיך אָנגערופן צו מיר די לעבעדיקע וועלט. די מאַמע האָט לאַנג צוגעגרייט די לאָמפּ. די הויכע, גרינע לאָמפּ אויף דעם הויכן פוס. די מאַמע האָט געפוצט דאָס בייכיקע גלעזל צום לאָמפּ. זי האָט עס געפוצט מיט אַ טיכל אָנגעטון אויף אַ שטעקעלע און דאָס גלעזל האָט געפישטשעט. דער־נאָך האָט זיך באַוויזן דאָס געלע רעדעלע פייער אין דער לאָמפּ. דער פלאַם האָט זיך אויפגעהויבן און אויף די ווענט האָבן זיך אָנגעהויבן רוקן קנוילנדיקע שאָטנס. ביסלעכווייז האָט זיך די ליכט צעשפּרייט אין אַ ראָד און די מאַמע האָט זיך אַוועקגעזעצט נייען.

די ווייסע העמדער זענען באַשלאָגן געוואָרן מיט אַ גרוי־רויט־לעכער שיין און איך האָב שוין געקאָנט יעדעס העמד, וואָס איז אַראָפּגעהאָנגען פון דער מאַמעס שויס. דאָס גרויסע העמד מיט די לעכלעך, איין העמד איז געווען מיט אַן אויסגענייטן גאָרס, מיט

בלויע און רויטע רעדעלעך, דאָס „מאַלאַראַסיסקע" העמד, וואָס מ'האָט עס געברענגט ערגעץ פון קיעוו.

איך האָב געקוקט אין דער ליכטיקער רייף פון דער לאָמפּ און אויף דער מאַמעס אַראָפּגעלאָזענע אויגן. אויף דער בלויער וואַנט, נעבן מיין בעטל, האָב איך שוין געקאָנט יעדן שוואַרצלעכן פלעק פונם דעסין. צוויי האַלבע רעדעלעך און אַ לאַנג פּאַסיקל מיט אַ פּינטעלע. דאָס פּינטעלע האָט אויסגעזען ווי אַ פליג און נעבן דעם אַ פּייכטער פלעק. די מאַמע האָט מיך געהייסן שלאָפן... דער ווינטער וועט אוועקגיין... ס'וועט קומען דער זומער... מען זאָל דערלעבן... דער טאַטע וועט פאַרדינען... גאָט וועט העלפן... דער טאַטע וועט ברענגען. זי האָט מיר נישט געזאָגט, אַז מיר זענען אָרעם. אָבער איך האָב עס געוווּסט. איך האָב געהערט, ווי זי האָט אַלע מאָל געזאָגט צום טאַטן: „מענטשן לעבן" און מיר האָט זיך אויסגעוויזן, אַז די אַלע מענטשן, וואָס „לעבן", לאָזן דעם טאַטן נישט ברענגען... און איך האָב איינגעדרימלט מיט אַ שווערן עול אויפן האַרץ.

די מאַמע האָט געזונגען דאָס ליד פונם „מערדער רוצח", וואָס איז געלעגן אינם „ווייסטן וואַלד"... אָבער איך האָב געהערט, ווי דער טאַטע איז געקומען און די פרייד האָט מיך אויפגעוועקט, מיין בליק האָט זיך באַלד אָנגעשלאָגן אָן דעם טאַטנס שטאַרקן אַקסל, זיין קאָפּ מיט די טונקעלע האָר האָט זיך אויסגעשניטן אין דער ליכט פון דער לאָמפּ. ביי דער זייט איז געזעסן דער מאַמעס ברודער, יאָסל. ער איז געווען הויך, מיט אַ בלייך, וואַרעם פּנים. ער איז געקומען פון דער מאַמעס שטאָט און האָט שוין לאַנג געוווינט ביי אונדז. פון דער מאַמעס שטאָט האָט ער געברענגט גרויסע, ווייסע, שמעקנדיקע, זיסע קיכלעך. עס איז אויך געקומען דעם טאַטנס חבר, דער גוטער שכנא, וואָס האָט שטענדיק אין זיינע קעשענעס עפּעס געהאַט פאַר מיר. זיין פּלייצע איז געווען אַ קיילעכדיקע און איין האַנט איז געווען אַ צו־לאַנגע. מיט דער צו־לאַנגער האַנט האָט ער מיך געגלעט און מיר אַריינגעוואָרפן אין בעט אַריין שפּילעכלעך. אַלץ פון אים האָט געשמעקט מיט פרישע האָלץ און געשימערט מיט נייעם, גלאַטיקן בלעך.

די שטוב איז איצט פול געוואָרן פון שאָטנס. אַלע זענען געווען — דער טאַטע, יאָסל און שכנא. מיין האַרץ האָט געצאַפּלט פון פרייד

און זיכערקייט. איך האָב צוגעהאַלטן די אויגן און געפּילט ווי דער טאַטע האָט מיט אַ מאָל אַרויפגעלייגט זיין האַנט אויף מיין שטערן. איך האָב אַריינגעאָטעמט דעם קעלטלעכן ריח פון דער גאַס, וואָס האָט זיך געפילט פון זיינע קליידער, און מיר האָט זיך געדאַכט, אַז איך האָב מיט האַרץ־קלאַפּן געהערט וועגן דער מומע הדס. וועגן דער מומע הדס, וועלכע איך האָב נאָר איין מאָל, ווי דורכן חלום, געזען. איך האָב געזען איר בלאָנדן, געלאָקטן קאָפּ, דאָס גרינע קלייד, פון וועלכן עס האָבן זיך אַרויסגעריסן אירע ווייסע, ווייכע הענט. מיר האָט זיך געדאַכט, אַז דאָס איז אַ גרויסע, שמייכלענדיקע ליאַלקע, וואָס מיין שוועסטער, שרהלע, האָט ערגעץ געזען און דער־ציילט וועגן איר. און מיר האָט זיך געדאַכט, אַז די ליכט אין דער לאָמפּ איז גרעסער און ליכטיקער געוואָרן.

איך האָב געהערט, אַז די מומע הדס איז ערגעץ געפאָרן, און אַלע מיינע חושים זענען איר נאָכגעפאָרן. זי איז געפאָרן צו עפּעס אַ חיים. דערנאָך האָט זי באַדאַרפט קומען, אויך צו דעם חיים.

ווען מען האָט גערעדט וועגן דער מומע הדס, האָט מען אויך גערעדט וועגן דעם חיים. חיים איז פאַר מיר אויסגעוואַקסן גרויס און טונקל. איך האָב מורא געהאַט פאַר דעם חיים.[1] עפּעס האָט דער חיים געטון מיט דער ליכטיקער מומע הדס. די מאַמע האָט זיך אָנגעכאַפּט פאַרן קאָפּ. דער טאַטע האָט עפּעס דערציילט און די מאַמע האָט געזאָגט: חיים האָט איר צעבראָכן דאָס לעבן... אַ תל געמאַכט פון איר...

איך האָב געזען די מומע הדס, ווי זי ליגט אַזוי ווי מיין צעבראָכן, בלעכן מענטשעלע, וואָס שכנא האָט מיר געבראַכט. דאָס מענטשעלע, פון וועלכן איך האָב געמאַכט אַ תל...

דער טאַטע האָט געזאָגט: אַזאַ טייערע הדס...

אַ ווייסט געוויין הויבט זיך אויף אין מיין האַרץ. איך האָב מיך אויסגעדרייט צו דער וואַנט און פון די שטעקעלעך און רעדעלעך האָט זיך צונויפגעשטעלט אַ גרויסער, שוואַרצער, שרעקלעכער חיים. ער רוקט זיך פּאַמעלעך אַרויף אויף דער ליכטיקער מומע הדס... איך האָב שטיל אויסגעצויגן מיין קליינע האַנט און אַ פּאַטש געטון אין דער וואַנט, איך האָב געוואָלט דערהרגענען דעם שרעקלעכן חיים...

*

— מיט הדסן איז שלעכט...

אין דער ליכטיקייט פונם טיש פאַלן שרעקלעכע, שוואַרצע ווערטער, ווי בייזע פליגן:

— אַזאַ גאָלדענע הדס...

— זאָלסט אָנקוקן די מומע הדס... וואָס פון איר איז געוואָרן...

דאָס געוויין האָט זיך דורכגעריסן דורך מיין האַלדז און אַ גליענדיקער שטראָם איז אַדורך דורך מיינע אויגן. דער שרעקלעכער חיים האָט זיך אַוועקגעשטעלט אַזוי גרויס, ווי די שוואַרצע נאַכט הינטערן פענצטער. און מיט אַ מאָל האָב איך געהערט, ווי דער טאַטע האָט עסנדיק געזאָגט:

— הדס האָט אים ליב... חיימען...

אַ ווילד, צעריסן געשריי האָט זיך אַרויסגעריסן פון מיר. איך האָב געציטערט. אַלע זענען געשטאַנען אַרום מיר, מ'האָט געטאַפּט מיין שטערן. די מאַמע האָט געזאָגט:

— דאָס קינד איז מיר שטאַרק קראַנק... עס גליט ווי פייער...

איך בין בישט געווען קראַנק. אַ הייסער, בריענדיקער ווייטיק פאַר דער מומע הדס האָט מיך געפּרעסן, פאַר איר שאַנד. און האַס צו דעם שרעקלעכן חיים...

ווידער איז געקומען דער שלעכטער דאָקטאָר. ער האָט געשריגן און זיין ראַציקער קאָפּ האָט זיך אָנגערירט אָן מיין לייב.

איך האָב געוואַרט אויפן אָוונט, ווען מען וועט רעדן וועגן דער מומע הדס. דער טאַטע האָט ווידער עסנדיק דערציילט, אַז די מומע הדס האָט שוין אַלץ אַוועקגעגעבן חיימען... אַז די מומע הדס האָט געוויינט... חיים האָט גענוצט דאָס געלט... דער מומע הדס'ס לעצטן גראָשן... איר שווערע פּראַצע... איר בלוט...

די מאַמע האָט געוויינט איבערן בלויען העמד.

אומגליקלעכע הדס...

*

מיר איז געווען היים. מיר האָט זיך געדאַכט, אַז אַ קליין, פּיצל

הינטעלע בילט... קריכט אויף מיין בעטל... א קליין הינטעלע, קוים וואָס מען זעט עס... באַלד וואַקסט דאָס הינטעלע גרעסער, גרויס און שרעקלעך גרויס... נאָך גרעסער... אזוי ווי די גאַנצע שטוב... איך שריי א גרויס, צעריסן געשריי... איך וויל מיך שוין נישט מער מאַכן שלאָפן. איך וויין, איך בין קראַנק, אָט וועל איך שטאַרבן אזוי ווי ברוכל... דאָס יינגעלע, וואָס איז געשטאָרבן ביי אונדזערע שכנים... ווי מען האָט אים אַרויסגעטראָגן אין אַ שוואַרץ קעסטעלע... די מאַמע דריקט מיך צו זיך... די אויגן זענען ביי איר גרויס און פול מיט שרעק:

— קינד מיינס... קינד מיינס...

די מאַמע שפּייט איבער מיין קאָפּ. זי וויל מיך אין גאַנצן אַריינ־נעמען אין זיך. מיינע אויגן זענען פאַרמאַכט און איך מורמל:

— מומע... הדס...

עס איז אַ רעש אַרום מיר. עפּעס אַ יום־טובדיקער רעש. מענטשן זענען דאָ אין שטוב. דער טאַטע אויך, כאָטש ס'איז נאָך טאָג. אַ פּאַסיקל שטאַרקע ליכט גייט אַריין דורכן פענצטער און שפּילט זיך צווישן די שטולן נעבן מיין בעט. עפּעס גייט מען טון. אויף מיין בעט ליגט אַ נייַ שפּילצייג פון רויטן האָלץ מיט אַ דרעטל. די מאַמע בויגט זיך אָן, אירע קילע האָר רירן אָן מיין פנים און זי זאָגט:

— צו דיר איז געקומען... די מומע הדס...

מיינע אויגן זענען פאַרמאַכט און מיינע קליינע פינגער קלאַ־מערן זיך אינם גלאַטיקן זייד. אַ וואַרעמער ריח פון לייב און אַ ווייטער ריח פון פאַרפומען... עפּעס פון אַ חתונה... וואָס כ'האָב אַמאָל געפילט...

אין מיינע הענט איז די מומע הדס... מיט פאַרמאַכטע אויגן זע איך זי, אַ פאַרוועלקטע, טרוקענע קעלטלעכקייט פון איר באַק רירט אָן מיינע, און מיר גייט דורך אַ גרויסער ציטער.

איך וויל זי נישט אַרויסלאָזן פון די הענט. איך בין געזונט. איך דריק זי מיט כוח, כאָטש איך שעם זיך:

— מומע הדס... — רייסט זיך אַרויס פון מיר.

און דאָ הער איך איר שטים. אַ ברייטע, ליכטיקע, בלאָנדע שטים:

— האָסט מיך ליב...

איך שמייכל פאַרטראַגן מיט פאַרמאַכטע אויגן.
און די מומע הדס זאָגט:
— חיים... חיים... קום צום קינד...
איך רייס אויף די אויגן. נעבן מיין בעט, אויף אַ בענקל, זיצט אַ פרעמדער מיט אַ שוואַרץ, רויט פּנים. פון הינטער זיינע וואָנסן קוקן אַרויס גרויסע ציין. ער ציט אויס צו מיר אַ קורצע, האָריקע האַנט...
— ניין, איך וויל נישט!...
איך כאַפּ אַרום דער מומע הדס'ס קאָפּ, דריק אים צו מיר און שריי:
— איך וויל נישט... איך וועל נישט לאָזן...
איך שפּרינג אויף פונם בעט. איך בין שטאַרק... די מאַמע מיטן טאַטן קאָנען מיך נישט צוריקלייגן...
איך וועל נישט לאָזן...

דער ערשטער קוש

אין די שויבן האָבן געפּויקט אייניציקע, שווערע טראָפּן רעגן, ווי די שויבן וואָלטן זיך באַדעקט מיט שוויים. דער נאָך־האַלבער האַרבסטטאָג האָט זיך גיך געטונקלט און אָנגעפילט די ווינקלען פון דער שטוב מיט אַ שרעקיקער פינצטערניש.
ס'איז געווען קאַלט, כאָטש פון דער טונקלקייט האָט אַרויסגע־פלאַטערט אַ רויטער פלאַם פונם געהייצטן אויוון און דאָס פייער האָט געזונגען מיט אַ דין און פּישטשענדיק געוויין. דער פעטער איז אַריינגעקומען און גיך אַ גלעט געטון די מזוזה. אויף זיין גרוי בערדל איז געלעגן אַן אומעטיקע פאַרשלאָסנקייט. דאָס איז געווען דער פעטער וועווע, דער פריילעכער פעטער, וואָס האָט שטענדיק געשטיפט מיט אונדז, געקיצלטביים בויך, אָדער געצויגן ביי אַן אויער. עס זענען אויך געקומען די צוויי מומעס, די מומע ריקל און די מומע חייקע. זיי זענען געווען אָנגעטון אין די לאַנגע, פּלו־

שענע רעטאָנדעס אָן ארבל, אזוי ווי צוויי גרויסע פייגל אָן פליגל. זיי האָבן זיך אריינגעטראָגן מיט אייליקע טריט גלייך אינם לעצטן צימער אריין און איבערגעלאָזן נאָך זיך דעם שאַרף, שניידנדיקן ריח פון נאַפטאַלין. די מומעס האָבן דאָס מאָל גאָרנישט מיטגע־בראַכט צום נאַשן און דער פעטער האָט אפילו דעם שטעקן מיטן ווייסן, ביינערנעם הענטל נישט אוועקגעשטעלט אין ווינקל ביי דער טיר, נאָר אדורכגעשאַרט זיך אייליק און טרוקן פארשווונדן אינם לעצטן צימער.

דאָרט זענען אויך געווען דער טאַטע און די מאַמע. די מאַמע האָט יעדעס מאָל אויפגעשפּאַרט די טיר און האָט ארויסגעשטעקט דעם קאָפּ. אויף איר פּנים איז געלעגן א סודותדיקע צעשראָקנקייט. זי האָט אונדז אַלץ געוויזן מיט די הענט, אַז מיר זאָלן זיין שטיל, גלייך עמעצער וואָלט געווען שטאַרק קראַנק.

מ'האָט נאָך אַלץ נישט אָנגעצונדן די לאָמפּ. די לאָמפּ איז געשטאַנען א פּרעמדע און א קאַלטע אויף דעם טישל מיטן דעם גרינעם טישטוך. ס'איז שוין גוט פינצטער געווען און דער אָוונט האָט אריינגעקוקט דורך די פאַרנעפּלטע פענצטער ווי א בייזער הונט. מיר האָבן זיך צונויפגענומען אין א טיפן ווינקל לעבן אויוון. דאָרט איז געשטאַנען די אַלטע קאַנאַפּע. אויף איר שוואַרצער, געפּלאַצטער צעראַטע האָט געשפּילט און געציטערט דער רויטער אָפּשיין פונם פייער אין אויוון. דאָ האָבן מיר זיך דערציילט אונדזערע קינדערישע מעשיות מיט א שטילער, שרעקיקער שעפּטשע־ריי. וועגן פינצטערע טרעפּ און קעלערס, וועגן פוסטע בוידעמער, וועגן אַלטע בעטלערס, פאַרשטעלטע, וועגן פאַרנאַרטע און געגנ־בעטע קינדער פון די וויגן...

דער אָוונט אין דער טונקעלער שטוב האָט אָנגעיאָגט שרעקן און א חשק זיך צו טוליען איינס צו דאָס אַנדערע. די קליינע שרהלע איז געווען עלטער פאַר אונדז אַלע און זי האָט געוווסט פיל זאַכן, וועגן וועלכע מיר האָבן נישט געוווסט. אירע גרויסע, שטילע אויגן זענען געווען צוגעקלעפּט צו דער פאַרמאַכטער טיר פונם לעצטן צימער. פון דאָרטן האָט זיך געטראָגן א שטיל און סודותדיק גע־רודער.

שרהלע האָט אויפגעהויבן איר פינגערל, אירע גרויסע אויגן

זענען שטיין געבליבן אין דעם טונקל, מיט אַ בליציקן גלאַנץ און מיט אַ צעריסן שטימעלע פון שרעק האָט זי געזאָגט:

— זי האָט זיך געשמדט...

זי האָט זיך אַליין דערשראָקן פאַר דעם וואָרט. די קינדער האָבן זיך אַ ריס געטון ווי צום אַנטלויפן:

— ש־ש־ש־אַ... די מומע הדס...

דער אומעטיק־ווילדער טאָג האָט זיך געצויגן לאַנג. די שטוב איז געווען אָפּגעלאָזן. די קיך איז געווען קאַלט, מ'האָט נישט גע־קאָכט. דעם טאַטן האָט מען שוין לאַנג נישט געזען און אַ גאַנצע נאַכט האָט מען געהערט קרעכצן פון די בעטן. די מאַמע האָט גע־האַט ווייכע, גלאַנציקע אויגן, ווי זי וואָלט געוויינט אָן טרערן, און נאָר דאָרט, אינם לעצטן צימער, וווּ מ'האָט די קינדער נישט אַריינ־געלאָזן, איז געווען פול מיט דער משפחה.

צום מיטאָג האָט די מאַמע געטיילט עפּעס קאַלט, געקויפטע פלייש מיט וווּרשט, וואָס האָט דערמאָנט אָן ערב־פּסח, ווען מען פאַר־ברענט דאָס חמץ. אָבער דאָס איז נישט געווען קיין יום־טוב. דאָס איז געווען עפּעס אַ שטיל דערשטיקט גערודער, וואָס האָט זיך אַרויסגעריסן פון די ווינקעלעך און נאָר די קליינע שרהלע האָט פון ערגעץ אַרויסגעכאַפּט אָט דעם משונהדיקן קלאַנג. זי איז יעדעס מאָל געקומען פון הינטער דער פאַרמאַכטער טיר פונם לעצטן צימער און מיט אַ צעשראָקן, אויפגעהויבן פינגערל ביי די ליפּן אַרויסגעשעפּטשעט:

— די מומע... הדס...

די מומע הדס, די שיינע מומע הדס... מיט די וואַרעמע, שמעקנ־דיקע הענט איז ערגעץ פאַרשוווּנדן. זי איז פאַרשוווּנדן צוזאַמען מיט די וואַרעמע זומער־טעג, און מער האָבן מיר זי נישט געזען. דער טאַטע מיט דער מאַמען האָבן געזאָגט, אַז זי איז אַוועקגעפאָרן, מען האָט דערביי געזאָגט נאָך עפּעס און געקרעכצט.

איך האָב נישט געפרעגט. איך האָב נאָר אין די טונקעלע שעהן פונם אָוונט, ווען מען האָט געהייסן שלאָפן, זי אַרויסגערופן פאַר זיך אויף דער טונקעלער, שאָטנדיקער, געלער וואַנט. און באַלד איז זי אַרויסגעקומען אין אַ קלאָרער, פריידיקער ליכט. עס האָט זיך אָנגעטראָגן דער פאַרשיכורנדיקער ריח פון אירע גלאַטיקע הענט.

איך האָב זי געזען שוועבן אויף אירע הויכע, מעכטיקע פיס, איך האָב זי געזען אין פאַרשידנפאַרביקער ליכט און געפילט דעם זיס־לעכן ריח פון אירע ווייכע, גאָלדיקע האָר. איך האָב מיך צוגעדעקט איבערן קאָפּ און מיט אַ פאַרהאַלטענעם אָטעם האָב איך זי דערזען, אַזוי ווי דאָס לעצטע מאָל, ווען זי איז געווען ביי אונדז אויף דער זומער־וווינונג.

דאָס איז געווען עפעס אַן אומענדלעך־לאַנגער, ליכטיקער טאָג. די מומע הדס האָט מיך געפירט פאַר דער האַנט. מיר זענען אַראָפּ צום וואַלד, ס'איז געווען היים און ליכטיק. אַ זילבערנער נעפּל האָט אַרומגעהילט די ווייט. און דאָ, לעבן וואַלד, ביי דעם קליינעם טייכל האָט זי זיך אַוועקגעזעצט.

פון הינטער דעם לייכטן, העלן קלייד האָבן מיט אַ מאָל אַ בלאַנק געטון איר מעכטיקע, נאַקעטע פיס. אַראָפּנעמענדיק די זאָקן, האָבן אירע לאַכנדיקע, גאָלדיקע אויגן געקוקט אויף מיר אין אַ זיסער פאַרטראַכטקייט...

— דו ביסט נאָך אַ קליין יינגעלע...

צום ערשטן מאָל איז אויף מיר געפאַלן עפעס אַ גרויסער, זיסער עול. איך האָב מיך פאַרשעמט, אָבער מיר איז גוט געווען.

זי האָט אויף מיר לאַנג געקוקט און פּלוצלונג זענען אירע פולע, מיט זון און זיסקייט שמעקנדיקע ליפּן אַרויפגעפאַלן אויף מיין פנים. איך האָב פאַרמאַכט די אויגן און געזען די מומע הדס נאָך ליכטיקער און גרעסער.

דער זילבערנער נעפּל איז געדיכטער געוואָרן. מיר האָט זיך געדאַכט, אַז פון ערגעץ טראָגט זיך אַ געזאַנג, און מיט אַ מאָל האָב איך דערזען די מומע הדס. זי איז געווען אַזוי גרויס, ווי פון דער ערד דאָ, לעבן טייכל, ביז צום הימל. זי איז געווען ביז שרעק גרויס און נאַקעט. איר לייב האָט ווי אַרויסגעקוואָלן פון דער ליכטיקייט. מיין האַרץ האָט שטאַרק געקלאַפּט. איך האָב געוואָלט אַנטלויפן און איך האָב קיין וועג נישט געזען. אַלץ אַרום איז פאַרשטעלט געווען מיט איר לייב.

מיר איז שוין איצט געווען שלעכט. איך בין געווען אין כעס און באַליידיקט פון דער מומע הדס. איך האָב מיך אַנידערגעוואָרפן און איינגעגראָבן דעם קאָפּ אין דעם קילן גראָז, אָבער אין דער

זאַפּטיקער טונקלקייט האָב איך ווידער דערזען די נאַקעטע מומע הדס. ווידער זענען אירע הענט און פּיס געווען מעכטיק גרויס און פון דער ווייסקייט האָט געשלאָגן אַ ראָזער פלאַם. עפּעס האָט גע־וואָרפן מיט מיר. איך האָב געוואָלט לויפן ווייט, נאָר מיט אַ מאָל האָט זיך אַ טראָג געטון אַ וואָיענדיקער רעש. איך האָב מיך אויפ־געכאַפּט ווי פון אַ דרימל און דערפילט אַ שטעכיקע קעלט. אַ פּלוצ־לימער שטורעם־רעגן האָט אַ קלאַפּ געטון. די מומע הדס איז שוין געווען האַלב־אָנגעטון און נאָר אירע באָרוועסע פּיס זענען געשפּרונ־גען איבער דעם נאַסן גראָז, דער ווינט האָט צעבלאָזן אירע האָר. איך בין געלאָפן נאָך איר און האָב געזען איר צעלאַכט פּנים און פליענדיק קלייד.

פון דעמאָלט אָן האָב איך מער די מומע הדס נישט געזען. און איצט, אין דעם שרעקיקן ווינקל, ווען שרהלע האָט געברענגט די פרעמדע, בייזע ווערטער, האָב איך ווידער דערזען די מומע הדס. יענער ווינט האָט ווידער אַ בלאָז געטון, אָבער מיט אַ שרעק און דראַונג. מיר האָט זיך איצט אויסגעוויזן, אַז די מומע הדס פליט אַרום ערגעץ אין אַ פרעמדער און שרעקיקער וועלט, בייזע רוחות טראָגן זי אַרום, עפּעס אַ ריח פון שפּיטאָלן, ווו כ׳האָב געזען די שטרענגע שוועסטערן אין שוואַרצן אָנגעטון, דאַכט זיך, טראָגן ער־געץ די מומע הדס. און דאָס וואָרט „שמד״ האָט זיך אוועקגעשטעלט ווי אַ גרויסע, שוואַרצע שרעק...

איך בין צוגעגאַנגען צו שרהלען און שטיל געפרעגט:

— שרהלע... ווי אַזוי שמדט מען זיך?...

שרהלע האָט אויפגעהויבן איר שוואַרצן, גלאַנציקן בליק אין דער הויך:

— מיט אַ צלם... מען נעמט אַ צלם...

זי האָט אָנגעהויבן דערציילן ווי אין אַ חלום:

— די מומע הדס האָט מען אוועקגעפירט... זי האָט געשווירן אַ שבועה... מ׳האָט געקלונגען אויפן צמענטאַזש.

און מיט אַ מאָל האָט זי זיך צעוויינט. זי האָט געהעשעט שווער און ספּאַזמאַטיש, ווי אַ פרוי. אויך מיך האָט ווי אַ שטופּ געטון אַ היים געוויין.

די מאַמע איז אַרייַנגעלאָפן פונם לעצטן צימער, זי האָט גע־כאַפּט שרהלען אויף דער שויס.

— וואָס איז, מיין קינד... מען דאַרף אָנצינדן די לאָמפּ...

איך האָב שוין מער נישט געקאָנט אויסהאַלטן און איינגראָבנדיק מיין קאָפּ אין דער מאַמעס שויס, האָב איך אויסגעשריגן:

— שרהלע... שרהלע זאָגט... אַז די מומע הדס... האָט זיך געשמדט...

די מאַמע האָט מיך אַ כאַפּ געטון פאַרן מויל, זי האָט מיך אַרייַנגעגראָבן אין איר שויס, איך זאָל נישט קאָנען מער רעדן.

— שאַ... וואָס זענען דאָס פאַר אַ רייד... ש־ש־ט־שאַ...

און די מאַמע האָט זיך אויך ביטער צעוויינט.

— קינדער... וואָס רעדט איר... באַלד וועט קומען די מומע הדס... זי וועט באַלד קומען... זי איז געווען נישט געזונט... זי איז געווען נישט הי... באַלד וועט זי קומען...

און מיט אַ מאָל איז געוואָרן אַ גערודער ביי דער טיר. די מאַמע האָט אונדז אַוועקגעוואָרפן און געלאָפן אַנטקעגן. עס האָט זיך באַוויזן דער קוזין פּסחל, וואָס איז נישט לאַנג צוריקגעקומען פון די זעלנער, פון דער צווייטער זייט די מאַמע, און אינמיטן, אונטער־געהאַלטן אונטער די הענט — די מומע הדס, אַ פאַרהלשטע, מיט אַ פאַרוואָרפענעם קאָפּ, מיט אונטערגעבראָכענע טריט האָט זי גע־שפּאַנט צום לעצטן צימער. אירע הענט זענען אומעכטיק נאָכגע־האָנגען און אירע אויגן זענען געווען האַלב־פאַרמאַכט.

ס'איז געווען שטיל. די טיר האָט זיך פאַרמאַכט. די מאַמע האָט אָנגעצונדן די לאָמפּ אויף אַ זייטיק טישל אַזוי ווי דעמאָלט, ווען די באָבע איז געשטאָרבן.

באַלד זענען ביידע מומעס אין די רעטאָנדעס אַרויסגעשפּרונגען פונם לעצטן צימער, ווי עמעצער וואָלט זיי אַרויסגעשטופּט. עס האָט זיך געדאַכט, אַז דער פעטער וועווע שרייט מיט אַ וויינענדיק קול אַזוי ווי יום־כיפּור אין שול.

לאַנג האָט געדויערט דער אָוונט. מיט דער פאַרוקטער לאָמפּ און די שוואַרצלעכע שאָטנס אויף די ווענט.

איך בין געלעגן אין בעט מיט אַ קלאַפּעדיק האַרץ. ווילדע חלומות האָבן זיך געפלאָכטן אין מיין דרימל. איך האָב געזען

שוואַרצע מענטשן און דעם שרעקיקן טויער פונם „צמענטאַזש“. מיט אַ מאָל האָב איך מיך אויפגעכאַפּט. איך האָב נישט געוווּסט צי ס'איז נאַכט אָדער — טאָג. איך האָב מיך אַריינגעגנבעט אינם לעצטן צימער. דאָ איז געווען אַלץ אָפּגערוקט פונם אָרט: דער טיש, בענקלעך. אויף דעם שוואַרצן, געשניצטן טישל איז געשטאַנען אַ זילבערנער לייכטער מיט אַ ווייס ליכט. אַ בלווילעכע, קאַלטע ליכט האָט זיך שוין אַריינגעריסן דורכן פענצטער און דאָ, הויך אויסגעבעט, איז טיף אינם בעטגעוואַנט געלעגן דער קאָפּ פון דער מומע הדס. אירע פאַרמאַכטע אויגן האָבן געצאַפּלט ווי אין אַ שטילן שלאָף. איין האַנט איז געווען אָפּגעדעקט און אַרויסגעהאַנגען פונם בעט־געוואַנט. די האַנט איז געווען מאָדנע ווייס.

איך האָב מיך צוגעבויגן מיט שרעק צו הערן איר אָטעם, און דערפילט איר ריח. זי האָט געשמעקט ווי אַלע מאָל מיט אַן איידעלן ריח פון בלומען, נאָר איצט, האָט זיך מיר געדאַכט, איז צו דעם ריח געווען עפּעס צוגעמישט. אירע ליפּן זענען געווען מאָדנע בלייך און האָבן זיך קוים באַוועגט, ווי זי וואָלט עפּעס געוואָלט. מיר איז געוואָרן שרעקלעך און אַ רחמנות האָט מיך אַרומגענומען. איך האָב מיך אויפגעהויבן אויף מיינע נאַקעטע שפּיץ־פינגער פון די פיס און פאַרלירנדיק זיך אין עפּעס אַ חלומדיקן קנויל, האָב איך צוגעלייגט מיין מויל צו אירע ליפּן.

דעמאָלט האָב איך דערפילט, ווי איר האַנט האָט אַרומגענומען מיין קאָפּ.

אירע ליפּן זענען דאָס מאָל געווען ביטער און אירם אַ טרער האָט אַ ברי געטון מיין הויט.

סטאַווקע-נעסל

דאָס געסל

דאָס סטאָוויקע־געסל איז געלעגן ביים ברעג שטאָט. ביי דער ענדע פון דער אַלטער, ענגער, יידישער דזשויקע־גאַס. דאָס געסל איז געלעגן ווי אַ גוואַלטרים ביי דעם קנופּ פון דער געדיכטער יידישער געגנט און האָט שוין געשמעקט מיט הינטער־שטאָט. די שטיינער פונם ברוק זענען געווען אויסגעריבענע מיט אויסגעריסענע שטיקער גריבער. די טראָטואַרן ביי די זייטן זענען געווען ווי אויפגעפרעסן פון דער צייט. און די צוויי רייען הייזער פוןביידע זייטן האָבן געהאט אַ גראָ־געלע קאָליר ווי אַלטע, קראַנקע ציין, וואָס האָבן ווי ארויסגעשטעקט פון די הילצערנע פּלויטן. דורך די לעכער אין די פּלויטן האָבן זיך ארויסגעזען שטיקער רויע ערד און בערגער מיסט, פאַרוואַקסענע מיט ווילד־גראָז. דאָ זענען ארומגעשפרונגען דאַרע, יידישע ציגן און געקלעטערט אויף די פּאַרטרוקנטע, קראַנקע ביימער, וואָס האָבן אויסגעזען ווי אַלטע, פאַרפלאָנטערטע שטריק.

אין די הייזער האָבן געוווינט כמעט בלויז יידן. גאַסן־הענדלער, בעלי־מלאכות, צומייסט פורמאַנעס, וואָס האָבן דאָ אין די הייפלעך געהאַט זייערע שטאַלן מיט פערד. עס זענען אויך געווען הייזער, וואָס זענען געווען באַוווינט פון אַלטע געסל־באַלעבאַטים, „ווילע יונגען", וואָס זענען באַקאַנט געווען אין דער געגנט ווי שלעגער און מעסערשטעכער.

דאָס סטאָוויקע־געסל האָט זיך געצויגן אַראָפּ ביז צו די אָקאָפּעס. אין דעם טייל געסל זענען די הייזער נאָך געווען הילצערנע, מיט

קליינע פענצטערלעך אַזוי ווי די טויבן־שלאַקן. דאָ האָבן געוווינט אויך קריסטן.

אין די אַלטע, פּוילישע הייפלעך, ווי די יידן האָבן זיי גערופן: „פון דער פּאָוסטאַניע״, האָט מען נאָך געפלוימט וואַסער פון איי־זערנע פּלומפּן. דאָ זענען נאָך געשטאַנען ביימער און גרינס, וואָס האָבן אַרומגערינגלט די גיפּסענע פיגורן פון דער הייליקער מוטער, איקאָנעס און צלמים. עס האָט זיך געפילט דער ריח פון קרייט, אין די פענצטערלעך זענען געשטאַנען בלומען־טעפּ און עס האָבן געבילט הינט.

ווען מען איז צוגעקומען צו דעם עק גאַס, האָט זיך מיט אַ מאָל געעפנט אַן אַנדער וועלט. דאָ, ביי די „אָקאָפּעס״ איז געלעגן אויסגע־גאָסן אַ שטרענגע רו. עס האָבן זיך מיט אַ מאָל באַוויזן די רויטע מויערן פון פאַבריקן מיט די הויכע, רויכערנדיקע קוימענס און פאַר־האַקטע, אייזערנע טויערן.

פון איין זייט האָט זיך געצויגן דער הויכער, געמויערטער פּאַרקאַן פון דעם קריסטלעכן, „פּאָוואָנזקער צמענטאַזש״, באַלד דערנעבן און אַ נאָענטער שכנות — דער יידישער, „גענשער״ בית־עולם.

אַרום האָט גערוישט און געטומלט די גרויסע, פּוילישע הויפּט־שטאָט וואַרשע. אָבער צו דעם סטאַווקע־געסל איז דאָס נישט דער־גאַנגען. די שטיינער פונם ברוק זענען אַלץ קרומער און אויסגעריי־בענער געוואָרן, די רינשטאָקן האָבן געריזלט מיט אַ געדיכטן קויט. די פּלויטן און די הייזער האָבן זיך געקרישלט און אַ דור נאָך אַ דור איז געקומען און פאַרשוווּנדן.

*

באַלד ביים אָנהויב פונם געסל איז געווען די „באַוואַריע״, ווו די יינגערע פורמאַנעס, שמייסער־יונגען און די „שטאַרקע״ פונם געסל זענען אָפּגעזעסן גאַנצע טעג, געגעסן געפעפערטע אַרבעס, פאַר־קילטע פּיס און געטרונקען ביר.

דאָ, אין דער „באַוואַריע״ ביים גראָבן מלך, וואָס איז אין די יונגע יאָרן אַליין געווען אַ „שטאַרקער״, זענען „פאַרגלייכט״ געוואָרן געשלעגן. דאָ האָט מען זיך איבערגעבעטן און ביי יעדן אויסגלייך זענען אויפגעגעסן געוואָרן אַ פּאָר געבראָטענע גענדז, וואָס די אַלטע

ברײַנדעלע האָט געבראַטן בײַ דעם „בעקער פֿון נומער 10“. די גענדז, וואָס די אַלטע ברײַנדעלע האָט געבראָטן, זענען געווען גע־רימט אין דער גאַנצער געגנט.

די ערשטע צוויי הײַזער זענען געווען די רײַכע. זיי זענען געווען אָפּגעקאַלכט און בײַנאַכט האָט געברענט אַ לאַמטערן. אין די הײַזער האָבן געוווינט די רײַכערע פֿורמאַנעס, וואָס האָבן געהאַט צו עטלעכע פּאָר פֿערד מיט געקאָוועטע וועגענער. בײַ אַ טייל אין די שטובן האָט שוין אַפֿילו געברענט גאַז און אין די אונטן האָבן זיך פֿון די הײַזער געהערט גראַמאָפֿאָנען, ווי חזנים האָבן זיך געציקלט און די קאַוועצ־קע האָט געפֿײַפֿט און געזונגען.

בײַ די טויערן פֿון די הײַזער און בײַ דער „באַוואַריע“ איז שטענ־דיק געווען פֿריילעך. די יונגען האָבן פֿריילעך געמאַכט פֿאַר די מיידן און אָפֿט זענען אויסגעבראָכן געשלעגן און די יונגען האָבן זיך גע־לאָזט מיט מעסערס.

די עלטערע האָבן געפֿירט אַ באַלעבאַטיש לעבן מיט ווײַבער און קינדער און נישט געהאַלטן פֿון די יונגען.

— אַזאַ יונג — האָט מען געזאָגט — זאָל אַרײַנקומען אין גוטע הענט... וואָלט ער געוואָרן אַ לייט. „גוטע הענט“ האָט געהייסן, ער זאָל ווערן אַ חתן פֿאַר אַ לייטישער מויד. די לייטישע מיידן פֿונם געסל האָבן צומיינסט „געהאַלטן טויערן“, דאָס הייסט, אַז אַ מויד האָט זיך אין אַ טויער געמאַכט אַ געוועלבל, זומער פֿון סאָדע־וואַסער און ווינטער פֿון געפֿרוירענע עפּלעך און נאַשוואַרג פֿאַר קינדער און אַזוי אַרום זיך פֿאַרדינט אויף אַ „וויפּראַווע“.

אַז דער יונג איז געוואָרן חתן, איז אונטערגעלאָפֿן דאָס איין און צוואַנציקסטע יאָר, האָט אים די כלה געמאַכט אַ פּעלצל מיט אַ פּאָר געפּאַסטע שטיוועלעך, און דער יונג איז אַוועק צו „פּאַניען“.

דאָס ערשטע יאָר אויף „סלוזשבע“ איז אים געווען ביטער. אָבער אויפֿן צווייטן יאָר איז ער געקומען אויף „אָטפּוסק“ אין אַ מונדיר מיט אַ „מענדאַל“. דערנאָך האָט מען געהערט, אַז ער האָט גע־שפּאָלטן דעם קאָפּ דעם ראָטנעם און אַוועקגעגאַנגען אין אַרעסטאַנט־סקע ראָטעס אויף אַ פּאָר יאָר. די מויד איז געשטאַנען אין טויער, געקריגן אַלץ רויטערע הענט און גרעבערע פּיס. געגאַנגען צום

זשאַנדצע ער זאָל איר שרייבן בריוו, און געוואַרט, ביז וואַנען דער חתן וועט אָפּזיצן דעם „סראָק".

*

שבת, באַלד אינדערפרי, זומער־לעב, ס'איז וואַרעם און ליכטיק, אין געסל איז נאָך שטיל. אין די אָפענע פענצטער ליגן אָנגעוואָרפן צעקנאַדערט בעטגעוואַנט, אין די קישנס ליגן צעשויבערטע קעפּ. מ'איז אַנטלאָפן פון די בעטן מיט די וואַנצן. מען שלאָפט אויף די פענצטער און באַלקאָנען, פון וואַנען מען רעדט זיך איבער וועגן די וואַנצן.

אַ שוואַרצע יידענע ווי אַ ציגיינערין מיט אַ ראָז שלאָף־קופּקעלע אויפן קאָפּ רעדט אַריבער צו אַ שכנטע מיט גרינע, נאַקעטע הענט:

— זי הערן, דאָבעלע... זאָלן מיר אַזוי ביידע לעבן, ווי כ'האָב ערש נעכטן אַ קוואָרט נאַפט אַריינגעלאָזט אין די בעטן... אויסגעשאָרעוועט יעדעס קריש...

— ביי מיר פאַלן זיי פונם סופיט... אַ ברעכעניש אינם ווערטס ביינער אריין, האָט צוגעזאָגט אויף פסח צו ווייסן...

אַ ייד אין גאַטקעס שרייט:

— לאה... גיב אַהער אַ שיסל וואַסער מיט אַ באַרשט... זיי זענען דאָ אויך דאָ...

אין די הייפלעך, אויף אויסגעשפּאַנטע וועגענער, אויף בריטשקעס און דראָזשקעס ליגן יונגען, אַלטע מיט בערד, מיידן, ווייבער און קינדער, אַנטלאָפענע פון די וואַנצן. מען שלאָפט. די זון דעקט זיי אויף אין אַלע ווינקעלעך. ווי אַ פאַרלאָזן מלחמה־פעלד, נאָך אַ ביי־נאַכטיקער שלאַכט. ביים קעלער פון דער בעקעריי זיצן צוויי בעקער־יונגען אין ווייסן. זיי היטן די טשאָלנטער, וואָס זיצן אין אויוון. זיי שפּאַרן זיך, ווער עס איז שטאַרקער אין געסל: „משה בויך" אָדער „מאָטל קיבעל".

פון דעם נישט־ווייטן אונטערן־שטאָט טראָגט זיך פלוצלונג אָן אַ לינד ווינטל און באַוועגט די שוואַרצלעכע, לאַנג־פאַרלאָזענע ראַמען פון די פענצטער און אינם שטילן, שנאָרכעדיקן הייפל דערהערט זיך אַ פלאַצנדיקער זעץ. די שלאָפנדיקע כאַפּן זיך אויף, האַלב־נאַ־קעטע אין זייערע געל־גראָלעכע וועש און דערזעען די ערדענע שיסל

מיט די שוואַרצלעכע, אָפּגעקאָכטע פיש, וואָס ליגט צעזעצט אויף דער ערד.

אינם פענצטער באַווייזט זיך אַ צעפּאַטלטע ייִדענע, אַ געלע מיט שפּיציקע, פאַרבראָכענע הענט און מיט אַ פאַרשלאָפן בייזקול שרייט זי:

— אַ בראָך האָט מאָך געטראָפן... כ'בין דאָך געבליבן אָן אַ ביצל פיש אויף שבת... זעטס נאָר מענטשן דעם גזר...

פון אונטן שרייט אַרויף אַ מויד:

— ברײַנדעלע, וויזוען זי נישט אַרום... מ'קאָן צונויפקלייבן...

די ווײַבער באַטראַכטן די פיש און איינע זאָגט:

— וואַ... ס'אַראַ מלכותדיקע פיש... ס'רייסט אַזש באַם האַרץ...

— איידער מ'קריגט אַריין דעם שבת אין שטוב אַריין... אַזאַ אומגליק...

די געלע ייִדענע באַווייזט זיך אויפן הויף מיט אַן אַנדער שיסל און אַלע העלפן צונויפקלויבן די פיש. אַ קליין ייִנגל שרייט פון דער ווייטן:

— ווײַבל, דאָ ליגט נאָך אַ שטיקל...

— ייִדן האָט רחמנות... כ'וועל דאָך נישט האָבן וואָס אויפצוגעבן... ס'פעלט דאָך דער ווײַנדל, אַזאַ לעכטיקער ווײַנדל...

און דאָס גאַנצע הייפל זוכט דעם פאַרשווונדענעם ווײַנדל פון די פיש...

די זון הויבט זיך אויף איבער די דעכער און עס ווערט וואַרעמער און ליכטיקער. צום ערשטן באַווייזט זיך פאַרן טויער אַ מויד מיט אַ טערקישער קאָלדרע אויף די פּלייצעס, מיט אויפגעשנאַרעוועטע שיך, פון וועלכע עס הענגען אַראָפּ די בענדלעך. זי שטעלט זיך אַוועק ביים טויער, קלאַפּט צו מיט אַ פיסל פאַר זיך און פאַרענטפערט זיך פאַר יעדן „פּאַציענט", וואָס זאָגט איר איידל: גוט־שבת.

— כ'בין אַזוי אַראָפּגעלאָפן... „קאָלאַ־דאָמו"... אפילו נישט פאַרקעמט...

די יונגעלייט גייען שוין פון דער „רעזורע", אָפּגעגאָלט אויף בלוי און ווײַס פאַרפּודערט אויף דער גאָמבע. מיט איין האַנט האַלט מען צו דעם אויפגעשטעלטן קאָלנער פונם רעקל, אין דער אַנדערער

האַנט האַלט מען אַ פאַרהעמדל מיט אַ קאָלנער איינגעפּאַקט אין געל פּאַפּיר, פון דער „פּראַלניע“.

פון אַ טויער לויפט אַרויס אַ ייד מיט אַ קלאַטשעוואַטער באָרד און אַ רויטער נאָז. ער הילכט מיט אַ פּאָר שווערע שטיוול און זיין וואָכעדיקע קאַפּאָטע איז אַרומגעבונדן מיט אַ גאַרטל:

— יידעלעך... דאַוונען... יידעלעך... — שרייט ער, לויפנדיק איבער די קרומע שטיינער פונם געסל.

דאָס איז „זיינוועלע פּיאַק“ דער שמש פון דעם שולעכל, וואָס איז צוריקגעקומען פון קאַטאָרגע פאַר מאַכן פאַלש געלט. פון זייט ער איז צוריקגעקומען, האָט מען אים געמאַכט פאַר אַ שמש אין דער סטאַווקער שול, ווו עס דאַוונען די עלטערע פורמאַנעס.

פון די באַלקאָנען שרייען אַראָפּ די באַלעבאַטים:

— זיינוועלע פּיאַק, ס׳אי נאָך פרי...

אינם געסל ווערט רעשיקער. עס הילכן ליידיקע וועגענער, אויף וועלכע עס זיצן געדונגענע גויים. די באַלעבאַטים פון די וועגענער גייען בנעימות מיט די טלית־זעקלעך אין שול אַריין. זיי שרייען פון דער זייט אַראָפּ צו די גויים:

— יאַנעק, „פּשאַ טוואָיאַ מאַטש“... טרייב נישט אַזוי... אָן די בייטש... שלאָג נישט די שקאַפּע...

קליינע שמייסער־יונגען מיט פינצטערע דאַשקעס שלעפּן אָן אויסגעצופּטע פערד אויפן „ווינע־פּלאַץ“ אַרויס. די אַלטע שרייען אַראָפּ פון די פענצטער:

— בענקאַטעס... שלעפּצן נישט...

מיידן מיט יונגען שטייען ביי די טויערן, באַקוקן זיך די נייע שיך, רעדן איידל:

— וואָס מאַכן זי, פּראַניעלע... ווען קומט אינס מאַן אַהיים פון די זעלנער...

— כ׳ווייס אַליין ניש... ס׳איז מאָ שוין נמאס צו וואַרטן...

אַ יונג מיט אַ רויט ווי אָפּגעקאָכט פּנים פרעגט ביי אַ מויד מיט אַ פייכטן, שוואַרצן, גלאַנציקן לאָק אויפן שטערן:

— ריקל... ווען גייט דיין חתן לויז...

די מויד ענטפערט מיט אַ באַס:

— אין צוויי חדשים אַרום „סקאָנטשעט“ זיך דער „וויראָק“...

האַלב נאַקעטע ווייבער און מיידן גייען אין טיי־הייזל אַריין מיט טשייניקעס נאָך טיי.

אין טיי־הייזל ביי קיילטשעס זיצן שוין יונגען מיט מיידן און לייענען דאָס ביכל פון טעאַטער. די שפּיל שטעלט פאָר אַ „מאַראַ־לישע“ געשיכטע פון אַ יתומה, אַ שטיפמוטער און אַ שלעכטן פאָטער.

די יונגען הערן, ווי דער שלעכטער פאָטער באַשטייט נישט אויפן שידוך און די שטיפמוטער טרייבט אַרויס די יתומה נאַקעט און באָרוועס אויפן פראָסט. די יונגען קומען אין כעס אַריין. די העלדזער גיסן זיך אָן מיט בלוט. און דעמאָלט ווען די שטיפמוטער שלאָגט די יתומה מיטן שאַר־אייזן, הויבן די יונגען אַזש אָן צו מרוקן:

— הער נאָר... זאָגסט מאַ אַזוי לעבן...

— וואַ, וואַ, זע נאָר דאָ... אַ רוח אין איר...

זיי ווילן אַליין שפּילן דאָס שטיק. טאַקע דאָ, אין טיי־הייזל, אינם לעצטן שטיבל.

הערשל טענצער האָט אַ באַסן־שטימע, וועט ער שפּילן דעם שלעכטן פאָטער, ער רעדט זייער גראָב און טיף־דייטש. נאָר ווען ער הויבט אָן רעדן די רייד פונם שלעכטן פאָטער, קומען אים די טרערן אין די אויגן און ער הויבט אָן צו וויינען.

דער בעסטער אַרטיסט איז שלמהלע „וואַטזשאַזש“, קיילטשעס חתן. ער שפּילט פאַר דעם באַליבטן. ער האָט שיטערע ציין און רעדט דין און איידל. ער שטעלט אַרויס אַ פיסל פאַר זיך, וואַרפט אַרויף אַ הענטל אויפן בויך, און זאָגט אויף „דייטש“:

— דאָ ברענט מיינע ליבע צו דיר... פייגעלע...

קיילטשע ווערט דערביי זייער צעטראָגן. שטופּט אַרויס אַ יידענע מיט אַ טשייניק, וואָס וויל פאַר אַ צווייער אַ פולן טשייניק הייס וואַסער, און זאָגט צו שלמהלע וואַטזשאַזש:

— שלמהלע... האָסט דיר שוין אָנגעריסן דעם האַלדז... טרינק אויס אַ גלעזל וואַסער מיט סאָק.

*

שפּעטער אויפן טאָג רויעט זיך דאָס געסל אונטער דער זון. מען גייט פון שול. עלטערע פורמאַנעס מיט רויטע קאַרקן און אונ־

טערגעשווירענע בערד מיט די טלית־זעקלעך אונטער די אָרעמס מאַכן זיך יידישלעך־צעבראָכן און שמעקן טאַבאַק.

מ'טוט זיך אָן שבתדיקע, בלויע כאַלאַטלעך און קליינע מיידן, מיט פּעטע, גלאַנציקע צעפּ פון נאַפט און נייע, געלע שיך, גייען מיט שמאַטעס נאָך די טשאָלנטעער צום בעקער.

אין די ברודיקע, פאַרלאָזענע הייפלעך טראָגן זיך פאַרשידענע ריחות פון נישט־פרישע פיש, פון קעז, פון פערד־מיסט און פון ציגן. באַזונדער שטאַרק זענען די ריחות פון איין ווינקל הויף — פון אַ קליין, גרוי מויערל, וואָס זעט אויס ווי אַ טויבן־שלאַק, און אַרום אַ באַרג מיסט. דער איינציקער גוי אין הייפל, דער סטרוזש, האָט זיך שוין פון לאַנג מיאש געווען פון ריייניקן דאָרט און האָט נאָר פון צייט צו צייט אויסגעשמירט מיט סמאָלע די פאָדערשטע וואַנט. דאָ, ביי די צעבראָכענע טרעפּלעך זענען שטענדיק געשטאַנען אַ צענד־ליק איינוווינער פונם הייפל, ווייבער, יידן און קינדער, אין דער ריי. און מען האָט גערעדט וועגן דעם, אַז ס'איז נישט שיין און ווער עס טוט דאָס.

אַ דאַרער, בייזער ייד, וואָס האָט געהאַנדלט מיט אַלטוואַרג, האָט געטענהט:

— די קליינע יאַטן... נאָר די קליינע יאַטן... פּאַק עך איינעם, דריי עך עם אַ פּוס אויס...

אַ יונג איז אַרויסגעגאַנגען מיט נייע שיך. ער האָט זיך געריבן די שיך אָן דער ערד און האָט געשאָלטן:

— אַ פּייער אין די קישקעס...

אַ יידענע באַקלאָגט זיך:

— האָט זיך דאָרט אַריינגעזעצט עפּעס אַ לאַטעק און וויל נישט אַרויסגיין... כ'שטיי שוין אפשר אַ שעה צייט...

זי לאָזט זיך צו דער טיר מיט אַ קלאַפּעריי:

— ני שוין...

פון אינעווייניק הערט זיך אַ מרוק.

די יידענע שטייט צו:

— ני, שוין גענוג... זיצט ווי אַ שררה...

— אוי — רופט זיך אָן אַ מויד — דאָס מוז זיין דער... פון

דריטן שטאָק... דער פילאָזאָף... זי ווייסן, ער ליינט דאָך דאָרט א בלאַטרצייטונג...
אַזוי רעדט מען זיך איבער. און אינווייניק זיצט מען אויף להכעיס.

*

האַלבער טאָג.
דאָס געסל שלאָפט נאָכן עסן. יונגען גייען אַריין צו די כלות און לייגן זיך צו שלאָפן. מען באַשטעלט זיך צו גיין אין „מאַראַנאָווער טעאַטער".
מיט א מאָל ווערט א רעש. גנבים מיט זייערע ווייבער זענען צוריקגעקומען פון געריכט. פון אַלע טויערן און פון די פענצטער פרעגט מען, אויף וויפיל מ'האָט געקריגן צו זיצן. צו דער צייט גייען שוין ווייבער און כלות אין פּאַוויאַק אָנטראָגן „וואַלוּוקעס".
אינמיטן דער גאַס ווערט א רעדל. מען היצט זיך און מען דערציילט וועגן דער „ספּראַווע".
קליינע יונגען, גנבים, נאָך נישט קיין געזעסענע, הערן זיך צו. און זייער געדאַנק בלאָנדזשעט אַרום איבער די פאַרקראַטעוועטע פענצטערלעך פונם פּאַוויאַק.

*

אין די זומערדיקע שפּעטע אָוונטן, ווען דאָס געסל איז שוין האַלב געשלאָפן, האָבן זיך די פּאָרלעך אַרויסגעלאָזט שפּאַצירן, „כאַפּן לופט" אַראָפּ מיט דער דזשיקע גאַס, צום קריסטלעכן „צמענטאַזש", הינטער די ביימער, וואָס ציען זיך שורותווייז ביז צו דער „פּאָוואָנזקער ראָגאַטקע".
מען איז געגאַנגען הין און צוריק, טייל האָבן זיך אויסגעזעצט אויף די שטאַכעטן, ביי די מצבה־קריצער אָדער אויף די שווערע שטיינער, וואָס שפּאַרן אונטער די טויערן. איז מען געזעסן און שטיל גערעדט, געזונגען לידער און זיך געליבט.
דאָרט אַהין זענען געגאַנגען די יונגע פּאָרלעך, וואָס האָבן „גערעדט" צו זיך נישט לאַנג. מען האָט גערעדט צווישן זיך שטיל ווי טויבן וואָלטן געוואָרקעט. פון א טונקעלן טויער האָט זיך געהערט א

ליבע־ליד, וואָס אַ מיידל האָט געזונגען גיך און ערנסט, אין איין אָטעם:

„אזוי ווי פּאַלמוס האָט דאָס דאהעיאַט —
האָט עס עם שטאַריק פּאַרדראָסן,
אַראָסגעניִמען האטאַ דעם רעוואָלוואָ
רעווירען האטאַ ראשאָסן...

דאָס „מאָראַלישע" ליד, ווי דער שיינער פּאַלמוס האָט דערשאָסן דבורהן, האָט זיך איבערגעגעבן פון איין פּאָרל צום אַנדערן. הערנדיק דאָס ליד, האָט מען זיך שטאַרק געטוליעט איינס צו דאָס אַנדערע. און מ'האָט זיך איבערגערעדט:

— וואָס מיינט עטץ... ס'גיבט נישט אַ מאָל...

— אָפּגעהיטן זאָל מען ווערן...

און מען האָט זיך שטילערהייט דערציילט שרעקלעכע געשיכטן פון ליבעס, וועגן דער „שיינער אַדעלע", וואָס דער חתן, דער קצב־יונג האָט זי געשחטן דאָ, נישט ווייט, אויפן פּלאַץ, ביים יידישן שפּיטאָל. וועגן כלות, וואָס זענען געשטאָרבן אין די חופּה־נעכט, און וועגן נקמהס פאַר „פאַלשע ליבעס".

פרימעטל די „פּריזירקע" האָט זיך געהאַלטן ביי איינס: אַז די „חברטאָרנס ברענגען צו אַלע אומגליקן". פרימעטל האָט געהאַט גאָלדענע צעפּ און בלויע אויגן ווי אַ ליאַלקע. זי האָט געפירט אַ ליבע שוין זעקס יאָר, פון דרייצן יאָר אָן. זי האָט געהאַט אַ חתן שילעם, וואָס האָט געהאַט צוויי פּאָר פערד מיט צוויי אייגענע וועגענער, דאָס יאָר איז ער אהיימגעקומען פון „פּאָניען" און אויף שבת־נחמו איז אָפּגערעדט די חתונה.

די קלוגע פרימעטל האָט שטענדיק געזאָגט, אַז „די ליבע איז אַ האַרץ־זאַך" און אַז דער עיקר איז, צו „מ'מיינט זעך". זי האָט גערעדט „פונקט אזוי ווי אין טעאַטער" און זי האָט צונויפגעפירט אַלע ברוגזן צווישן חתן־כלה.

*

דער ליטוואַק האָט זיך פּלוצלונג באַוויזן אין געסל. ער איז געווען דאַר, מיט אַ סך געדרייטע האָר און אַ לאַנגער, געלער נאָז.

דאָס געסל האָט קוים פאַרשטאַנען זיין ליטוויש לשון און ער האָט פון אָנהויב געהאַט אויסצושטיין צרות. מ׳האָט אים נישט גע־לאָזט רואיק פאַרבייגיין דורכן געסל און די קליינע יאַטן האָבן א גאַנצן טאָג אַריינגעשריגן צו אים דורכן פענצטער: „געבראַטענער ליטוואַק", אָדער „טשו־טשו".

דער ליטוואַק איז אָבער געווען א רואיקער און האָט זיך ליב גע־האַט אויסצוטענהן אויף זיין לשון:

— רעדט אייך וויפיל איר ווילט זשיך... אָבער מיט די הענט זאָלט איר ניט טסעפּענען...

די יונגען האָבן דערהערט „טסעפּענען", האָבן זיי אויפגעהויבן א געשריי און פייפעריי.

פון גרויס פריילעכקייט האָבן זיי אים אָנגעהויבן רייסן און פליקן פון אַלע זייטן.

איינער האָט אים אַראָפּגעכאַפּט דעם הארטן קאַפּעלוש און אים אַראָפּגעצויגן איבער די אויערן, דער ליטוואַק האָט אָבער רואיק און פּאַמעלעך גערעדט זיינס:

— איר זייט ווילדע מענטשן... דערפאַר פאַלט איר אויף מיר אָנעט... איר זשייט א סך... און איך בין זשיך איינער...

די יונגען האָבן זיך געהאַלטן פאַר די בייכער פאַר געלעכטער.

אָבער ווען עס האָט זיך אַרויסגעוויזן, אַז דער ליטוואַק איז א מעכאַניק פון זינגערס ניי־מאַשינען, האָבן די מיידן, וואָס האָבן גע־נייט, זיך גענומען אים באַשיצן:

— לאַטקעס... וואָס האָט עטץ צו נעם... און אַז ס׳איז א ליטוואַק איז עס נישט קאַ מענטש?...

ביסלעכווייז האָט זיך דאָס געסל צוגעוווינט צום ליטוואַק און ער איז געוואָרן אַן אייגענער מענטש. באַזונדערס נאָכדעם, ווען דער ליטוואַק האָט זיך א מאָל באַוויזן אין שול, און די געסל־לייט האָבן דערהערט, ווי ער זאָגט מיט א ניגון ביים דאַווענען, האָט מען מיט א מאָל געקריגן פאַר אים גרויס דרך־ארץ. און ווען עס האָט זיך אויך אַרויסגעוויזן, אַז ער קאָן רעדן רוסיש „ווי א וואַסער" און קאָן אפילו שרייבן פּראָשעניעס, האָט דאָס געסל אָנגעהויבן שטאָלצירן מיט אים.

די מיידן האָבן געטראָגן צום ליטוואַק זייערע ניי־מאַשינען צו פאַריכטן און האָבן געזאָגט, אַז „דאָס ליטוואַקל האָט גאָלדענע

הענט". זיי האָבן נישט פאַרשטאַנען זיין לשון. דער ליטוואַק האָט אָבער גיך געכאַפּט דאָס לשון פונם געסל און די מיידן האָבן אים אָנגעהויבן פאַרשטיין:

— אַנו, ווייזט אָקאָרסט אייער מאַסין... — פלעג ער זאָגן צו אַ מויד, ווען זי איז געקומען פאַריכטן די מאַשין, דערביי האָט ער איר אַ קוועטש געטון ביי אַ פוס, פאַר וועלכן זי האָט אים אַ רוק אָפּ געטון פון זיך, אַז ער האָט זיך שיעור נישט איבערגעקערט.

— שמייייען זי אָפּ... ליטוואַק... מיט די הענט זאָלן זי נישט רודערן...

— אַ ליטוואַק זאָל וויסן פון אַזעלכע זאַכן... — האָט זיך געוווּנדערט אַן אַנדערע.

— פאַרוואָס האָבן זי נישט חתונה... פאַניע ליטוואַק?... — האָבן די מיידן געפרעגט מיט גוטמוטיקן חוזק. זיי האָבן זיך אָוועקגעשטעלט מיט הענט ביי די באָקעס און געפרעגט:

— נו, ליטוואַק... וועלכע וואָלטן זי געוואָלט?...

דער ליטוואַק האָט אַ קוק געטון מיט זיינע שוואַרצע, הונגעריקע אויגן און געענטפערט:

— אַלע.

די מיידן האָבן קוויטשיק געלאַכט:

— דאָס ליטוואַק איז נישט קאַ נאַר... אַזאַ צלם־קאָפּ...

מיט אַ מאָל האָט דער ליטוואַק אָנגעהויבן „גיין" מיט דער „געלער שיינדל", וואָס האָט געאַרבעט אין פּאָלאַקעוויטשעס פאַבריק. שיינדל איז שוין געווען אַ מויד אין די יאָרן, אַ גרויסע, אַ געלע, מיט ברוינע, גלאַנציקע אויגן און אַ ברייטער נאָז. זי האָט געהאַט אַ מאַמע, אַ קליינע, געלע יידענע, וואָס האָט געקאָכט אַ „ביסל עסן" אין מאַרק אַרויס פאַר די הענדלערינס און גאַסמענטשן. זי האָט געוווינט אין אַ קעלער־שטוב און דאָרט האָט מען אויך געקאָנט ביליק אָפּעסן.

דער ליטוואַק האָט אַזוי לאַנג געזוכט, ווו ס'זאָל זיין „ביליק און זשעטיק", ביז וואַנען ער האָט פאַרבלאָנדזשעט אַראָפּ אין קעלער־שטוב צו דער געלער „דאָבעלע פון געקעכץ".

ער איז אַראָפּ אין קעלער אין אַ הייסן טאָג, ווען דאָבעלע האָט

געהאַלטן אין לאַדעווען די הייסע, פּאַרעדיקע סאַגאַנעס מיט לונג־און־לעבער, ווען דער גאַנצער קעלער האָט זיך אָנגעפּילט מיט אַ הייסער, קריכנדיקער פּאַרע.

דער ליטוואַק האָט זיך דערפילט ווי אין אַ גן־עדן, ווען אויף אים האָבן פון אַלע זייטן געגלאָצט די מוטנע, רויטע שמיקער פליש. דער קאָפּ האָט זיך אים פאַרדרייט.

— איי „איזש" דאָ גוט... — האָט דער ליטוואַק אַזש אַ קרעכץ געטון און מיט אַ מאָל האָט ער דערזען די געלע שיינדל. זי האָט אים אין דער געריכטער, פעטער פּאַרע אויסגעוויזן ווי אַ ליכטיקער מלאך אויפן הימל. מענטשן האָבן זיך אַריינגעלייגט און ס'איז געוואָרן אַ שידוך.

די אַלטע דאָבעלע, די מחותנתטע האָט געוויינט און געקלאָגט, אַז זי פאַרשטייט נישט, וואָס דער איידעם, דער ליטוואַק רעדט. און זי האָט זיך געטרייסט:

— מילא... אַז גאָט האָט געוואָלט, כ'זאָל האָבן אַן איידעם אַ ליטוואַק... איז אַזוי באַשערט... אָבער אַ ייד איז ער דאָך...

גאדל בעקער

קדיש

אין דעם קעלער פון דער בעקעריי איז געווען האלב־פינצטער. דער אויוון האט שטיל און סודותדיק געגליט. גאדל איז געזעסן, די דארע פיס אראפגעהאנגען פון דעם פיעקעליק, האט ער אויסגעקלאפט לידלעך אויף די ציין. אלע מאל, ווען די עלטערע געזעלן זענען געשטאנען די הענט פארלייגט נאכן פארוקן דאס געבעקס, האבן זיי געהייסן גאדלען שפילן אויף די ציין.

גאדל איז דעמאלט אלט געווען פופצן יאר.

מיט א מאל האבן זיך דערהערט טריט און אין קעלער איז אראפגעקומען אן אלטער ייד מיט א לאנגער, גראער בארד. ער איז צוגעקומען צו גאדלען, שטיל אים אנגענומען פאר אן אקסל, און אים אראפגעשלעפט פונם פיעקעליק:

— קום שייגעץ... קום, ס'טעך כאטש געזעגענען מיטן טאטן...

גאדל האט געשוויגן. ער האט ארויסגעוויזן זיינע ווייסע, געזונטע ציין. ער האט פארמרוזשעט אויפן ייד זיינע קליינע אייגעלעך און פארקרימט געשמייכלט.

גאדל האט עפעס פארשטאנען. ער האט געפילט, ווי דאס הארץ אין אים האט זיך ווי פארקורטשעט. ער האט געוווסט, אז ער דארף עפעס איבערקומען, עפעס פרעמדס, שווערס...

— קום, שייגעץ, וואָס שטייסטו... — האָט זיך דער ייד נעבייזערט. און גאָדלען האָט זיך אויסגעוויזן, אַז דעם ייד אַליין ווילט זיך אויך נישט גיין.

*

מיט שפּרינגענדיקע טריט האָט גאָדל נאָכגעשפּאַנט דעם יידן דורך אַ סך פרעמדע גאַסן. דער ייד האָט געקרעכצט און אים געאיילט, ביז וואַנען זיי זענען צוגעקומען צו אַ גרויס, גראָ הויז און גאָדל האָט מיט אַ מאָל דערקאַנט דאָס הויז פון שפּיטאָל, וווּ ער איז אַ מאָל געווען, ווען מען האָט דעם טאַטן אַהערגעפירט.

אין דעם גרויסן, ווי ליידיקן שפּיטאָל־צימער איז געווען האַלב ליכטיק פון אַ גרין גאַז־פלעמל. די קאַלטע, ליידיקע ריינקייט פון שפּיטאָל האָט זיך אויף גאָדלען שווער אַ לייג געטון. ער האָט טיף אַריינגעאָטעמט דעם זיסלעכן ריח, וואָס האָט געהאַט אַ וואַרעמקייט ווי פון וואַטע. גאָדל האָט זיך דערשראָקן. ער האָט פאַרשטאַנען, אַז אין איינער פון די ווייסע, ליידיקע סאַלעס וועט ער מוזן עפּעס טון, עפּעס אַן אומבאַקאַנטע זאַך. ער האָט געצופּט דעם ייד פאַרן אַרבל און געמורמלט:

— ני, שוין, ניכער... כ׳מוז גיין צום אויוון...

דאָ האָט דער ייד אַן אָפּגעריסענעם קוק געטון אויף אים, אַ שאָקל געטון מיט דער באָרד און אַרויסגערעדט:

— שייגעץ... קאָנסט כאָטש קדיש זאָגן...

גאָדלען האָט אַ מיש געטון פאַר די אויגן. און ער האָט דערזען דעם טאַטן. ער איז געלעגן אויף אַ פלאַך, נידעריק בעטל. זיין פּנים איז געווען קליין און געל, דורכגעפלאָכטן מיט בלויע, ווי פאַרברענטע אָדערן, די אָפּלען אונטערן שטערן אַרונטערגערוקט, זיין שוואַרצע, פאַרפּלאָנטערטע באָרד איז געווען האַרט און געלעגן שווער ווי האָלץ. צוויי יידן זענען געזעסן אויף שטולן און געשוויגן.

דער ייד האָט צוגעשטופּט גאָדלען צום טאַטנס בעט און די יידן האָבן זיך אויפגעהויבן פון די שטולן.

מיט אַ מאָל האָט זיך דער טאַטע אַ האַרטן ריר געטון. זיינע אָפּלען האָבן אַ שווים געטון, און ער האָט אַן אָטעם ווי אַרויסגעשפּינן די ווערטער:

— קום... דו... זון...

גאָדל האָט זיך אָנגעבויגן צום טאַטן. זיינע ווייסע, געזונטע ציין האָבן זיך אין אַ משונהדיקן שמייכל אַרויסגעשטעלט. ער האָט שטאַרק פאַרמרוזשעט די קליינע אויגן און ער האָט דערפילט, ווי איבער זיין פּנים האָט זיך איבערגעגליטשט עפּעס אַ האַרטע, ווייסע, קאַלטע, ווייכע זאַך. דאָס איז געווען אַ גלעט פונם שטאַרבנדיקן טאַטן. דער ערשטער און דער לעצטער גלעט. נאָכדעם האָט דער גוסס ווי אַרויסגעקרייט:

— ק־ד־י־ש...

דעמאָלט האָט זיך גאָדל אַראָפּגעלאָזט אויף דער ערד, נעבן בעט, און אָנעמענדיק אַ סך אָטעם, האָט ער אַ לאָז געטון איבער דעם שטילן, ביינאַכטיקן שפּיטאָל אַ ווילדן ריטש, וואָס האָט זיך איבערגעטראָגן איבער אַלע הויכע, ווילד־אומעטיקע קאָרידאָרן:

— טאַטע, טאַטע!...

אָבער באַלד האָט ער זיך איבערגעריסן און שטיל געבליבן. די יידן האָבן אים עפּעס געזאָגט עפּעס זייער וויכטיקס, וואָס ער האָט נישט פאַרשטאַנען. דעם אָוונט איז גאָדל געבליבן אָן אַ טאַטן.

*

גאָדל איז אַוועק צוריק צום אויוון. אין בעקעריי איז געווען רעשיק, די געזעלן האָבן פאַרקנעטן, געהייצט. נאָר גאָדלען האָט מען גאָרנישט געהייסן טון. ער איז צוגעגאַנגען צו יעדן באַזונדער און געזאָגט:

— ס'האָט מיך געטראָפן אַ מילעאָ... מיין פאָטער איז מיר געשטאָרבן...

די געזעלן האָבן געשוויגן, געקרימט זיך און זיך געקראַצט אין די פאַרמעלטע פאַטלעס האָר אונטער די פאַפּירענע מיצלעך.

ער האָט זיך געפּרוווט אַוועקלייגן אויפן פּיעקעליק. אָבער גאָדל האָט נישט געקאָנט ליגן, ער האָט אַלץ געפילט אויפן פּנים דעם טאַטנס גלעט און אינם קאָפּ האָבן זיך אים אַלץ געדרייט די ווערטער:

— ברוך אתה... ברוך אתה...

ער האָט אַלץ געוואָלט זאָגן די ווערטער פון קדיש.

מיט אַ מאָל איז ער פאַרשוווּנדן פון דער בעקעריי. עפּעס אַ בלינ־דער כוח האָט אים געפירט.

ער איז גיך אַדורכגעלאָפן דאָס געסל, ביז צו די „אָקאָפּעס“, און דערזען פאַר זיך דעם פּלויט פון דעם ייִדישן בית־עולם. דער פינצ־טערער, שרעקיקער בית־עולם מיט די שטילע, פינצטערע ביימער איז אים איצט געווען נאָנט און היימיש, כאָטש ער האָט געוווּסט, אַז דער טאַטע וועט ערשט מאָרגן אַהערקומען.

דערנאָך איז ער צוריק אַריין אין געסל. ער איז אַריינגעגאַנגען אין יעדן הייפל און אומעטום, וווּ יונגען מיט מיידן זענען געשטאַ־נען פאַר די טויערן, האָט ער אַרויסגעוואָרפן אַ וואָרט:

— מיין פאָטאָ איז מאָ געשטאָרבן...

פרעמדע ווייבער האָבן דאָס געהערט און געזאָגט:

— קום אַריין, גאָדל... סט'קריגן אַ ביסל עסן...

גאָדל האָט נישט געוואָלט עסן.

מיט אַ מאָל האָט ער פאַר זיך דערזען דאָס נידעריקע, צעבראָכענע טירל פונם הייפל, וווּ ער איז געבוירן געוואָרן. ער האָט דערזען דאָס קליינע פענצטערל אויפן בוידעם, וווּ זיי האָבן געוווינט און ס'איז אים אַריין אין דער נאָז, עפּעס אַ ריח פון געקעכץ, וואָס דער טאַטע פלעגט שטענדיק עסן, דאָ, ביי דעם קליינעם פענצטערל, עפּעס אַ ריח פון אַ גריץ, מיט קאַרטאָפל, מיט ציבעלע.

אָט דאָ פלעגט ער זיצן, ביים קליינעם פענצטערל אונטערן דאַך. מיט די ברייטע שטריק אַרום דעם בויך אַרומגעוויקלט, האָט ער גע־געסן פון דעם שוואַרצן טאָפּ מיט אַ בלעכענעם לעפל. גאָדל איז נאָך געווען אַ קליין יינגל און ס'האָט אים געדאַכט, אַז דאָס, וואָס דער טאַטע עסט, איז זייער געשמאַק.

ער האָט אַרויפגעקוקט צום פענצטערל, וואָס האָט איצט געבלינצט מיט אַ שוואַכן שיין פון אַ פרעמד לעמפּעלע און מיט אַ מאָל האָט אים עפּעס אַרויפגעפירט אויף די טרעפּ. ער איז אַרויף אויף די קרומע, שוואַרצלעכע טרעפּ ביז אויבן. ער האָט זיך פאַרהאַלטן הינ־טער דער טיר פון דער שטוב, וווּ ער איז געבוירן. ער האָט זיך קוים אָפּגעהאַלטן פון די טיר צו עפענען. און ער איז געשטאַנען און גע־הערט אין אַ מאָדנער פאַרטראַכטקייט. פון אינעווייניק האָט מען

גערעדט. עפּעס אַ ייִד האָט זיך געקריגט מיטן ווייב. דער ייִד האָט גערעדט גאָר פּאַמעלעך און האָט אַלע מאָל איבערגעחזרט:
— אַז אינטערגאַנג זאָל אויף דיר קומען...
די ייִדענע האָט געשריִען דין און שפּיציק:
— סיבערניק... קאַטאָרזשאַן...
און גאָדלען האָט זיך פּלוצלונג געדאַכט, אַז דאָ איז זיין היים און אַז דאָס רעדט זיין טאַטע מיט דער מאַמען.

*

ס'איז שוין געווען שפּעטע נאַכט. אַרום איז שוין געווען שטיל און גאָדל איז געוואָרן מיד.

ער האָט זיך געוואָלט אוועקזעצן אויף די טרעפּ, און ער האָט זיך דערמאָנט, אַז אויבן, העכער, אויפן בוידעם, נאָך די לעצטע טרעפּ איז דאָ אַ קיילעכיק לאָך אין מויער, פון וואַנען מען זעט דעם „ווינע־פּלאַץ" מיט דער בריק אויף דער ווייסל. ער האָט זיך דערמאָנט, ווי ער פלעגט דאָרט שטענדיק ליגן נאָכהעם, ווי דער טאַטע פלעגט אים שלאָגן מיט די שטריק. ער האָט אַ שפּאַן געטון אַרויף און אַרויסגעשטעקט דעם קאָפּ דורך דעם קיילעכיקן לאָך. ער האָט דערזען פינצטערע דעכער, אומעטיקע פענצטערלעך און אַ וויַיטן, טונקעלן פּלאַץ מיט פייערלעך.

ס'האָט אים אַרומגענומען אַ טרויער און אַ בענקשאַפט. ער האָט זיך אַראָפּגעלאָזט אויף אַ ציגל פון אַן אַלטן אויוון, וואָס איז דאָרט געלעגן, און איז אַפּגעזעסן ביז פאַרטאָג.

די „שוואַרצע לאה"

די „שוואַרצע לאה" האָט זיך אונטערגעשפּאַרט מיט די הענט אונטער די באָקעס. נעבן איר איז געשטאַנען גאָדל בעקער.

גאָדל האָט נאָר וואָס געהאַט אָפּגעשיט דעם קויש געבעקס אינעם „ברייטן געוועלב" אויף דער דזשיקע גאַס און האָט זיך געטראָפן מיט דער שוואַרצער לאהן, ווען זי איז געגאַנגען אין דער פאַבריק אַריין אַרבעטן. עס איז געווען באַלד אינדערפרי, אויפן ראָג פון גנסל.

ווייבער זענען געגאַנגען איינקויפן און לערן־יונגען האָבן געקויפט פאַר די געזעלן אָנבייסן, הייסע בייגל מיט געוועגזלטע הערינג.

גאָדל איז געשטאַנען אין די גאַטקעס מיט אַ פאַרמעלטן צעריסן העמד, פון וועלכן עס האָט זיך אַרויסגעזען זיין גרין, דאַר לייב. דעם קויש פון געבעקס האָט ער געטראָגן אָנגעטון אויפן קאָפּ. ער האָט זיך פאַרשעמט פאַר לאהן, ווייל זי האָט אים אַ זאָג געטון:

— אַ בראָך צי דאָ, וואָסאַרא הולך די גייסט... אברהמעלע בעקער וואָלט אויך אַזוי אַרויסגעגאַנגען אין גאַס אַריין?...

גאָדל האָט אַראָפּגעלאָזט דעם קויש, כדי צו פאַרשטעלן די גאַטקעס. און ער האָט זיך פאַרענטפערט פאַר לאהן:

— זאָלן מאָ אַזוי לעבן, ווי כ'בין אַ גאַנצע נאַכט געווען ביים אויוון... כ'בין אַרויסגעלאָפן אָפּוואַרפן ס'ביסל געבעקס...

און זעענדיק, אַז לאה גייט אַוועק, האָט ער שטיל צוגעגעבן:

— לאה... האָסט זאָך נישט מיט מיר וואָס צו שעמען... מ'זאָל עס דערלעבן שבת... געבעך אַ טוי אָן דאָס נייע גראַניטיער... איין מיר גייען זיך אַראָפּ אין יענע גאַסן...

— ני, גיי שוין, לאַטעק... — האָט זי אים געענטפערט און אַ שפּאַן געטון.

גאָדל האָט איר נאָכגעקוקט. ער האָט געזען אירע ברייטע, געזונטע פיס, ווי זי דרייט מיט די זייטן, און ער האָט אַ מורמל געטון:

— אַ סאָלדאַט... אַ רוח אין איר...

גאָדל איז אָפּגעגאַנגען אַ פּאָר טריט מיטן קויש אויפן קאָפּ. ער האָט געפייפט און געקלערט וועגן דער שוואַרצער לאהן. אין אָוונט וועט ער זי אַרויסרופן דורכן פענצטער פון דער קעלער־שטוב און ער וועט איר זאָגן:

— לאה, זאָלן מאָ אַזוי ביידע לעבן, לאָמיר אַראָפּגיין צו דער מאַמען... עמיר איר זאָגן... יאָך בין חתן און אָפּרעדן די תנאים...

אַזוי קלערנדיק, האָט ער דערווייל מיט די אַרויסשטאַרנדיקע שפּיצן פונם קויש אַראָפּגעריסן ביי אַ יידענע דאָס שייטל. די יידענע איז אים נאָכגעלאָפן מיט אַ יאָמערלעך געשריי:

— גאָדל פאַרעך, אַ קלאָג זאָל די מאַמע נאָך דיר האָבן... געב אַהער דאָס שייטל, די בעקער־טשיסקאָ...

גאָדל האָט נישט געוווסט, אַז אויף די שפּיצן פונם קויש הענגט

אַ שייטל. ער האָט מורא געהאַט, אַז לאה זאָל נישט דערהערן די געוואַלדן פון דער יידענע, האָט ער איר אַ וואָרף געטון דאָס שייטל און האָט זיך פאַרענטפערט:

— כ׳האָב נישט געזען...

— די אויגן זאָלן דאָ אַרויס... — האָט די יידענע געשאָלטן.

אָבער גאָדל האָט גאָרנישט געענטפערט. ער האָט זיך געוואָלט אויפירן אָרנטלעך, מען זאָל נישט האָבן אויף אים וואָס צו זאָגן, ווען ער וועט שבת גיין מיט לאהן אין נייעם „גראַניטיער". ער האָט געוואָלט איצט טון עפּעס אַ גוטע זאַך, איז ער צוגעלאָפן צו דער שוואַרצער לאהס ייִנגערער שוועסטער, וואָס איז געשטאַנען קעגנ־איבער ביים טויער, אַ קליינע, שוואַרצע מויד פון אַ יאָר דרייצן מיט אַ גראָבן צאָפּ און גראָבע פּיס.

— רייזל... — האָט ער געזאָגט — כ׳האָב געטראָפן לאהן... אויפן ראָג...

— אַזוי... — האָט די קליינע געזאָגט און איז רויט געוואָרן. גאָדלען איז פּלוצלונג וואַרעם געוואָרן אויפן האַרץ און ער האָט שטיל אַ זאָג געטון:

— וואָס מאַכט די מאַמעשי... כ׳וועל אפשר היינט אַראָפּקומען...

די קליינע האָט אַרויסגעשטעלט פאַר זיך איין גראָב פּיסל און איז נאָך רויטער געוואָרן.

— רייזל... גרייטן זי זיך צונ׳אַ תנאים... זי וועלן זיין מיין שוועגערין...

די קליינע האָט זיך אַזש אַ וואַקל געטון אין אַלע זייטן. זי האָט אַרויפגעלייגט די הענט אויף איר הויכן בוזעם און מיט לייכטנדיקע אויגן געזאָגט:

— אוי, גאָדלשי... זי הערן... זאָלן מאַ אַזוי אַלע לעבן... יאָך האָב עס געוויסט... ס׳האַרץ האָט מאַ אַזוי געטשאַסקעט... כ׳זאָג אין... דאָס, וואָס יאָך נעם מאַ אין זינען אַריין, מוז שטענדיק אַזוי זיין...

גאָדלען איז געוואָרן אַזוי גוט, אַז ער האָט נישט געוווסט וואָס צו טון.

— קומען זי, רייזל... עסן זי אַ שטיקל קעז־קוכן... — האָט ער זי ביי דער האַנט אָנגערירט.

די קליינע האָט אים אַזש אַ גלעט געטון ביים אַרבל.

— כ'האַלט ניש דאַביי... אַ שיינעם דאַנק...

אָבער גאָדל האָט זי נישט אָפּגעלאָזט, ביז וואַנען זי האָט ביי גיטל דער אַלמנה אין טיי־הייזל נישט אויפגעגעסן צוויי שטיקלעך קעז־קוכן.

— עסן זי... — האָט ער געזאָגט — זי זענען ניש קאַ פּרעמדע...

די קליינע האָט, אין גאַנצן אַ רויטע, געגעסן דעם ווייסן קעז־קוכן, איידל, מיט אַן אויפגעהויבן, קליין פינגערל.

די יונגען פון געסל, וואָס האָבן גאַנץ פרי געשפּילט אין „דאָמינאָ", האָבן אָפּגעלאַכט פון גאָדלען:

— גאָדל, ווו האָסטו געפּאַקט די משאַסטע אַזוי פרי?...

— לאָזט אָפּ... ס'איז מיין כלהס אַ שוועסטערל...

ווען גאָדל איז אַראָפּגעקומען צום אויוון, איז ער געווען שטיל און פאַרטראַכט.

ער וועט אַראָפּגיין צו לאהס מאַמען און וועט איר זאָגן, אַז ער איז לאהס חתן. וואָסי? שוין צייט צו ווערן אַ שטיקל מענטש... פון פאָניען איז ער פריי. אַ פּאַך אין דער האַנט האָט ער... לאה האָט אויך אפשר עפּעס אָוועקגעלייגט. אפשר וועט ער נעמען אַ ביסל זיס געבעקס און זיך מאַכן אַ לעקעך־געוועלבל... ביי זיין שוועסטער אויף דער אָסטראָווסקע גאַס האָט ער אַ קויבערל מיט אַ ביסל וועש... צוויי קאָלירטע העמדער מיט צוויי פאָרהעמדלעך, דאָס נייע גאַרניטור און אַ פּאָר „ציטרינאָווע" שיך.

ער האָט זיך אויסגעצויגן אויפן פּיעקעליק און געקלערט:

— לאה... אַ רוח אין איר... אַ סאָלדאַט... זי וואָלט געווען אַ בעקערין... פרייטאָג, אַ ביסל לעקעכער, קאָן מען פאַרצוקערן...

און ער זעט פאַר זיך אַ געוועלב מיט פולע פּאָליצעס לעקעכער... ווייבער און מיידן און יידן שטייען פול... קויפן לעקעכער... ער, גאָדל, שטייט ביים שופלאָד, נעמט געלט... לאה, אין אַ פאַרמעלטן שפּענצער, ווי אַ רייכע בעקערין, שניידט גיך די לעקעכער... וועגט. און גאָדל טוט זיך אַזוי אַ זאָג:

— ווייסט, לאהשי... ס'אי שוין שפּעט... לאָמאָ שוין פאַרמאַכן...

און ס'ווערט אַ רעש. אַלע, אַלע ווילן לעקעכער, און גאָדל וויל נישט פאַרקויפן:

— נישטאָ... ביי מיר איז אויך שבת... עך בין אויך אַ ייד... — שרייט גאָדל און ער כאַפּט זיך אויף.

ער קוקט אַרויס פונם קעלער אין הויף אַריין. ס'איז ליכטיק און לייִדיק אינם קליינעם, אומריינעם הייפל. אַ דינער ייד מיט אַ רויטער באָרד, אַזוי ווי מייערן־צימעס, שרייט:

— האַנדי, האַנדי...

אויף דער האַנט האַלט ער צוויי אַלטע וועסטלעך. דאָס קליינע היטעלע איז ביי אים פאַרוקט אויפן שפּיץ קאָפּ. ס'איז הייס און לייִדיק. מיט אומעטיקע אויגן קוקט ער אַרויף אין די פענצטער און שרייט:

— האַנדי... האַנדי...

די מיידן, וואָס זיצן ביי די פענצטער און נייען אויף די מאַשי־נען, לאַכן, קוויטשען און שרייען אַראָפּ:

— פעטאָ... מיעך וועטאָ קופּן...

דער ייד פאַרייסט די צימעס־באָרד, פאַרוקט דאָס היטעלע אויפן שפּיץ קאָפּ און ווינקט אַרויף:

— אַזאַ יאָר זאָך מאָ האָבן... ס'אַראַ שטיקל סחורה...

די מיידן קוויטשען און גאָדל טוט פלוצלונג אַ הירזש אַרויס מיט אַ געלעכטער:

— איי, אַ רוח אין זייער...

ער לאַכט, די ציין זענען ביי אים אַרויסגעשטעלט, דער צעשווי־בערטער קאָפּ איז געל פון דער זון. זיינע שמאָלע אייגעלעך פאַרגייען זיך, עס געפעלט אים:

— איי, אַ רוח אין זייער...

מײלעכל „קילקע״

דער קלײנער מײלעכל „קילקע״ איז אין געסל געװען פון די רײכע פורמאַנעס. פיר פּאָר פערד אין שפּאַן און פינף געקאָװעטע פּלאַטפאָרמעס האָט ער פאַרמאָגט זײַן אײגנס. ער האָט געפירט אַ „מענטשלעך לעבן״. זיך געחברט מיט זײַנס גלײַכן. אין דער ראַגאַװער באַװאַריע איז ער זיך צונױפגעקומען מיט אַזעלכע „מענטשלעך״ װי איטשע משומד, די ברידער פּאַמפּער און די „זיבן שװאַלבן״ פון פּראַגע.

געאַרבעט האָבן זײַנע פערד בײַ די נאַדװישלאַנער באַן־סקלאַדעס, פון װאַנען מ׳האָט געפירט סחורה פאַר די נאַלעװקעס און גענשע גאַס. דער נאַטשאַלניק פון די סקלאַדעס האָט „גענומען״ און איז געקומען צו מײלעכל קילקע עסן ײדישע פיש, װאָס חיהלע האָט געקאָכט װי אַ מזיק. דערפאַר האָבן בײַ מײלעכל קילקע כסדר „געפּלאַצט״ די קאַסטנס סחורה און בײַ מײלעכלען און בײַ חיהלען אין שטוב איז געװען אַ שפּײַכלער פון קאָלע גוטס...

מײלעכל האָט אַרומגעטראָגן אַ פול היטל מיט באַן־פּראַכטן אױף סחורה פאַר די גרעסטע פירמעס פון די נאַלעװקעס. די פּראַכטן אָבער, װאָס זענען געװען געשריבן אױף רוסיש, זענען געװען מײלעכלס גרעסטע שונאים, װעלכע ער האָט נישט געקאָנט בײַקומען. ער האָט פאַרוקט דאָס היטל און לאַנג־לאַנג אַרײַנגעקוקט אין די געממזרטע אותיות. זײַנע אױגן זענען דערבײַ געװאָרן קײלעכדיק און אַרױסגעזעצט, װי בײַ אַ פיש, דער שטערן איז געװאָרן רױט און די אָדערן האָבן שיעור נישט געפּלאַצט, אָבער ער האָט אַלץ נישט

געקאַנט איבערלייענען. ער האָט גענומען צו הילף די שמייסער־יונגע, פּורמאַנעס, און אַלע צוזאַמען האָבן זיך נישט געקאַנט קיין עצה געבן, ביז וואַנען ס'איז אונטערגעקומען אין געסל אַריין עפּעס אַ יונגערמאַנטשיק, בערקע, אַ ליטוואַק, אַ שוואַרצער, אַ קודלאַטער, מיט גרויסע, הונגעריקע אויגן.

ווען דער בערקע ליטוואַק מיט די שרעקלעך שוואַרצע אויגן און מיט דער לאַנגער, דאַרער נאָז האָט זיך באַוויזן אין געסל, איז מען געלאָפן קוקן אויף אים. די יונגען און די מיידן פון געסל האָבן זיך געהאַלטן פאַר די בייכער פאַר געלעכטער, ווען ער האָט גערעדט „ליטוויש", ווייל פון זינט יאָרן האָט שוין דאָס געסל קיין ליטוואַק נישט געזען, זייט דעם ליטוואַק וואָראָבייטשיק, דעם מעכאַניק פון זינגערס ניי־מאַשינען, וואָס האָט זיך מיט יאָרן צוריק באַזעצט אין געסל און חתונה געהאַט מיט דער אַלטער מויד, שיינדל די „געלע". יאָרן לאַנג פלעגן די יונגען אים נאָכלויפן, קלאַפּן איבערן האַרטן קאַפּעליוש און שרייען: „טשו־טשו", אָבער שיינדל האָט זיך איינגעשטעלט פאַר אים. הייַנט איז ער געוואָרן אַ „מענטש", און זינט ער האָט אָנגעהויבן האַנדלען מיט גניבות, איז ער געוואָרן אין געסל אָנגעזעענער און קיינער טשעפּעט אים נישט.

אָבער דער ליטוואַק, בערקע, מיט די דאַרע פיסלעך און די קודלאַטע האָר האָט גערעדט אויף עפּעס אַ מאָדנעם לשון. אין געסל האָט קיינער נישט געוווסט, פון וואַנען ער האָט זיך גענומען. און מיט אַ מאָל האָט מען זיך דערוווסט, אַז ער איז ביי מיילעכל קילקע אַ בוכהאַלטער. און דאָס געסל האָט אים אָנגעהויבן שאַנעווען.

ביים ראָג פונם געסל אין דער רעסטאָראַציע זענען געזעסן די רייכע פּורמאַנעס. מ'האָט געטרונקען זעקס און ניינציקער און מיילעכל קילקע האָט דערציילט פאַר זייַנע „פּשיאַטשעלעס", ווי אַזוי ס'איז געוועזן מיט דעם ליטוואַק בערקע.

נאָך עטלעכע ריינע זעקס און ניינציקער איז מיילעכל קילקע געוואָרן נאָך קלענער. זייַנע קליינע אייגעלעך זענען געוואָרן ווייס און ערגעץ אַנטלאָפן. די קורצע, קינדערישע הענטלעך זענען אַליין גע־גאַנגען, און זיין טונקעלע, הייזעריקע שטים האָט געהודזשעט מיט אַ יאָמער:

— כ'גיי מיר אַזוי הינטערן הילצערנעם בריקל ביי די סקלאַדעס...

ליגט זיך דאָס ליטוואַקל, קוים ס'זשיפּיעט... הייב עך עם אויף און כ'פרעג עם: וואָס איז דיר, ווער האָט דיר געטון?... טוט ער אַ מאַך און אַ זאָג אויף ליטוויש: „מיר איז סלעכט"... עך הערט... זאָלן מיר אַזוי אַלע לעבן... יאָך האָב שוין אַזאַ האַרץ... כאָטש אַ ליטוואַק, אָבער ס'איז דאָך אויך אַ מענטש... זאָג עך: קום. קאָן ער נישט גיין... האָב עך געהייסן די יונגען, זיי זאָלן עם אַרויפ־לאָדעווען אויפן וואָגן... דערווייל האָב יאָך געהאַט אַ ביסל שאָקאָ־לאַדע... פאַר מיין חיהלען... ווייל ס'האָט ביי מיר געפּלאַצט אַ קאַסטן... האָב עך עם אַריינגעשטופּט אין מויל אַריין, זע עך, אַז סע עסט... זאָג עך: ביסט הונגעריק?... זאָגט עס: יאָ... עך הערט... האָט מעך אָנגענומען פאַרן האַרץ... זאָג עך: קום, סט'ביי מיר ווערן אַ מענטש... סט'פאַרגעסן, אַז ביסט אַמאָל געווען אַ ליטוואַק...

— און כ'האָבן געהייסן עקספּעדירן צו מיר אַהיים.

— קענט עך דאָך מיין חיהלען, זאָל מיר לעבן און געזונט זיין. און גאָט זאָל מיר אַזוי העלפן, אַז כ'זאָל נאָך האָבן אַ קדיש... האָט זיך מיינע צו נ'עם אַ נעם געטון... און כ'קום אַהיים ביינאַכט, עך הערט, גוטע ברידער... זיצט מיר דאָס ליטוואַקל פאַרן טיש... אַזוי ווי אַ ליאַלקע... כ'האָב דאָך עם גאָרנישט דערקאָנט... אויסגעצוואָגן... אויסגעקעמט... אָנגעגעסן... אָנגעטון אין מיינס אַן אַבראַניע, איי אַ רוח אין דיין... עך זאָג ענק... זעטס נאָר דאָ... עך ווייסט דאָך שוין... אַזוי ווי מיין חיהלע קאָן...

— נו, — זאָג עך — ליטוואַק, וואָס הערט זיך?

— שמייכלט עס און ס'טוט מיר אַ זאָג אויף זיין לשון, זאָגט עס:

— רעב מיילעך... איר און אייער פרוי... עך הערט: אייער פרוי... זענען צדיקים... איר האָט מיר געספּאַסיעט דעם לעבן...

— עך הערט? אַזוי האָט ער אַ זאָג געטון, דאָס ליטוואַקל און ס'האָט געעפנט אַ פּיסק און ס'האָט גענומען געגנען, זאָלן מיר אַלע אַזוי לעבן... ווי אַ פּאָר טשיריבאַנסקע פערד וואָלטן זיך געגעבן אַ לאָז אַרויס אויף געהובלעוועטע ברעטער... טאַטע מיינער... אויף רישיש... מיט די אַלע ווערטער... און „טאַק" און „קאַק" און „קאָ־ניעטשנאָ"... אַזוי ווי דער נאַטשאַלניק פון דער באַן...

— די יונגען זענען אַראָפּגעקומען אויף וויעטשערע... האָבן זיי דערהערט, אַז ס'איז דאָ אַ ליטוואַק און האָבן זיך געוואָלט נעמען

צו נ׳עם... טשעפּען... האָב יאָך אַ געשריי געטון: לאָזצן אָפּ! דאָס איז מיינס אַ מענטש, יאָך האָבן געפונען און ער איז מיינס אַ מענטש...

— און כ׳האָב מיר אַ טראַכט געטון... דער פויגל איז פונקט פאַר מיר... ס׳איז גוט... פונקט פאַר מיר אַ מענטשל... און כ׳געב עם אַ לייג אַוועק אַ פּאָר פּראַכטלעך... און וואָס מיינט עץ... ער טוט זיי מיר אַ לייען איבער אַזוי ווי אַ וואַסער... כ׳דערלאַנג עם אַ פּאַפּיר מיט אַ פעדער — טוט ער מיר, גוטער ברודער, אַ פּאָר מיט דער פעדער, מיט אַ פּען... אויף רישיש... אַז דער זשאָנדצע אַליין מעג זיין אַ כפּרה... רעב מייל עך... זאָגט ער: אפשר דאַרפט איר אַ פּראָשעניע. עץ הערט, אַ פּראָשעניע קאָן עם אויך שרייבן... און טאָמער דאַרפט עץ אַ רעכענונג?...

— ס׳איז מיר געוואָרן ליכטיק פאַר די אויגן...

— אָווע־טאָווע, מ׳איז אָפּגעזעסן אַ גאַנצע נאַכט און ס׳ליטוואָקל האָט גערעדט... דאָס ליטוואָקל האָט געדברט... איי, אַ רוח אין זיין... מענטשן... אַז מ׳זאָגט אַ צלם־קאָפּ... איז דאָך נישטאָ וואָס צו רעדן... יאָך האָב געעפנט אַ פלעשל וויין, וואָס איז געלעגן פון אַ געפּלאַצטן קאַסטן... ס׳ליטוואָקל האָט אַראָפּגעלאָזט אַ גלעזל וויין, האָט זיך עם צעברענט און ס׳האָט אָנגעהויבן זאָגן פונם הייליקן חומש... פון אברהם אבינו... און ס׳האָט געגעבן אַ שטעל פאַר, ווי אַזוי גאָט האָט באַשאַפן די וועלט... ווי אַזוי ס׳איז געוואָרן דער מבול... עץ הערט, מענטשן... פייער און פלאַם... יאָך קוק אַזוי אויף דעם ליטוואָקל... גרוים איז עם ווי אַ מינוט און דער פּיסק גייט ווי אויף שרויפן... זאָג יאָך צו מיין פרוי:

— חיהלע... יאָך לאָז שוין דעם פויגל נישט אַרויס... ער וועט ביי מיר ווערן די צווייטע האַנט...

— דערנאָך האָט דאָס ליטוואָקל גענומען דערציילן, ווי אַזוי אונדזער משה רבינו האָט אַרויסגעפירט די יידעלעך פון מצרים... ווי אַזוי ער האָט געמאַכט קונצן מיט די שלאַנגען... או וואַ... עץ הערט...

מיילעכל קילקע האָט אַראָפּגעשלונגען נאָך אַ זעקס און ניינציקער. אַרום זענען געזעסן אין אַ ראָד די שווער־אָנגעפּעלצטע און באַשטיוולטע פורמאַנעס און גאַסן־מענטשן. מיילעכלס שטים איז גע־

וואָרן פּייכט און בליפּעדיק פון טרערן. ער האָט דערציילט פון דעם ליטוואַק און פון משה רבינו...

— עץ הערט... איז משה אַרײַנגעקומען צו פּרעהן, געגעבן אַ זבענק אין טיש אַרײַן און געגעבן אַ מאַך מיטן שטעקן... און שוין! פּרעה האָט זיך גענומען קראַצן...

אַ הייזעריק, הודזשענדיק געלעכטער האָט אַ טרייסל געטון מיט דער אַלטער, אויסגעריבענער רעסטאָראַציע. ס'האָט זייער געפעלן, וואָס פּרעה דער מלך פון מצרים קראַצט זיך. און מײלעכל האָט ווייטער דערציילט:

— האָט משה געפרעגט: „נו, דו לאָזסט אַרויס מיינע יידן?“... האָט פּרעה ווידער געזאָגט: ניין. „טאָ נאַ דיר!“... און ער טוט אַ מאַך מיטן שטעקן... עץ הערט, קינדער?... און ס'הויבן אויף פּרעהן אָן צו קריכן דזשאַבעס...

און ווען מײלעכל איז געקומען דערצו, ווי פּרעה האָט זיך גע־מאַכט פאַר אַ גאָט און ווי משהלע האָט עם געפּאַקט מיט די הויזן אין די הענט, איז געוואָרן פריילעך. מ'האָט זיך געהאַלטן פאַר די בייכער פון געלעכטער. און ס'איז געוואָרן אַ געשריי:

— איי, משה... מאַלאָדיעץ.

— משה... זיי נישט קאַ יאָלד...

— משהלע גנב... אַ רוח אין זיין...

מ'האָט געטרונקען פאַרן ליטוואַק און פאַר משה רבינו... מײ־לעכל קילקע האָט געשוווירן, אַז בערקע ליטוואַק איז ביי אים טייע־רער ווי אַן אייגן קינד, אַז ער וועט אים אָוועקגעבן אַלץ, וואָס ער פאַרמאָגט... אַבי דער ליטוואַק זאָל זאָגן נאָך אים קדיש... און נאָך זיין טאַטן זאָל ער זאָגן און נאָך חיהלען... זאָל ער זאָגן דעם הייליקן קדיש... ער האָט זיך שווער און ביטער צעוויינט:

— ווייל... ווייל אויף יענער וועלט, גוטער ברודער... קאָן מען נישט זיין קאַן קאָזאַק...

און אַלע שווערע, מיט בראָנפן און ביר אָנגעגאָסענע פּורמאַנעס האָבן מיט אַ מאָל באַקומען חשק, אַז מען זאָל נאָך זיי זאָגן קדיש... זיי וועלן אַלץ אָוועקגעבן דעם ליטוואַק... וואָס ער וועט נאָר וועלן... אַבי ער זאָל זאָגן די הייליקע יידישע ווערטער... קדיש... קדיש... קדיש...

דער טאַטע

נאָר אין אָוונט האָט די קעלער־שטוב אָנגעהויבן לעבן. אַ גאַנצן טאָג זענען דורכגעגאַנגען טויזנטער מענטשלעכע פֿיס פֿאַרביי די קליינע קעלער־פֿענצטערלעך, און האָט ווער אַריינגעקוקט אין די צוויי גרויע, פֿייכטע שטיבלעך, האָט ער נישט געקאָנט זיך פֿאָרשטעלן, אַז דאָ לעבן מענטשן. עס זענען געשטאַנען אַ הינקעדיקער טיש, צוגעדעקט מיט אַ שמאַטע, אַ פּאָר צעבראָכענע אײַזערנע בעטלעך און אַ קאָמאָדע, וואָס האָט אויסגעזען ווי אַ מתים־קאַסטן. דאָס אַלץ איז געווען אײַנגעהילט אין אַ טונקעלער פֿײַכטקייט און אומעט.

נאָר אין אָוונט, אונטער דער ליכט פֿון דעם קאָפּטשענדיקן לעמפּל, וואָס האָט ווי באַשמירט די גאַנצע מענטשלעכע נעסט מיט אַ שוואַרצלעך־רויטלעך ליכט, האָט מען מיט אַ מאָל דערזען, אַז דאָ פֿינטלען אַרום מענטשן.

די מענטשן זענען געווען צונויפֿגעקנעטן מיט גאַנצע סטייעס רויענדיקע שאָטנס אויף די ווענט, וואָס האָבן ווי נאָכגעשפּעט יעדער זייער באַוועגונג.

דאָ זענען געווען צוויי זין און דריי טעכטער. די מאַמע האָט געהאַנדלט אין גאַס און דעם טאַטן האָט מען גערופֿן נוחל. ער איז געווען קליין און דין, ווי אַ קינד, מיט אַ קליין, בלאָנד קעפּעלע און העלע שמייכלענדיקע אויגן.

דאָס ווײַב איז געווען אַ גרויסע, צעיוירענע ייִדענע, מיט אַ בלויִ פּנים, ווי אַ קיזל־שטיין, מיט אַ געפּלאַצטער, יאָמערלעכער באַס־

שטימע. זי האָט געהאַנדלט אין די הינטערגעסלעך מיט צונגעלעגענע פּרוכטן, מיט פאַרפוילטע עפּעלעך, פלוימען און באַרנעס. אַלץ, וואָס זי האָט געטראָגן מיט זיך, האָט געהאַט דעם זויערן ריח פון דעם קעלער. עס האָט זיך געדאַכט, אַז די אַלע פאַרלעגענע, פייכטע, אונטערגעפוילטע סחורות וואַקסן אַרויס פון אירע פייכטע שמאַטעס, אונטער אירע רויטע, פייכטע הענט.

די טעכטער האָבן געאַרבעט אין פּאָלאַקעוויטשעס טאַבאַק־פאַבריק און פון די צוויי זין איז איינער געוואָרן אַ „מענטש". ער איז געווען אַ מאַרקער אין אַ שענק. דער צווייטער האָט נישט גע־וואָלט זיין קיין לייט. ער איז געווען אַ גנב און איז געזעסן אין פּאַוויאַק.

די מיידלעך האָבן לאַנג געקלאָגט צוליב דעם ייִנגערן ברודער, פּיניע, וואָס איז געוואָרן אַ גנב. זיי האָבן זיך פאַרדעקט מיט גרויסע טיכער די קעפּ און אים געטראָגן וואַלוועקעס אין פּאַוויאַק אַריין. אויך אַלע דריי חתנים פון די מיידלעך האָבן זיך געשעמט. זיי זענען געווען אַרבעטער, און אין אָוונט, ווען יעדער פון זיי איז געזעסן אין דער שטוב, האָבן זיי געזונגען סאָציאַליסטישע לידער און געלעזן פּראָקלאַמאַציעס.

ווען די מאַמע איז אין אָוונט אַהיימגעקומען פונם מאַרק, האָט זיך שוין פונדערווייטנס אין געסל געלאָזט הערן איר מוראַדיקער באַס. זי איז געגאַנגען באַלאָדן מיט די ליידיקע, פייכטע קוישן, פון וועלכע עס האָט געקאַפּעט אַ געדיכטע קלעפּיקייט פון פוילנדיקן אויבסט. זי האָט געקרעכצט, געגענעצט און געשאָלטן, שפּאַנענדיק אויף אירע געשוואָלענע, פאַרבאַבלטע פיס אין צעריסענע, מענע־רישע שטיוול.

די מיידלעך האָבן זיך געשעמט מיט איר פאַר די חתנים. זיי האָבן זי גיך אַרויסגעוויקלט פון די שמאַטעס, איר דערלאַנגט דאָס ביסל עסן, וואָס זיי האָבן באַוויזן אָפּצוקאָכן, קומענדיק פון דער טאַבאַק־פאַבריק. מ'האָט זי באַלד געלייגט אין בעט אַריין און גע־וואַרט, אַז איר יאָמערדיקער באַס זאָל פאַרשווייגן ווערן.

איר גרויסער, צעשויבערטער קאָפּ מיטן האַרטן שייטל פון האָליע־קאָליר איז געלעגן אויף דעם טונקעלן, שוואַרצלעכן קישן. דעם קאָפּ האָט זי אָנגעשפּאַרט אויפן ראַנד פונם אייזערנעם בעטל און אַרויס־

עסנדיק פונם טאָפּ מיט דעם צינערנעם לעפל, האָט זי גערעדט מיט איר געשפּאָלטן, יללהדיק קול:

— אַז מען זאָל נישט האָבן אויף וועמען זיך צו פאַרלאָזן... אַזעלכע דריי אויסגעשריגענע מיידנטשיסקעס האָבן נאָר אין זינען די יונגען... און מע ליגט נאָר אויף די בעטן...

די חתנים זענען געזעסן אָנגעכמורעטע, מיט די שפּיציקע דאַש־קעס, אַריינגעלאָזן די הענט טיף אין די הויזן־קעשענעס און געוואַרט, אַז די מאַמע זאָל שוין אַנטשלאָפן ווערן. איר געשפּאָלטן, יום־כּיפּורדיק קול, וואָס איז געווען אָנגעזאַפּט מיט גאַס און מיט קללות, האָט זיך אַרומגעשליידערט איבער דעם טונקעלן, פּייכטן קעלער און אָנגעוואָרפן אַ שרעקיקייט פון אומגליק.

פון פאַרנאַכט אָן, ווי די מאַמע האָט נאָר אַריינגעשטעלט אירע געשוואָלענע, פאַרבאָבלטע פּיס מיט די צוויי לײדיקע, נאַסע קוישן, האָט זיך די שטוב אָנגעפילט מיט אומרו. באַלד האָט זיך באַוויזן דעם יינגערן זונס כּלה, קאַראָלע.

דאָס איז געווען אַ גרויסע, רויטע מויד מיט אַ קאָפּ שוואַרצע, פּייכטע, אויסגעקאַרבטע „ניאָפּן", וואָס זענען געלעגן אויף איר ניזע־ריקן, רויטן שטערן אַזוי ווי אויסגעשניטענע רעדלעך. אירע רויטע, אָנגעמאָלטע ליפּן האָבן זיך געהויבן, ווען זי האָט מיט אירע ווייסע, לײדיקע ציין געקנאַקט די באַניעקערן. זי איז געקומען רעדן וועגן איר חתן, וואָס איז געזעסן אין פּאַוויאַק. די מיידלעך האָבן מיט איר נישט געוואָלט רעדן, אָבער קאַראָלע האָט זיך נישט געמאַכט דערפון. זי האָט זיך געהאַלטן פאַר אַ שווענערין און האָט גערעדט צו זיי אויף דעם גנבישן לשון:

— פּיניע האָט מיר אַרויסגעשיקט אַ גריסקע מיט אַ מאַרעווי־כאָר, וואָס איז געגאַנגען לויז...

אַלע דריי שוועסטערן מאַכן אַ געוואַלד:

— מאַמע... זאָל זי אַרויסגיין פינדאַנען מיט דעם לשון... טראָג דיך אָפּ פינדאַנען מיט די גנבישע ווערטער... דאָ ווינען אָרנטלעכע אַרבעטאָרינס...

קאַראָלע האָט געקוקט אויף זיי מיט אירע גרויסע, שפּיגלדיקע אויגן און האָט מיט אַ מאָל אַרויסגעלאָזט אַ ריטש:

— זעטס נאָר די יאָלדישע וויטשטאָקן... עך פּאָס ענק נישט

פאַר קיין שווערין... אַרום פענצטער האָט זיך צוזאַמענגעקליבן דאָס גאַנצע הייפל. די אַרבעטאָרינס האָבן געהאַלטן פאַר די שוועסטערן, און די גנבים און „פּאַסערס" פאַר קאַראַלען.

אַ קליינער גנב האָט זיך צוגעהערט, וואָס מען רעדט וועגן פיניען, וואָס זיצט אין פּאַוויאַק, און האָט אויסגעהאַקט אַ שויב.

די חתנים, די אַרבעטער, האָבן זיך געריסן צו גיין זיך שלאָגן מיט די גנבים. די כלות האָבן מורא געהאַט פאַר מעסערס און די צוויי קעלער־שטיבלעך האָבן זיך אָנגעפילט מיט קוויטשיקע געשרייען.

*

אינם שפּעטן אָוונט איז אַהיימגעקומען פון דער אַרבעט דער טאַטע, דאָס קליינע, קינדערישע יידל. ער איז געקומען פון דער אַרבעט ביים האָלץ־סקלאַד, וווּ ער האָט זיך מיט אַ שטריק איינגעשפּאַנט צו אַ וועגעלע און געפירט האָלץ. ער איז געווען אַרומגעבונדן מיט אַ גראָבן שטריק און אויף די פיס אַ פּאָר שווערע צעריסענע שטיוול. די שטיוול האָבן ביי יעדן טריט אויפגעהויבן אַ ליידיקע און הילכיקע פּאַטשעריי. יעדן אָוונט, ווען דער טאַטע איז אַהיימגעקומען, האָט ער פּאַמעלעך געעפנט די טיר און שטיל אַ פרעג געטון:

— זי שלאָפט שוין...

דעמאָלט האָט ער זיך אַריינגעשאַרט אין שטוב אַריין. זיין קליין אָנגעפאַרביק בערדל האָט זיך פאַריסן און אַ שמייכל האָט אָנגעפילט זיינע העלע, קינדערישע אויגן:

— אַ גוטן אָוונט... קינדערלעך...

און ער האָט יעדן פון זיי דערלאַנגט זיין קליין, ראַציק, קינדעריש הענטל.

די טעכטער האָבן אים, אײַלנדיק, דערלאַנגט עסן. און די חתנים האָבן צוגעאײַלט די כלות:

— ריקל... דערלאַנג דעם טאַטן דאָס ביסל עסן... ער איז הונגעריק... ער האָט געאַרבעט דעם גאַנצן טאָג...

און דער קליינער טאַטע האָט זיך אַוועקגעזעצט צווישן די גרויסע, צעוואַקסענע טעכטער, האָט פּאַמעלעך געשלונגען דאָס ביסל גריץ

מיט ברויט. זיין שמאָל גאָרגעלע האָט זיך געהויבן ארויף און אראָפּ און ארומנעמענדיק זיי אַלע מיט אַ ליבן שמייכל, האָט ער אָנגע־הויבן:

— איי... ס'איז גוט... אַ לעבן אויף ענק...

ער האָט שטיפעריש אַ טושעפּע געטון די יינגסטע טאָכטער, ריקל, און די צווייטע האָט ער אַ קניפּ געטון ביי דער גאָמבע און צו די חתנים האָט ער אַ ווונק געטון:

—אַ... יוסל... האָסט געפּאַקט ביי מיר אַ וואַזשנע מויד... אַ ?...

דער חתן יוסל האָט ארויסגעשטעלט צוויי ציין, וואָס זענען אים געבליבן פונם פריזיוו און אַ וואַרעמער גלאַנץ איז אים דורכגעלאָפן אין די אויגן.

די מיידלעך, באַשלאָגן מיט אַ געדיכטער רויטקייט, האָבן גע־בעטן:

— לאָז שוין דער טאַטע אויפהערן... דער טאַטע האָט נאָר ליב צו רעדן גלופּסטוועס...

דעמאָלט האָט זיך דער טאַטע אוועקגעשטעלט צווישן די חתנים מיט די טעכטער און האָט אָנגעהויבן מאַכן פריילעך. ער האָט דערציילט מעשיות פון דער נאָס. ער האָט זיך צעוואָרעמט, ער האָט ארומגע־כאַפּט די חתנים. זיינע קינדערישע אויגן האָבן געגלאַנצט פון באַ־האַרצטקייט און מיט אַ פּאַריסענעם קאָפּ פון עקסטאַז האָט ער אויפ־געהויבן די הענט און געפּרעדיקט:

— איי, קינדערלעך... ס'וועט נאָך זיין גוט... נאָר נישט גע־זאָרגט... מען וועט נאָך לעבן אַ טאָג... עס גייען גוטע צייטן... עס וועלן זיין חתונות... שמחות... דערנאָך בריתן... מ'עט מאַכן דעם אמתן לחיים...

די יונגען האָבן אָנגעהויבן הירזשען. מען האָט זיך געפּאַטשט איינער דעם אַנדערן איבער די קניען. און די טעכטער האָבן זיך געוויקלט ווי די שלאַנגען. מיט אַ מאָל האָט דער אַלטער געכאַפּט אַ טענצל, זיינע שמאָלע, קינדערישע אַקסלען האָבן זיך געהויבן:

— איי, קינדערלעך, איז אונדז גוט.

נאָר אַ ווילדער שנאָרך פון דעם שלאָפנדיקן ווייב האָט איבער־געריסן זיין פרייד, און מיט אַ דערשראָקענעם פינגער ביי דער נאָז, האָט ער זיך, ווי אַ קינד, באַהאַלטן אין אַ ווינקל פון דעם קעלער.

די חתונה

דער פֿאַרנאַכט רוקט זיך אָן פֿון הינטער די פּלויטן, וווּ דאָס געסל ליגט צווישן שטאָט און אונטערוועגס. בלוי־גרינלעכע נעפּלען טראָגן זיך אָן און גרינע, עלנטע פֿלעמלעך פֿון די שיטערע לאַמטערן בלינצלען אויף אין דער ווייט. און דאָס הייפֿל וואַכט אויף. פֿון אַלע שטובן טראָגט מען אַרויס אָנגעצונדענע לאָמפּן און אויף די ברודיקע, שוואַרצלעכע טרעפּ און ווענט הויבן אָן אַרומקריכן קנווילנדיקע שאָטנס. דאָס גאַנצע הייפֿל איז אויפֿגעברויזט: נוחל פּשעקופּ האָט היינט חתונה צום יאָר נאָכן ווייבס טויט.

ביז איצט האָבן אַלע שכנים, ווייבער און מיידן אים באַדויערט, אַז ער איז נאָך אַ יונגער מאַנצביל, מיט צוויי קליינע ווערעם, יתומים. אַז ער ווערט נעבעך פֿאַרשוואַרצט און אַז ער דאַרף נאָך וויסן פֿון אַ לעבן... מ׳האָט אים אונטערגעשיקט שידוכים. אָבער היינט צו דער חתונה שעלט מען אים מיט טויטע קללות, אַז דאָס ווייב, יענטעלע, האָט זיך נאָך נישט אָפּגעקילט אין קבר... אַז ער אַליין האָט זי געבראַכט פֿון דער וועלט... אַז אַזאַ אַלטער בייז קאָן זיך שוין נישט איינהאַלטן... אַז ער האָט נאָך דעם ווייב נישט געשטעלט קיין מצבה... אַז יענטעלע אויף יענער וועלט וואָלט באַדאַרפֿט זיך מיען, אַז נוחל זאָל האָבן אַ שוואַרץ מזל...

ווי נאָר ס׳האָט זיך דערהערט, אַז ס׳גרימפּלט אַ פֿידל, איז זיך דאָס גאַנצע הייפֿל צוזאַמענגעלאָפֿן. פֿאַר אַלעם האָבן די קליינע יאַטן געמאַכט אַ הוראַ אונטערן פֿענצטער, באַלד נאָר ווי די כלה איז געקומען. געבראַכט האָט זי אַ דאָרפֿישער ייִד אויף אַ הויכן, דאָרפֿישן וואָגן מיט שטרוי. איז זי געזעסן, אַרומגעלייגט מיט זעק

קאַרטאָפל, וואָס זי האָט געברענגט אַלס נדן. דאָס גאַנצע געסל איז זיך צונויפגעלאָפן אָנקוקן די כלה און די ווייבער האָבן באַלד געפונען עפּעס סימנים, אַז זי וועט זיין אַ שלעכטע שטיף־מאַמע צו די יתומים.

אַ לאַנגע, געלע מויד מיט האַרטע, לאַנגע מענערישע הענט איז געווען די כלה. געקומען איז זי מיט עטלעכע טעג צוריק, און ביז היינט, צו דער חתונה, האָט זי נוחל פּשעקופּ געלאָזט וווינען אין טיי־הויז, וואָס איז געווען אין צווייטן הויף. און אַזוי ווי ס'איז נאָך געווען עטלעכע טעג צו דער חתונה, האָט די מויד דערווייל דערלאַנגט טיי. די פורמאַנעס און די יונגען האָבן זי געקנייפּט ביים „גראָבן פלייש", ביי די פיס און ביי דער ברוסט, און נאָר פאַרנאַכט האָט זיך נוחל פּשעקופּ, דער חתן, אַריינגעכאַפּט אין טיי־הייזל צו דער כלה, און איר געפונדעוועט קעז־קוכן מיט טשאַסטעס.

פון פאַרנאַכט אָן האָט זיך אָנגעהויבן דאָס גערודער אין הייפל צוליב דער חתונה. ווי נאָר די צוויי כלי־זמר פונם געסל זענען געקומען אָפּשפּילן דעם חתן, האָט מען באַלאַגערט דאָס פענצטערל פון דער סוטעריגע, וווּ מ'האָט געקאָנט זען, ווי נוחל פּשעקופּ, דער חתן, דרייט זיך אַרום אין דער שבתדיקער קאַפּאָטע און זיינע „פּשיאַטשעלעס" מיט זייערע ווייבער זיצן אויסגעזעצט אויף די בעטן. מ'האָט אויך אַראָפּגעטראָגן אַ פעסל ביר און די אַלטע מאַטל, וואָס האָט געטראָגן טעפּ עסן אין מאַרק אַריין, איז אַראָפּגעגאַנגען קאָכן פאַר די געסט. באַלד האָט פונם קעלער־שטוב גענומען זעצן אַ פעטע פאַרע און די ווייבער האָבן געזאָגט, „אַז נוחל פּשעקופּ פּראַוועט אַ גרעפישע חתונה".

איצט האָט מען געברענגט די כלה. אַזוי ווי זי איז געווען אַ יתומה, איז מיטגעקומען דער פעטער, אַ דאָרפישער באַלעגאָלע מיט אַ רויטער באָרד. ער איז אַראָפּ אין קעלער און זיך צעקושט מיט נוחל פּשעקופּ. ער האָט מיטגעבראַכט אויפן וואָגן אַ נייע וויאַדרע, דרשה־געשאַנק, אַ שטאָף בראָנפן און אַ טוץ קעלבערנע פיס.

— וואָס מאַכסטו, חתן?...

— זעץ דאָך, פעטער...

דער פראָווינצער האָט זיך געריבן די הענט, געקלאַפּט מיט די שטיוול, דערציילט וועגן שווערן וועג, אַז פון דער ראָגאַטקע אָן איז

ער געגאַנגען צו פּוס. דערנאָך האָט ער זיך לאַנג געסודעט מיטן חתן אין אַ ווינקל. זיי האָבן גערעדט מיט הירזשענדיקע שטימען. דער פּראָווינצער האָט כסדר געקיצלט דעם חתן אויפן בויך און האָט אַלעמאָל אַרויסגעהודזשעט מיט אַ קוויטשיק געלעכטער:

— אַזאַ יאָר זאָלן מאַ ביידע... אַ שטיקל סחורה... התן... רעד נישט... אַזאַ יאָר זאָל עך...

צום סוף האָט דער פעטער געזאָגט:

— אַ סוף... לאָמען אָנהויבן...

מ׳האָט געעפנט דעם שטאָף בראָנפן, מ׳האָט אַרומגעשטעלט די געסט. אַלע האָבן זיך פאַרקרימט. דער פעטער האָט באַקומען גלאַנציקע אויגן ווי אַ קאַץ און האָט אַלע געקלאַפּט איבער די פּלייצעס:

— אַ זעקס און נײַנציקער, אַ?... ס׳מוט אַ נעם... אַ?... ס׳איז אַ ביסל בראָנפן... אַ?... אַ כאָלערע... נו, און וווּ איז דער רבֿ?... מ׳דאַרף דאָך האָבן אַ רבֿ... מ׳איז דאָך נישט קיין גוים...

באַלד האָט זיך באַוויזן אַ קליין, צעבראָכן יידל אין אַ שטרײַמל. ער האָט לאַנג געהוסט, געגלאָצט מיט די אויגן און געטריבן:

— נו, נו, יידן... גיכער...

די צוויי מיידעלעך, די יתומות, זענען געווען פאַרקעמט, מיט גלאַנציקע האָר, פון וועלכע ס׳האָט געשלאָגן דער נודנער ריח פון נאַפט. זיי האָבן געבינטלט מיט די אויגן. די ווײַבער האָבן זיי געגלעט און אַזוי לאַנג גערעדט איבער זיי מיט אַ קלאָגנדיקן, יום־כּיפּורדיקן ניגון, ביז וואַנען די קינדער האָבן זיך צעוויינט און ס׳איז געוואָרן אַ יללה פון די ווײַבער. דעמאָלט איז צוגעקומען צו זיי דער פאָטער, נוחל פשעקופּ, מיט דער פלאַש בראָנפן אין דער האַנט. ער האָט געגעבן די קינדער אויסצולעקן אַ גלעזל און אַ זאָג געטון:

— וואָסי... וואָס וויינט עטץ?... עטץ וועט האָבן אַ מאַמע... זאָלן מיר אַלע אַזוי לעבן... אַן אמתע מאַמע... ז׳עט צוואָגן און וואַשן... יאָך וועל ענק נישט לאָזן קאַ שלעכטס טון... זאָלן מיר אַלע אַזוי...

און ער האָט זיך צעכליפּעט מיט אַ שווער, ראַציק געוויין.

*

ווי די קלעצער האָבן זיך די געסט אַראָפּגעלאָזט פון די קרומע טרעפּ אין קעלער אַריין.

יעדן גאסט האט מען באגעגנט מיט א גערודער פון פולע העלדזער, דערוואָרעמטע נאָך די ערשטע גלעזלעך בייסנדיקן שפּירט. עס זענען נעקומען פשעקופּעס פון אַלע מערק, פורמאַנעם פונם געסל, אַלטע „פשיאַטשעלעס", וואָס כוחל האָט צונויפגעבעטן. די ווייבער האָבן זיך אויסגעזעצט אויף די בעטן, האָבן זיך געסודעט און זיך גע־קנייפּט אינם „גראָבן פליייש". די באַקן האָבן ביי זיי געברענט ווי די לאָמפּן, און ווי נאָר מ'האָט אריינגעפירט די כלה, זענען זיך צונויפגעלאָפן די מיידן פונם גאַנצן הויף.

די מויד איז געזעסן א דערשראָקענע און א בייזע. זי האָט זיך געלאָזט פון די קליינע מיידעלעך פּאַריכטן דאָס קלייד און די האָר. ס'איז איר געווען ענג און שווער צו זיצן אויף דעם קליינעם בענ־קעלע, וואָס מ'האָט צו דער חתונה געבאָרגט ביי דעם סטאָלאַזש. אירע גרויסע, ברייטע פיס האָבן ארויסגעשטאַרצט פונם ווייסן, געבאָרגטן קלייד, און אירע רויטע הענט זענען געלעגן ווי צוויי ציגל. פאַר די עטלעכע טעג, וואָס זי האָט דערלאַנגט אינם טיי־הייזל, האָבן זיך עטלעכע פורמאַנעס צו איר „צוגעפּוצט" און איצט האָט זי גע־קלערט וועגן זיי, וועגן זייערע בליציקע אויגן און געמיינע מיילער. און ווייטער, איבער זיי, האָט זי כסדר געזען פאַר זיך דאָס דאָרף און דאָס שטעטל, פון וואַנען מ'האָט זי געבראַנגט... ס'האָט איר געקלאַפּט אין דער נאָז אריין דער ריח פון ברונעם... פון גראָז און וואַלד... און פון פרישע מאַיאָווע רעגנס... וועגן דעם פּרעמדן, צע־שויבערטן ייד, כוחל פשעקופּ, מיט וועמען זי האָט היינט חתונה, האָט זי אין גאַנצן נישט געקלערט, און יעדעס מאָל, ווען מ'האָט איר גערופן „כלה", האָט זי אָנגעהויבן פינטלען מיט די אויגן, גערופן דעם פעטער, זיך געהאַלטן פאַר זיין פּאָלע, און זיך געקלאָגט, אַז זי וויל נישט אזוי זיצן... א סוף... זאָל מען שוין מאַכן...

דער פעטער האָט מיט פּאַרלאָפענע, קליינע אייגעלעך פון בראַנפן נעשרינגן, אַז די כלה איילט זיך... אַז זי קאָן זיך נישט דערוואַרטן...

און די געסט האָבן געזאָגט ווערטלעך און געפּאַטשט כוחלען אין דער פּלייצע:

— מאָלאַדיעץ, חתן...

די ווייבער האָבן געקוויטשעט פאַר געלעכטער און זיך געזאָגט אין די אויערן אריין געמיינע רייד. א פריילעכקייט און א רעש האָט

זיך צעטראָגן איבערן גאַנצן קעלער־קאָרידאָר. עס האָבן זיך שוין אַרומגעדרייט פרעמדע מענטשן און בעטלער פונם געסל. עס זענען אויך געקומען עטלעכע שקצים־לאַבוזעס. דאָס רעדל האָט געפירט וויצעק, יאַנאָווא דער וועשינס זון. ער האָט געהאַלטן די הענט טיף אין די הויזן־קעשענעס און גערעדט אויף יידיש: „טאַטעלע, מאַ־מעלע, באָבעלע", די רעשט שקצים האָבן געוואָרט אויף אַ געשלעג.

נוחל פשעקופ איז אָבער אַרויס צו זיי מיט אַ פלאַש בראָנפן און די שקצים האָבן אויסגעטרונקען, זיך מיט אַ מאָל פאַרשעמט, גע־וואָרן זייער איידל גערופן נוחלען „קופיעץ" און געוווּנטשן.

נאָר אָט האָט זיך ווידער באַוויזן דאָס דאַרע, צעבראָכענע יידל מיטן שטריימל, נאָך אים — אַ געלער ייד, מיט אַ פנים פון אַ טויטן האָט געטראָגן אַ חופה. דער גאַנצער עולם איז אַרויס אויפן הויף. ערשט דאָ איז דאָס גאַנצע געסל זיך צונויפגעקומען. מ'איז אַרויס מיט אָנגעצונדענע ליכטער און לאָמפּן, און ווען די ווייבער האָבן דערהערט פונם באַזינגער, אַז די כלה איז אַ „קיילעכדיקע יתומה", האָט מען אויפגעהויבן אַ יאָמער און אַ קלאָג. דאָס רבל האָט לאַנג געזאָגט, זופנדיק די ווערטער אַזוי ווי לאָקשן. דערנאָך האָט מען געשריגן: „מזל טוב".

פון אַלע פענצטער און פון אַלע פאַרקאַנעס פון אַנדערע הייזער, וווּ די שכנים זענען געזעסן און „געכאַפּט לופט" אין די ענגע, דושנע הויפן, איז געגאַנגען אַ פייפעריי און אַ געשריי:

— נוחל... זיי ניש קאַ יאָלד... נוחל...

און אין דעם טונקעלן אומעט פון דער גראָער, אָרעמער גאַס האָט זיך אַדורכגעטראָגן אַ צאַפּל פון פרייד און פון אַן אויסטערלישער לוסט צו לעבן...

נאָך אַ מענטש

די שפּיציקע, רייסנדיקע געשרייען פון די געווינערינס האָבן אינם געסל אַרויסגערופן אַ באַזונדערע אויפגעהויבנקייט. די געשרייען האָבן זיך געהערט אָפּט. און יעדעס מאָל, צי ביי טאָג צי ביינאַכט, האָט מען זיך צוזאַמענגענומען הינטער די פענצטער און טירן, פון וואַנען די געשרייען האָבן זיך געטראָגן, ווייבער און מענער, יונג און אַלט, און עס האָט זיך אָנגעהויבן כמעט אַלע מאָל דאָס זעלבע.

מען איז זיך צוזאַמענגעלאָפן פון אַלע הייפלעך. טייל ווייבער זענען אַריין צו די געווינערינס אין די שטובן, און איבערן גאַנצן געסל האָט זיך צעגאָסן אַ פריידיקע אָנגערעגטקייט. עס זענען געקומען די פרומע ווייבער פונם געסל: חוהלע די גבאיטע, די אַלטע היהלע און יענטע פּשעקופּ, וואָס האָט געהאַט אַ פּיסק אויף שרויפן און האָט שטענדיק ביי אַזאַ פאַל געשיט מיט געמיינע רייד.

די קינדער האָבן זיך געפּלאָנטערט פאַר די פיס, און אַ קליין חדר־ייִנגל, וואָס האָט נישט געקאָנט אַרויסרעדן קיין גימל, האָט געשריגן, טאַנצנדיק:

— ס׳דייט דעבוירן ווערן אַ ייִנדל...

נאָך יעדן הילכיקן קוויטש, וואָס האָט זיך געצויגן לאַנג און זיך פאַרענדיקט מיט אַ משונהדיקן ניגון, האָט חוהלע די גבאיטע אַ זאָג געטון:

— ס׳גייט איר נעבעך שווער... גאָט זאָל איר העלפן...

די שוואַרצע גוטשע, וואָס האָט געהאַט ניין שטיק, איז געווען שטרענג צו די ווייבער, „וואָס האָבן ליב צו מאַכן יעלות“:

— וואָס פּיעשטשעט זי זאָך אַזוי... ס'וואָלט געפּאַסט אַן ערשט־לינג...

און די ווייבער האָבן אָנגעהויבן דערציילן פון שווערע און גרינגע האָבנס.

— ביי מיין מאַטעלען האָב יאָך אפילו קיין פּיפּס נישט געטון...

— און ביי מיר האָט מען נישט געוווסט, אַז ס'איז דאָ אַ קימפּעטאָרין אין שטוב...

די ווייבער האָבן ביי די געשרייען זיך דערמאָנט אָן זייערע גע־בורטן. מיט פאַרלייגטע הענט אויף די בייכער האָבן זיי איינע דער אַנדערער דערציילט, און די דערינערונג האָט אין זייערע לייבער אַריינגעגאָסן אַ זיסן גרויל:

— ני, זעען זי שוין... אַ פּרויענציכער האָט אַ קעצישן מוח... אָט שרייט זי... און אָט — פאַרגעסט זי...

באַלד זענען די געשרייען געוואָרן געדיכטער און רייסיקער. די ווייבער האָבן ווי געניטע סאָלדאַטן, וואָס שאַצן אָפּ אַ שיסעריי, אָפּגעשאַצט דעם צושטאַנד פון דער געווינערין:

— מענשן... יאָך זאָג ענק, אַז זי האָט שוין די גרויסע ווייען... ס'וועט נישט לאַנג געדויערן...

— איצט דאַרף זי נאָך געבן דעם גרויסן קוויטש, און שוין...

און מען האָט גענומען וואַרטן אויף דעם „גרויסן קוויטש“.

מיט אַ מאָל האָט זיך באַוויזן אַ קליין יידל מיט אַ גרוי, קבצניש בערדל, מיט אַ פאַרוקט קאַשקעטל אויפן קאָפּ. די ווייבער האָבן דערקאָנט דעם מאַן פון דער געווינערין און אַלע זענען אים באַפאַלן:

— זעטס נאָר, מענשן, ווי דאָס שטעלט קוים אַ פוס... ווי דאָס אײַלט זיך נישט... — האַרציעדיקע מענשן... די מאַנצפּערשוינען זענען דאָך בענדיטן... שטיינערנע הערצער...

דער מאַן איז געלאָפן נאָך דער באָבע מאַטע דער הייבאַם. ער האָט געפינטלט מיט די אויגן און האָט געהאַט אַ ווייסע נאָז. די ווייבער האָבן זיך אויף אים אַ לאָז געטון מיט צעפייערטע אויגן:

— ני... רודערסט שוין מיט אַ פוס... וואָס קריכסט עץ... די נקבה האָט שוין נעבעך נישט קיין כוח צו שרייען...

און יענטע פּשעקופּ האָט אַ זאָג געטון אויף איר שטייגער גע־מיינע רייד:

— יעצט האָט ער צייט... אָבער, אז מען דאַרף האָבן די נקבה...

און די ווייבער האָבן זיך צעלאַכט מיט קרומע מיילער ווי די נישטגוטע.

דער מאַן איז אַנטלאָפן, פלאָנטערנדיק מיט די צעשראָקענע פיס. באַלד איז ער צוריקגעלאָפן, פירנדיק נאָך זיך די אַלטע מאַטל, וועלכע האָט אים נאָכגעשפאַנט, שפּרינגענדיק איבער די שפּיציקע שטיינער פונם ברוק. זי האָט אויסגעזען ווי אַ שוואַרצער, שפּיציקער רויב־פויגל און האָט אָנגעיאָגט אַ שרעק אויף די ווייבער מיט איר רייסנדיקער, מענערישער שטים. שוין דאָ אויף דער גאַס האָט זי געשריגן:

— היים וואַסער און אַ ריין לאַלאַך...

עס איז געוואָרן אַ גערודער צווישן די ווייבער. ווו זאָל מען נעמען אַ ריין ליילעך? אַלע האָבן זיך געשוווירן, אַז אַלץ איז ביי זיי אין דער וועש. עס איז געווען ווי אַלע מאָל נאָר איין עצה: גיין צום זשאַנדרצע. צום זשאַנדרצע איז מען געלאָפן אין יעדער נויט: שרייבן אַן אַדרעס, באָרגן טינט און פעדער פאַרן דאָקטאָר צו שרייבן אַ רעצעפּט. איצט איז דער מאַן געלאָפן צום זשאַנדרצע נאָך אַ ריין ליילעך.

דעם זשאַנדרצעס ווייב, אַ דיקע יידענע מיט ווייסע, גלאַנציקע, דיקע הענט, האָט לאַנג געזוכט אַ ליילעך, וואָס זאָל האָבן וואָס מער לאַטעס, און דערווייל געזאָגט מוסר דעם מאַן פון דער געוויינערין:

— אַזאַ ס'גאָל מענש ווי עץ... וואָס האָט עץ גענאַרפּט נאָך אַ פּרעסער... כ'בעט ענק... עץ האָט נישט ווער עס זאָל נאָך ענק קדיש זאָגן?... וואָס זענט עץ אַזעלכע גבירים?...

דער מאַן האָט שולדיק געפינטלט מיט די אויגן. ער איז געלאָפן מיטן ליילעך און די ווייבער האָבן ווידער פון אים חוזק געמאַכט. יענטע פּשעקופּ האָט אים אפילו אַ שטופּ געטון:

— זעטס נאָר, מענשן, דאָס „פּאַסאַן"... משטיינס געזאָגט... ווי דאָס ווייבל „מיגלט" זאָך נישט...

און עס האָט זיך אָנגעהויבן אַ הייסע טענה וועגן מענער.

— זי הערן האַרצעדיקע... מילא... זי וויסן... יאָך האָב דאָך אויף עס נאָך דער חתונה נישט געקאָנט קוקן...

— און מיינער איז געקומען פון פּאַניען, האָט ער אויסגעזען ווי אַ קאַצאַפּ. יאָך האָב געקלאָגט און געוויינט...

— אַ מאַנצפּערשוין דאַרף נישט זיין שיין... אַז ער איז שענער פונם טייוול איז שוין גוט...

— אָבער אַ מאַנצפּערשוין דאַרף האָבן אַ פּאַדסטאַווע...

— גלויבן זי מיר... אַז נאָט העלפט מיט פּרנסה... איז מען שוין שיין...

די געשרייען פון דער געווינערין זענען דערווייל איבערגעגאַנגען אין אַ פאַרדומפּן, זינגענדיק קרעכצן. דער „גרויסער קוויטש" איז אַלץ נישט געקומען. מ'האָט גענומען אונטערקוקן און אַריינשיקן ווייבער זען, וואָס ס'הערט זיך. דערווייל האָט חוהלע די גבאיטע אָנגעהויבן צונויפמאַכן אויף אַ ביסל טרוקענע טיי און צוקער פאַר דער קימפּעטאָרין. דורכן פענצטער האָט מען געזען אַרומפּינטלען די באָבע מאַטל. אָנגעטון אין אַ ווייסן פאַרטוך, מיט אַ רויטן פּנים און צעפּאַטלטע האָר, האָט זי אויסגעזען ווי אַ מכשפה, וואָס מאַכט כישוף.

ס'האָט שוין צו לאַנג געדויערט, און די ווייבער האָבן פון אומגעדולדיקייט גענומען אויסריידן אויף דער געווינערין:

— זעטס נאָר, מענטשן, ווי זי מאַכט עס די שטיק... אַ פרויענצימער דאַרף וויסן, ווי זיך צו באַגיין אין דער ריכטיקער מינוט...

און אַ יידענע האָט זיך צעזונגען מיט אַ יום־כיפּורדיקן ניגון:

— אוי, מענטשן הארצעדיקע... ווער ס'איז נישט געזעסן אויף דער בראָך־שטול...

דער מאַן איז געלאָפן הין און צוריק. ער האָט מורא געהאַט פאַר די ווייבער און זיך געוואָלט אַדורכשוואַרצן, אָבער די ווייבער האָבן אים נישט דורכגעלאָזט:

— זעטס נאָר דאָס יאַנדעס... ווי דאָס מאַכט זיך נישט ווינדיק...

— וואָס אַרט דאָס עם?... ער וועט נישט קריגן קיין אַנדערע?...

און אַזוי ווי שטענדיק, ווען עס איז געגאַנגען שווער, האָט מען אָנגעהויבן רעדן וועגן רופן די מאַדאַם קוקו.

די מאַדאַם קוקו איז געווען אַן אמתע אַקושערקע, „וואָס די דאָקטוירים האָבן איר דערלאַנגט די האַנט". זי האָט גערעדט דייטש, „אַזוי ווי אַ פעלדשער", און אַזוי ווי זי האָט געהאַט אַ שווערן ביינאָמען, האָט מען איר דערפאַר אין געסל אַ נאָמען געגעבן: מאַדאַם

קוקו. גערופן האָט מען זי נאָר אין שווערע פאַלן, ווען די באָבע מאַטל האָט נישט געקאָנט העלפן. און די ווייבער, וועלכע האָבן זי גערופן, האָבן זיך געהאַלטן גרויס און אָנגעגאַנגען פאַר גבירנטעס.

— ביי מיר האָט די מאַדאַם קוקו אָפּגענומען דריי שטיק... מענשן האַרצעדיקע... ס'איז בלויז ווערט צו זען, ווי אַזוי זי אַרבעט... ווי זי געט אַ טו אָן דאָס ווייסע פאַרטוך און טוט אַ געשריי אויף דייטש: שמוציק... און נאָך עפּעס... אַזעלכע טיף־דייטשעשע ווערטער... און אירע ווערטלעך... אין די גרעסטע ווייען קאָן מען דאָך לאַכן...

— מיין מאַן האָט זייער אַ שוואַכע נאַטור... אַז ס'הייבט זעך ביי מיר אָן... הייבט ער שוין אָן אַרומוויוועון... מ'מוז עם באַלד געבן וואַלעריאַנע קראָפּלעס... נאָר פאַר דער מאַדאַם קוקו האָט ער מורא... זי יאָגט די מענער ווי די הינט...

ענדלעך דערהערט זיך דער „גרויסער קוויטש". די געווינערין שרייט:

— געוואַלד, מענשן... וואָס האָט עץ געוואָלט פון מיר... זאָל מען לויפן איינרייסן... זאָל מען אָנקלאַפּן צו דער באָבע ברײַנדעלע אין לעכטיקן גן־עדן... אוי ווי... דאָס פראַגער רבילע האָט דאָך מיר צוגעזאָגט אַ גרינג האָבן... כ'האָב דאָך עם אָוועקגעלייגט אויפן טיש אַ גילדן מיט דריי גראָשן... מענשן האַרצעדיקע...

דאָ האָבן זיך ווייבער צעוויינט. אַן אומעט האָט זיך אויסגעגאָסן. די קינדער האָבן צעשראָקן אַרויפגעקוקט, און די ווייבער האָבן גענומען דערציילן וועגן אויסטערלישע פאַלן. ווי פון אַ געווינערין איז אַרויס אַ מאָנקאַלב... אָדער אַ סאַלאַמאַנדרע... דאָס מאָנקאַלב האָט נישט פאַר קיין שום יידישע טאָכטער געדאַכט... אַ מרוקע געטון ווי אַ קעלבל און פאַרשוואונדן... און אַז די קימפּעטאָרין הערט דעם מריטש... שטאַרבט זי...

די ווייבער האָבן געשפּיגן אויף אַלע זייטן און דורך די מיידן איז דורכגעגאַנגען אַ גרויל.

מ'האָט דערציילט די מעשה, ווי די נישט־גוטע האָבן אַרויסגע־גנבעט דאָס קינד און אַריינגעלייגט אַ בעזעם...

און אָט איז געוואָרן אַ גערודער. דורכן פענצטער האָט זיך דער־הערט אַ געשריי:

— שוין... שוין... מזל־טוב... מזל־טוב... אַ ייִנגל...

— גאָט צו דאַנקען...

די ווייבער האָבן דערכאַפּט דאָס ערשטע געשריי פונם קינד.

— עס הערט... דער יונג שרייט ווי אַ טראָמפּייטאָר...

— ני... זעען זי דאָך... אַזאַ נישט האָט אַ מזל צו יונגען...

— אַ קבצן האָט מזל... איין יונג נאָכן אַנדערן...

*

מ'איז אַריין אין דער טונקעלער, פּייכטער שטוב. אינם גרוילעכן, ברודיקן בעטגעוואַנט איז געלעגן דער קליינגעוואָרענער קאָפּ פון דער קימפּעטאָרין. איבער איר פּנים איז אַרומגעלאָפן דער גלאַנץ פון אירע נאָך צעמישטע אויגן. מ'האָט איר אַריינגעשריגן: „מזל־טוב“ און די קימפּעטאָרין האָט געשיקט בלייכע שמייכלען פון אירע ווייסע ליפּן.

די באָבע מאַטל האָט געיאָגט און נישט געלאָזט אָנקוקן דאָס העשעדיקע קינד. זי האָט נאָר געשריגן:

— אַ סאָלדאַט מיט אַ שוואַרצער טשופּרינע...

זי האָט אַריינגעלייגט דאָס איינגעפּאַקטע, שרייענדיקע קינד צו דער מוטער אין בעט און צוגערעדט מיט איר מענערישן באַס:

— נאַ. האַלט אים דיר אויף לאַנגע יאָר...

אַ וואַרעמע גוטסקייט האָט זיך צעגאָסן אין דער דושנער לופט פונם שטיבל. אַפילו צום מאַן איז מען געוואָרן גוט און די ווייבער האָבן אויף אים שוין גוטמוטיק געשריגן:

— ני... עס מעגט זאָך שוין אַנידערזעצן... עס מעגט עפּעס נעמען אין מויל אַריין... זעטס נאָר, ווי דאָס זעט אויס...

און אַ יידענע האָט פאַרשאַרצט די אַרבל און גענומען אָפּקאָכן אַ ביסל געקעכץ.

*

אַ נייער מענטש איז צוגעקומען אין געסל, און דער גרויער אומעט האָט אים אַריינגעפלאָכטן אין זיין אייביקן שפּינוועבס...

ווערווע

די סטאַטעטשנע באַלעבאַטים פונם געסל, אַלטע פּורמאַנעס, וואָס האָבן געשפּילט אַ ראָלע אין די יונגע יאָרן, פּאַסערס מיט אויסגע־זעסענע וויראַקן, אַלטע לאַבוזעס, זענען שבת אין דער פרי די ערשטע געקומען אין שולכל אריין.

זיי זענען געגאַנגען בנעימות, טריט ביי טריט אַזוי ווי פיינע מענטשן, און ווען זיי האָבן באַגעגנט אַ ייד אַ חסיד, וואָס איז גע־לאָפן אויף די דינע, דאַרע פיסלעך אין די ווייסע זאָקן, האָבן זיי אים אונטערגעטראָגן דעם „גוט שבת", גערעדט וועגן יידישע זאַכן, וועגן ראש חודש און גענומען ביי אים אַ שמעק טאַבאַק... די שוואַרצע ציגיינערישע בערד אויף זייערע בראָנזענע פּנימער זענען געווען אָרומגעשוירן נאָך פון נעכטן ביי מאַקס פעלדשער, וואָס האָט שוין געוווסט, ווי אַזוי זיי אויסצוגאָלן די קערק „פּאַ קאַזאַצקי".

די „ווילע יונגען" פון אַ גאַנצער וואָך פלעגן שבת ווערן גאָר אַנדערע מענטשן. זיי האָבן אָנגעטון קאַפּעלעך אויף די קעפּ און זיך געמאַכט יידישלעך צעבראָכן.

דאָס שולכל איז געווען זייערס. אַלץ אייגענע מענטשן און טאָמער האָט פאַרבלאָנדזשעט אַ פרעמדער, אַ ייד פון דער פּראָווינץ, וואָס איז אַריינגעקומען אָפּדאַווענען, איז מען געווען זייער צופרידן און מ'האָט זיך געריסן אים צו פאַרבעטן אויף קידוש.

געדאַווענט האָט מען לאַנג. מ'האָט אַלץ מורא געהאַט צו ענדיקן, טאָמער וועלן אַנדערע שולן אָפּלאַכן און זאָגן, אַז זיי ווייסן נישט

ווען אויפצוהערן. און נאָר ווען איינער פון די יונגען איז אריינגעקומען זאָגן, אַז מען גייט שוין פון אַנדערע שולן, האָט מען געענדיקט דאָס דאַוונען.

אין שולכל האָט מען נישט בלויז געדאַוונט. דאָ האָט מען אויך אַרומגערעדט פאַרשידענע געסל־זאַכן. דאָ האָט מען געקליבן נדבות פאַר געפאַלענע איינוווינער פונם געסל, פאַר אלמנות, פאַר קראַנקע און אויך אויף קויציע פאַר פאַרמשפּטע, און אויף „וואַלוווקעס״ אַריינצושיקן אין די תּפיסות.

אַנגעפירט מיט אַלעם האָבן די ברייטע באַלעבאַטים פון געסל: די רייכע פּורמאַנעס, וואָס האָבן געהאַט אַ סך פערד און וועגענער. זיי האָבן דאָ געהאַט אַ סך כּבוד. צו זייער וואָרט האָט מען זיך צוגעהערט און זיי זענען געזעסן אויפן אויבנאָן. די איבעריקע זענען געווען שוויינגדיקע, פאַרשלאָפענע, האָבן מורא געהאַט פאַר גאָט און זיך געטוליעט צו דעם שולכל, וואָס וועט זיי פאַרענטפערן...

אין אַ ווינקל, ביי דער סאַמע טיר האָבן זיך שטענדיק געפונען אַ פּאָר יונגען מיט רויטע, אָפּגעברענטע פּנימער און ווינקענדיקע אויגן. דאָס זענען געווען שמייסער־יונגען, וואָס האָבן געדינט ביי די גרויסע באַלעבאַטים, און דערפאַר געמוזט מיטגיין דאַוונען. די יונגען זענען געווען אומגעדולדיק מיט פאַרקרימטע, ברוגזע נעזער. קיין עברי האָבן זיי נישט געקאָנט און טאָמער איז זיי אַריינגעפאַלן עפּעס אַ וואָרט פון דאַוונען, האָבן זיי עס אויסגעשריגן אויף זייערע הייזעריקע, ראַציקע שטימען, ווי זיי וואָלטן געשריגן צו די פערד.

צווישן זיי איז אויך געשטאַנען וועווע. ער איז געווען אַן אַלטער שמייסער־יונג. אין געסל איז ער געקומען, ווען ער איז געווען נאָך אַ יינגל. דערנאָך האָט ער לאַנג געדינט ביי „פּאַניען״, ווו מען האָט אים „אָפּגעקלאַפּט דעם שכל״. ער איז צוריקגעקומען פאַרוואַקסן און אָפּגעריסן. ער האָט געהאַט גרויסע, אָפענע און געפּלאַצטע ליפּן מיט אַן אַראָפּגעלאָזענעם, שווערן קאָפּ אַזוי ווי אַן אָקס. ער האָט געטויגט נאָר אין שטאַל אַריין. צו קיין „יאַזדע״ האָט ער נישט געטויגט, ווייל ער האָט זיך נישט געקאָנט אויף קיין גאַס און נישט געוווסט קיין נומער. ער האָט גענעכטיקט אין שטאַל אָדער אין דער קיך ביי די פּורמאַנעס. שבת האָט מען אים אָנגעטון אין אַ כאַלאַטל און אַ יידיש היטל און מיטגענומען אין שולכל אַריין. ער איז שוין אַלט

געווען אַ יאָר פערציק און די באַלעבאַטים האָבן זיך אָפּגערעדט אים חתונה צו מאַכן מיט דער אלמנה אסתר־ליבע, וואָס איז געבליבן נאָך אברהמעלע מאַלאַרזש.

באַלד נאָכן דאַוונען האָט מען אים צוגערופן צום אויבנאָן, ווו עס זענען געזעסן די „זיבן שוואַלבן", זיבן ברידער פורמאַנעס, וואָס זענען געווען די שטאַרקסטע אין געסל, און דער עלטסטער פון די „שוואַלבן" האָט זיך אָנגערופן צו ווערווע:

— קום אַהער, ווערווע... זאָלסט באַלד אַרויפגיין צו אסתר־ליבען... און וועסט איר זאָגן, אַז יאָך האָב געהייסן חתונה האָבן, און וועסט ווערן חתן... הערסט?...

ווערווע האָט נאָך מער געעפנט זיינע אָנגעפּלאַצטע ליפּן אַזוי ווי רוי פליש און האָט אַ הירזשע געטון פון געלעכטער: „וואָס זאָל יאָך טון?"...

די באַלעבאַטים האָבן זיך געהאַלטן פאַר די בייכער פון געלעכטער. מ'האָט געזאָגט פאַרשידענע ווערטלעך. אָבער דער אַלטער „שוואַלב" האָט אַ געשריי געטון:

— גיי און טו, וואָס כ'האָב דיר געהייסן... יום־טוב, מע זאָל עס דערלעבן, וועלן מיר שטעלן אַ חופּה... מ'עט דיר געבן אַ ביסל דרשה־געשאַנק און סט'ווערן אַ שטיקל מענטש...

*

באַלד נאָכן עסן האָבן אַ חבֿרה יונגען אַרומגערינגלט ווערווען און אים אָוועקגעפירט צו אסתר־ליבען דער אלמנה. גראָד ווען ווערווע איז געקומען, איז דאָס הייפל, ווו אסתר־ליבע האָט געוווינט, געווען פול פון צונויפגעלאָפענעם עולם, ווייל די אלמנה האָט, ווי שטענדיק, זיך אַרומגעשלאָגן מיט איר זון, משה־שמעון.

משה־שמעון איז שוין אַלט געווען אין פערצנטן יאָר און האָט נישט געוואָלט זיין קיין לייט. ער איז געווען קליין, דאַר און שלעבט. ער איז שוין אויסגעווען ביי אַ סך פאַכן און האָט זיך אין ערגעץ נישט געהאַלטן. ער איז שוין געווען ביים טאַטנס פאַך, ביי בעקער און האָט שוין געטראָגן אַ טראַגע ביי אַ פּודעלע־מאַכער.

איצט איז ער אַרויף אויפן דאַך פונם דריי־שטאָקיקן הויז און פון דאָרטן „געציפּט" שטיינער און געהאַקט שויבן.

דאָס גאַנצע שבתדיקע געסל, יידן אין די גאַטקעס, ווייבער צעפּאַטלטע פון שלאָף, כלה־מיידן אין נייע שיך, האָבן געהאָלפן יאָגן משה־שמעונען, און משה־שמעון איז אַרומגעלאָפן אויפן דאַך. אין איין האַנט האָט ער געהאַלטן אַ שוואַרץ שייטל האָר, וואָס ער האָט אַראָפּגעריסן ביי חיה־שרה די געוועלבניטשקע, און מיט דער אַנדערער האָט ער געוואָרפן שטיינער. אַלע מאָל האָט ער זיך באַוויזן אויף אַן אַנדער אָרט אויפן דאַך און ס'איז געוואָרן אַ געשריי און אַ געלויף.

דער איינציקער גוי אין הייפל, דער סטרוזש וואַלענטי, האָט שוין געפּרוווט מיט אַ בעזעם אַראָפּיאָגן משה־שמעונען פון דאַך און דערפאַר געכאַפּט מיט אַ שטיין אין קאָפּ אַריין.

— מענטשן האַרצעדיקע... נעמטס ביי מיר צו דעם יונג... — האָט אסתּר־ליבע געזונגען מיט אַ יום־כּיפּורדיקן ניגון: — גאָט, פאַרוואָס האָסטו אים נישט צוגענומען צוזאַמען מיטן גנבישן טאַטן, וואָס האָט מיר איבערגעלאָזט דעם פּראָבאָווניק... — זי האָט זיך געקנייפּט די באַקן און געיאָמערט: — גאָט, נעם ביי מיר צו דעם בענדיט, וואָס פאַרוויסט מיר מיין לעבן...

זי האָט אויפגעהויבן ביידע הענט צום דאַך, פון וואַנען עס האָט אַ פייף געטון אַ שטיק ציגל און געטראָפן אַ צעפּאַטלטע יידענע. די יידענע האָט אויפגעהויבן אַ יאָמערדיקן געשריי און געשאָלטן מיט וויסטע קללות דעם „בויך, וואָס האָט אַרויסגעגעבן אַזאַ ממזר“...

דעמאָלט האָט מען מיט אַ געדודער און הורזשעריי אַריינגעפירט אין הייפל אַריין וועוועען. וועוועע איז געגאַנגען מיט הינקענדיקע טריט, זיינע צו גרויסע, צעריסענע שטיוול האָבן געקלונגען ווי די קייטן ביי אַן אַרעסטאַנט און אין איין מינוט האָט שוין דאָס הייפל געוווסט, צוליב וואָס וועוועע איז געקומען. מען האָט אַ כאַפּ געטון אסתּר־ליבען און די ווייבער האָבן אָנגעהויבן אין איר אַריינרעדן:

— זי זעען דאָך שוין, אַז דער „שוואַלב“ אַליין האָט געשיקט... גאָט האָט זיך מרחם געווען... וועוועע איז אַ שטילער יונג... קלערן זי נישט קאַ סך...

אסתּר־ליבע איז געשטאַנען ווי אַ משוגענע. מען האָט זי אַראָפּגעפירט אין קעלער־שטוב, וווּ זי האָט געוווינט, און באַלד האָט מען

אַהין אויך אַראָפּגעפּירט וועוועז. וועווע האָט גאָרנישט געוווסט. ער האָט נאָר איבערגעחזרט דאָס, וואָס דער „שוואַלב“ האָט אים געזאָגט:

— דער „שוואַלב“ האָט געהייסן ווערן חתן...

מען האָט באַלאַגערט די צוויי קליינע פענצטערלעך פון דער קעלער־שטוב. אינעווייניק איז אויך געווען פול.

די יידענע איז געזעסן אויפן בעט, אירע באַקן האָבן געפלאַמט. וועווע איז געזעסן, די גראָבע פינגער פון די רויטע הענט פאַרפלאָכטן, די שווערע שטיוול פאַרלייגט און זיין קאָפּ האָט שווער אַראָפּגעהאָנגען. ער האָט געהערט, ווי אסתר־ליבע האָט געהעשעט:

— מענטשן הארצעדיקע... ס'וואָלט שוין טאַקע צייט געווען, אַז דער יונג זאָל פילן א טאַטנס א האַנט...

זי האָט א קוק געטון אויף וועווען און ווייטער גערעדט ווי צו זיך אַליין:

— ווער ווייסט, צי ער וועט זיך אַן עצה געבן מיט דעם משומד... זעטס נאָר דאָס שוואַרצע גערודער, וואָס מ'האָט דאָ געמאַכט...

דאָ האָט זיך וועווע אויפגעהויבן, ער האָט אויסגעטון דאָס צעריסענע רעקל, פאַרשאַרצט די אַרבל און עס האָבן זיך באַוויזן זיינע צוויי רויטע, באַוואַקסענע הענט. ער האָט א שפּיי געטון אין די הענט אַריין, א קראַץ געטון די קודלעס האָר און א זאָג געטון:

— אסתר־ליבע... כ'על עם באַלד אַהערברענגען א טויטן אָדער א לעבעדיקן... און ער האָט זיך א לאָז געטון אַרויס. דאָס גאַנצע געסל איז צוזאַמענגעלאָפן זען, ווי אַזוי וועווע וועט זיך אַן עצה געבן מיט משה־שמעונען.

באַלד האָט זיך וועווע באַוויזן אויפן דאַך. ער איז געגאַנגען מיט מעכטיקע שריט פון א גולם, מיט אַן אָנגעבויגענעם קאָפּ אונטערן האַגל פון שטיינער. יונגען און מיידן זענען געקראָכן אויף די שטאַקן, צו זען, ווי אַזוי עס האָט געדויערט. מיט א מאָל האָט מען דערהערט די קולות פון דעם אַמפּערניש. אָט האָט מען געזען וועמענס א פוס אויפן סאַמע ברעג דאַך, ווי ער גליטשט זיך אָט, אָט צום אַראָפּפאַלן, און דאָס געזשומעריי פונם הייפל איז גרעסער געוואָרן.

מיט א מאָל איז געוואָרן שטיל, און באַלד האָט מען דערזען, ווי פונם טונקעלן הויז האָט זיך באַוויזן וועווע. ער איז געגאַנגען איינ־

געבויגן, זיין קאָפּ איז געווען ווילד, צעשויבערט און זיין פּנים איז געווען צעבלוטיקט. און דאָ האָט מען דערזען, אַז אויף זיינע מעכ־טיקע פּלייצעס טראָגט ער, אַזוי ווי אַן אומבאַוועגלעכן פּאַק, משה־שמעונען. דעם ייִנגלס צעדראַפּעטע פּיס זענען געווען מיט וווּט איינגעפלאָכטן אין וועוועס געדיכטע, ווי אייזן גרווילעכע פּאַטלעס האָר.

אונטער דער הודזשעריי און דער פּייפעריי פון דעם עולם האָט וועווע אַראָפּגעלאָזן דעם יונג אויף דער ערד, און עס האָט זיך אָנגע־הויבן אַ געשלעג. דער קליינער האָט זיך איינגעגראָבן אין זיינע רויטע, צעבלוטיקטע ליפּן און וועווע האָט אים געדעקט מיט שווערע הילכיקע קלעפּ און זיין ראַציקע שטים האָט דערביי געגרילצט:

— יאָך וועל זיין פאַר דיר אַ טאַטע... אַ רוח אין דיין טאַטן אַריין...

די ווייבער זענען אַרומגעשפּרונגען אַרום ווי מכשפות און פרום געדערט: — געבענטשט זאָלן זיין דיינע הענט, וועווע... וואָס דו לערנסט אַ יתום...

לאַנג האָט געדויערט דאָס געשלעג. ביז וואַנען דאָס ייִנגל איז געבליבן ליגן שטיל און זיך מער נישט גערירט. דעמאָלט איז שוין געווען טיפער אָוונט און איבער דער קעלער־שטוב האָט זיך צעלייגט אַ פרידלעכע רואיקייט. משה־שמעון איז גע־לעגן אין בעט־געוואַנט, אסתר־ליבע האָט אים אַרומגעלייגט מיט נאַסע טיכער און ער האָט געכאָרכלט ווי אַ געשאָכטענער.

אַ צעבלוטיקטער און צעדראַפּעטער איז אויך געזעסן וועווע. ער איז שוין איצט געזעסן אויבנאָן, אויף דעם איינציקן בענקל. דאָס לעמפּל האָט געוויכערט אויף דער וואַנט. וועווע האָט געטרונקען אַ גלעזל טיי, וואָס די שכנים האָבן אהערגעברענגט. פון ערגעץ האָט מען אויך געברענגט יאַגעדע־סאָק. אסתר־ליבע האָט געפלאַמט, וועווע האָט אַלץ איבערגעחזרט:

— דער „שוואַלב" האָט געזאָגט... כ'זאָל ווערן התן...

אסתר־ליבע האָט זיך אַרומגעקוקט און שטיל אַ זאָג געטון:

— וועוועשי... כ'האָב אפילו נישט געהאַלטן דערביי... נאָר זעסט דאָך, אַז ס'איז אַ באַשערטע זאַך... זעסט דאָך, אַז דער יונג דאַרף האָבן אַ טאַטנס אַ האַנט...

וועווע האָט געזופּט די טיי און געענטפערט:

— דרשה־געשאַנק וועט מען אויך געבן... ס'וועט זיין אַ לעבן... און עס — האָט ער אָנגעוויזן אויפן ליגנדיקן יינגל, — עס וועל יאָך קאַטעווען אַלע טאָג... אַזוי ווי אַן אייגן קינד...

די שכנים זענען אַריינגעקומען, ביזן שפּעטן אָוונט האָט מען אַראָפּגעשריגן דורך די קליינע, נידעריקע פענצטערלעך, פון וואַנען מ'האָט נאָר געזען די פּים:

— מזל־טוב, וועווע... מזל־טוב...

דער „חכם״ פון געסל

אין אַן ענגער, יידישער גאַס קאָן מען קוים געפינען דאָס שמאָלע געוועלב מיט אַ שילד, וו ס'איז אויסגעמאָלט אַ וועק־זייגער, וואָס זעט אויס ווי אַ ראָד פון אַ קינדער־וועגעלע. אין דעם פענצטער הענגען שטלעכע אַלטמאָדישע זייגערס, און אינעווייניק, אינם טונקעלן, שמאָלן קלייטל, זיצט ביים טישל אַ ווייסלעכער יונגערמאַן מיט אַ גרויסן, בלייכן, קינדערישן קאָפּ, מיט העלע, גלייכע האָר, וואָס קוקן אַפּער פון זיין פּאַרוקט יאַרמלקעלע.

ער מרוזשעט די העלע, פלאַכע אויגן. זיין פּנים האָט אַ ווייסלעכע, שוואַכע הויט, און זיינע ליפּן איבערן קאַרגן, בלאָנדן בערדל, זענען ווייסלעך־ראָזע און שמאָלע.

אויפן טישל, וו ער דרייט זיינע זייגערלעך, ליגט שטענדיק אַן אַלט, גראָב ספר, און נישט איינמאָל, ווען מען קומט אריין אין געוועלבל, טרעפט מען אים פאַרטיפט מיט צוגעקוועטשטע אויגן, ברומענדיק אַ ניגון פון לערנען.

אין דער יידישער אומגעגנט רופט מען אים דער „חכם״. גאַסן־מענטשן, וואָס האַנדלען אין געסל, שטעקן אַריין די קעפּ מיט דרך־ארץ, פרעגן ווי שפּעט ס'איז. דער „חכם״ ענטפערט גוטמוטיק, און אַלע ווינטשן זיך, אַז זייערע קינדער זאָלן זיין ווי ער. און נישט איינמאָל, ווען אַ הענדלערין האָט אַ גוט לייזעכץ, קלויבט זי אויס די בעסטע פּאָמעראַנץ, עפּל, אָדער באַרנע און מיט אַ פאַרוויטלט, פאַרשעמט פּנים עפנט זי די טיר און זאָגט:

— נעמען זי צו דערכאַפּן ס'האַרץ... זאָל אין וויל באַקומען... מ'עט זיך שוין באַרעכענען...

דער זייגערמאַכער לויפט איר נאָך מיט אַ מטבע אין זיינע ווייסע, איידעלע הענט:

— ווייבל, נעמטס ס'געלט...

די יידענע אַנטלויפט מיט אַ גליקלעכן שמייכל און שרייט איבער דער גאַנצער גאַס:

— ביי אַזאַ מענטש נעם עך נישט קאַ געלט...

*

ווהין דער „חכם" גייט, ווען ער פאַרמאַכט דאָס געוועלבל, ווייסט נישט קיינער. מען ווייסט נישט, וווּ ער וווינט. מען ווייסט נאָר, אַז אין אָוונט, ווען ער פאַרמאַכט דאָס געוועלבל, גייט ער דורך דורכן געסל. אַלע באַלעבאַטישע יידן פון דער געגנט גיבן אים אָפּ אַ גוטן אָוונט, און אויב צוויי יידן אַמפּערן זיך עפּעס וועגן אַ געשעפט, זאָגט איינער:

— אָט גייט דער „חכם", וועלן מיר אים פרעגן!

דער „חכם" שמייכלט, וואַרפט אַרויס אַ פּאָר ווערטער מיטן נוסח פון לערנען, מיט אַ שוואַך שמייכעלע און פאַרשווינדט מיט זיינע ווייכע, שוואַכע טריט.

די גנבים פון געגנט קומען אַמאָל אַריין צום „חכם" און שלאָגן אים פאָר אַ מציאה:

— זאָג נאָר, „חכם", ס'קויפן אַ מציאה?...

זיי פינקלען מיט די אָנגערוקטע היטלען און ווייזן אים פון אַרבל אַרויס בלישטשענדיקע זאַכן.

דער „חכם" שמייכלט, קוקט אויף זיי מיט זיינע פלאַכע, העלע אויגן:

— זיצט, יידן...

— נישטאָ קאַ צייט... „חכם", קויפסט?...

— וואָס הייסט, כ'בין דען אַ סוחר? איר זעט דאָך, אַז איך בין אַן אָרעמער בעל־מלאכה. צווייטנס, ווי קאָן איך קויפן, אַז איך ווייס נישט, צי ס'איז, חלילה, כשר?...

די יונגען קוקן זיך איבער:

— זעטס נאָר דעם „חכם“! וואָס הייסט, צי ס'איז כשר? וואָס איז עס פליייש?...

און זיי זאָגן אים אויפן אויער:

— ס'איז פון א גוי...

דער „חכם“ פינטלט מיט די אויגן. ער הויבט אָן פארשטיין:

— אוי, ווי מיר, יידן — עטץ זענט דאָך איינגעשטעלט...

די יונגען לאכן און גייען ארויס. עס געפעלט זיי דעם „חכמס“ וויקרעגט:

— האָסט געהערט דעם „הכמס“ שטיקל?... א גוטער ברודער, דער „חכם“...

און שטענדיק נאָך אזא מין וויזיט פון די גנבים, וואָס ווילן דעם „חכם“ מאכן פאר אַן אַפּנעמער פון גנבות, בלייבט דער „חכם“ א לאנגע צייט זיצן מיט דעם זייגער־צווענגעלע אין דער האנט, און שטילערהייט בעט ער ביי גאָט פאר די יידן, וואָס שפילן זיך מיט פייער, וואָס קאָנען, חלילה, ארייננפאלן אין גויאישע הענט, און עס נעמט אים ארום א רחמנות און א גרויל פאר זיי. זיין טויבן־הארץ וויינט אין אים:

— חלילה, חלילה... זיי קאָנען נאָך אומקומען, שטעלן איין דאָס לעבן...

טיילמאָל קוקט ער ארויס אויף דער גאַס דורכן קליינעם פענצטער־שייבל פון זיין געוועלבל. ער זעט די שפּאַצירנדיקע מענטשן. דורך די יאָרן קאָן ער שוין דעם גרעסטן טייל איינוווינער. ער קאָן די קינ־דער, וואָס זענען שוין דערוואקסענע געוואָרן. אָט צום ביישפּיל דאָס קליינע מיידעלע, פייגעלע, פון קעגנאיבער, דעם טרעגערס טאָכטער, וואָס פלעגט ארייננקומען צו אים, ווען זי איז געווען א קינד. זי האָט זיך ליב געהאט צוצוקוקן, ווי ער שרויפט ביי די זייגערלעך. זי האָט ליב געהאט, ווען ער האָט איר צוגעלייגט א קלאפּנדיק זייגערל צום אויער. דערביי דערמאָנט ער זיך, ווי ער פלעגט איר אוועקשארן אירע שווערע, געדיכטע, רויטע האָר פונם אייערל. שוין אזויפיל יאָרן, ווי דאָס איז געווען. דערנאָך, וויפיל מאָל ער האָט זי געזען, האָט ער באַוואונדערט, ווי שנעל זי איז אויפגעוואקסן. אין די לעצטע יאָרן, ווען ער זעט זי דורכן פענצטער, ווייסט ער נישט, פאַרוואָס ער שעמט זיך צו קוקן. און אויף דער גאַס באַגריסן זיי זיך נישט. אָבער

אויף אירע שווערע, גערדיכטע, געלע האָר וואָלט זיך אים געוואָלט אַ קוק טון. מיט אַ צייט צוריק איז זי אַפילו אַריינגעקומען צו אים וועגן אַ זייגערל פאַריכטן. מיט איר איז געקומען עפּעס אַ הויכער מאַנצביל, און אים, דעם „חכם", איז געווען שווער אויפן האַרץ. אַ גאַנצן אָוונט, ווען ער איז אַוועק אין אַ לערן־שטיבל, האָט ער אַלע־מאָל איבערגעריסן דאָס לערנען, און האָט דערפילט עפּעס אַ ראַיז אינעווייניק דערפון, וואָס פיינעלע איז געוואָרן אַזוי דערוואַקסן, אַזוי פרעמד. ער האָט יענעם אָוונט געקלערט וועגן אַ סך שוין פאַר־געסענע זאַכן, וועגן זיין ווייב, וואָס איז געבליבן אין דעם שטעטל, וועגן דעם גט מיט די געשרייען און וועגן דעם עלנט, אין וועלכן ער לעבט. ער האָט זיך געפילט זייער שוואַך. פאַר די געסלעך אַרום, אין וועלכע ער לעבט שוין אַ צענדליק יאָרן, איז ער אַ באַהאַלטענער מענטש, אַ „חכם", ווייל אַזוי האָבן אים אַ נאָמען געגעבן די מאַרק־מענטשן, וואָס שטייען אַרום דעם געוועלבל. דער נאָמען איז אים געקומען צוליב דעם, וואָס ער וואַרפט אַריין אַ וואָרט תורה אין דער גאַס. מינוטנווייז דאַכט זיך אים, אַז ער וואָלט געקאָנט אַרויס פון דעם געוועלבל מיט די זייגערלעך, אַרומזאַמלען די אַלע צעשריגענע פנימער מיט די הונגעריקע אויגן, וואָס ראַיען זיך אַרום. עס נעמט אים אַרום אַ רחמנות אויף די מענטשן, צייטנווייז ווידער כאַפּט אים אַרום אַ רחמנות אויף זיך אַליין. וואָס איז זיין לעבן? און צי איז ער פרום? ער הויבט אָן זוכן אין זיין האַרץ, אין זיין מוח, און ווידער געפינט ער דאָרט געדאַנקען און געשטאַלטן פון דעם געסל־געווימל. אַ הייסער, זינדיקער קנופּ כאַפּט אים אָן פאַרן האַלדז, און ער הויבט אָן זיך נאָכגעבן. און פאַר אַלעם, העלער און בולטער פאַר אַלע, זעט ער פיינעלען, דעם טרעגערס טאָכטער. דער בליאַסק פון אירע שטראַלנדיקע אויגן שטעכט אים דורך און ער פילט אויף זיין האַנט די שווערע, קילע וואָגיקייט פון אירע געלע, פלאַמענדיקע האָר.

ער פאַרלאָזט אין שפּעטן אָוונט דאָס לערנער־שטיבל און לאָזט זיך אַרויס איבער די געסלעך. ער וויל אָפּהיטן זיין פרום געמיט, וואָס ער האָט געבראַכט פון דער היים. אָבער דאָ זעט ער אַרום אַ קאָכע־דיק לעבן, און ווען ער קומט אַריין צו זיך אינם צימערל, געפינט ער נישט קיין רו. און אַלע קלאַנגען, וואָס דערגייען צו אים פון די אָרעמע שטובן אַרום, רופן אים און רייצן אים. ער גייט אַראָפּ אין דער שפּע־

טער נאַכט אינם ענגן, אָנגעשטאָפּטן הייפֿל. עס איז פֿינצטער און אויסגעלאָשן אין די הייזער און נאָר קליינע קינדער וויינען, דער־שראָקענע מאַמעס רעדן פֿון שלאָף, און שווערע הילצערנע וויגן מעסטן מיט קלעפּ די נאַכטיקע שעהן.

דער „חכם“ שטייט אויף די הילצערנע טרעפּ, קוקט אַריין אין די טונקעלע שויבן. וואו־נישטוואו זעט מען האַלב־אויסגעטועטנע מענטשן. ער קוקט און זוכט עפּעס אין דעם אומעטיקן טונקל.

אויף די פֿינצטערע טרעפּ אין דער שפּעטער נאַכט האָט ער ליב געקריגן צוצוהערן זיך צו די שעפּטשענדיקע פּאָרלעך. ער האָט זיך געכאַפּט אין אַזאַ אָוונט, ווען ער האָט שעהנווייז אונטערגעהערט דאָס שעפּטשען פֿון פֿאַרליבטע, און אויף אים איז געפֿאַלן אַ פּחד. אים האָט זיך געדאַכט, אַז אַלע וויסן דערפֿון, און אים איז געוואָרן שווער צו נעמען אַ ספֿר אין דער האַנט אַריין...

*

איינמאָל אין אָוונט האָט זיך די טיר פֿון געוועלבל מיט רעש גע־עפֿנט. דער „חכם“, וואָס האָט אַריינגעקוקט אין אַ צענומען ווערק פֿון אַ זייגערל, האָט אויפֿגעהויבן דעם קאָפּ און דערזען פֿאַר זיך פֿייגעלען. ער האָט זי דערקאַנט בלויז צוליב די רויטע האָר, וואָס זענען געווען מיט אַ גלאַנץ פֿאַרקעמט אונטער איר קליין היטעלע. זי איז צוגעגאַנגען צום ווענטל, ווו דער „חכם“ האָט געהאַט זיין אַלטע קאַנאַפּע מיט אַ טשייניקל און מאַשינקע אויף טיי.

— לאָזט מיך דאָ אַריין! — האָט זי אויסגערופֿן מיט אַ ציטער־דיקער שטים און איז אַרונטער הינטערן ווענטל.

אַ הייסע פֿאַליע פֿרייד מיט שרעק צוזאַמען האָבן אַרומגעכאַפּט דעם „חכם“. ער איז געשטאַנען אין מיטן געוועלב. אים האָט זיך געדאַכט, אַז דאָס איז געווען אַ חלום. ער האָט זיך מיט שטילע, צוריקגעהאַלטענע טריט דערנענטערט צום טירל און אַ קוק געטון, ווי זי איז געזעסן אויף דער קאַנאַפּע מיט אַן אַראָפּגעלאָזענעם קאָפּ. דעמאָלט האָט ער זיך שטיל דערנענטערט צו איר און אַ פֿרעג געטון:

— פֿייגעלע, וואָס איז?

זי האָט אים לאַנג אָנגעקוקט און לאַנגזאַם געענטפֿערט:

— כ'בין אַנטלאָפֿן... אַן אָבלאַווע... פּאָליציי האָט געיאָגט, בין

איך אַריין אַהער... צוויי מיידלעך האָט מען געכאַפּט. כ׳האָב מיר געקלערט — אַן אַלטער באַקאַנטער...

דער „חכם" האָט געוואָלט עפּעס זאָגן. ער האָט אָבער נישט געקאָנט געפינען קיין וואָרט און, ווי אין חלום, מיט פאַרמאַכטע אויגן האָט ער אָנגערירט אירע האָר.

פייגעלע האָט שטאַרק געקוקט אויף אים. אַ בלאַסער, פאַרטראַכטער שמייכל האָט אַדורכגעבלאָנדזשעט אויף אירע גלאַט־אויסגעשניטענע, וואַרעמע ליפּן.

מיט אַ מאָל האָט זי טרוקן אַ זאָג געטון:

— איר זענט אויך אַזוי? זי זענען דאָך עפּעס אַ צדיק... כ׳בעט אייך איבער... כ׳בין דאָ אַריינגעלאָפן...

דער „חכם" האָט, דאַכט זיך, נישט געהערט, וואָס זי האָט גערעדט צו אים. דאָס האַרץ האָט זיך ביי אים געהויבן שנעל און אַ פּאַליע פון ענגשאַפט האָט אים צוגעשלאָגן צום האַלדז... ס׳האָט אים עפּעס אַ ברי געטון. ער האָט אין דער מינוט פאַרשטאַנען, ווען ער האָט זי דערזען, אַז זי האָט ער געזוכט אין זיינע זינדיקע וואַנדלונגען ביינאַכט, און ער האָט פאַרשטאַנען, אַז די קליינע גראָע וועלט, וואָס ער זעט דורך זיין פענצטערל פון געוועלב, אַז די גראָע גאַס, האָט אַ גרויסן כוח, וואָס קאָן צעטרעטן. פאַר זיינע אויגן האָט נאָך געשוועבט דאָס בילד פון יענער פייגעלע, וואָס איז אויפגעוואַקסן פאַר זיינע אויגן, ווי אַ מעכטיק בילד פון אַ פרוי מיט רויטע האָר, הייס בלוט, מיט אַ ווייס בלענדנד לייב. ער האָט אויסגעוואַרעמט דאָס בילד פון איר מעכטיקער ווייבלעכקייט דורך זיינע עלנטע נעכט אין בענקשאַפט. איצט זיצט זי דאָ אַזעלכע, ווי די גאַס האָט זי אים צוגעוואָרפן: אַ צעטרעטענע, אַן אָרעמע און געפּלאָגטע. ער האָט פאַרשטאַנען, אַז ער דאַרף עפּעס טון.

ער האָט געקוקט אויף אירע קליינע, ווייסע, מיידלשע הענט, וואָס זענען געלעגן צעוואָרפן אויף דער קאַנאַפּע, און כדי זיך צוצורירן צו אירע הענט, האָט ער זיך אַראָפּגעלאָזן נעבן איר.

— וואָס ווילט איר?... — האָט זי שטאַר אַ פרעג געטון און זייטיק אַ שמייכל טוענדיק מיט אירע גרויסע, וואַרעמע ציין, האָט זי אים מיט צוויי פינגער אַראָפּגענומען דאָס יאַרמלקעלע פון קאָפּ. זיינע ווייכע, העלע האָר האָבן זיך צעפּלאָשעט. ער האָט אַ שמייכל

געטון, ווי אַ קינד, זי האָט אים געלאָזט נעמען איר גלייכגילטיקע האַנט און דערביי האָט זי פאַרוואָרפן איין פוס איבערן אַנדערן.

— איר זענט טאַקע אַ פרומער... צי איר מאַכט זיך נאָר אַזוי?...

— וועגן פרומקייט רעדט מען נישט, פייגעלע.

ער האָט צוגעדריקט איר האַנט און זיינע אויגן האָבן אויפגעשפּילט מיט אַנטציקטער פריידיקייט:

— ביז פרומקייט איז נאָך דאָ וועגן אַ סך צו רעדן... ווי קאָן דען אַ מענטש זיין פרום, ווען מען לעבט אין אַזאַ ענגשאַפט?...

ער האָט געוואָלט עפּעס אויסטייטשן און געזוכט ווערטער:

— איין מענטש רייבט זיך אין אַנדערן... אַז דער געזונטסטער... כ'מיין... דער פרומסטער מוז זיך אָנשטעקן... כ'האָב געמיינט, אַז כ'בין אַ פרומער מענטש... אַן אָפּגעהיטענער... כ'האָב אָבער נישט געוואָלט, אַז, חלילה, אַלע זינד זאָלן טרעפן אַנדערע... אָט, האָט דיך געטראָפן... פייגעלע... אייך האָט געטראָפן... איז מיר אויך שלעכט... כ'האָב געוואָלט אייך זען אַן אַנדערע... כ'קאָן דאָך דיך פון קינדוויז אויף... נו, ווי אַזוי בין איך פרום... אַז כ'האָב אייך נישט געקאָנט אויסהיטן?

— אַזאַ יאָר זאָל איך מיר האָבן... ווי זי רעדן... גאָלדענע ווערטער — האָט פייגעלע פלוצלונג אַ זאָג געטון, און אַ פייכטקייט האָט זיך באַוויזן אין אירע שוואַרץ־אונטערגעשמינקטע אויגן. זי האָט אַ כליפּע געטון און געגומען ווישן די נאָז.

דער „חכם“ איז געשטאַנען מיט אַ לייכטנדיקן בליק. ערשט איצט האָט ער זי דערקענט. ער האָט איר אַראָפּגענומען דאָס קליינע היטעלע און איר אַ גלעט געטון איבערן קאַלטן, פייכטלעכן פנים. זיינע קני האָבן דערביי געציטערט.

זי האָט זיך אויסגעוויינט און זיך צערעדט מיט אַ געשפּאָלטענער, קינדישער שטים:

גלויבן זי מיר, „חכם“... ווען מיין מאַמע וואָלט געווען געלעבט, וואָלט איך נישט געקומען צו דעם באַשטאַנד... זי קאָנען דאָך מיין טאַטן... ער האָט אפילו קיין יאָר נישט געוואַרט... דאָס גאַנצע געסל האָט געהאַט מיטן צו טון... מ'איז געשוואָלן געוואָרן פון הונגער... כ'בין אונטערגעוואַקסן. נישט געוואָלט וואַשן קאָ' פּאָדלאָגע ביי דער שטיף־מאַמע... זי מיינען, זי איז געווען בעסער פון מיר?... און ער, דער

טאַטע?... כ׳ווילן גלאַט נישט שעלטן... ער איז שוין אַזוי אויך אויף צרות. ליגט אין שפּיטאָל. אַ קאַטאַזשאַן... נאָר געשלאָגן... און וואָס כ׳האָב פאַרדינט אין גאַס — איז אַלץ אַריין אין שענק אַריין... כ׳בין אַנטלאָפן... כ׳האָב געוואָלט אַרבעטן... כ׳בין געווען אַ קעלנערקע... אין אַ קאַוויאַרניע... האָט מען מיר נישט געגעבן קיין רו... כ׳בין געווען אויף אַ שטעל, איז געקראָכן... דער הער און דער זון... און דער לאָקאַטאָר... דערנאָך האָב יאָך געהאַט אַ חתן... כ׳האָב נישט געוווסט, אַז דאָס איז זיין פאַך...

דער „חכם" איז געזעסן מיט אַ פאַרזונקענעם קאָפּ אין די בלייכע הענט.

זי האָט גערעדט מיט אַ טרוקענעם, קרייענדיקן האַלדז, די האָר האָבן זיך ביי איר צעלאָזן אין רויטע פאַסמעס. זי האָט זיך האַלב געלייגט אויף דער קאַנאַפּע, אונטערשפּאַרנדיק דעם קאָפּ מיט די הענט. זי האָט איבערגעריסן דאָס דערציילן, האָט אַ גענעץ געטון און געבליבן שטיל.

דער „חכם" האָט זיך אויפגעהויבן פונם אָרט. זי האָט אָנגעשטעלט אויף אים איר בליק, ווי זי וואָלט אויף עפּעס געוואַרט. און ווען זי האָט געזען, אַז ער איז צוגעגאַנגען צום טיש, האָט זי זיך געפּרוווט אויפהויבן מיט אַ צווייטן גענעץ, אויסציענדיק די הענט:

— מען דאַרף שוין גיין... האַ?

ער האָט זיך אומגעקערט מיט אַ שמייכל.

— פאַרוואָס, פייגעלע... ווילסט אַוועקגיין?... כ׳האָב דיך דען, חלילה, באַליידיקט?...

אין דער האַנט האָט ער געהאַלטן אַ טעלערל מיט ברויט מיט פּוטער...

כ׳וויל דאָך, איר זאָלט... זאָלסט עפּעס עסן... כ׳וועל מאַכן הייסע טיי...

זי האָט אים לאַנג אָנגעקוקט. ער האָט פאַרשטאַנען, אַז זי בלייבט, און אַ פרייד האָט זיך באַוויזן אין זיינע אויגן. זיי האָבן זיך ביידע אַ מינוט אָנגעקוקט, דערנאָך האָט ער אַ קוק געטון דורכן טירל אויף דער גאַס. די נאַכט איז שוין שווער געלעגן אויף די שייבלעך פון דער טיר. ער האָט זיך שנעל גענומען פאַרען, ער האָט צוגעשפּאַרט די טירן פונם געוועלבל און אַ פינצטערניש האָט זיך אַריינגעכאַפּט

אין קלייטל. דעמאָלט האָט ער אָנגעצונדן אַ קליין לעמפּעלע, ביי וועלכן ער פלעגט אַריינקוקן אין אַ ספר. ער האָט געברומט עפּעס אַ ניגון און גענומען אָנצינדן די מאַשינקע אויף צו מאַכן טיי. זי האָט געקוקט אויף זיינע בלייכע הענט, וואָס האָבן געציטערט, טוענדיק די אַרבעט. זי האָט זיך אָנגערופן מיט אַ היימיש דער־וואַרעמט קול:

— לאָזט נאָר מיך... ביי מיר וועט עס גיין גיכער.

און מיט איין באַוועגונג, אַראָפּוואַרפנדיק דעם לייכטן מאַנטל, האָט זי שנעל גענומען צוגרייטן טיי.

דער „חכם" איז געשטאַנען אין צווייטן ווינקל. ער האָט זיך אַ בוק געטון צו דער וואַנט און זיינע ליפּן האָבן עפּעס געמורמלט. דאָס לעמפּל האָט געוואָרפן אַ רויטן שיין אויף אירע רויטע האָר, און אירע ווייסע, מעכטיקע הענט האָבן אַרויסגעשוועבט אינם טונקל.

מיט אַ מאָל האָט זי דערזען דעם „חכם", ווי ער מאַכט מיט די הענט און שעפּטשעט עפּעס. זי האָט געקוקט אויף אים מיט אויפגע־ריסענע אויגן פון איבעראַשונג. זי האָט זיך דערמאָנט איצט אָן די אַלע מעשיות, וואָס זי האָט פון קינדרווייז אָן וועגן דעם „חכם" גע־הערט, אַז ער האָט עפּעס צו טון מיטן הימל און קאָן מאַכן כּישוף. זי האָט געזען, ווי ער הייבט אויף די הענט אין דער הויך און גייט שנעל פון איין ווינקל אין אַנדערן. האָט זי אַ געשריי געטון:

— הערן זי אויף... כ'האָב מורא...

— פאַר וועמען האָסטו מורא, פייגעלע?...

— פאַר אייך... וואָס טוען זי?

— איך דאַוון, פייגעלע...

— אַזוי?... — זי האָט אַ שמייכל געטון — טאָ דאַוונען זי פאַר מיך אויך...

ער איז פּלוצלונג צוגעלאָפן צו איר, ער האָט אָנגעכאַפּט אירע הענט און זיין קאָפּ איז לייכט געפאַלן אויף איר בוזעם. זיינע אויגן האָבן געלויכטן און ער האָט גערעדט מיט אַ צאַפּל פון זיסקייט און פאַרטראַכטקייט.

— איך דאַוון פאַר דיר, פייגעלע... איך בעט פאַר דיר, אַז דו זאָלסט נישט אַוועקגיין... זאָלסט שוין דאָ בלייבן נעבן מיר...

ער האָט זיך מיט אַ מאָל דערשראָקן פאַר זיינע אייגענע ווערטער, האָט ער זיך אָנגעכאַפּט מיט דער האַנט פאַרן מויל.

און זי האָט מיט שרעק געזען, ווי פון זיינע פאַרמאַכטע אויגן האָבן זיך געקייקלט טרערן. איר האָט זיך געדאַכט, אַז עפּעס אַ פליגל פון בייזע שרעק פאָכעט איבער איר. זי האָט שנעל אַ כאַפּ געטון דאָס מענטעלע מיטן הוט, די טרוקענע זעמל איז אַראָפּגעפאַלן אויף דער ערד, און זי איז מיט איין שפרונג אַרויס פונם „חכמס“ קלייטל, און אַריין אין דער גראָער, לויפנדיקער, פּריילעכער און זינדיקער גאַס.

חברים

צווי אַלטע וואַרשעווער.

ביידע זיבעציקיעריקע — בערעלע שוסטער און הערש טאַקאַזש. דאָס גאַנצע לעבן געוווינט צוזאַמען אינם געסל — אין איין הייפל.

חברים נאָך פון קינדער־יאָרן, ווען דאָס הייפל איז נאָך געווען אַן אַ פּלויט און אַרום איז געלעגן דאָס נאַקעטע שטיק פעלד ביז אַראָפּ צו דער אונטערער שטאָט. דאָרט זענען געלעגן די בלויע שינעס פון דער קאָליע מיט דעם קליינעם שטיבעלע פונם דרוזשניק, וווּ די חתנים מיט די כלות זענען געגאַנגען אויף מאַיוווקעס און געטרונקען מילך גלייך פון דער קו.

דערנאָך צו ניין יאָר האָבן זיי געלערנט ס׳פאַך ביי די מייסטערס. פלעגן זיי שבת און יום־טוב גיין אין „יענע גאַסן״. אין די גויאישע גאַסן האָט מען זיך געשלאָגן מיט שקצים און צוריקגעקומען מיט געוואַלד־ריסן און אונטערגעהאַקטע אויגן. דאָס איז געווען שוין נאָר לאַנג אין אַן אַנדער וואַרשע און אַן אַנדער געסל.

גרויסע העלדן האָבן דעמאָלט דאָס געסל באַוווינט, געריסטע „שטאַרקע״ און „ווילדע יונגען״ האָבן דאָס געסל געפירט, און ווען דאָס געסל האָט זיך געשלאָגן מיטן „מקום״, האָט די רוסישע פּאָליציי זיך קיין עצה נישט געקאָנט געבן.

בערל האָט זיך פאַרליבט אין גוטשע די פּריזירקע און הערש האָט גענומען ברײַנדל די יתומה, וואָס איז געווען אַ „סקלעפּאָווע״ אין בשמים־געשעפט ביי ר׳ ברוך צלאָפּ. ביידע זענען געגאַנגען שפּאַצירן שבת מיט זייערע כלות און שבת־נחמו האָבן ביידע חתונה געהאַט אין איין וואָך.

הערש טאָקאַזש האָט געמאַכט בערלען צו דער חתונה אויף דרשה־געשאַנק אַ גראַסאַרטיקע פּולקע מיט אַ גזימס און בערעלע שוסטער האָט צום דרשה־געשאַנק געמאַכט פאַר דער כלה אַ פּאָר לעטשלעך מיט קאָלירטע שפּיצן, אַז דאָס גאַנצע געסל איז איר נאָכ־געלאָפן קוקן. און שפּעטער, ווען ביי ביידע חברים זענען שוין געווען צו זעקס קינדערלעך, אַחוץ די געשטאָרבענע, האָבן זיי נאָך אַלץ געוווינט אויפן זעלבן הייפל, און אַז ס'איז געקומען שבת, איז מען געזעסן ביים טויער און געגענעצט. מען האָט גערעדט וועגן די יונגטלעכע יאָרן און איינער ביים אַנדערן האָבן זיי געזוכט גרויע האָר.

דערנאָך ווען הערש סטאָליאַרס ווייב איז געשטאָרבן, האָט זיך הערש „געסטאָלעוועט" ביי בערלען און געווען אַ האַלבער באַלעבאָס אין זיין שטוב.

אין די מלחמה־צייטן האָבן ביידע אויסגעגעבן די טעכטער. פיר זין זענען ביי זיי אומגעקומען אין דער מלחמה. איינער איז געבליבן אין ראָסיי, און די ביידע אַלטע, גרויע חברים זענען געזעסן ביי דעם מויערל און געוואַרט אויף ידיעות פון זייערע קינדער.

בערל איז געוואָרן געהויקערט און הערש האָט געקריגן קליינע, רויטע, פאַרטערטע און צעאַקערטע אויגן. איינער האָט געקוקט אויף דעם צווייטנס גרויען, אויסגעריבענעם קאָפּ און צוגעשאָקלט.

— זענען מיר געוואָרן אַלטע לייט, האַ... בערעלע... מע פּאַקט זעך אין וועג אריין...

*

אין וואַרעמע, זומערדיקע שבת־נאָכמיטאָגס האָבן ביידע זיך אָנגעטון די קאַפּאָטעס און מיט פּאַמעלעכע טריט זיך אַרויסגעלאָזן פונם געסל. מען האָט צוגעשפּאַנט ביז צו דער ערשטער גרויסער, שטאָטישער גאַס און מ'האָט דערזען נייע הייזער, נייע ווענט, נייע מענטשן, דערהערט נייע ווערטער און ביידע האָבן זיך אָנגענומען פאַר די הענט ווי פון עפּעס אַ שרעק. עפּעס אַ ניי וואַרשע מיט אַ נייעם רעש, און זיי זענען גיך צוריק אַריין אין געסל. דאָ האָבן זיי זיך אַריינגעגראָבן אין יעדן ווינקל, אין יעדן הייפל, געזוכט סימנים פון זייערע גיך־פאַרשוווּנדענע יאָרן און זיי האָבן ביי יעדן צעקריטן

פלויט, ביי יעדן איינגעפאלענעם טוער זיך געפרייט אזוי ווי קינדער.

— דו געדענקסט, בערעלע? דא איז געווען יאסלס חדר... געדענקסט, ווי ער האט אונדז דא געקאטעוועט...

— און דא האב יאך געארבעט ביי דעם ערשטן מייסטער... ביים געגריוועטן חיים. אוי ברודער, איז דאס געווען א צייט...

און מ׳האט זיך דערמאנט אן לאנג פארשוואונדענע מענטשן און געשעענישן.

אבער ווייטער פונם געסל איז מען נישט געגאנגען. ווי נאר זיי האבן זיך דערנענטערט צו א רעשיקער גאס, ווו דער טראמוואי האט זיך געגליטשט אן פערד, זענען ביידע מיט אלטע, איילנדיקע שריט צוריק אריין אין געסל אריין און דערפילט זיך זיכערער.

איצט זענען זיי צעטיילט.

בערעלע איז קליין געווארן ווי א יינגל. ער ווינט נאך אינם זעלבן הייפל ביי א שוסטער, וואס איז געווען ביי אים א לערן־יונג. יעדן פארטאג לויפט ער אויף דער וואלוועקע צו זיין בענקעלע אויף דריי פיסלעך, ווו ער לאטעט אלטע שיך, אויף „פאטשעקאניע".

הערש טאקאזש איז שוין פון לאנג אין שפיטאל אויף טשיסטע. דארט ליגט ער געשוואלן מיט א הארץ־פעלער און יעדן שבת האט ער א גאסט — בערעלען.

שבת בייטאג טוט בערעלע אן די געהאקטע קאפאטע, נאך פון פאר דער מלחמה. ער טוט אן דעם אכט־קאנטיקן קאשקעט מיט דער הויכער דענקע. ער נעמט אריין אין דער קעשענע דאס פאפירל מיט די לאנדרינקעס, וואס ער קויפט יעדן פרייטיק ביי ר׳ ברוך צלאפ אין בשמים־געשעפט, און ער לאזט זיך אוועק מיט די „אקאפעס" אינם וויטן וועג, קיין טשיסטע אין שפיטאל אריין. ער גייט פון געסל צו געסל און זוכט נאר דעם וועג, וואס איז אים נאענט און באקאנט. ער מיידט אויס יעדן נייעם טראטואר און יעדעם ניי הויז. ער גייט צו זיין חבר הערש. ער וואלט זיך געוואלט מיט אים צוזאמענרעדן ווי אמאל, עפעס טון, אז מען זאל זיך נישט פארלירן, נישט צעשיידן. אבער אלץ ווייטער און פרעמדער ווערט דער וועג צווישן זיי, און עס קומען שוין אזעלכע שבתים, ווען בערעלע לאזט זיך ארויס אין וועג אריין און מיט א מאל בלייבט ער שטיין. ער קאן נישט דערגיין ביזן שפיטאל.

דעמאָלט באַפאַלט אים אַ גרויסע שרעק. ער קאָן זיך נישט דער־שלעפן ביז זיין איינציקן חבר אויף דער וועלט. אים דאַכט זיך, אַז עפּעס אַ בייזער כוח האָט זיך אַריינגעשטעלט צווישן זיי. ער זעט נישט קיין מענטשן. ער זעט נישט קיין וועלט. און עס דאַכט זיך אים, אַז אַלץ איז געבליבן ווי נאָך אַן ערד־ציטערניש, און נאָר אַ גרויסער גרויליקער שטח ליגט צווישן אים און זיין איינציקן חבר, הערשל סטאָליאַר.

ער שטרענגט אָן זיינע לעצטע כוחות, דערטראָגט זיך צו דעם גרויסן, אומעטיקן שפּיטאָל־הויף. ער שפּאַנט מיט צעשראָקענע אויגן איבער די ווייסע, טויטלעכע קאָרידאָרן, און געפינט דאָס בעטל, ווו הערש ליגט.

ער וועט אים דערציילן אַלץ פונם געסל, פון זייער געסל, אַז נייע מענטשן און נייע לעבנס רעשן דאָרט, אַז עס שטייען נייע הייזער און לאָמטערן לייכטן אַזוי ווי לבנות, אַז אַלץ ווערט פרעמד און בייז...

אָבער עס דויערט לאַנג, ביז וואַנען דער קראַנקער הערשל דער־קענט אים. בז וואַנען עס שימערט דורך אַ ווייטער בליאַסק פון באַוווסטזיין אין זיינע פאַרטראָגענע אויגן. בערל קוקט אויף אים מיט שרעק. און ווען דעם קראַנקנס ווייסע, קאַלטע, האַלב־טויטע האַנט הויבט זיך ענדלעך אָן צו קלאַמערן אָן אים, קלאַפּט שוין צו די טונקעלע שעה, און מען הויבט שוין אָן טרייבן די באַזוכער פון שפּיטאָל.

בערל דרייט זיך לאַנג אַרום איבערן שפּיטאָל־הויף. עס נעמט אים אַרום אַ שרעקלעכער עלנט. וווהין זאָל ער גיין?

ער בלאָנדזשעט לאַנג, און שוין שפּעט אין אָוונט קומט ער צוריק אין געסל, אַ צעבראָכענער, געהויקערטער. ער קלויבט זיך אַריין אין זיין ווינקל קעלער־שטוב ביים שוסטער. ער ליגט אָפּ אַ גאַנצע נאַכט אָן שלאָף מיטן אַנגערוקטן היטל אויפן ווייסן שוסטער־שטערן. ער קרעכצט. ער וויל עפּעס אויסקלערן, ער טראַכט — און קאָן זיך נישט דערטראַכטן: צי וועט ער זיך טרעפן מיט זיין חבר הערש דאָרט... אויף יענער וועלט...

אָדער וועלן זיי אַזוי פאַרטראָגן ווערן אין דער גרויליקער פרעמד־קייט, אויף אייביק...

מאטילדע קומט צוריק

די סוף־ווינטערדיקע, גראָע לופט האָט אַנגעריררט די הויט ווי קאַלט אייזן. אַן אומעטיקע טונקלקייט איז געווען אויסגעשפּרייט איבער דער געגנט און דעם געסל, וואָס איז געלעגן אַרויסגעוואָרפן פון דער שטאָט. דאָס געסל האָט זיך אין דער נעפּלדיקער גראָקייט אַריינגעשניטן מיט אַ ברייטן, פּייכטן רינשטאָק און צוויי רייען נידעריקע, האַלב־חרובע הייזער אונטער שווער־אומעטיקע, שוואַרץ־לעכע דעכער.

ביזן און שרעקיק האָט אין די ווינטער־אָוונטן אויסגעזען דאָס אָרעמע געסל. מיט אייליקע טריט האָבן די איינוווינער זיך געטראָגן פון די פאַבריקן, די הענדלער פון גאַס זענען געקומען מיט רעש, עס האָבן זיך געשלייכט די בעטלער און אונטערוועלט־שאָטנס, וואָס האָבן דאָס געסל באַוווינט.

טייל האָבן ביי די פֿינצטערע, איינגעפאַלענע טויערן פרייליך און הפקרדיק געריסעט און זיך געטיילט דערמיט, וואָס זיי האָבן פאַרן טאָג פון דער שטאָט אַרויסגעריסן.

אין דעם קאַלטן און נעפּלדיקן אָוונט האָט זיך אַראָפּ אין געסל אַריין לאַנגזאַם געשלעפּט אַן אַלטע פרוי מיט אַ געבראָכענעם טראָט פון אַ קראַנקן.

עס איז שווער געווען צו זען איר פּנים, וואָס איז געווען פאַר־באַבלט אין אַ שווערן, גראָען טוך. זי האָט געטראָגן פאַר זיך אַ שווערן פּאַק און אַ זעקל.

זי איז אַלע מאָל צוגעפאַלן צו אַ וואַנט און שווער אָטעמענדיק,

זיך אָפּגערוט. ווען זי איז צוגעקומען צו דער הילצערנער ראָגאַטקע ביי דעם הילצערנעם, גראָ־געמאָלטן באַריער מיט דעם בלעכענעם האַלב־פּיש און האַלב־פּרוי, האָט זי זיך צוגעזעצט אויף אַ שטיין. זי האָט פאַריכט איר טוך אויפן קאָפּ, מיט אַ בלאַסער האַנט איבערגע־ווישט איר שטערן, ווי זי וואָלט געוואָלט אָפּיאָגן דעם נעפּל פון די אויגן. דערנאָך האָט זי דעם קאָפּ אַראָפּגעלאָזן און שווער געאָטעמט.

שוין לאַנג, אַז זי איז אין דער געגנט נישט געווען. און כאָטש די שווערע, נעפּלדיקע קעלט האָט זיך איצט געלייגט אויף איר, איז איר דאָך אַ וואַרעמער שטראָם אַדורך דורכן האַרץ, ווען די אומע־טיקע פּלעמלעך פון די עלנטע לאַמטערן אין געסל האָבן אויפגע־בליצט פאַר איר. באַלד דערנעבן איז נאָך געשטאַנען די אַמאָליקע ראָגאַטקע־שענק. די טיר מיטן קלימפּערדיקן גלעקל האָט זיך יעדעס מאָל געעפנט און פאַרמאַכט, אַזוי ווי אייביק, אַזוי ווי דעמאָלט, מיט אַזויפיל יאָרן צוריק, ווען איר פוס האָט דאָ געטרעטן. אויך איצט האָט זיך די שענק־טיר געעפנט און אַנגעפּעלצטע טרעגער, פורמאַ־נעס און גאַסן־מענטשן האָבן זיך אַרויסגעשיט מיט ווינדיקע טריט. אַ שווערער ריח פון בראָנפן, ביר און גראָבע מענטשן האָט זיך אויף איר אַ טראָג געטון. אַ בייטש פון גראָבע, בייזע ווערטער האָט זיך אָנגעשלאָגן אָן איר אויער, און זי האָט אַלץ דעם קאָפּ נישט אויפ־געהויבן.

זי האָט איצט פאַרגעסן, נאָך וואָס זי האָט געמאַכט אַזאַ ווייטן וועג, נאָך וואָס זי איז אַהערגעקומען. זי האָט אויך נישט געוווּסט ווו זי וועט דאָ בלייבן, זי האָט נאָר נישט געוואָלט גיין צוריק מיט דעם וועג.

— דאָס איז שוין מיין לעצטער וועג... — האָט זי שטיל פאַר זיך אַרויסגערעדט אויף פּויליש — דער לעצטער...

און באַלד האָט זיך איר פאַרוואָלט דאָס זעלבע זאָגן אויף יידיש. זי האָט גענומען מיט אַ ציטערדיק מויל צוזוכן יידישע ווערטער. זי האָט לייכט אַ שמייכל געטון, ווען זי האָט עטלעכע ווערטער צוגע־קליבן, און מיט אַ מאָל האָט זי זיך דערמאָנט, אַז דאָ נישט ווייט דאַרף שטיין אין אַ שרעקיקער הויך דער אַלטער צלם. זי האָט אויס־געדרייט דעם קאָפּ און אין דעם נעפּלדיקן ווינקל געפונען דעם הויכן צלם דערנעבן, ער האָט זיך אומהיימלעך געשוואַרצט. איר ווייסע,

דינע האַנט האָט זיך באַוויזן פון אונטערן טוך און זי האָט אָנגע־בויגן דעם קאָפּ זיך איבערצוצלמען, אָבער איר האַנט האָט זיך איינ־געבראָכן און געבליבן הענגען. באַלד האָט זי זיך מאָדנע פלינק אויפ־געהויבן און שנעל גענומען שפּאַנען, שלעפּנדיק דעם פּאַק פאַר זיך.

אַ שיכורער האָט קרום אַ פאַל געטון אויף איר און ער האָט זי אויסגעזידלט אונטער דער נאָז, אָטעמענדיק מיט אַן עסנדיקן ריח פון בראָנפן:

— צום טייוול... מכשפות דרייען זיך דאַ אַרום...

די פרוי האָט זיך נישט פאַרהאַלטן. זי האָט איילנדיק געשפּאַנט. עס האָט שנעל געפינצטערט און נאָר ביים אָנהויב פונם געסל האָט זי זיך פאַרהאַלטן נעבן אַן איילנדיקן שאָטן און אַ פרעג געטון:

— וווּ איז דאַ דאָס אָרט?...

— וואָס פאַר אַן אָרט?

— דאָס הייליקע... דאָס גוטע אָרט...

און זי האָט אַ לאַך געטון דין און שפּיציק...

דער שאָטן איז אָפּגעשפּרונגען, ער האָט אַ וויַיז געטון מיט דער האַנט אין דער וויַיט, איבער דעם אָפענעם פעלד, און איילנדיס זיך אָפּגעטראָגן.

די פרוי האָט אַ מינוט זיך געוויגט און מיט שווערע, געבראָכענע טריט זיך אַריינגעלאָזן אין געסל.

— כאַ־כאַ... דערשראָקן — האָט זי געמורמלט — דערשראָקן...

דאַ אין געסל האָט זי געפונען אַלץ ווי געווען. אין דער געפלדרי־קער טונקלקייט האָט זי דערקאַנט יעדן ווינקל און אין איר האַרץ האָבן זיך אויפגעהויבן וויַיטאַגלעכע קלעפּ, ווי דרימלדיקע, קראַנקע פייגל וואָלטן זיך געוועקט. אַ מידקייט האָט זי באַשלאָגן, אָבער זי האָט זיך נישט אָפּגעשטעלט. פאַרביי איר האָבן זיך געטראָגן אין אָוונט איינגעהילטע שאָטנס פון מענטשן. פון די הייפלעך און גע־וועלבער זענען אַריין און אַרויס מענטשן, אַזוי ווי אַמאָל, די זעלבע גראָבע, צעשויבערטע. פון די טונקעלע, פאַרהויכטע און פאַרלאָזענע פענצטער האָבן אַרויסגעבלינצלט קאַרגע פלעמלעך פון די פאַרוי־כערטע נאַפט־לעמפּלעך דאָ און דאָרט. און אומעטום איז זי געווען — אָט איז דאָס שמאָלע, קרומע טירל פונם געוועלב, וווּ דער שוסטער זיצט נאָך אַלץ איינגעבויגן ביי דעם רויכערדיקן לעמפּל און

קלאַפּט אויף דער פּאָדעשווע. און אָט איז דאָס קרומע טויערל מיט דעם געלבלעכן אויפשריפט, נומער גיין. אַ וואַרעמער שטראָם טוט איר אַ קלאַפּ אין איר האַרץ. עס דאַכט איר, אַז זי האָט אַ שווים געטון אין דער צייט — צוריק. זי שטעלט זיך אָפּ און לייגט אַרויף אַ בלייכע, פּלאַכע האַנט אויף איר לינקער ברוסט.

— איך וועל שטאַרבן... — קלערט זי — באַלד וועל איך שטאַרבן...

און זי זעט נאָך אין דער ווייט דעם צלם.

— ניין... זי וועט נישט גיין ווייטער.

און זי שפּאַנט אַריין אין דעם שמאָלן, קרומען טויערל. אַ בלעכערנע לאַמטערן מיט אויסגעהאַקטע שויבן קאָפּטשעט. צוויי פּאַרשפּעטיקטע, אָפּגעריסענע קינדער קוקן אויף איר מיט אויפגעריסענע אויגן פון שרעק. זיי האָבן אפילו מורא צו שרייען: „משוגענע" און אַנטלויפן.

— דערשראָקן... — האָט די פרוי געמורמלט — דערשראָקן.

און זי שפּאַנט אַריין אין דעם טונקעלן, אומעטיקן הייפל.

אירע אויגן זענען דורשטיק נאָך דער קאַרגער ליכט, וואָס קלאַפּט אַרויס פון די פענצטער. אָט די צוויי פענצטער... אויפן דריטן שטאָק... מיט די אָפּגעריסענע בלעכן. דאָ האָט זי אַרויסגעשטעקט דעם קאָפּ אין די ווייטע קינדער־יאָרן און געזען איבער די פּלויטן דאָס פעלד, וואָס האָט זיך געבלויט מיט דרימלענדיקע פּאַסן וואַלד אין דער רופנדיקער ווייט, וווּ די באַן איז ווי אַ קינדער־שפּילעכל פּאַמעלעך געקראָכן און געפּייפט... דאָ האָט זי געבענקט און זיך געריסן צו אָט די גרינע, פריילעכע, מיט זון באַגאָסענע שטיקער וועלט... אין דער בלויער, דרימלענדיקער ווייט האָט זי דאָס נישט געקאָנט אויפזוכן דורך די דרייסיק יאָר. זי האָט קרום אַ שמייכל געטון אינם פּינצטערן טוך אַריין, ווייל אין איר קאָפּ האָבן זיך אָנגעטראָפן עפּעס ווערטער פון אַ רוסישן ציגיינער־ראָמאַנס, וואָס זי האָט אָפט געהערט אין איינעם פון די רייכע רוסישע נאַכט־רעסטאָראַנען אין פּעטערסבורג. ווערטער, וואָס וואָרענען, וואָס דערציילן פון אַ רייך, שטורעמדיק לעבן און אַן עלנטן טויט...

זי האָט זיך צוגעשפּאַרט צו דער טונקעלער, אָפּגעריבענער וואַנט

פון דעם אַלטן הויז, און אין דער וואַרעמער טונקלקייט פון דעם שווערן טוך, ווו זי האָט דאָס פנים איינגעטוליעט, זענען פאַר איר דורכגעלאָפן, אַזוי ווי בליצן אין דער נאַכט, שטעט, ערטער ליכטיקע, גרויסע שטעט מיט גלאַנץ און רייכטום, אַ רעשיקער לויף און געזאַנג פון באַנען און שיפן. עפּעס אַ גרויסע, רוסישע שטאָט, ווו מען האָט זי אין אַ זומער־נאַכט, אַ דרימלענדיקע און אַ שיכורע, געבאָדן אין אַ וואַנע מיט שאַמפּאַניער־ווייַן. דעמאָלט איז זי נאָך געווען מיט אים... אָבער דעמאָלט האָט אויך אין איר האַרץ געלעבט אָט דאָס געסל... און דאָס הייפל נומער ניין... ווי אייַנגערעמט אין אַ רעמל פון גאָלד, האָט עס געוווינט אין איר...

אַ צאַפּל פון איבערגעלעבטע תענוגים האָט זיך דורכגעגליטשט דורך איר לייַב, און איר איז מיט אַ מאָל קאַלט געוואָרן. זי האָט אויפגעריסן די אויגן, אָבער מער האָט זי שוין גאָרנישט געקאָנט זען.

— יאָ, דאָס איז עס... די ענדע איז דאָ... די שוואַרצלעכע ווייט איבער דעם פּלויט, זי הויבט זיך אָן דערמאָנען... פון דאָרט האָט זיך דורך איר גאַנצער קינדהייט געטראָגן די שטילע שרעקיקייט, דאָרט איז דער בית־עולם... דער יידישער... דער שרעקלעכער... אָן זילבערנע און גאָלדענע טרומנעס...

קאַלט. זי האָט זיך מיט אַ מאָל אַ ריס געטון, זי איז אַרויס אויפן גאַס. זי האָט געפּרוווט אָפּשטעלן ווערמען פון די לויפנדיקע מענטשן, אָבער קיינער האָט זיך שוין נישט געוואָלט פאַרהאַלטן. מ'האָט זי אָנגענומען פאַר אַ בעטלערין. דאָס געסל האָט קיין נדבות נישט געהאַט צו געבן. זי האָט גערעדט אויף פּויליש און אויף רוסיש. סאָלדאַטן אין ברייטע רוסישע הויזן מיט צעלאַפּעטע שטיוול האָבן זיך געאיילט אין די אַרומיקע קאַזאַרמעס. זיי האָבן געשפּאַנט אייליק און געקלונגען מיט די אייזערנע פּאָדקאָוועס.

און אָט האָט זי געעפנט דאָס נידעריקע, געגלאָזטע טירל פונם שוסטערס געוועלבל. זי איז אַרייַן, מיטן טוך פאַרשטעלט און אייַנגעבויגן, שלעפּנדיק דעם זאַק. דער שוסטער האָט אויפגעהויבן דעם קאָפּ און געבליבן מיטן אויפגעהויבענעם האַמער.

— וואָס ווילט איר... אַלטיטשקע?...

זי האָט דערקאָנט דעם שוסטערס ווייסן, גרויסן, טוימלעכן שטערן, ווי גרוי און אויסגעקראָכן זענען געוואָרן זייַנע האָר און זייַן

באָרד. זי האָט עפּעס געזאָגט, ער האָט נישט פאַרשטאַנען. באַלד, זי וועט אים זאָגן אויף יידיש:

— איבערנעכטיקן... באַצאָלן...

זי האָט זיך אַראָפּגעלאָזט אויף אַ קליין שוסטער־בענקעלע און פאַרלוירן פאַר זיך איר מידע, מאָדנע־ווייסע און איידעלע האַנט.

דער שוסטער האָט זיך האַלב אויפגעזעצט, ער האָט פאַרלוירן דעם האַמער און מיט אַ צעריסן קול פון אומהיימלעכקייט אַריינגע־שריגן אינם פינצטערן קעכל אַריין צום ווייב:

— פּראַדל... פּראַדל... קום נאָר אַריין, פּראַדל...

אַ צעפּאַטלטע, מיט אַ ווייסלעכן אַנלויף אויף דער הויט און שרעקלעכע, שוואַרצע אומגליק־אויגן, האָט זיך פּראַדל באַוויזן:

— וואָס?

— איך... איך בין אַ פרוי... אַ יידישע פרוי... — האָט די אַלטע אָנגעהויבן — איך בין שוואַך... פון ווייט... דאַרף איבערנעכטיקן...

זי האָט אָנגעשטרענגט איר זכרון, צו כאַפּן די יידישע ווערטער, אָבער גערעדט האָט זי ווי אַ פרעמדע.

פּראַדלס אויגן זענען געוואָרן נאָך שרעקלעכער און שוואַרצער:

— כ'האָב נישט... נישטאָ וווּ... כ'דאַרף נאָך האָבן אַזעלכע... ווער ווייסט וואָס... גייטס... גייטס געזונטערהייט...

— פאַרוואָס גיין... כ'וועל באַצאָלן...

די אַלטע פרוי האָט זיך איצט אויפגעהויבן אין איר גאַנצער וווּקס. זי האָט זיך אויסגעגלייכט און אַראָפּגעוואָרפן דאָס שווערע טוך פון איר קאָפּ, אירע האָר זענען געווען ווייסע ווי וואַרעם זילבער. אין אירע גרויע אויגן איז געלעגן באַהאַלטן אַ ווייטע, פרעמדע שפּיל, אירע ליפּן האָבן זיך באַוועגט מיט אַ קינדיש־קאַפּריזער ווייכקייט. דער שוסטער איז געזעסן מיט אַ האַלב־אָפן מויל, מיט איין האַנט האָט ער זיך געהאַלטן אָנם ווייבס קלייד. פּראַדל האָט געקוקט מיט שרעק. אָבער דער גאַסט האָט איצט עפּעס געטון. זי האָט שנעל מיט ווייסע הענט איר פּעקל צעוואָרפן. זי האָט דאָרט עפּעס געזוכט און מיט אַ מאָל האָט זיך אין איר האַנט באַוויזן אַ בלוי פּאַפּירל... אַ פינפרובלדיק פּאַפּירל. ווי עס וואָלט זי געבריט, האָט זי דאָס געלט אַ וואָרף געטון צום שוסטער און זיין ווייב.

ביידע, דער שוסטער און די שוסטערין, האָבן אַ כאַפּ געטון דאָס

געלט, אָבער דער שוסטער האָט אָנגעכאַפּט דאָס ווייב פאַר דער האַנט:

— פראַדל... ס'איז נישט קאַ ריינע זאַך... וואַרף אוועק... גיב אָפּ...

די אַלטע האָט אָבער איצט געשריגן שוין אויף פויליש:

— נעם, נאַרישע מענטשן... איך באַצאָל דיר פאַר נאַכטלעגער... איך קען דיך... איך בין פון דאַנען... דאָ געבוירן, אין דעם הויף... מיט דרייסיק יאָר צוריק פון דאַנען אוועק... מאַטילדאַ... מיין פאָטער איז געווען אַ שניידער... אַ וואָיענע... אַ שניידער... איך זיין טאָכטער...

דאָ האָט דער שוסטער אַ ברום געטון מיט אַ שרעקלעכן ריטש, ער האָט זיך אַ פּאַטש געטון אין ווייסן שטערן אַריין און אויסגעשריגן:

— מאַטילדע... דעם שניידערס... די... די... געשמדטע... מאַטילדע...

פייפקע

זינט דער מלחמה איז שוין פייפקע נישט ארוים פונם געסל, זינט עס זענען פארשוואונדן א גאנצע וועלט מענטשן און זענען שוין מער נישט צוריקגעקומען. ער געדענקט אליין נישט, ווי אזוי ער איז געבליבן פארשטעקט אין דעם פינצטערן בוידעם פון דעם האלב־צעשטערטן הויז אינם געסל. אין דעם הויז האבן אמאל גע־וווינט די גרעסטע משפחות גנבים. פריילעכע און טרויעריקע טעג און נעכט זענען דא געלאפן, רעשיקע, גנבישע חתונות און שטילע לוויות, געזעגענישן אויף לאנגער תפיסה און פריידיקע באגעגענישן.

איצט איז אלץ פארשוואונדן, ווי א ווינט וואלט עס ערגעץ פאר־טראגן, און עס האט זיך געענדיקט פייפקעס רעשיקע וועלט.

דורך די עטלעכע יאר איז שוין פייפקע אפגעלעגן אין די שפי־טעלער, וווהין מ'האט אים געפירט און געטראגן. זיין לייב איז פאר דער צייט געווארן ווי עפעס א קנאכיקע, אומבאקוועמע מאסע, ווי ער וואלט געלעגן אויף א שטעקן. ער געדענקט קוים דאס פרי־ריקע לעבן און עס דאכט אים, אז ער איז שוין פון לאנג געשטארבן.

אין זכרון איז אים נאר געבליבן עפעס א משונהדיקע בהלה, ווען זיינע צוויי זין, שילעם און פוליע, זענען אוועק קיין ראסיי אין די זעלנערישע, צו־קורצע שינעלן. זיי האבן זיך געזעגנט אין א פארנאכט, ערגעץ אויף א פארשנייטן פלאץ, וו עס זענען געשטא־נען א סך גרויסע קאזיאנע הייזער און פלויטן. קאזאקן האבן גע־יאגט און געשלאגן. פייפקע איז געוועזן מיט נאך א סך איינוווינער פונם געסל, טאטעס, מאמעס, שוועסטער און כלות. און ביי יעדן

יונג, װאָס איז פֿאַרשװוּנדן הינטערן פּלױט, האָט זיך אױפֿגעהױבן א געװײן און א יללה.

דערנאָך געדענקט פּײפּקע, װי צום געזעגענען זיך האָט ער מיט בײדע זײן אױסגעטרונקען א פּערציקסטל בראָנפֿן. געטרונקען האָט מען פֿונם פּלעשל, יעדער זײן חלק. דערבײ האָט דער עלטע־רער זון א קוק געטון אױף דעם פּלעשל, נאָכדעם װי פּײפּקע האָט עס אים איבערגעגעבן און א זאָג געטון:

— זעסט נאָך, װי דאָס האָט א זופּ געטון... זעסט נאָך די הלוקה... א פֿײער זאָל אױף דיר קומען... דו אַלטער בײן...

דער קאַרק בײם זון האָט זיך אָנגעצונדן, און ער האָט פּײפּקען א װיש געטון איבערן קאָפּ מיט זײן שװערן ראַציקן אַרבל פֿונם שינעל.

דער ייִנגערער זון, פּוליע, האָט זיך אײנגעשטעלט פֿאַרן טאַטן, אױף זײן שפּיציקן קאָפּ איז איצט געלעגן א צו־גרױס זעלנעריש היטל. ער האָט אַרומגענומען דעם ברודערס ברײטע אַקסלען און גערעדט מיט א שיכור געװײן:

— שילעם... די פּרײ זאָל דיר אַזױ דינען... זאָלסט נישט שלאָגן דעם טאַטן... שילעם. כ'בין א גנב... נאָר קײן טאַטן װעל עך נישט רירן... און װעמען גײסטו דאָ שלאָגן... קוק עס אָן...

מיט יאָרן צוריק האָט זיך פּײפּקע נישט אײנמאָל געשלאָגן מיטן זון. די געשלעגן זענען געװען גרױסע און דער זון האָט נישט אײנמאָל געכאַפּט א מעסער צום טאַטן. אָבער דעמאָלט איז נאָך פּײפּקע געװען שטאַרק און װילד און דאָס געסל האָט נאָך מורא געהאַט פֿאַר אים.

— ני, גײ שױן אַװעק... — האָט שילעם געפּרוּװט אױפֿהױבן א שטױול אױפֿן טאַטן און פּײפּקע האָט זיך שטיל אַװעקגערוקט אָן א זײט.

נישט נאָר פֿאַר דעם צו גרױסן זופּ בראָנפֿן האָט דער זון גע־האַט צו אים טענות. דער זון שילעם האָט געטראָגן אױפֿן פֿאָטער א האַס צוליב דער מאַמען, װעלכע פּײפּקע האָט איבערגעלאָזן אין משוגעים־הױז און נישט געװאָלט צו איר גײן, ביז װאַנען זי איז געשטאָרבן.

דאָס איז געװען אַן אַלטע, פֿאַרטריקנטע װוּנד אין פּײפּקעס

ווילד האַרץ. אַ ווונד, וואָס ער האָט באַקומען נאָך אין יונגע, הפקרדיקע טעג, ווען מען האָט אים אין די ענגע תפיסה־ווענט פונם וואַרשעווער פּאַוויאַק אַריינגעבראַכט די ידיעה, אַז זיין ווייב, „די שיינע זיסל"...

אָבער דאָס איז ווייט ווי אַ חלום. ער געדענקט נאָר די זיסע נקמה, ווען מען האָט די שיינע זיסל געשלעפּט אָן אָפּגעגאָלטע, אַ געבונדענע מיט שטריק, אין די טוואַרקעס אַריין.

געבליבן אין זיין זכרון איז נאָר דער קאַלטער, פאַרשנייטער פאַרנאַכט. פון דעמאָלט אָן האָט ער שוין מער די צוויי יונגען נישט געזען. עס זענען געלאָפן טונקעלע יאָרן דורך דעם געסל. די גנבים און זייער וועלטל איז פאַרשוווּנדן, עס זענען פאַרשוויגן געוואָרן זייערע לידער און עס איז בלייך געוואָרן זייער רום. אין די חרובע שטובן פון די גרויסע באַלעבאַטים האָט אַרומגעהוליעט דער הונגער און דער טויט.

פּייפּקע האָט זיך יאָרן אַרומגעשלעפּט פון קעלער צו קעלער און פון בוידעם צו בוידעם. וואַרשע, די גרויסע, לעבעדיקע וועלט מיט אַלע אירע גאַסן, איז ווי אַנטלאָפן פון אים. דורך טונקעלע, אומעטיקע געסלעך אַרום האָט מען אים אַוועקגעפירט אין שפּיטאָל אַריין.

אין די שווערע, אומעטיקע שפּיטאָל־נעכט, אין די קראַנקע מראָהם האָט ער געזען זיינע צוויי זין. עס האָט זיך אים כסדר פאַרגעשטעלט, ווי זיי פלעגן קומען אָנגעפּילטע מיט גנבישע סודות. פון זייערע פינצטערע קעשענעס האָבן זיך באַוויזן פרעמדע, אומגעריכטע זאַכן און געלט. דאָס אַלץ איז אָבער געווען אין חלום. אויף דער וואָר האָט פּייפּקע שוין גאָרנישט געהאַט. ער האָט נאָר געוואַרט אויף די פרומע שפּיטאָל־גבאיטעס, וואָס האָבן צוליב אַ מצווה אים אַוועקגעלייגט אַ זעמעלע, אָדער אַ זויער צוקערל, צו דערקוויקן דאָס קראַנקע האַרץ.

זעלטן ווען עס האָבן זיך שבת באַוויזן אַלטע, גוטע ברידער פונם געסל. אַלע זענען זיי געוואָרן דאַרע, קליינע און דערשראָקענע. זיי האָבן זיך אַרומגעזעצט אַרום דעם דאַרן שפּיטאָל־בעטל און געקוקט אויף פּייפּקען אַזוי ווי אַלטע, דאַרע, הונגעריקע הינט.

אָט איז חיימל ריז, וואָס האָט אָפּגעשפּילט אַזאַ ראָלע אינם

געסל... געווען דער קייסער פון די שטארקע. די רוסישע פאליציי האט מורא געהאט פאר אים... ווער ס'געדענקט אים נישט אינם געשלעג מיטן „מקום", ווען ער האט געארבעט מיט א מעסער... אט איז לייבעלע זעלנער מיטן מעשענעם פנים, וואס האט „קאלט" געמאכט די רוסישע נאטשאלניקעס... אלץ „פשיאטשעלעס" פון די יונגע יארן אין געסל... גרויע, אויסגעריבענע זענען זיי איצט געזעסן, און פייפקע האט געזען, אז זיין וועלט איז אויס...

נאכדעם ווי מען האט לאנג געשוויגן מיט פינטלענדיקע אויגן, האט מען שטיל זיך אנגעהויבן אפגעבן גרוסן פון די היימישע הייפ־לעך. און דא האט פייפקע דערהערט וועגן דעם חורבן, אז ביידע פאמפערס זענען געשטארבן. און אז אברהמעלע מוץ האט געהאט א שווערע גסיסה... ער האט געשריגן, אז יידן זאלן זאגן תהילים און דאווענען...

און פייפקען האט ארומגענומען א שרעק. אים האט זיך איצט פארגעשטעלט, ווי בייז גאט איז אויף אים פאר אלע זיינע זינד, און ער איז געווען גרייט צו לויפן ערגעץ אין א שול אריין בעטן, גאט זאל אים מוחל זיין און געבן אים א גרינגע גסיסה...

משהלע ביק האט שטיל, אזוי ווי א גראבע פליג, געבורטשעט:

— א יאלדישע וועלט, גוטע ברידער... נישטא קיין גנבים און נישטא קיין שטארקע... ס'איז נאר צו קוקן, ווער עס פירט היינט די וועלט...

אויף פייפקעס ברייט, פירקאנטיק פנים איז אנגעוואקסן, אזוי ווי קשאקעס, גרויסע, געלע, הארטע האר. זיינע אויגן האבן געננ־מען טריפן מיט צעפייערטע טרערן.

דערנאך האט מען גענומען זיך דערמאנען פון אמאל. מען האט דערמאנט „שטיקלעך ארבעט", וואס זיי האבן צוזאמען געמאכט... די אויגן צעברענען זיך און עס שווימען שוין ווייט פארטראגענע געלויפערייען... געיעגן, טורמעס... עס פארגייט אן אלטער ריח פון גנבות... איבער דער הויט גליטשט זיך איבער א זיסער גרויל פון רוסישע, פאליצייאישע פייפלעך... דערנאך דערמאנט מען זיך אן די גנבישע ווייבער... אן דער „אדעסער לובקע"... אן דעם „גאלדע־נעם הענטל" און פייפקע דערמאנט זיך אויך אן זיין „שיינער זיסל"...

אפשר האָט ער זי פֿאַרמאַטערט... ביז וואַנען זי איז משוגע געוואָרן... זי וואָלט נאָך געווען געלעבט, ווען נישט ער, פּייפּקע... עס דאַכט זיך אים טיילמאָל, אַז ער הערט אירע משוגענע געשרייען.

עס הויבט אָן טונקעלן און די געסט גייען אַוועק. זיי שאַרן זיך אַרויס מיט שווערע, געבראָכענע טריט, מיט אַ ווונק פֿון הינטער די אַראָפּגערוקטע היטלען. זיי גייען ווי נאָך אַ לוויה... און פּייפּקען דאַכט זיך, אַז דאָס איז טאַקע זיין לוויה...

דערנאָך דערמאָנט ער זיך, אַז ער האָט פֿאַרגעסן צו פֿרעגן, צי זיינע צוויי זין האָבן זיך נישט אָפּגערופֿן. און ווידער שטייט פֿאַר אים אויף יענער פֿאַרשנייטער פֿאַרנאַכט, אין דער מלחמה, ווען ער האָט די זין צום לעצטן מאָל געזען... זיינע הענט און פֿיס שטאַרבן מיט אַ מאָל אָפּ... ערגעץ אַרום שטעכט זיך אַריין אַ לאַנגע נאָדל און דער שטאָך גייט אַרויף ביז צום האַלדז:

— צוויי יינגען... צוויי ריזן...

דאָס ווייסע, פֿאַרשנייטע פֿעלד ציט זיך אויס... פֿאַרדעקט פֿאַר אים די גאַנצע וועלט, און אונטער אַ טריבער, חלומדיקער ליכט דערזעט ער אויפֿן פֿאַרשנייטן פֿעלד צוויי הרוגים... צוויי מענטשן ליגן שווער אַוועקגעוואָרפֿן, אַזוי ווי ס'איז אין געסל געלעגן דער געהרגעטער בראָנעק, דער באַנדיט...

זיי ליגן שווער, מיט אַוועקגעוואָרפֿענע הענט און פֿיס. און ער זעט, פּייפּקע, אַז דאָס זענען זיינע צוויי זין... זיינע צוויי יינגען...

און אַ שטיקנדיק, הייס געוויין לויפֿט אָן אין זיין האַלדז...

די „מומע“ דרייזל

ווען דער „מומע“ דרייזל האט מען אין געסל דערציילט, אז ווען זי איז נאך געווען א קליין מיידל, נאך „פון דער ערד נישט אויפגעוואקסן“, האט זי שוין פארנארט יינגלעך און זיי ארײַנגעפירט אין קעלער אריין; אז ביינאכט פלעגט זי זיצן אויפן „ווינע־פלאץ“ הינטער דעם אלטן, יידישן הקדש און זינגען לידער; אז צוליב איר האט „אברהמעלע ריז“ געשאכטן דעם „שיינעם הערמאן“ און צוליב איר האט דעם הזנס יינגל, „סאנעלע זינגער“, אוועקגעווארפן די כלה פאר דער חופה און משוגע געווארן. מ׳האט דערציילט, אז זי איז געווען „שיין ווי די וועלט“. דאס געסל האט זי נאך געדענקט אינם גרינעם סטאניק, אין דעם פאריסענעם הוט מיט די פעדערן, ווען זי פלעגט זיך ארפלאזן אין געסל אריין אויף אירע הויכע, זגראבנע פיס.

מיט דער צייט איז איר פנים שוין געווען געקנייטשט. א גרינע בלייכקייט האט באדעקט איר הויט און נאר די אויגן האבן ביי איר געשפילט און גערופן. צומאל פלעגט זי זיך באווייזן צעפאטלט און אפגעלאזן, מיט א טוך אויף די אקסלען, צוגעשפארט צו א וואנט, האט זי געקוקט פארטראגן, מען האט געזאגט, אז זי איז שיכור. גאסן־יונגען און ליידיקגייער האבן זי געכאפט ביים ראג פונם געסל, זיי האבן גערעדט צו איר מיאוסע רייד, געווארפן זי איינער צום אנדערן. די מומע דרייזל האט געשאלטן און אירע לאנגע, מעכטיקע הענט זענען געפלויגן איבער די קארקן פון די יונגען. זי האט געקנייפט, געבאכעט און געגראטשעט, ביז וואנען זיי האבן זי אריינ־

געשטופּט אין אַ מויערל און אַרויסגעלאָזט אַ צעפּאַטלטע מיט אָפּגעריסענע קנעפּ.

די מומע דרייזל האָט געשיט מיט קללות, געסטראַשעט, אַז זי וועט זיך שמדן און דאָס געסל האָט געלאַכט, ביז וואַנען אירע מעכטיקע פּיס האָבן אַוועקגעשפּאַנט ערגעץ אויף אומבאַקאַנטע וועגן. זי פלעגט פאַרשווינדן אויף וואָכן און חדשים און ווידער פּלוצלונג זיך באַווייזן אין געסל אין נייע, רעשיקע קליידער און הויכע, באַפּעדערטע היטן. ווייבער האָבן געקוקט אויף איר מיט אָנגעגליטע אויגן פון קנאה און פאַרדאַכט. די מאַרק־מיידן האָבן געטאַפּט אירע זיידענע קליידער מיט שטעכיקע פינגער, ווי זיי וואָלטן וועלן אויסרייסן אַ שטיק.

אין אַזעלכע טעג האָט די מומע דרייזל געטיילט מתנות. זי האָט גענאַשט אין די לעקעך־געוועלבער און מכבד געווען די קינדער פון דער גאַס. נאָך איר זענען געגאַנגען טשאַטעס בעטלער און געלויערט אויף איר. זי האָט געטיילט געלט, די בעטלער האָבן זי געלויבט און איר געווונטשן. די קינדער האָבן געטאַנצט אַרום איר מיט קלעפּיקע הענטלעך פון נאַשערייען. די קרעמער פאַר די געוועלבער האָבן זיך איבערגעוואָרפן מיט פאַרנאַשטע ווערטלעך וועגן דרייזלס מילדקייט און מיט איבערגעטריבענער העפלעכקייט זי פאַרופן אין די קלייטן. פרומע יידן מיט פאַרפלאָנטערטע בערד האָבן אָפּגעווענדט די אויגן, כדי נישט צו זען. און די מאַרק־ווייבער האָבן געשריגן צו איר:

— דרייזל... מיינע שונאים זאָלן אַזוי לעבן, צי ס'איז כשר געלט...

— ס'איז גרינג פאַרדינט...

זיי האָבן גיפטיק געשפּיגן און געשאָלטן:

— אַזאַ געלט טאָר מען גאָרנישט נעמען...

די מומע דרייזל האָט זיך דעמאָלט אָנגעכאַפּט פאַר די באָקעס און צוגעטאַנצט צו די גליענדיקע ווייבער. זי האָט געהאַלטן געלט אין דער האַנט און זיי עס געשטופּט אין פּנים אַריין. עס האָט זיך צעבראָכן אַ קריגעריי, די ווייבער האָבן געשפּיגן ווי שלאַנגען, ביז וואַנען די מומע דרייזל האָט אַ כאַפּ געטון איר קלייד און עס אַ הויב געטון איבערן קאָפּ אַריבער און דאָס גאַנצע געסל האָט דערזען אירע מעכטיקע פּיס, זי האָט זיך אַ בויג געטון און עס האָט אַ

בלענד געטון א שטיק מעכטיק לייב און א בליץ געטון מיט אן אומ־זיניקער נאקעטקייט. דורכן געסל האט זיך א טראג געטון א הפקרע זיסקייט, גלייך ווי פון דעם נאקעטן לייב וואלט זיך ארויסגעטראגן א דינע שיכרות. פון אלע פענצטער האט מען ארויסגעקוקט. אלטע געסל־באלעבאטים האבן אראפגעשריגן מיט מוראדיקע קולות.

די גוים האבן ארויסגעלאזט א הודזשעדיק געלעכטער און צוגע־געבן מוט דער מומע דרייזל:

— „גיע דאי שיען דרייזלא"... לאז דיך נישט...

און דער שיכורער קוילן־טרעגער, סטאכא, האט געטעהנעט:

— א טא קאביטא... דרייזלא...

די מומע דרייזל האט אים דערפאר ארומגעכאפט און גענומען מיט אים טאנצן, שקצים מיט פאריסענע נעז האבן צוגעפאטשט מיט די הענט און יידן האבן קרום און זויער געשמייכלט.

מיט א מאל האט זיך אינם געסל באוויזן א רב. א רבל מיט א גרויסן, רבנישן קאפעלוש, אין א צעפליקטער, זיידענער זשיפיצע. צוויי צעקנייטשטע יידן מיט געלע בערד האבן אים געפירט. דער רב איז געגאנגען גיך אויף זיינע דינע פיסלעך אין שיך און זאקן, שטרעקנדיק פארויס דעם גרויסן פאראסאל.

די צוויי געלע יידן זענען געגאנגען איבער די געוועלבער און צונויפגענומען פאר דעם „הייליקן צדיק". ווייבער האבן אריינגע־ווארפן אין די ברודיקע טיכער פון די יידן זייערע גראשנס און דער רב איז געגאנגען מיט אויפגעהאנגענע, שוואכע אויגן, ווי ער וואלט נישט געזען ארום זיך די זינדיקע וועלט. דא האבן זיי דערזען די מומע דרייזל. זי האט זיך געדרייט אין א טאנץ אין דעם ראד פון גאסן־יונגען און קינדער. די יידן האבן פארדרייט די קעפ און גע־וואלט פארבייגיין, אבער די מומע דרייזל האט דערזען דעם רב און זי האט אויפגעהערט טאנצן. זי איז צוגעלאפן צו אים מיט בלי־ציקע אויגן און א געשריי געטון:

— הייליקער רבי...

די צוויי יידן האבן זיך געווארפן שיצן דעם רב.

דער רב איז איצט געשטאנען אונטער אירע מעכטיקע ארעמס, ער איז געווארן קליין, ער האט זיך געטרייסלט, עס האט זיך גע־

טרייסלט זיין שיטער בערדל. עס האָט זיך אויך געטרייסלט דער פּאַראַסאָל.

די מומע דרייזל׳ס הייזעריקע שטימע האָט אַ קלאַפּ געטון איבער אים:

— הייליקער רבי... יאָך בין אַ...

דער רב און די יידן האָבן זיך געכאַפּט פאַר די אויערן.

— הייליקער רבי... יאָך בין אַ יתומה... כ׳האָב נישט געהאַט קיין טאַטן... נאָר כ׳בין געווען אַ שיינע מויד...

די יידן האָבן געוואָרפן מיט די הענט איבער איר קאָפּ מיטן פּאַרוקטן הוט און איינער פון די געלע יידן האָט אויסגעשריגן:

— וואָס ווילסטו... מויד...

— כ׳וויל אַ ברכה... כ׳בין אַ יידישע טאָכטער... יאָך וויל, אַז גאָט זאָל מיר מוחל זיין...

און זי האָט ארויסגעכאַפּט אַ בייטעלע, אַנגענומען אַ האַנט מיט געלט. די יידן האָבן אויסגעשטרעקט זייערע פּאַטשיילעס און זי האָט אַ שיט געטון דאָס געלט. עטלעכע מטבות האָבן זיך צעשיט איבער די שטיינער פונם ברוק.

— נאַט אייך, הייליקער רבי... נאַט אייך...

די מומע דרייזל האָט זיך מיט אַ מאָל איינגעהויקערט. זי איז געוואָרן איינגעפאַלן און אַלט. זי האָט געזוכט נאָך געלט אין בייטעלע.

— נאַט אייך... רבי... נאַט אייך...

מיט אַ מאָל האָט זיך דערהערט אַ קוויטשיק געשריי. אַ בינטל ווייבער מיט פּאַרוקטע קעפּקעס אויף די קעפּ האָבן זיך אַ לאָז געטון צו די יידן:

— נעמטס נישט, יידן... ס׳איז טריף... דאָס געלט איז פון אַפּי־צירן... דאָס געלט איז... זינדיק געלט...

די יידן האָבן זיך אָנגעהויבן שטאַרק שאָקלען. זיי האָבן זיך גע־שאָקלט אין אַלע זייטן. און פּלוצלונג האָבן זיי פון די פּאַטשיילעס, ווי עס וואָלט זיי געבריט, אָנגעהויבן ארויסוואַרפן דאָס געלט. דאָס געלט איז געשפּרונגען אין אַלע זייטן מיט זילבער־קלאַנג, געלאָפן און זיך געקאָליערט.

די יידן האָבן גענומען שפּרייזן מיט געאייל, ווי ביי אַ לוויה.

*

ווי אַן אַוועקגעוואָרפענע, אײן אַ ווינקל, ווי אַ שווערער וואָגן וואָלט זי איבערגעפאָרן, איז די מומע דרייזל געשטאַנען צוגעשפּאַרט צו דער וואַנט פון אַ מויער. דער הוט איז איר אַראָפּגעפאַלן פונם קאָפּ און אירע הענט האָבן זיך אָנמעכטיק אַראָפּגעלאָזן.

אין געסל איז געוואָרן שטיל. יונגען האָבן פון רחמנות צונויפ־געקליבן די מטבעות און איר צוגעטראָגן:

— נאַ ס'געלט...

די מומע דרייזל האָט זיך נישט אומגעקוקט. זי האָט זיך אַראָפּ־געלאָזן אויף אַ טרעפּל נעבן אַ געוועלב. אויף דעם זעלבן טרעפּל, וווּ ס'פלעגט שטענדיק זיצן די „משוגענע שרהלע", וואָס האָט געזוכט אירע געשטאָרבענע קינדער.

דאָ איז איצט געזעסן די מומע דרייזל.

אין געסל איז געוואָרן טרויעריק. דער אָוונט האָט זיך אָנגע־רוקט מיט אַ גראָאיקייט און די גרינע פלעמלעך פון די לאַמטערן האָבן זיך אָנגעצונדן.

דעמאָלט איז זי מיט אונטערגעהאַקטע טריט אַוועק אין אירע ווייטע, פאַרדעכטיקע וועגן...

די „ווייסע לאה"

דאָס געסל האָט אַן אייגענעם הימל, וואָס הויבט זיך אָן איבערן שוואַרצן, שפּיציקן דאַך פון דעם אַלטן, געלן „גויאישן" הויז, ווו שקצים טרייבן טויבן מיט לאַנגע שטעקענעס, — און ענדיקן ענדיקט זיך דער הימל נידעריק, ביי די סודותדיקעביימער, צווישן וועלכע עס ווייסלען זיך יידישע, שרעקיקע מצבה־שטיינער פונם בית־עולם. דאָרט פאַרגייט די זון אין אַ שטילן פלאַם, וואָס צינדט ביסלעכווייז אָן די ביימער, די מצבות. דער רויטער פלאַם גיסט זיך אויך אַריין אין די קליינע, בלינדע, עלנטע פענצטערלעך פונם „טויטן הויז", ווו לעאַן האָט געשחטן זיין כלה, די „שיינע אַדעלע".

סוף־זומער, נאָך האַלבן טאָג, ווען די זון הויבט זיך אָן אַראָפּלאָזן צו דעם בית־עולם, ווערט דאָס געסל אויסגעלאָשן. וואָלקנס גייען, גייען, ווייסע און גראָע. און ערגעץ ווייט, איבער דער בריק און דער ווייסל, ווו עס ליגן ווייטע שטיקער פעלד מיט בלויען וואַלד, קריכט פּאַמעלעך אַ באַן און עס ליגן אויסגענאָסן שטיקער ליכטיקע לאָנקע, גלייך ווי דאָרט וואָלט געוווינט די זון.

די וואָלקנס גייען כסדר ווי מחנות וועלנער ערגעץ צו אַ מלחמה, געטריבן פון אַ זייטיקן, פרעמדן ווינט. דער ווינט שמעקט מיט אומעטיקע ווינטער־טעג.

אין די טעג געשעען אינם געסל פלוצלונגדיקע אומגליקן, עס ווערט אַ געלויף און עס פאָרט אַריין מיט רעש אַ שוואַרצע עגלה. דער שוואַרצער ייִד, וואָס טרייבט אָן די שוואַרצע פערד, עפנט די שוואַרצע טירלעך פונם וואָגן, פון זיינע שוואַרצע, ברייטע סליידער קוקט

אַרויס דער סוד פון טויט און עס דאַכט זיך, אַז ער איז געקומען פון יענער וועלט.

אין אָוונט קריכט פּלוצלונג אַרויס אַ גרויסע לבנה און ליגט ני־דעריק נעבן אַן עלנטן קוימען. די לבנה איז גרויס, קאַלט און איבע־ריק. איר גרינבלעכע ליכט ליגט אויסגעגאָסן אויף אַ ליידיקן פּלויט, ווי ס'וואָלט געהאָנגען אַ ליילעך פון אַ קראַנקן.

די פרומע יידן אין געסל וערן אין די טעג אָנגעזעענער, ווי גרע־סער. זיי גייען מיט איילי‍קע טריט אין די אָוונטן צו סליחות. אין דער לבנה־ליכט שניידן שרעקיק אויס זייערע שוואַרצע, שפּיציקע פּלייצעס. זיי שאָקלען זיך, זאָגן און די אַלטע פורמאַנעס אין געסל, פּראָסטע מענטשן, שטייען פונדערווייטנס און שרייען צו די צע־שפּילטע שמייסער־יונגען, וואָס מאַכן חוזק:

— ליגנטס איינגעלייגט... היינט זענען אַזעלכע טעג... פאַר „יאָרנקיפּער"...

די עלטערע, אָנגעפּעלצטע און פאַרגרעבטע יידן האָבן מורא פאַר די קילע, קורצע, פאַר־יום־כפּורדיקע טעג און איינער ווייזט דעם אַנדערן אַ גרויסן מחזור מיט שווערע, ברוינע טאָוולען:

— זעסט, ברודער, די כלי, וואָס כ'האָב געקויפט... כ'בין אויך אַ ייד... מ'דאַרף אַ מאָל האָבן אַזאַ זאַך...

די שווערע יונגען רירן איידל אָן דעם מחזור, זייערע גראָבע, רויטע הענט ציטערן:

— ווייסט, ברודער... אַזאַ כלי, אַז ס'פּאַלט דיר אַראָפּ אויף דער ערד... איז שלעכט, ברודער... מוזסט פאַסטן... אַ הייליק ספר... ס'אי ניש קאַ שפּילעכל...

די אויגן זענען ביי זיי אַרויסגעזעצט ווי ביי די פיש. מען איז פאַרזאָרגט און מען רעדט וועגן יידישקייט:

— פאַר „יאָרנקיפּער", ברודער, מוז מען זיך היטן... אַ ליאַדע וואָס...

— איך שטעל מיר אַוועק, ברודער, אַ לעכט... אַזוי ווי אַ בוים... אַ צוויי־פונטיק לעכט... דאָס איז מיין פאַרציע יעדעס יאָר...

*

דער הימל איבערן געסל לויכט מיט אַ גרינבלעכער בלויקייט און

די זון ליינט אוועק פאַסן ווייסלעך גאָלד אויף די קאַנטן פון די אַלטע, נידעריקע, גנעלע הייזער, אויף די ריננעס. און די אַלטע דעכער שפּילן אַזוי ווי לילער זייד. אָבער די ליכט איז אַ ווייטע, אַ קילע. די זון איז מאָדנע הויך און קליין. די אָרעמע, פאַרזאָרגטע ווייבער און יידן פונם געסל זאָגן, אַז ס'איז אַ שווינדזוכטיקע זון, אַזוי ווי ביי די קראַנקע, ביי וועלכע עס גליען די באַקן פאַרן שטאַרבן. אַזוי ווי די „ווייסע לאה“, וואָס קוקט אַרויס דורכן פענצטער. די „ווייסע לאה“, וואָס האָט געפירט אַ ליבע מיטן „שיינעם הערמאַן“ און ס'איז איר אויסגעגאַנגען אַזאַ סוף...

איצט זיצט זי ביים פענצטערל, די גאָלדענע צעפּ נעמען אַרום איר ווייס פּנים, די ליפּן זענען ווייס און די בלויע אויגן שפּיגלען מיט ווייסקייט, און נאָר די באַקן גליען מיט אַ רויטן פלאַם. זי זיצט און קוקט אַרויס פאַרטראַכט, צי וועט דער שיינער הערמאַן נאָך קומען... דער שיינער הערמאַן איז אוועק קיין ראַסיי, און מען זאָגט, אַז דאָרט האָט זיך אין אים פאַרליבט אַ גראַפיניע. איצט ווייסן שוין אַלע, אַז די ווייסע לאה וועט גיך שטאַרבן. די קליינע מיידן פונם געסל, וואָס קאָנען דאָס „מאָראַלישע“ ליד פון „דער ווייסער לאה און דעם שיינעם הערמאַן“, קנייפּן זיך די באַקן, ווען עס קומען די קורצע, אומעטיקע טעג.

— מענטשן קרוין... זי זעט דאָך אויס ווי אַ טויטע... ווייס ווי קרייד... און נאָר די באַקן ברענען...

— זי וועט שטאַרבן ביים פענצטער... ווי זי קוקט אויס דעם יונג...

און די ווייסע לאה זיצט ביים פענצטער. איר ווייסקייט שרעקט און אַ קוים־זעבאַרער שמייכל בלאָנדזשעט אַרום אירע ליפּן.

די ווייבער פונם געסל, וואָס קאָנען זיך אויף די זאַכן, וואָס האָבן פאַרלוירן זין און טעמטער אויף „דער קרענק“, זאָגן, אַז אין „די טעג“ וועט זי שטאַרבן, ווען די ביימער ווערן געל און די בלעטער פאַלן...

— נאָר דאָס האַרץ... דאָס האַרץ לאָזט זי נישט שטאַרבן... ווייל זי וואַרט אויפן יונג... וואָלט זי נ'עם געזען... וואָלט זי באַלד אויסגעגאַנגען...

מען דערציילט, וואָס פאַר אַ רייד די ווייסע לאה רעדט צו דער מאַמען:

— מאַמעשי קרוין... ווען כ'וואָלטן נאָר געזען... וואָלט עך באַלד געזונט געוואָרן...

אַזוי זאָגט די ווייסע לאה וועגן הערמאַנען און דאָס געסל וואַרט אָפּ די לעצטע זומערטעג, וואָס וועלן צונעמען די ווייסע לאה. כאָטש שווינדזוכטיקע זענען דאָ אַ סך. און זיי שטאַרבן אין די ענגע שטיבלעך פונם געסל אָדער אינם יידישן שפּיטאָל אויף טשיסטע יעדן פרילינג און יעדן הערבסט. אָבער אַרום קיינעם ליגט נישט אַזאַ גרויסער, שרעקיקער סוד ווי אַרום דער ווייסער לאה.

*

עס גייען וואָלקנס איבערן געסל ווי גרויסע, זילבערנע בערג. אַ קרומער, שטעכיקער ווינט יאָגט זיי גיך. זיי גייען אָן אויפהער און פאַרנאַכט צינדן זיי זיך אָן מיט ראָזע פלאַמען. דער ווינט ברענגט אַ פרעמדן ריח פון קאַלטע וואַסערן און טראָגט אַרום די געשטאַרבענע בלעטער. דיביימער ביים ברעג און די טאָפּאָלן, וואָס היטן דעם הויכן צלם, וויגן זיך, בויגן זיך אין אַ גרויסער מאַטערניש. עס דאַכט זיך, אַז זיי קומען אָפּ פאַר עפּעס אַ זינד. דער ווינט קערט אויס דאָס געסל און די שטיינער פונם ברוק באַקומען אַ ריינע, קאַלטע בלויקייט. לויזער שמש קומט אָן מיט אַ צעפּלאָשעטער באָרד פונם ווינט. ווי אַ קינד אויף דער האַנט טראָגט ער אַ ספר־תורה. ער גייט, ווי מען וואָלט אים געיאָגט און זיינע פּאָלעס פליען דערשראָקן פונם ווינט.

מיט קליינע, שטרענגע טריטלעך רוקט זיך דער אַלטער דודל חסיד, דער „אָפּהייבער" פון געסל, וואָס מען רופט אים, ווען עמעצער שטאַרבט. זיין ברייטער טלית־קטן פליט פונם ווינט און די באָרד קריכט אים אין פּנים אַריין. אינם גאַרטל שטעקט ביי אים, ווי אַ גרויסער, געלער צאָן, אַ האָרן־שופר. די פּראָסטע מענטשן קוקן אויפן שופר ווי אויף אַ זאַך פון הימל. און עס רוקט זיך אָן דער פאַרנאַכט.

אַ שאָטנדיקע טונקלקייט פאַלט צו גיך, ווי אויבן, אויפן הימל וואָלט מען זיך געאיילט. אַ בלויע לופט, וואָס שמעקט מיט קאַלטע עפּל, טראָגט זיך אָן. און נאָר דאָרט, ביים בית־עולם, לאָזט זיך אַראָפּ אַ צאַפּלדיקע, פייערדיקע קויל און בלענדט מיט פלאַמען. אַן אייליק, שרעקיק געלויף כאַפּט אַרום די יידן. אין די קליינע פענצטער צינדן זיך אָן ליכט און אין דער ליכטיקייט שמעלצן זיך די אַלטע, געלע

טליתים, וויגן זיך אין אַ שטיל, נאַגנדיק מורמלען, ווי ווייטע וואַסערן וואָלטן געדראָט און גערוישט פון אַלע ווינקלען.

אַ גרויסע שטילקייט שפּרייט זיך אויס. דאָס געסל איז ליידיק און נאָר דאָס שאָרכן און קלעמפּערן פון שווערע שטיוול פון אַ פאַרשפּעטיקטן גוי אײַלט פאַרביי גיך און דערשראָקן. די יידן קוקן אויף דעם גוי און זיי דאַכט זיך, אַז דאָס איז אַ פאַרבלאָנדזשעטע נשמה, וואָס האָט נישט וווּ צו גיין.

עס פאַלט צו די נאַכט. אַ קאַלטע, ווייסע לבנה גייט ערגעץ אין דער הייך און קיינער זעט זי נישט. און אינדערפרי דערוויסט מען זיך, אַז אין דער אומהיימלעך־ליכטיקער נאַכט האָט די ווייסע לאה שטילערהייט אויסגעהויכט די נשמה. עס דאַכט זיך יעדן, אַז זי האָט מיט דער נאַכט געהאַט עפּעס אַ געהיימען פאַרעם, אַז זי האָט געוווּסט פון גרויסע און הויכע סודות.

און אַ פרומע, הייליקע שרעק נעמט אַרום דאָס געסל...

די „שײנע אדעלע"

מיט אַ שטילן, געדריקטן טרויער האָט זיך אָנגערוקט דער פאַרנאַכט און אײַנגעהילט אין שאָטנס דאָס געסל. עס האָט אויסגעזען ווי ערב יום־כיפור, כאָטש עס איז געווען אַ וואַרעמער זומער־אָוונט סוף יולי. אַ קילע ראָזקייט האָט באַשלאָגן די מערב־זײַט הימל און די זון האָט זיך מיט געדיכטן גאָלד אַרײַנגעגאָסן אין די פענצטערלעך פון די בלינדע, אָפּגעשונדענע מויערן.

אײנציקע מענטשן האָבן דורכגעפינטלט. זײ האָבן זיך אָפּגעשטעלט בײַם טויערל נומער 9 און מיט שרעק אַרײַנגעקוקט אינם גראָען הייפל. דאָס הייפל איז געלעגן שטיל און אָפּגעלײדיקט.

נאָר אָט איז געוואָרן געדיכטער אין געסל פון מענטשן. מען האָט אָנגעהויבן גײן פון די פאַבריקן. מיט אײַלנדיקע טריט זענען געקומען יונגעלײַט און מײדלעך, עלטערע און נאָך יונגע, יונגעלײַט מיט שטעקלעך אין די הענט און מײדלעך מיט טיכער אויף די אַקסל. צעפּאַטלטע מיט פאַרגעלטע שפּײַדלעך פון טיטון־שטויב, זענען זײ געקומען פון פּאָלאַקעוויטשעס טיטון־פאַבריק. אַלע האָבן זיך פאַרהאַלטן בײַם טויערל נומער 9.

די אָפּגעריסענע קינדער פון דער גאַס האָבן זיך געדראַפּעט אויף די נידעריקע פענצטער פונם מויער. מיט שרעק און אויפגעריסענע אויגן האָבן זײ דערצײלט, וואָס זײ האָבן אין די פענצטער געזען, אַז עס ברענען ליכט... און אויף דער ערד ליגט... די „שײנע אדעלע"...

מ׳האָט שטיל געמורמלט און די ווייבער האָבן פאַרבראָכן מיט די הענט.

מיט אַמאָל האָט זיך אין געסל אָנגעטראָגן אַ רעש. מיט אַ טראַסקעריי און געפילדער האָט זיך אַריינגעלאָזן אַ דראָזשקע פול אָנגעפאַקט מיט מענטשן, אין מיטן איז געלעגן אַ פּאַק בעטגעוואַנט. צוויי ווייבער האָבן, ווייגנדיק זיך, געשריגן מיט צעריסענע קולות פון געוויין.

נאָך דער דראָזשקע איז נאָכגעלאָפן דאָס גאַנצע געסל. פון אַלע הייפלעך, פון אַלע הייזער, פון די זייטיקע געסלעך, פון די „אָקאָפּעס" האָבן זיך געטראָגן לויפנדיקע מענטשן מיט אויפגעריסענע מיילער און אויגן.

מען האָט שוין געוווּסט, אַז לעאָן וועט שוין מער נישט צוריקקומען און אין דער גרויסער שרעק האָבן זיך די מיידן און די יונגען פונם געסל געטוליעט איינס צו דאָס אַנדערע.

— ס׳האַרץ האָט מאַ געזאָגט, אַז ס׳וועט אַן אומגליק געשען...
— האָט געזאָגט אַ מויד — פון אַ ליבע קומט קיין גוטס נישט אַרויס... כ׳האָב דאָך זיי ערשט נעכטן געזען ביי דער פּאָוואָנזקער ראָגאַטקע... זיי זענען געגאַנגען געאָרעמט... מ׳האָט געקאָנט מיינען, אַז קיין גליקליכערס פון זיי איז נישטאָ.

*

די „שיינע אַדעלע" און דער „שיינער לעאָן". פון קינדוויייז אָן האָט זיי דאָס געסל געקאָנט. די בלאָנדע אַדעלע מיט די גרויסע, שפּילנדיקע ליאַלקע־אויגן און גאָלדענע האָר. דאָס געסל האָט געקאָנט אירע טאַנצנדיקע טריט, ווען זי האָט זיך געוויגט אויף אירע שיין־אויסגעטאָקטע פיס. זי האָט זיך געטראָגן ווי אַ פרישער ווינט.

דער „שיינער לעאָן" מיט די שוואַרצע, גלאַנציקע האָר און טונקעלע שטאָל־אויגן איז געווען איר חתן נאָך פון קינדווייז אָן, דער שענסטער אין געסל, וואָס האָט פאַר קיינעם קיין מורא נישט געהאַט, וואָס האָט געקאָנט זינגען און טאַנצן, און אַרבעטן מיט אַ מעסער. לעאָן, וואָס האָט זיך געשלאָגן מיט דער רוסישער פּאָליציי, וואָס איז אַנטלאָפן פון פּאַוויאַק, לעאָן, וואָס איז געווען אַ גוטער יונג, וואָס האָט געטון טובות און ליב געהאַט זיין מאַמען. אָבער מער פון אַלעם האָט ער ליב געהאַט די „שיינע אַדעלע".

*

דער פאַרנאַכט האָט זיך אַלץ גערדיכטער געליינט און אַלץ רעשי־קער איז אין געסל געוואָרן. מען האָט זיך אַלץ נישט געקאָנט פאָר־שטעלן, אַז „דאָס" איז געשען.

די ידיעה האָט זיך געטראָגן אַראָפּ מיט די געסלעך צו פּאָוואָנ־זעק. אין די שמאָלע, זאמדיקע געסלעך, צווישן שטאָט און דאָרף, צווישן די שטיקער לאָנקע און ווייס־געקאַלכטע פּלויטן האָט זיך גע־טראָגן אַ געדודער צווישן די מענטשן פון דער באַהאַלטענער וועלט.

שוין האָט מען געוווסט אין אַנדערע טיילן שטאָט, איבער דער בריק אין פּראַגע און אויפן „מקום", אין די טיי־הייזלעך און אין די שטובן מיט די פאַרביקע פּאַפּוגייען, געברענגטע פון בוענאָס־איירעס צוזאַמען מיט טונקעלע סודות פון זינד און פאַרברעכן, אַז אין געסל זענען אַראָפּגעקומען גרויסע געסט, ריזיקע שוואַרצע יונגען, עלטערע מיט שוואַרצע בערד ווי די מלכים פון קאָרטן, אָנגעטון אין טייערע שטיוול און טוכענע היטלען מיט טיפּע דאַשקעס. ווייבער הויבע, פרעמדע מיט בליציקע אויגן און שטיקער ברוין לייב, מיט שוואַרצע און בלאָנדע לאָקן אויף די נידעריקע שטערנס, מיט פינגערלעך אויף די פּוכיקע הענט, אין קאָלירטע קליידער, ווי די פייגל פון ווייטע לענדער.

די אַלע געסט האָט מען שוין דאָ נישט געזען פון יאָרן. זייט דעם „גרויסן געשלעג" צווישן דעם געסל און דעם „מקום".

די געסט זענען געגאַנגען איבערן געסל מיט פאַרזאָרגטקייט, זיך איידל באַגריסט מיט די אָנגעזעענע באַלעבאַטים פונם געסל און זע־נען פאַרשוווּנדן אין דעם טונקעלן טויער נומער 9. יעדער נייער גאַסט איז דאָ דערקאָנט געוואָרן און אַרויסגערופן אַ געדודער.

— שמחה פּראַגער איז געקומען...

— משה פון אָכאָטע...

— לייבוש קייסער...

יעדער נאָמען האָט אַ קלאַפּ געטון מיט אַ געשיכטע פון שטאַר־קייט, העלדישקייט און הפקרות. ביי יעדן גאַסט באַזונדער האָט מען דערציילט די שרעקלעכע געשיכטן פון דער „שיינער אַדעלע" און דעם „שיינעם לעאָן".

*

דערציילט האָט חוה, אַדעלעס ייִנגערע שוועסטער. אירע האָר זענען געווען צעפּלאָכטן, אַ גאָלדיקע פאַרב האָט פאַרגאָסן אירע באַקן און די ציין האָבן אַרויסגעבליצט פון די פולבלוטיקע ליפּן.

— אַדעלע האָט געוואָלט פון עם אוועקגיין, און לעאָן האָט געשווירן נקמה...

לעאָן האָט געשווירן נקמה. ער איז אַ גאַנצן טאָג אַרומגעגאַנגען אַרום איר טויער. זיין קאָפּ האָט געברענט און זיינע אויגן האָבן געבליצט מיט אַ פלאַם פון משוגעת. אַדעלע האָט זיך פאַרמאַכט אין דער שטוב. זי האָט באַשווירן די מאַמע, אַז זי זאָל האַלטן די טיר פאַרמאַכט און קיינעם נישט אַריינלאָזן. און נאָר אין אָוונט, ווען אַדעלעס צוויי ריזיקע פעטערס, זעליג און מנשה, די צוויי שטאַרקסטע פורמאַנעס אין געסל, זענען געקומען, האָבן זיי זי געהיט.

די צוויי פעטערס האָבן מיט אָנגעצונדענע, רויטע העלדזער פון בעס שוין געוואָלט אַראָפּגיין אין גאַס און אָנהויבן אַ געשלעג מיטן „שיינעם לעאָן". אָבער אַדעלע האָט זיך אַ וואָרף געטון צו זיי. אירע ווייסע הענט האָבן זיך אַריינגעקלאַמערט אין זייערע גראָבע בורקעס. זי האָט זיי באַשווירן, אַז עס זאָל נישט קומען צו קיין געשלעג. זי האָט נישט געוואָלט קיין אומגליק. זי האָט געוווּסט, אַז לעאָן וועט גיין קעגן אַלע און זי האָט נישט געוואָלט קיין בלוט.

אַדעלעס געדאַנקען זענען איצט געווען ווייטע און נייע.

זינט פון פּאַריז זענען געקומען אירע צוויי מומעס, איז איר ווי ליכטיק געוואָרן אין קאָפּ. איר נייַנצניאָריק האַרץ האָט אויפגעפלאַמט מיט קנאה צו זייער עלעגאַנץ, צו זייער זגראַבנעקייט און רייכטום, צו זייער שיינעם רעדן און איידלקייט.

די מומעס זענען אויך מיט יאָרן צוריק אוועק פונם געסל, אָרעמע מיידלעך פון דער משפחה. זייער פאָטער, בערל, איז געווען אַ קלייַנער, דאָרער גנב. אַדעלע געדענקט נאָך זיינע קליינע, שוואַרצע אייגעלעך, ווען ער איז אַרויס פון ווייטע, רוסישע תפיסות.

אַדעלעס פאָטער, מלך קרול, האָט נאָך דעמאָלט געלעבט, און די שטוב איז געווען פול פון נוטס. זי געדענקט נאָך די פרייַלעכקייט פון דער שטוב און דעם טאַטן מיט דער ברייטער, צוויי־שפּיציקער

באַרד, מיט די ריזיקע אַקסלען... זי געדענקט, ווי עס פלעגט קומען פּאָליציי זוכן גנבות און מיט זיי געטרונקען און געגעסן גוטע מאכלים... דערנאָך איז דער פאָטער לאַנג געלעגן אין שפּיטאָל אויף טשיסטע...

זי איז געווען אַ קליינע מויד מיט לאַנגע, בלאָנדע צעפּ, זי איז שוין דעמאָלט אַרומגעגאַנגען מיטן „שיינעם לעאָן". לעאָן איז געווען עלטער פון איר און האָט געהאַט אַלע מאָל נייע בייטעלעך מיט געלט. ער האָט איר געקויפט נאַשוואַרג און געגאַנגען מיט איר צום טאַטן אין שפּיטאָל אויף טשיסטע.

איינמאָל ווען זיי זענען צוריקגעגאַנגען פון שפּיטאָל, שוין פאַר־נאַכט אויפן טונקעלן פעלד, האָט ער איר געזאָגט, אַז זי איז זיין כלה... לעאָן האָט זי געקושט און זי האָט אים געשלאָגן און גע־דראַפּעט.

דערנאָך איז לעאָן „פאַרשיט" געוואָרן און דער טאַטע איז גע־שטאָרבן. זי האָט געטראָגן לעאָנען וואַלוועס אין פּאַוויאַק אַריין צוזאַמען מיט אַנדערע גנבישע כלות.

אָבער זינט די צוויי מומעס זענען געקומען פון פּאַריז מיט זייערע פאַרביקע וואַליזקעס, מיט די קליידער און די בליציקע שטיינער אויף די פינגער, איז אַדעלען נמאס געוואָרן דאָס געסל, און פאַרנאַכט האָט זי שוין נישט געהאַט קיין חשק אַראָפּצוגיין צו לעאָנען.

לעאָן איז אַרויפגעקומען אין שטוב און גערעדט גראָבע רייד צו דער מאַמען. די מאַמע האָט געשאָלטן. די מומעס האָבן זיך געהאַלטן גרויס. זיי האָבן געזאָגט אַדעלען, אַז זי וועט פאָרן מיט זיי קיין פּאַריז.

זיי האָבן געקעמט אירע גאָלדענע האָר און געזוננגען. דערנאָך האָבן זיי איר אָנגעטון אין אַ בלוי זיידן קלייד און זי באַגאָסן מיט פּאַרפומען. זיי האָבן זי אַוועקגעפירט אין אַ דראָזשקע אויף גומענע רעדער אין אַ לוסטיקן זאַל, אין אַ ווייטער און רייכער גאַס, וווּ זי איז נאָך קיינמאָל נישט געווען. דאָ האָט מען געזונגען און געשפּילט, דאָ האָבן גלאַנציקע הערן זיך געניינט פאַר זיי. אויסגעפּוצטע קריסטן מיט שטייפע וואָנסן, אַזוי ווי דאָקטוירים, האָבן באַוווּנדערט אַדעלעס שיינקייט, און די מומעס האָבן געלאַכט. נאָכדעם האָט זי שוין אַלע טאָג געוואָלט גיין מיט די מומעס, נאָר לעאָן האָט נישט געלאָזט,

ער האָט געסטראַשעט און זיך געוואָרפֿן מיט בליציקע אויגן. ער האָט געפֿילט, אַז ער ווערט אַן אַדעלען און אַ פֿאַרשעמטער פֿאַרן געסל האָט ער „געשווירן נקמה"...

לעאָן האָט געשיקט ייִנגלעך פֿונעם הויף צו אַדעלען אַרויף אין שטוב, אַז זי זאָל אַראָפּגיין צו אים, דערנאָך האָט ער זיך באַוויזן הינטער דער פֿאַרשלאָסענער טיר. ער האָט געריסן, געקלאַפּט. דערנאָך האָט ער געשיקט זיינע חברים, יונגען, גנבים פֿונעם געסל. זיי האָבן גערעדט צו אַדעלען, אַז דער יונג גייט אויס, אַז ער וועט נאָך עפּעס אָפּטון...

אָבער אַדעלע האָט גאָרנישט געהערט זייערע רייד, זי האָט געזען פֿאַר זיך „יענע גאַסן", די ליכטיקע סאַלאָנען אין פּאַריז, וווהין די מומעס וועלן זי מיטנעמען.

— אפשר האָסטו זיך פֿאַרליבט אין אַ יאָלד? — האָט לעאָן געשיקט פֿרעגן: — טאָ זאָג מיר נאָר, ווער דאָס איז...

אָבער נאָכדעם ווי זי האָט לעאָנען געזען דורכן פֿענצטער, ווי ער האָט אויף איר אַ קוק געטון מיט פֿאַרלאָפֿענע אויגן פֿון טרערן, האָט אַדעלע אויף אים רחמנות געקריגן און צו אים אַראָפּגעשריגן, ער זאָל אויף איר וואַרטן פֿאַרנאַכט ביים צמענטאַזש, וווּ זיי פֿלעגן אָפֿט גיין שפּאַצירן אין אַלייען, צווישן די אַלטע קאַשטאַן־ביימער. אַדעלע האָט באַשלאָסן דאָרט אים צו זאָגן, אַז זי איז נישט פֿאַר אים... זאָל ער זיך זוכן אַן אַנדערע... זי האָט געוואָלט זיין פֿריי און וואָס גיכער זיך אַוועקטראָגן צו די ווייטע, ליכטיקע גאַסן...

מיט אַ גרינגן טריט איז אַדעלע אין דעם פֿאַרנאַכט אַרויס פֿונעם געסל, אויף דער לעצטער באַגעגעניש מיט לעאָנען. זי איז געווען שוין אָנגעטון אין דעם נייעם קלייד, וואָס די מומעס האָבן איר גע־שענקט. זי איז נאָך קיינמאָל אַזוי שיין נישט געווען. דאָס געסל האָט געוווסט וועגן דעם ברוגז מיט לעאָנען און האָט איר נאָכגע־קוקט מיט נייגיר.

זי איז פֿאַרבייגעגאַנגען די נידעריקע טויערלעך און פּלויטן. דער לינדער ווינט האָט צעבלאָזן אירע גאָלדענע האָר און אויפֿגעדעקט אירע שיינע, פֿולע פּיס. יונגען האָבן זי באַגריסט און פֿאַרטשעפּעט, אָבער זי האָט שטאָלץ און בייז אַוועקגעקערט דעם קאָפּ. היינט ביי־נאַכט דאַרף זי באַדאַרפֿט גיין צו די מומעס. זי האָט געוואָלט, וואָס

גיכער פּטור ווערן פון דער פּיינענדיקער באַגעגעניש מיט לעאָנען. זי האָט פאַרגעסן אַלע טעג און נעכט, וואָס זי איז געווען נעבן אים. זי האָט זיך אַליין באַוווּנדערט, ווי גרינג איר איז איצט אָוועקצוגיין פון אים.

זי איז פאַרבייגעגאַנגען די צלמים פון די קריסטלעכע מצבה־קריצער, און אַריין אין דער אונטערשטאָטישער געגנט, נעבן דער ראָגאַטקע. קופּקעלעך אַרבעטער זענען געשטאַנען ביי די טויערן און געקוקט אויף די טויבן, וואָס האָבן זיך ראָז געזילבערט אין זון־פאַרגאַנג. ביים ראָג איז געשטאַנען אַ ברייטער, רוסישער פּאָליציאַנט. ער האָט געטראָגן ברייטע, בלויע הויזן, אַ פּאַסיק מיט רויטע לאַמ־פּאַסן און אַ זילבערנע בלעך אויפן היטל. ער האָט זיך אָוועקגע־שטעלט „סמירנאָ", מיט גרינע אויגן אָנגעקוקט אַדעלען און דרייענ־דיק די וואָנסעס אַ זאָג געטון: „אַך, קראַסאַוויצאַ".

זי האָט זיך אַראָפּגעלאָזן מיט דער ברייטער קאַשטאַנען־אַלייע פונם קאַטוילישן צמענטאַזש און פונדערווייטנס דערזען לעאָנען. ער איז געשטאַנען אָנגעשפּאַרט אָן אַ בוים, מיט אַ טיף אַראָפּגע־רוקט היטל איבער די אויגן. די ערשטע מינוט האָט זי גאָר פאַרגעסן, נאָך וואָס זי איז היינט אַהערגעקומען, נאָר ווען זי האָט דערזען זיינע פאַרקוועטשטע ליפּן האָט איר עפּעס אַ שטאָך געטון אין האַרץ און זי האָט זיך דערמאָנט, וועגן וואָס זי איז געקומען. זי האָט אַרויפגע־לייגט איר ווייסע, וואַרעמע האַנט אויף לעאָנס אַקסל און געזאָגט:

— לעאָן... האָסט פון מיר אַן עוולה?...

ער האָט זי לאַנג דורכגעשטאָכן מיט אַ בליק פון אַ גנב:

— וואָס נאָך וועסטו זאָגן... אַדעלע...

זי האָט דערפילט, אַז ער קאָן זי איצט שלאָגן. ס'האָט פאַרדראָסן און אַ פלוצלונגדיק הפקרדיקייט האָט אַ קלאַפּ געטון פון איר. זי האָט פאַרוואָרפן די הענט אויף די באַקעס:

— האָסט עפּעס צו מיר... ס'האַרץ איז מיר נישט צו דיר...

און ביידע זענען שנעל אַראָפּ צו די אונטערשטאָטישע לאָנקעס פון פּאָוואָנזעק.

שטיל און לער איז געווען אויף דעם אָרט, ווו זיי האָבן זיך אָוועקגעשטעלט ביי אַ בוים. דער אָוונט האָט זיך גיך אויסגעשפּרייט.

אַ שרעקיקע אומעטקייט האָט איינגעהילט די שטיינערנע צלמים און דער קלויסטער האָט געקלונגען טרויעריק און פרעמד.

אַדעלע האָט פאַרוואָרפן דעם קאָפּ. זי האָט זיך באמיט מיט עקשנות אויסצומיידן זיין בליק און לעאָן האָט געשוויגן. דאָס האָט לאַנג געדויערט. מיט אַ מאָל האָט לעאָן מיט אַ פאַרקרימט מויל געפרעגט:

— אַדעלע... וואָס ביסטו מיר געקומען זאָגן?...

— אַז מיר זענען נישט קיין פּאָר, לעאָן...

— און דו גייסט פון מיר אַוועק?...

— כ׳גיי...

— אָבער ווייט וועסטו נישט אַוועקגיין, אַדעלע...

און מיט אַ מאָל איז לעאָן געוואָרן קליין. אין דער אַרומיקער טונקלקייט איז ער געשפּרונגען אַרום איר ווי אַ פינצטערער קנויל. אַדעלען איז באַפאַלן אַ פּיין. אירע האָר האָבן זיך צעלאָזן. דאָס קלייד האָט זיך אויפגעעפנט און עס האָט זיך אַרויסגעזען איר בלענדנדיק ווייס לייב. זי האָט געשריגן און אויסגעשטרעקט אירע הענט מיט אַ צעריסענעם אַרבל.

אַזוי האָט מען זי פון דער ערד אויפגעהויבן, אַ טויטע מיט אַ פאַרבלוטיקטער, ווייסער ברוסט, מיט אָפענע אויגן פון אַ ליאַלקע. נעבן איר איז געלעגן לעאָן, אין זיין געלער פאַרשטאַרטער האַנט איז געווען איינגעקלאַמערט דאָס פאַרבלוטיקטע מעסער. זיינע אויגן זענען געווען פאַרמאַכט און נאָר דאָס ברייטע האָריקע אין דער מעכ־טיקער ברוסט האָט זיך קוים קוים באַוועגן.

און נאָך אַ טאָג מיט אַ נאַכט, ווען ער איז אין שפּיטאָל אויפגעוואַכט, כדי אויף אייביק איינצושלאָפן, האָט ער אַרויסגעשעפּטשעט:

— ווו איז אַדעלע?...

מען האָט אים געזאָגט, ווו זי איז, און ער איז אַוועק צו איר, אויף אייביק...

חיהלע די „זאגערין"

נאך דריי און צוואנציק יאר האט זיך חיהלע די זאגערין אויסגעקליבן קיין ווארשע. זי איז געפארן זען אירע צוויי טעכטער און איר אלטע חברטע, מאטע, וואס האט אן אייגענע קראוויארניע. אחוץ דעם האבן איר די דאקטוירים פונם לובלינער קאנט געזאגט, אז זי דארף האבן סאלאווייטשיקן, ווייל מען דארף איר עפעס אויסשניידן...

אין דעם וואגאן פון דריטן קלאס האט זי די גאנצע זעקס שעה, וואס זי איז געפארן, געשמועסט מיט אלע ווייבער און יידן. זי האט עטלעכע מאל אויפגעהויבן א יללה, ווייל ס'האט זיך איר געדאכט, אז זי פארט שלעכט. און אז ס'איז, דאכט זיך, נישט דער וועג קיין ווארשע:

— יידן — האט זי געשריגן — ווער ווייסט צו מ'האט אונדז דא נישט פארפירט... עפעס פארט מען דאך אן א סוף... מען פארט און מען פארט און מען זעט נישט, אז ס'זאל זיין ווארשע...

ווען מ'איז אריין אין דעם טונעל, האט זי ארומגעכאפט א צווייטע יידענע, וואס איז געפארן פון כעלם:

— געוואלד, יידן, זעט נאר דאס פינצטערניש...

— מ'עט נישט וויסן, ווו אונדזער געביין וועט אהינקומען...

פונם וואקזאל איז זי געפארן אין א דראזשקע בשותפות מיט נאך יידן און ווייבער, ארומגעלייגט מיט פעק און זעק. דער דראזשקאזש האט נישט געהאט ווו צו זיצן, ער איז געשטאנען אויף א קויש און האט נישט געקאנט דערלאנגען מיט דער בייטש צו די פערד.

די יידן און די ווייבער אויף דער דראָזשקע האָבן איר אַלץ גע־משלט, אָנגעזאָגט און געוואָרנט, אַז זי זאָל זיך היטן, אַז דאָ איז וואַרשע... אַז ס'איז פול מיט גנבים... אַז מען פאַרפירט, מען נאַרט אָפּ. חיהלע האָט געציטערט ווי אַ פיש, געמאַכט מיט די ליפּן, גע־זאָגט עפּעס תפילות קעגן פאַרבלענדעניש און קוקנדיק מיט שרעק אויף די הויכע הייזער פון די עטלעכע הויפּט גאַסן, וואָס מ'איז דורכגעפאָרן, האָט זי אַלץ געבעטן גאָט, אַז מען זאָל שוין גיכער זיין אין וואַרשע, וועלכע זי האָט געדענקט פון פאַר דריי און צוואַנ־ציק יאָר. ערשט ווען די דראָזשקע האָט פאַרקערעוועט צום געסל, האָט חיהלע פריי אָפּגעאָטעמט, מיט אַ דאַנק צום אויבערשטן, וואָס מ'זעט שוין אַ שטיקל וואַרשע. און קוקנדיק אויף די ברודיקע ווענט פון די הייזער און געוועלבער, אויף די לויפנדיקע יידן מיט די בערד און פּיאות, האָט זי אַ זאָג געטון מיט אַ ניגון פונם דאַווענען:

— געלויבט דער אויבערשטער... כ'דערקען שוין אַ ביסל וואַרשע...

דעם אַדרעס פון דער עלטערער טאָכטער, פראַדל, האָט זי כסדר געחזרט. אחוץ דעם האָט זי אים געהאַט אויפגעשריבן אויף אַ פּאַ־פּירל און זי האָט טאַקע באַלד דערקענט די אַלטע גאַס, ווו די טאָכטער האָט געוווינט. פאַר די דריי און צוואַנציק יאָר האָט זיך די גאַס גאָרנישט געענדערט. ווען מ'איז צוגעקומען צום טויער פון דעם ברודיקן, האַלב־חרובן הויז, האָט חיהלע געמאַכט אַ געוואַלד:

— האַרצעדיקע מענטשן... האַלטס מיר דעם קלימעק... מען וועט מיך נאָך באַגנבענען... מע וועט מיך בדלות שטעלן...

אַ רעדל קינדער האָבן זיך באַלד אַרומגעשטעלט, און ווי זי האָט נאָר געזאָגט צו וועמען זי דאַרף, האָבן זיך שוין צוויי פאַרברודיקטע מיידעלעך צוגעקלעפּט צו איר:

— בובעליו... סט'עפּעס געברענגט?...

חיהלע איז אַרויפגעפאַלן אויף זיי מיט אַ יללה:

— קומטס אַהער צו דער באָבן... קומטס, מיינע ווערעם...

אַ ראָד פון קינדער, ווייבער און מיידן האָבן זי מיט רעש און גע־פילדער אַרויפגעפירט אויף די שמאָלע, ברודיקע טרעפּ צו דער טאָכטער.

ווי נאָר די אַלטע האָט זיך אַוועקגעזעצט אויף דער קרומער

שטול, האָט זי גענומען דערציילן אַלץ, וואָס האָט זיך אָפּגעטון זינט זי איז אַרויסגעפאָרן פון לובלינער קאַנט:

— האַרצעדיקע מענטשן... דאָס ווארשע ליגט דאָך עפּעס אַזוי ווייט... אַז מען פאָרט דאָך דורך אַ גאַנצע וועלט... און די קאָמע־ניצעס, וואָס מ'האָט אָוועקגעשטעלט... און אַזאַ נאַראָד און אַזאַ'נגעשאָפּט... און אַ פאַרעכץ איז דאָס געווען... די באַן... די הייני־טיקע באַנען... אַלע מינוט איז ער אַרויף אויף אַנ'אַנדער לעניע... וואָס ער איז אַרויף אויף אַ לעניע, האָט זיך נישט געטויגט... האַרצע־דיקע מענטשן... איידער איך בין צוגעקומען אַהער, צו דער קראָכ־מאַלנע, האָב עך שיעור אָנגעווירן די נשמה... געלויבט צו גאָט, וואָס דאָ זעט מען נאָך דאָס שטיקל ווארשע אויס ווי אַ יידישע שטאָט...

*

באַלד אויף צו מאָרגנס אינדערפרי האָט זיך חיהלע אויפגע־כאַפּט מיט אַ גרויס געוויין. זי האָט זיך דערמאָנט אַז דאָ, אויפן פראַגער בית־עולם, האָט זי איר ערשטן מאַן און איר יינגסטן זון. זי האָט זיך באַלד צונויפגענומען מיטביידע טעכטער, און אַלע דריי ווייבער זענען אַוועק אויפן פראַגער בית־עולם.

אויפן וועג האָט זיך די אַלטע אַ ביסל באַרואיקט, ווען זי האָט געזען, קיין עין הרע, אַזויפיל יידן, ווי מען שטופּט זיך אין די ענגע, ברודיקע גאַסן.

דער וועג האָט לאַנג געדויערט. חיהלע האָט געשפּאַנט מיט צע־שראָקענע אויגן. אויס פחד פאַר גנבים, פאַר פערד און גויאישע לוויות. ענדלעך איז מען געקומען צום בית־עולם. ווען מען איז אַריין אינם טויער פונם אַלטן, רויטן, געמויערטן פּאַרקן, וווּ פון צווישן די אַלטע, אומעטיקעביימער האָט אַ קלאַפּ געטון די אייביקע שטילקייט פון די קברים, האָט די אַלטע אויפגעלעבט. זי האָט אָנגעהויבן שפּאַ־נען מיט אַ משונהדיק געאייל, צעטיילט אַ פּאָר גראָשן די בעטלער און קאַליקעס. דערנאָך האָט לאַנג געדויערט, ביז וואַנען מ'האָט גע־פונען דעם קבר, ווו ס'איז שוין נישט געבליבן קיין סימן פונם ברעטל מיטן שטיינדל, וואָס זי האָט געלייגט אויפן קבר פון איר ערשטן מאַן. חיהלע האָט באַלד דעם קבר דערקענט און האָט מיט אַ מאָל באַקומען אַ פייכטן נאָז. באַלד האָט זי אַרויסגעלאָזט אַ

קוויטש, אַז די ביימער האָבן זיך אַזש דערשראָקן. די טעכטער זענען געשטאַנען דערלעבן און נישט געוווּסט וואָס צו טאָן. קיינע פון זיי האָט דעם טויטן נישט געקאָנט און נישט געדענקט. דעמאָלט האָט חיהלע אויף זיי אַ געשריי געטון:

— וואָס שטייט עץ ווי די גלאָמפּעס... וואָס לאָזט עץ נישט קיין טרער אויף דעם טאַטנס קבר...

און זי האָט אָנגעהויבן זאָגן:

— אוי, מיין טייערער מאַן... לאָמעך כאָטש פאַר דיר אויסדערציילן מיין גאַנץ ביטער האַרץ... אוי, דו ווייסט דאָך, מיין טייערער מאַן, וואָס פאַר אַ שווער, ביטער לעבן איך האָב געהאַט נאָך דיין טויט... אַז דו האָסט מיך איבערגעלאָזט מיט דריי פּיצלעך ווערעם אויף די הענט... כ׳האָב דאָך מיך נישט געהאַט, ווו צו קערן און ווו צו ווענדן...

— דו ווייסט דאָך, מיין טייערער מאַן, אַז כ׳בין אַוועק פון וואַרשע צו מיין עלטסטער שוועסטער, מרים... האָט זי זיך אָן מיר גוט נוקם געווען... כ׳האָב נישט געקאָנט אויסהאַלטן... און די שוואַלבן זענען געווען אָן אַ שטיקל טאַטן... דעמאָלט ביסטו דאָך מיר געקומען צו חלום... ווייסטו דאָך, אַז כ׳האָב חתונה געהאַט מיט רודלען... דו האָסט דאָך עם געקאָנט... רודל קירזשנער... דאַרפסט דאָך עם געדענקען... ער איז געווען אַ לאָמער... האָב עך נישט געהאַט ביי עם קיין לעבן... זאָל ער מיר מוחל זיין... טאָמער טרעפסטו אים דאָרטן אויף יענער וועלט... ער האָט זיך ביי מיר אויך נישט לאַנג געהאַלטן... און ווען ס׳איז געוואָרן די מלחמה מיטן רוס, האָט ער מיך איבערגעלאָזט מיט אַלע פיר קינדער אָן אַ שטיקל ברויט...

— איצט ווין איך אין לובלינער קאַנט און פאַרדין מיר אויף אַ שטיקל ברויט... ביי אַ פעסעלע הערינג... כ׳גיי אַרום צו די גאַסן־פּאָדעס... ווינטער אַ פעסעלע הערינג און זומער — אַ ביסל אויבסט און אָן אוגערקע...

— אוי, ליבהאַרציקער מאַן... ביי דיר האָב איך געלעבט און געלאָבט... און ס׳איז דאָך מיר געווען גוט ווי די וועלט... כ׳בין דאָך ביי דיר געווען אַ מענטש מיט לייטן גלייך... כ׳בין דאָך ביי דיר געווען אַ גבאיטע און מענטשן האָבן מיך געשאַנעוועט... היינט בין איך אַ פאַרשטויסענע אַלמנה... און קיינער קוקט זיך נישט אום אויף

מיר... בעט איך דיך, טייערער מאַן, אַזוי ווי איך בין איצט חרוב און כ'דאַרף האָבן סאָלאָווייטשיקן... בעט איך דיך, טייערער מאַן... דו זאָלסט פאַר מיר אויספּועלן אַ רפואה שלימה... זאָלסט געדענקען, אַז כ'האָב אָנגעלייגט וועג... און צו מיין צווייטן מאַן, דודל, וועל עך נישט גיין... ווייל ער איז שטענדיק געווען אַ דרערד־ליגער און כ'בין אים מוחל זיינע טובות...

ביידע טעכטער זענען געשטאַנען פאַרקרימט און האָבן פּלוצלונג אויסגעשאָסן אין אַ יאָמערלעכן קלאָג...

דאָס בשמים - געוועלב

דער גאַנצער גראָער קניפּ אָרעמע, יידישע געסלעך אַרום האָט זיך געשפּיגלט אין דעם געוועלב. דאָס בשמים-געוועלב, וואָס האָט געהערט צו ברוך חסיד, האָט אין דעם געסל אויסגעזען ווי אַ זיידענע לאַטע אויף אַ גראָבן, גראָען זאַק.

דאָס געוועלב איז געווען אַ לאַנגס און אַ טיפס און פון דער טונקל־קייט האָבן אַרויסגעקוקט די פולע אָנגעלאָדעוועטע פּאָליצעס מיט סחורה. די סחורות האָבן געריצט מיט יום־טובדיקע יידישע ריחות פון בשמים און איידעלע עסנווארגן. אַ פולקייט און אַ רחבות האָט אַרויסגעשפּאַרט פון אינעווייניק.

דאָס אָרעמע געסל האָט אַ ליב געהאַט דאָס געוועלב, אַ יעם געשאָלטן. ליב געהאַט האָט מען דעם וווילשטאַנד און רחבות. אָבער פיינט געהאַט האָט מען עס פאַר דעם „נישט-שטיין“ און נישט־אויס־קוקן דעם אָרעמען קונה. פאַר דעם גיכן: „אַהין אָדער — אַהער“, ווען דעם קויפער האָבן צוגעפּעלט די פּאָר גראָשן, פאַר דער אויסערגעוויינ־לעכער אָנגעזעטיקטקייט, וואָס האָט אַרויסגעקוועלט פון די טיפע ווינקלען און די בלייכע אויסגעאיידלטקייט פון ברוך חסיד און זיין ווייב, די קליינע פייגעלע.

די אָרעמע יידישע קינדער פון דעם געסל זענען געווען פאַרכישופט פון די צוויי גרויסע שילדן, וואָס זענען געהאָנגען איבער דעם געוועלב, די צוויי שילדן מיט די „כינטשיקעס“ מיט קרומע אויגן און לאַנגע, שוואַרצע צעפּ און לאַנגע וואָנסן ווי שטריקלעך, וואָס האָבן געטראָגן רויטע קאַסטנס טיי. עס האָבן געלאָקט די רעקלאַמע־בילדער, אויף

וועלכע עס זענען געלעגן גאַנצע בערג שאָקאָלאַד און גרויסע, בלעכערנע פּודלעס לאַנדרין-צוקערלעך. עס האָט זיך געדאַכט, אַז דער הויכער, בלייכער ברוך חסיד איז דער באַלעבאָס פון דער וועלט און אַלע גוטע זאַכן פון דער וועלט געהערן צו אים.

*

און איינמאָל, נאָך אַ הייסער זומער-נאַכט, ווען די חתנים מיט די כלות פונם געסל האָבן זיך אויסגעזעצט אין די ווינקלען פון גאַס, אויף די טרעפּלעך פון די געוועלבער, כדי צו כאַפּן לופט און אויס-זינגען די ליבעס-לידער, איז צוגלייך מיטן אָנהויבן ליכטיק ווערן געוואָרן אַ געוואַלד און אַ געלויף. אין דער זייטיקער וואַנט פון דער מויער, וווּ ס'איז געווען דאָס בשמים-געשעפט, האָט מען דערזען אַ לאָך, וואָס איז געווען אויסגעהאַקט אין די ציגל. דאָס לאָך האָט זיך געצויגן ביז אונטער דער פּאָדלאָגע פונם בשמים-געוועלב, און דאָ, אין דעם רויטן ציגל-שטויב, קאַלך און ערד, האָבן זיך געוואַלגערט גאַנצע פּעק טיי און צוקער, סאַרדין און שאָקאָלאַד. דאָס אַלץ איז געלעגן צעשיט און צעטרעטן. ס'איז געווען שבת. דאָס געסל איז געשטאַנען אַרום, האַלב-נאַקעטע יידן און ווייבער האָבן זיך געשטופּט און גערעשט. דעמאָלט האָט מען דערזען דעם סוחר, ברוך חסיד. ער איז אַראָפּגעקו-מען אינם שוואַרצן, סאַמעטענעם שלאָפּראָק. ער האָט גאָרנישט גערעדט, נישט געפרעגט, ער האָט נאָר געזאָגט:

— יידן, ס'איז שבת — און זיך נישט צוגערירט צו קיין זאַך.

שבת-צו-נאַכטס האָט ער געשיקט רופן אַ פּאָר יונגען פונם געסל. זיי זענען געווען באַוווּסטע אין געסל גנבים און פּאַסערס. ער האָט זיי אַרויפגענומען צו זיך אין שטוב און קורץ, אויף אַ חסידישן אופן, אָפּגעמאַכט מיט זיי, ער האָט געזאָגט:

— עץ זענט דאָך יידן... מיר זענען דאָך שכנים... מילא.

מ'האָט פאַרמויערט צוריק די וואַנט און פון דעמאָלט אָן איז ברוך חסידס בשמים-געוועלב געוואָרן אַן אייגנס אין געסל.

ביים שופלאָד איז געזעסן פייגעלע, ר' ברוכס ווייב. זי איז געווען אַ קליינע ווי אַ קינד, אירע אויגן זענען געווען פרומע און וואַרעמע. איר קליינע ווייסע האַנט האָט געשמעקט מיט יידישע בשמים. זי

האָט גיך געציילט די קלעפּיקע גראָשנס פון די קויפער און אַרויסגע־לאָזן יעדן מיט אַ ברכה.

ר׳ ברוכן האָט מען זעלטן געזען אין געוועלב, ער האָט נאָר גע־קויפט סחורה און צומיינסט געזעסן און געלערנט. טאַקע דאָ, איבערן געוועלב, אויפן ערשטן שטאָק איז געווען זיין דירה. איבער דעם געוועלב האָבן זיך אַרויסגעריסן מיט דעם בליאַסק פון ריינקייט און געוואַשנקייט זיינע פיר פענצטער. ביי איינעם פון די פענצטער האָט מען געקאָנט זען ר׳ ברוכן, ווי ער זיצט, אָנגעטון אין זיין לאַנגן, שוואַרצן, פּלושענעם כאַלאַט, און קוקט אַריין אין אַ ספר. זיין קליין, שוואַרץ בערדל האָט אַרומגעכאַפּט זיין לענגלעך פּנים, וואָס איז געווען באַשלאָגן מיטן שאָטן פון זיינע שוואַרצע אויגן, וואָס האָבן פאַרנומען אַ האַלב פון זיין געזיכט. אַ וואַרעמער פלאַם איז געלעגן אין זיין בליק און האָט געשלומערט פון אונטער זיינע געדיכטע ברע־מען. ער איז געזעסן איבערן ספר און זיינע גלייכע, שמאָלע פינגער האָבן געבלאָנדזשעט אין דער זיידענער געדיכטקייט פון זיין שוואַרץ בערדל.

ר׳ ברוך איז געווען אַ שווייגנדיקער און זעלטן האָט מען געהערט זיין זינגענדיק לשון. אויף קיין ווייבער האָט ער נישט געקוקט, דער־פאַר האָבן די ווייבער פאַר אים געהאַט גרויס דרך־ארץ, אָבער די מיידן פונם נעסל האָבן ליב געהאַט מיט אים צו טשעפּן, רעדן צו אים, און נויטן אים, ער זאָל זיי אָנקוקן:

— אַ גנבישער צלאַפּ... די אויגן ברענען... און ס׳וויל ניש קוקן...

ר׳ ברוך חסיד האָט נישט געקוקט און נישט געערדט.

*

ווי אַ יונגער, קרעפּטיקער פויגל, אַ נאַר־וואָס געכאַפּטער אין אַ שטייג, האָט אין דער טונקלקייט פון דעם פול־אָנגעפּאַקטן געוועלב אַרומגעפלאַטערט לאה. זי איז געשפּרונגען די קונים איבער די קעפּ אויף די לייטערס און פּולקעס, אירע הענט האָבן ווי שטאַנגען פון אַ קלוגער מאַשין אויסגעפירט קונציקע אַרבעטן, מיט דער שנעלקייט, וואָס איז נישט געווען צו דערכאַפּן מיטן אויג.

די אויגן פון די אייִלנדיקע קונים האָבן געבליצט צו לאהן און אַלע הענט זענען געווען צו איר אויסגעשטרעקט.

אָנגעטון אין אַ בלוי, גרויס פֿאַרטוך, מיט פֿאַרשאַרצטע אַרבל ביז צו די עלנבויגנס האָט זי זיך אַרויסגעריסן פֿון דער טיפֿער טונקל־קייט פֿונם געוועלב מיט איר וווּנדערלעך־ווייסן פּנים און שוואַרצע, פֿרישע, גלאַנציקע האָר.

לאה איז געווען יונג, זי איז אַלט געווען אפֿשר זיבעצן יאָר, און די מעכטיקע פֿולקייט פֿון איר ווייבלעך־קערנדיק לייב האָט געריזלט ווי אַ קוואַל אונטער דעם טוכענעם אַרבעטס־פֿאַרטוך.

זי איז געווען שיין אין איר יונגער, זאַפֿטיקער רונדיקייט, מיט איר פֿרישער, יידישער, רייצנדיקער אומבאַריטקייט. זי איז געווען שיין מיט דער זיידענער איידלקייט, וואָס האָט געררייצט דאָס געסל, פּונקט ווי די יום־טובדיקע בשמים.

לאהן האָט מען אָבער געקאָנט זען, נאָר אַרומפּלאָטערנדיק איבער די פּאָליצעס פֿון ר' ברוך חסידס בשמים־געוועלב.

פֿייגעלן האָט לאה גערופֿן: „מומע“ און ר' ברוך חסיד — „פֿעטער“. און ווי נאָר מען האָט אין אָוונט פֿאַרמאַכט דאָס געוועלב, איז לאה פֿאַרשוווּנדן, אַרויף אין שטוב אַריין, אין דעם פֿאַרמאַכטן הויז פֿון ברוך חסיד, ביז אונטערפֿרי, ווען מ'האָט געעפֿנט דאָס געוועלב. דאָס געסל האָט געוווּסט, אַז לאה איז אַ יתומה פֿון דער משפּחה און מ'האָט צונעקלערט מעשׂיות וועגן אַ תּקיעת־כּף ביים קבר פֿון איר פֿאָטער, וווּ ברוך חסיד האָט צוגעזאָגט זי חתונה צו מאַכן מיט אַ לערן-קינד, און מ'האָט געפּרוווט טרעפֿן, וויפֿיל ער וועט איר געבן נדן.

גערעדט האָט לאה צו אַלע קונים אַלץ איינס. אַלע האָבן זי גע־רופֿן: לאה, און די יונגען פֿונם געסל האָבן, קויפֿנדיק, געפּרוווט מיט איר כאַפּן אַ שמועס. זי איז אָבער געווען אַזוי גיך און אירע אויגן זענען בלויז געהאָנגען איבער די פּאָליצעס און קיין שום בליק האָט זי נישט געקאָנט אָפּרייסן.

לאה איז געוואָרן שענער פֿון פֿרילינג צו פֿרילינג און איינמאָל, אין אַ זומער־פֿאַרנאַכט, ווען די יונגען פֿונם געסל זענען געזעסן אויסגעזעצט קעגנאיבער דעם געוועלב, האָט זיך איינער פֿון די קרולס באַרימט, אַז ער האָט נאָר וואָס גערעדט מיט לאהן, אַז ער האָט זי געפֿרעגט, פֿאַרוואָס זי קומט נישט אַראָפּ אַ ביסל שפּאַצירן ביינאַכט און זי האָט געזאָגט, אַז זי האָט נישט מיט וועמען צו גיין.

די קרולס זענען געווען אכט ברידער, די שענסטע יונגען אין געסל. צוויי פון זיי זענען געווען גנבים און זענען ערגעץ אוועק מיט קונצנמאַכערס קיין דייטשלאַנד.

איינער פון די קרולס, וואָס איז געווען דער שענסטער פון אַלע, האָט טאָג און נאַכט נאָר געקלערט וועגן לאהן. ער האָט נאָר גע־חלומט וועגן איר און זיין גאַנץ בלוט האָט זיך אָנגעצונדן, ווען ער האָט זי דערזען. צוליב לאהן איז לעאָן נישט געגאַנגען מיט קיין מיידלעך, ער איז אוועק פון דער זאַטער קרולס שטוב און זיך נישט באַגעגנט מיט זיין פאָטער, דעם אַלטן קרול, וואָס האָט געהאַט גע־שעפטן מיט בוענאָס־איירעס און געברענגט פון דאָרט אַ פּאַפּוגע. לעאָן פלעגט אָפּזיצן גאַנצע שעהן קעגנאיבער דעם בשמים־געוועלב, אויף די טרעפּלעך פון דער רעסטאָראַציע און אַריבערקוקן אין דער טונקלקייט פונם געוועלב, ווו לאה, ווי אַ פויגל, האָט אַרומגע־פלאַטערט.

דער יונג האָט גערעדט נאָר וועגן לאהן און אויסגעטראַכט באַגע־געענישן מיט איר.

די יונגען האָבן געוווסט, אַז לעאָן באַרימט זיך, אַז ער זאָגט ליגנט, אַז אויף אַלע רייד זייערע, ענטפערט לאה מיט אַ צעשטרייטן בליק, ווי זי וואָלט נישט געהערט.

אין איינער אַ שפּעט־זומערדיקער נאַכט זענען די יונגען אַריין אינם טיי־הייזל. ס'איז געווען היים און באַנג און אַלע האָבן גע־קלערט וועגן לאהן, וועגן איר פרישער שיינקייט, וואָס איז פאַרהוילן הינטער די טונקעלע, שטילע פענצטער פון ברוך חסידס זאַטער שטוב. עס איז אויך געזעסן לעאָן קרול, שווייגנדיק און פאַרבענקט. מיט אַ מאָל האָט ער זיך אויפגעהויבן, זיינע אויגן האָבן געבליצט מיט פייער, ער האָט אַ קלאַפּ געטון אין טיש און אויסגעשריגן:

— הערטס מיך אויס, גוטע ברידער... לאָמיר זיך געבן אַ שבועה... אַז לאה וועט פון אונדזער געסל נישט אַרויס... אַז קיין שום פרעמ־דער וועט זי נישט קריגן...

די יונגען האָבן געטרונקען ביר, די העלדזער זענען ביי זיי געוואָרן רויט און זיי האָבן געשווירן . זיי האָבן געשווירן, נישט צו דערלאָזן קיין שום חתן פון אַן אַנדער גאַס, אַז טאָמער וועט קומען אַ חתן, וועט מען אים אַרויסטראָגן פונם געסל.

די גאַנצע קורצע, הייסע זומער־נאַכט האָבן די יונגע אָפּגערוישט אונטער ברוך חסידס פענצטער, ווו לאה איז געשלאָפן. שטיל און פינצטער האָבן די פענצטער געגלאַנצט און יעדער פון די יונגע האָט אין זיי געזען „זיין" לאה, וועגן וועלכער ער האָט געחלומט.

*

און פּלוצלונג, אין אַ האַרבסטיקן, טונקעלן טאָג, ווען פייגעלע איז געזעסן אין געוועלב ביים שופלאָד, איז איר נישט גוט געוואָרן. מ'האָט זי אַרויפגעטראָגן אין שטוב אַריין, אויפן ערשטן שטאָק. באַלד האָבן זיך אין געסל אַריינגעלאָזן די גלאַנציקע קאַטשן פון באַרימטע דאָקטוירים, און אין אַ פּאָר שעה אַרום האָט זיך דערהערט, ווי עס פאַרוקן זיך מיט רעש די אייזערנע זאַלוזיעס פונם בשמים־געשעפט. אַרום איז געוואָרן שוואַרץ פון מענטשן:

— וואָס איז דאָ געשען, האַרצעדיקע...

— פייגעלע פון בשמים־געוועלב איז געשטאָרבן...

— וואָס רעדט עץ, מענטשן... זי האָט דאָך נאָר וואָס געלעבט... כ'האָב דאָך ערשט ביי איר געקויפט פּאַר אַ פּירעט שפּייז־קוכן... צום פּלייש... מיינער האָט עס ליב...

די ווייבער האָבן זיך אויסגעקנייפּט די באַקן, וואָס פייגעלע האָט פאַרלאָזן אַזאַ עשירות. מען האָט זיך געלאָזט אַרויף אויפן ערשטן שטאָק צו ברוך חסיד אין שטוב אַריין, אָבער דאָרט האָט מען נישט אַריינגעלאָזן, לאה האָט מיט דער זעלבער גיכקייט ווי אין געוועלב אָפּגעפּאַרטיקט די נייגעריקע.

אויף מאָרגן איז געווען די לוויה, די גאַס איז געווען שוואַרץ פון מענטשן און אויפן דריטן טאָג האָט מען געעפנט דאָס געשעפט. לאה אַליין האָט זיך אַן עצה געגעבן מיט די קונים, ר' ברוך איז געבליבן אין שטוב, ער איז געזעסן שבעה.

*

זינט ברוך חסיד איז געוואָרן אַן אַלמן, זענען די פיר קלאָרע געוואַשענע פענצטער פון זיין דירה איבערן געוועלב געוואָרן נאָך סודותדיקער. און עפּעס אַ באַזונדער זיסע און מאַטערנדיקע דערוואַרטונג האָט אַרומגעהילט דאָס הויז.

לאה איז געווען אַליין אין געוועלב. אַלע פּעדעם פון דעם געשעפט זענען געלעגן אין אירע הענט, דאָס געלט און די סחורה, זעלטן ווען ר' ברוך איז געזעסן ביים שופלאָד. אָבער נישט דאָס איז געווען דער עיקר.

די זיסע געהיימניש, וואָס האָט באַשעפטיקט דאָס געסל, איז געווען דאָס, וואָס שוין אַ האַלב יאָר איז אַוועק, ווי דער חסיד זיצט אַליין אין דער פאַרמאַכטער שטוב, און נעבן אים בליט און ווערט אַלץ שענער און ווייסער די מויד — לאה.

די אָרעמע ווייבער פונם געסל, וואָס זענען אַרויפגערופן געוואָרן צו ברוך חסיד אין שטוב העלפן אין דער ווירטשאַפט, האָבן גאָרנישט געוווסט צו דערציילן פון דאָרט, כאָטש די ווייבער האָבן זיי אויסגעפרעגט, „יעדעס קריש", ווו עס שלאָפט ר' ברוך, און ווו — לאה... ווי אַזוי זיי רעדן צווישן זיך... אָבער גאָרנישט האָט זיך געענדערט, לאה האָט ר' ברוכן גערופן: „פעטער", זי איז אַ גאַנצן טאָג געווען אין געוועלב און ר' ברוך איז געזעסן ביי דעם זעלבן פענצטער פונם צווייטן צימער און אַריינגעקוקט אין אַ ספר.

די איינציקע נייעס, וואָס האָט אויפגערודערט דאָס געסל, איז געווען דאָס, וואָס ר' ברוך האָט געלאָזט שרייבן אַ ספר אויף דער געשטאָרבענער פייגעלעס נאָמען און אין דעם טאָג, ווען די ספר־תורה איז פאַרטיק געוואָרן, ביי דעם סיום, האָט ר' ברוך געטיילט די אָרעמע לייט צו פאָר גראָשן און די קינדער האָבן געקריגן ראָזשינקעס מיט מאַנדלען.

דערנאָך איז צו ר' ברוכן פאַרפאָרן עפּעס אַ רבי, חסידים זענען געלאָפן, יידן אין טכויערנע פעלצן מיט ווייסע בערד זענען געקומען, און ר' ברוך איז געפאָרן מיט זיי אין אַ בריטשקע.

עפּעס אַ משרת האָט זיך אויך באַוויזן אין געוועלב, אַ יונגערמאַן מיט אַ לאַנגער קאַפּאָטע און אַ לאַנגער נאָז. ער האָט געהאַט רויטע פאַרשוואַלענע הענט, גלאַנציקע פון נאַפט און פון בוימל. די ווייבער האָבן געזאָגט, אַז ער איז אַ „ליימענער גולם" און זיך געשטופּט צו לאהן.

ביי לאהן איז אַלץ געגאַנגען שנעל און פלינק. זי איז געשפרונגען אויף די לייטערס, איבער די פּאָליצעס, ס'איז געווען דאַנערשטיק, די ווייבער האָבן געקויפט צימערינג און פעפער און ליכט און ראָזשינ־

קעס, מ׳האָט געגרייט אויף שבת, ר׳ ברוך איז געזעסן ביים שופלאָד. ווי שטענדיק האָט ער געשוויגן און נישט געקוקט. און פּלוצלונג האָבן אַלע דערהערט זיין חסידיש דינע און גאָרגלדיקע שטים:

— לאה... לאה, זאָלסט שוין אַראָפּגיין פון דער לייטער...

דאָס גאַנצע געסל האָט זיך אַ וויג געטון, ווי ס׳וואָלט זיך עפּעס אויפגעבונדן אַ לאַנג־אָנגעצויגענע זאַך. מ׳האָט ערשט איצט דערזען, אַז לאה איז בלאַס און די אויגן זענען ביי איר האַלב־פאַרמאַכטע. ר׳ ברוך האָט זי אָוועקגעזעצט ביים שופלאָד. און איידער מ׳האָט זיך אומגעקוקט איז ר׳ ברוך אַליין צום ערשטן מאָל, מיט דער פלינקייט פון אַ יינגל, אַרויף אויף דער לייטער און גענומען באַדינען די קונים.

לאה איז שוין פון דעם אָוונט אָן כסדר געזעסן ביים שופלאָד און נאָר חוהלע די גבאיטע, וואָס האָט געהאַט אַ „גוט אויג“, האָט די ערשטע דערזען, אַז לאה קאָן נישט ברייט אַרויסרוקן דעם שופלאָד, ווייל עס שטערט איר דער בויך:

— האַרצעדיקע... זי איז דאָך שוין אין די הויכע חדשים... — האָט זי יעדער יידענע אַריינגעסיקעט אין אויער, און זיך געקנייפּט די באַקן, וואָס האָבן געברענט ווי אַ לאָמפּ.

און דאָס געסל האָט ערשט פאַרשטאַנען, אַז ברוך חסיד האָט זיי אָפּגענאַרט. מ׳האָט זיך דערמאָנט אָן די פאָרנדיקע חסידים, אָן דעם רבין, אָן די בריטשקעס, ווי מ׳האָט ר׳ ברוכן געפירט. מ׳האָט אַרויפגעקוקט אין שפּעטן אָוונט צו די סודותדיקע פענצטער, וווּ ס׳האָט קוים געבלינצט אַ לעמפּל.

*

אויך דער יונג, לעאָן קרול, איז אין די שפּעטע אָוונטן געזעסן און אַרויפגעקוקט צו די טונקעלע, סודותדיקע פענצטער. זיין האַרץ האָט געוויינט פון ווייטאָק. ער האָט געפילט, אַז עס איז דאָ אַ כוח, וואָס איז שטאַרקער פון זיין שיינקייט, פון זיין הפקר פאַרליבט האַרץ. ער האָט געצערטלט דעם שטיין, וואָס ער האָט שוין חדשים לאַנג גע־האַלטן און נישט געוואָרפן אין די גליקלעכע פענצטער פון דעם חסי־דישן קרעמער...

שבת אין געסל

די זומערדיקע שבתים אין געסל האָבן זיך געצויגן מאָדנע לאַנג, ווי אין אַ וואַרעמען, ליכטיקן דרימל. פון נאָך האַלבן טאָג אָן האָט זיך די זון אין אַ פייערדיקער קויל אַוועקגעשטעלט איבערן דאַך פונם „נייעם הויז". דאָס נייע בלעך פון דעם הויז האָט געבלענדט מיט ווייסן צעגליטן גאָלד. עס האָט זיך געדאַכט, אַז אויבן שפּילט זיך אָפּ אַ יום־טוב פון פרייד.

נאָך האַלבן טאָג האָט זיך צעלייגט אַ וואַרעמע און ליכטיקע רו. ביי די טויערלעך פון די נידעריקע, אָפּגעשונדענע הייזער האָט זיך געשטעלט אַ שטילקייט, ווי אַלץ וואָלט זיך באַהאַלטן ערגעץ אין די טונקעלע, אָרעמע שטובן. דאָס געסל איז געשלאָפן איינגעגראָבן אין די שוואַרצלעכע, מאָגערע בעטן מיט צעוואָרפענע הענט און פיס, מיט פאַרויסענע העלדזער, צעשויבערטע און פאַרטראָגענע. מען איז געשלאָפן פאַר שווערע שעהן פון דער וואָך. הענט און פיס האָבן גע־רוט ווי אָפּגעהאַקטע אין טויטלעכער מידקייט.

אין דער ליידיקער ליכט פון דער גאַס האָבן געפינטלט נאָר איינ־ציקע שאָטנס פון מענטשן. אין דער שעה, נאָך האַלבן טאָג, ווען פון איין זייט געסל האָט זיך צעלייגט אַ טונקעלער ווייכער שאָטן, ווי בלוילעך אויפגעוויקלט זייד, האָבן זיך דורכן געסל דורכגעטראָגן היימישע, באַקאַנטע געשטאַלטן.

אָט האָט זיך באַוויזן בערישל, דער אַגענט פון „זינגערס מאַשי־נען", אָנגעטון אין זיין אייביקן, גרינעם לעטניק, פאַרלייגט די קליינע, ווייסע הענטלעך פון הינטן. זיינע דינע, קורצע, קינדערישע

פיסלעך מיט די צו קורצע הויזן האָבן זיך געפּלאָנטערט איבער די שפּיציקע שטיינער.

אַ גאַנצע וואָך האָט אים דאָס געסל געזען אַנדערש. אין דעי וואָכן, ווען בערישל האָט זיך באַוויזן אינעם געסל, מיט דער שוואַרצער טעקע אונטערן אָרעם, איז געוואָרן אַ רעש און אַ בהלה. די מיידן, נייטאָרינס, און די ווייבער, שניידערינס, האָבן איבערגעריסן דאָס געזאַנג ביים נייען און אַנטלאָפן פון דער שטוב זיך באַהאַלטן אויף די בוידעמער. בערישל איז געקומען מאָנען די ראַטעס פאַר דער ניי־מאַשין. ער איז געווען זייער שטרענג. ער איז אַרומגעלאָפן מיט אַ לאַנגן בלייפעדער אין דער האַנט, דעם האַרטן קאַפּעלוש האָט ער אַראָפּגענומען פונם קאָפּ, צוליב דער ערנסטקייט גערעדט פּויליש און געסטראַשעט מיטן סאָנד. די מאַמעס האָבן פאַר אים געוויינט, געבעטן, בערישל זאָל וואַרטן מיט דער ראַטע. בערישל האָט געשריגן מען זאָל נישט „פרעסן קיין גענז", נאָר צאָלן פאַר דער ניי־מאַשין, ווייל די פירמע זינגער קאָן נישט וואַרטן... דערפאַר האָבן די ווייבער פאַר בערישלען באַהאַלטן דאָס זאַלץ־ברעטל מיטן פלייש.

די שיינע מיידן נייטאָרינס, וואָס זענען געווען ביי זיך „פּעווונע", ווייסנדיק, אַז בערישל האָט ליב צו טשעפּען, האָבן פון אים חוזק געמאַכט, זיך אָוועקגעשטעלט פאַר אים מיט די הענט אויף די באָקעס און געקוקט, ווי זיינע קליינע אויגעלעך זענען פאַרגאַנגען מיט אַ זיסן גלאַנץ און ער האָט זיי נאָך מכבד געווען מיט שאָקאָלאַדקעס, וואָס ער האָט שטענדיק געהאַט אין די קעשענעס.

אָבער שבת איז בערישל געגאַנגען אין געסל נישט צוליב די ראַטעס פאַר די מאַשינען. איצט איז ער געגאַנגען צו גוטשען דער אלמנה. ער איז געגאַנגען צום שוואַרצלעכן מויערל נומער אַכט, אויף די קרומע, שוואַרצלעכע טרעפּ אין דער „פּאַציאַטע", ווו גוטשע די אלמנה האָט געוווינט.

גוטשע איז געווען אַ הויכע יידענע מיט שוואַרצע, געקרויזטע האָר. מ'האָט אויף איר אין געסל אויסגערעדט, אַז זי „גייט אין די האָר", אַז זי לויפט אַרום מיט רוסישע אָפיצירן, און אויבן, אין דער „פּאַציאַטע" מיט די קליינע פענצטערלעך, האָט גוטשע געאַרבעט מיט אירע שיקסלעך, זי האָט געמאַכט קאָלירטע פעדערן, רויטע, בלויע און געלע. מ'האָט גערעדט, אַז טיף אין ראָסיי האָט זי אַ מאַן,

כאָטש זי האָט געזאָגט, אַז ער איז געשטאָרבן. די שיקסלעך, וואָס האָבן ביי איר געאַרבעט די פעדערן, האָבן אַרויסגעזונגען פון די פענצטערלעך און געהאַט צו טון מיט די שקצים, וואָס האָבן אויף די דעכער געיאָגט טויבן.

צו דער אַלמנה איז בערישל געגאַנגען יעדן שבת. נאָך האַלבן טאָג האָט ער זיך דורכגעשוואַרצט דורכן געסל, ווען דאָס געסל איז געשלאָפן. פונדעסטוועגן האָט מען געוווסט, ווען און ווו ער גייט. מ׳האָט געוווסט, אַז ער גייט צו דער „אַלמנה מיט די קודלעס". די ווייבער האָבן אונטערגעקוקט פון די פענצטער און נאָכגעשאָלטן בערישלען דעם „געמיינעם יונג, דעם פּראַמייער, וואָס קריכט צו דער קלאַפּטע".

דאָס געסל איז געווען בייז אויף בערישלען, מ׳האָט געזאָגט, אַז ער האָט אַ ווייב מיט קינדער אין אַ שטעטל.

אויך די קינדער פונם געסל האָבן געוווסט, וווהין בערישל גייט. זיי זענען אים נאָכגעלאָפן און ווען ער איז געזעסן ביי דער אַלמנה, האָבן זיי אַריינגעוואָרפן שטיינער און אַריינגעשריגן: „בערישל... בערישל... קוש זיך מיט דער פּערמאַכערין". גוטשע די אַלמנה האָט געשריגן אויף בערישלען, ער זאָל נישט קומען: „איך דאַרף נישט קיין קריכערס" — האָט זי געשריגן.

אָבער בערישל איז געקומען. ער איז געשטאַנען קעגן איר, קליין ווי אַ קינד. בערישל איז געווען פאַרליבט אין דער שוואַרצער גוטשען און ווען זי האָט אים אַרויסגעיאָגט, איז ער אַוועק צו מיילעכן אין דער באַוואַריע, ווו אויף דער טיר איז געווען אויסגעמאָלט אַ פּעסל ביר מיט אַ לאַנגן צאָפּן. די טיר פון דער רעסטאָראַציע האָט געקלונגען מיט אַ בייז, רייסיק גלעקל. דאָ האָט בערישל געטרונקען ריינעם ספּירט, פאַרביסן מיט ציבעלעס, אַ ציבעלע, איז שטענדיק געבליבן ליגן אויף זיין ווייך, העל בערדעלע איבער די דינע ליפּעלעך. ער האָט געוויינט און געציטערט מיט די ליפּעלעך דערפאַר, וואָס גוטשע האָט אים נישט ליב. די ווילדע יונגען פונם געסל האָבן אים איינגערעדט, אַז גוטשע האָט ליב וועלוועלע כלי־זמר, אַז זי האָט אים אַריינגענומען צו זיך אין שטוב און גיט אים צו עסן לעקעך...

בערישל האָט זיך געקלאַפּט אין האַרץ אַריין, ער האָט געשריגן, אַז ער איז אַ יתום, אַז ער האָט געקאָנט זיין אַן אַדוואָקאַט... און די

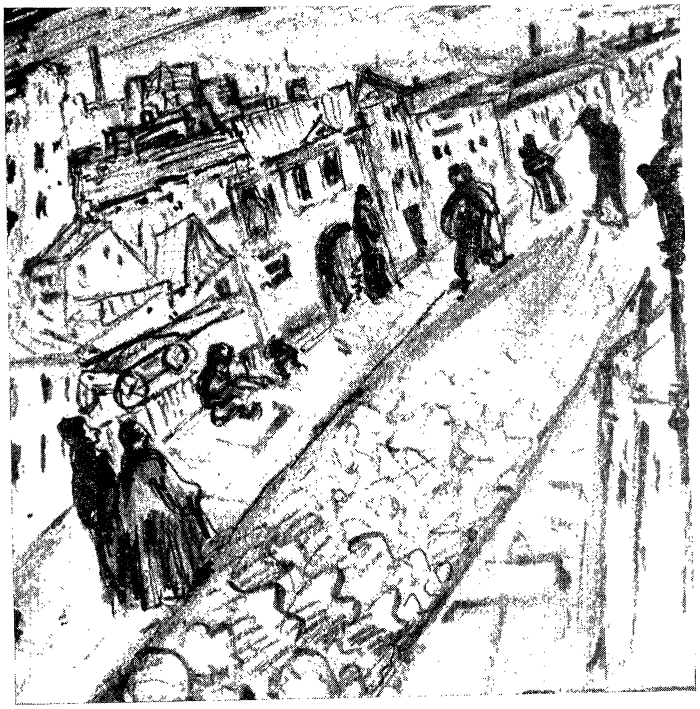

גאַנצע נאַטשאַלסטווע, קען אים, אַז ער וועט גיין צו אַ גלח און וועט זיך שמדן...

אָבער אויפֿן צווייטן שבת נאָך האַלבן טאָג האָט מען בערישלען ווידער געזען מיט אַן אויסגעקעמט בערדל, אינם גרינעם לעטניק, פּלאָנטערן מיט די פיסלעך איבער די קרומע שטיינער פונם געסל. ער איז געגאַנגען צו גוטשען דער אלמנה. אין קעשענע האָט ער ווידער געטראָגן אַ שטיקל שמעקעדיקע זייף, אַ פלעשעלע פאַרפומען, אָדער אַ שאָקאָלאַדע פאַרן שיקסל, ווען גוטשע איז נישטאָ.

און ווידער שעלט דאָס געסל דעם אַלטן פראַמייער, וואָס האָט אַ „לעכטיקע" פרוי ערגעץ אין לובלין... און קריכט צו דעם „פּיפּ־לאָקס מיט די שוואַרצע קודלעס"... די זון פאַלט ביסלעכווייז אַרונטער אונטערן דאַך פונם „נייעם הויז". דאָס נייע בלעך לעשט זיך, ווערט קאַלט און בלוי ווי אַ מעסער. נידעריק, אַראָפּ צו די „אָקאָפּעס", וווּ עס רוישן די בלוי־שוואַרצלעכע קאַשטאַנען־ביימער פונם יידישן בית־עולם, הויבט אָן גליען אַ רויטער, פייערדיקער הימל. דער הימל גליט און צעגיסט זיך. און טונקעלע, קילע שאָטנס קריכן אָן פון אַלע זייטן. עס טראָגן זיך אָן ריחות פון אונטערן שטאָט און ערגעץ ווייט גליט אַ גרינער שטראַל אויף אַ לאָנקע, בלענדט און רופט מיט זוניקער פרייד...

די רייכע באַלעבאַטים פונם „נייעם הויז" גייען אַרויס נאָכן שלאָף אויף די באַלקאָנען, אין די ווייסע גאַטקעס. זיי גענעצן לאַנג און הילכיק און שרייען אַראָפּ צו דער באַוואַריע, „מען זאָל זיי אַרויפּ־שיקן קאַלט ביירישן ביר"...

פאַר די טויערן זיצן ווייבער מיט קינדער, איינגעהילטע אין שמאַטעס. זיי זעצן זיך צו אין די רינשטאָקן אויף „פרישע לופט". אָרעמעלייט, יידן, וואָס אַרבעטן אין פאַבריקן, געלע, מיט רויטע, קאַליעדיקע אויגן, אָנגעטוענע אין ציצענע כאַלאַטלעך, שמועסן צווישן זיך, קרימען זיך פאַר דער ליכטשפּיל, אַזוי ווי מאַלפּעס. פורמאַן־יונגען און לאַטקעס, לאָבוזעס, שטייען אין אַ רעדל נעבן מאַקס פעלדשערס רעזורע, לאַכן אָפּ פון די יאָלדישע חתנים, וואָס גייען מיט די אויסגעפּוצטע כלות שפּאַצירן אין „יענע גאַסן"...

די כלות לאָזן זיך אַרויס מיט די נייע שיך, זייערע גאָרסעטן קנאַקן ביי יעדן טריט מיט אַ בלעכענער קנאַקעריי, די נייע שיך

קוועטשן, מען גייט אויף די שפּיץ־פינגער און די חתנים האָבן ווייסע נעז און בליציקע אויגן פון כעס...

— מ'האָט געדאַרפט אַ גרעסערע קאַפּעטע... — זאָגט דער חתן, וואָס איז אַליין אַ שוסטער. און די כלה פאַרענטפערט זיך, אַז די שיך זענען נאָך צו גרויס, פאַלן אַראָפּ פון די פיס... נאָר דאָס ביינדל...

אינמיטן קומט אָן אַ יידענע מיט אַ רעדל קינדער. די יידענע טראָגט אַ פּאַק ברודיק וועש. זי לויפט אינמיטן דער גאַס מיט אַ שפּיציק געשריי, זי קנייפט זיך די באַקן און די קינדער וויינען און שרייען. ווייבער לויפן אַרויס פון אַלע טויערלעך, העלפן וויינען און שנייצן די נעז.

מען שרייט אַריין אין די טירן און פענצטער וועגן דעם אומגליק, אַז גיטל דער פליקערס מאַן, אברהמל דער שאַכער, איז געשטאָרבן אין טשיסטער שפּיטאָל. אין געסל ווערט אַ גערודער, מען שעלט דאָס שפּיטאָל, אַז דאָרט שאַכט מען דעם אָרעמען מענטש... אַז די דאָקטוירים, די קאָוואַלעס, האָבן געהרגעט אברהמל שאַכער...

*

אַ קילווינטל טראָגט זיך אָן. דער הימל ווערט שטרענג בלוי. פון אונטער די ווענט צעלייגן זיך שאָטנס. פון דער ווייטנס, אין איין פענצטערל פון אַ בלינדער וואַנט, האָט זיך די גאַנצע רויטע זון אַריינגעגאָסן, און פון דאָרט ציען זיך שטראַלן, רויטע, ברענענדיקע פעדעם...

און אַראָפּ, צו די „אָקאָפּעס" ליגט מיט אַ שטרענגער שרעקיקייט דאָס אומעטיקע וועלדל פונם יידישן בית־עולם. מ'רעדט וועגן טויט, וואָס האָט צוגענומען דעם קליינעם, בלאַסן, שטילן ייד, וואָס האָט געשריגן מיט אַ צערים געשריי: „האַנדי... האַנדי... האַנדי..."

קליינע ייִנגלעך נעמען זיך צוזאַמען, רעדן וועגן שטאַרבן... זיי קוקן מיט שרעק צו די שוואַרצע בית־עולם־ביימער, און עס דאַכט זיך זיי, אַז אין דער ווייטער שוואַרצקייט פינטלען אַרום מתים... ווייסע מתים...

ס'איז פריילעך

אלע פארנאכט, ווען שמחהלע טרעגער קומט צוריק פון גאס אין געסל אריין, באגעגנט ער שוין דא זיין ווייב טשיפע. זי זיצט אויף די טרעפלעך פון דעם „נייעם הויז" אין געסל, פאר ברוך הסידס בשמים־געוועלב. שמחהלע זעצט זיך נעבן איר און מען הויבט זיך אן צו קריגן.

טשיפע איז א קליינע, בלויע יידענע מיט א קליין, הארט, איינגעשרומפן קעפעלע. אירע שמאלע, בלויע ליפן שפייען מיט ווערטער, מיט קללות. זי שפרינגט אויף און לאזט זיך צום מאן מיט קליינע, הארטע, שווארצע פויסטן. די מארק־ווייבער, הענדלערינס, פורמאנעס און גאסן־יונגען ווילן זיך:

— ס'א ריבעל א בילעט... — האלט זיך א יונג פארן בויך פאר געלעכטער. — טשיפע... לאז עם אריין ס'פיפטל צווישן די אויגן... הא ניש קא מורא...

שמחהלע טרעגער פארוקט ביידע רויטע הענט אין די שטריק אויפן בויך און רייצט זיך מיטן ווייב ווי מיט א הונט:

— ר־ר־ר־ר — וועזש־גא... ר־ר־ר־ר...

טשיפע ווייסט שוין, אז דער מאן האט נישט קיין געלט, זי איז אים חושד, אז דאס געלט, וואס ער האט פארדינט, האט ער — פארנאשט.

די אנדערע טרעגער און גאסן־יונגען ווייסן שוין, ווי אזוי אויפצורייצן טשיפען. זיי שרייען צו איר:

— טשיפּע... אַ גאַנצן טאָג עסט ער בייגל מיט באָבעס און טרינקט סאָדע־וואַסער מיט סאָק...

ווי טשיפּע דערהערט, אַז ער עסט בייגל מיט באָבעס, הויבט זי אויף אַ ווּיסטע יללה:

— אַז פּרעסן זאָלן דיך שוין ווערעם... רבונו של עולם... דו טרייפענער האַלדז...

*

ברוך חסיד זיצט אויפן גאַניק איבער זיין גרויס בשמים־געשעפט. ער איז אַ שיינער, איידעלער ייד מיט אַ שוואַרץ, זיידן בערדל. ער איז אָנגעטון אין אַ זיידענעם שלאָפראָק מיט אַ סאַמעטן קאַפּל אויפן קאָפּ. נעבן אים אויף אַ טישל שטייט אַ שיין גלאָז טיי מיט אַ טעצעלע איינגעמאַכטס. ציפּעס געשרייען לאָזן אים נישט לערנען אינם ספר. ער בויגט זיך אַראָפּ איבערן באַלקאָן און שרייט אַראָפּ:

— יידן זאָל זיין שטיל... לאָזט לערנען, זייטס נישט מבטל...

ווי נאָר טשיפּע דערזעט ברוך חסיד, דערמאָנט זי זיך, ווי אַזוי ער האָט זי חתונה געמאַכט פאַר שמחהלע טרעגער. ווייל זי איז געווען אַ יתומה און שמחהלע איז גראָד דעמאָלט געקומען פון פאַניען — און איז געווען אַ „שטיק גוי“. הויבט זי אויף ביידע הענט אַרויף צו ברוך חסיד און דאָ הויבט זי ערשט אָן. טשיפּע שרייט:

— אויסגעכאַפּט האָט ער געמעגט ווערן דער גנבישער חסיד... וואָס האָט מיך פאַרשלייערט פאַר דעם באַנדיט... מ׳זאָל עס שוין אויסשלייערן אויף יענער וועלט... רבונו של עולם...

שמחהלע טרעגער קראַצט זיך אונטערן היטל און באַשטייט:

— ער וואָלט געמעגט ברעכן אַ פוס... וואָלט יאָך נישט דערקאַנט די טשאַטשע... — אין יאָך האָבן געבעטן ער זאָל מיך חתונה מאַכן... אַ סוואָר וואָלט ער איינגענומען, אַ מיתה משונה... אַ מצווהלע האָט ער געוואָלט האָבן...

טשיפּע צילעוועט אָן איר קוויטש גלייך צו ברוכן אויפן באַלקאָן און וואַרפט אַרויף:

— יאָך וואָלט עם אויסגעגראַטשעט די אויגן... און אויסגעריסן דאָס קאָזע־בערדל... דעם צלאָפּ... ער האָט געהאַט רחמנות אויף אַ יתומה... און האָט מאָך פאַרשלייער מיט אַזאַ קאַטאַרזשאַן... וואָס

האָט מיר געפעלט, ווען יאָך בין געווען אַ מויד... כ'האָב דאָך געלעבט ווי אַ קייסעריניע...

שמחהלע טרעגער כאַפּט אונטער:

— און מיר איז געווען שלעכט... ביי פּאַניען... כ'האָב אַריינגע־ריבן די טרייפענע קאַשע... דער ערשטער סאָלדאַט אין דער ראָטע... טרעטי פּיעכאָטני סטריעלקאָווי פּאָלק. דער ראָטני קאָמאַנדיר... פּיעטוכאָוו אַליין... האָט מיר געפּאַטשט אין דער פּלייצע: „מאָלאָ־דיעץ, סוקין סין"... כ'בין געגאַנגען אַ פּאָר שטיוועלעך, האָבן זיי געשפּיגלט... האָב יאָך באַדאַרפט האָבן אַזאַ מאַלפּע...

טשיפּע שיסט מיט פייער:

— אין מיט שיקסעס האָסטו זיך אַרומגעשלעפּט... דו טרייפענער ביין...

— שיקסעס אַזוי ווי די קעץ... — זאָגט שמחהלע טרעגער — ר' ברוך... איר האָט געמעגט אָנקוקן די שיקסעס, וואָס יאָך האָב געהאַט...

ר' ברוך פאַרשטעלט זיך די אויערן:

— פע... פע... דו גראָבער יונג... עולם־הזהניק... אַזעלכע רייד... האַ...

דער עולם הויבט ווידער אויף אַ געלעכטער און אַ רעגן פון ווערט־לעך טוען זיך אַ שיט. דערנאָך נעמט מען ווידער שעלטן דעם „גנבישן חסיד", וואָס האָט זיי חתונה געמאַכט. שמחהלע צעהוליעט זיך, גייט אַרום אינמיטן גאַס, אויפן ברוק און שרייט אַרויף צו ר' ברוכן:

— העי, ר' ברוך, נעמט אייך צוריק די קליפּה...

ר' ברוך איז אויסער זיך, ער פרעגט שטיל:

— שמחה, וואָס ווילסטו?...

שמחהלע טרעגער פאַרלירט זיך אַ ביסל, הויבט אָן פּלאָנטערן מיט דער צונג, אָבער דאָס געסל גיט אים צו קוראַזש:

— שמחהלע... זאָג, זאָג...

— ר' ברוך... כ'וויל אייך דאַנקען פאַר דער טובה, וואָס איר האָט מיך חתונה געמאַכט...

דער עולם הודזשעט פאַר געלעכטער.

— איי, שמחהלע...

שמחהלע קראַצט זיך:

— ר' ברוך... לאָמיר זיך טוישן מיט די ווייבער...

דאָס געסל יובלט...

טשיפּע קנייפּט זיך די באַקן און שרייט מיט א ווילדן קוויטש:

— מענטשן... הערטס נאָר, וואָס דער בענדיט רעדט...

ר' ברוך בויגט זיך אַראָפּ און שרייט צו טשיפּען:

— טשיפּע... זיי נישט קיין חצופה... יידן גייטס אהיים...

און ער פאַרשווינדט.

שמחהלע טרעגער רעדט געלאַסן:

— יאָך האָב עס אין דער ערד... יאָך קאָן מיך גטן...

די יידענע שפּרינגט פון דער הויט:

— און יאָך וויל דען נישט?...

— טאָ קום צום רב... דו אַלטע קלעמפּע...

— צו וואָס דאַרף יאָך א רב... ביסט קראַנק צו שיקן א גט?... לאָמיך שוין דיינע שוואַרצע פּטור ווערן...

— זעטס נאָר, מענטשן, וועמענען יאָך וועל דאָ שיקן א גט מיט א פּאָסלאַניעץ? ביסט קראַנק און געשוואָלן צו גיין צום רב... דאָרט וועל יאָך דיר פריר אונטערהאַקן א לונג... נאַ פּאָזשעגנאַניע...

— און יאָך וואָלט שוין בעסער געוואָלט נאָכגיין נאָך דיין לוויה...

דאָס רעדל ווערט גרעסער, עפּעס א באַלעבאַטישער ייד פּרוווט זיך אַריינמישן:

— פע, יידן זאָלן מאַכן איינמיטן דער גאַס אזא וויסטע גראַטש־קע... יידענע, שעלטס נישט... עץ קאָנט נאָך, חלילה, אויסרעדן אין אזא שעה...

טשיפּע טאַנצט אַרום ווי א ווידזעלע. זי שטעלט זיך אַוועק קעגן דעם יידן און פרעגט ערנסט:

— אדרבא, פעטער... כ'וויל טאַקע וויסן... ווען איז די ריכטיקע שעה...

דער ייד קאָן נישט צוהערן און אַנטלויפט.

די דראָשקאַזשעס קנאַקן מיט די בייטשן:

— איי, ס'איז פריילעך און לעבעדיק...

און טשיפּע האַלט איצט א דרשה פאַר דער גאַנצער גאַס:

— מענטשן, עץ ווייסט דען, וואָס דאָס איז פאַר א קאַמאַזשאַן... כ'איז דאָך א מאַרדאַ, א בענדיט... ער האָט דאָך נישט אין זעך קא

קריש יידיש הארץ... ער האט דאך מיר פארוויסט און פארפינצטערט דאס לעבן...

דער עולם שרייט:

— שמחהלע... געב זי נאר א טראג אוועק...

אין שמחהלען צינדט זיך מיט א מאל אן א פארלאנג צו ווייזן דאס געסל. ער טוט א כאפ די יידענע ווי א זאק אויף די פלייצעס און טראגט זי איבערן געסל אונטער די הילכיקע געשרייען און געלעכטערן.

די יידענע דריגעט מיט די פיס. זי טראגט צעריסענע, מענערישע, גרויסע שיך און צעריסענע, רויטע זאקן, פארבונדענע מיט שטריקלעך. טשיפע דראפעט אים דעם קארק און שרייט:

— לאז מיך אפ... פראכאווניק... וויי...

שמחהלע לאזט אראפ די יידענע. זי דרייט זיך ווי א חנוכה־דריידל.

שמחהלע איז שוין אויסגעשעפט, ער וויל זיך שוין נישט קריגן. ער שטייט מיט די געלע ציין און וואסערדיקע אויגן און שמייכלט:

— נאר געלט וויל זי.

— געלט... דו גיסט מיר געלט?... מע זעט דען ביי עם א גראשן... דו טרייפענער האלדז... דו זולל וסובא... מענטשן... דאס איז דאך א געשמדטער האלדז... א גאנצן טאג האלט עם אין איין פרעסן און נאשן... עם פרעסט בייגל... עץ ווייסט דען, וויפיל בייגל דאס פרעסט אויף א טאג... און ארבעס מיט באבעס... און די סאדע־וואסערם מיט די סאקן... מענטשן הארצעדיקע, אנומלטן האב יאך דאך ביי עם געפונען א יירים... אין לאדעס, מיינט עץ, פרעסט עם נישט?... זאלן מיר אלע אזוי לעבן... ער איז זיך געגאנגען אין יידישן טריאטער... ווי מ'האט געשפילט דאס שטיק פון די „פאלשע מענא“...

זי לויפט ארום מיט אן איינגעבויגענעם קאפ, ווי זי וואלט געוואלט עמעצן כאפן אויף די הערנער. דאס טיכל איז ביי איר אראפגעפאלן און זי שרייט מיט א בייזער, ביטערער זיסקייט, שפילנדיק אים אין די אויגן אריין מיט א שטעכיקן סארקאזם:

— שמחהשי... א פאר בייגעלעך ווילסטו... א ביסעלע ארבעס מיט פעפער... דערכאפן ס'הערצעלע... הא?...

די גאָסן־הענדלערקעס מישן זיך אַריין. טייל פאַרענטפערן שמחהלע טרעגער:

— און אַז אַ מאַנצפאַרשוין עסט אַ מאָל אַ ביסל באָבעס...

מיט אַ מאָל מאַכט זיך עפּעס אַ פּעקל אַוועקצוטראָגן און שמחהלע פאַרשווינדט. עס ווערט שטיל. טשיפּע זיצט אויף אַ טרעפּל און וואַרט, ביז וואַנען דער מאַן וועט צוריקקומען. דערנאָך גייט מען צו־זאַמען אַהיים אויף פּאָוואָנזעק.

אויפן וועג רעדט מען זיך איבער:

— ווילסטאָך זיך גטן... טאָ קום צום רב...

— גיי אין דער ערד אַריין מיטן רב...

— טשיפּע...

— וואָס טשיפּעסטי... וואָס אי?

— סט'קאָכן אַ ביסל עסן?...

— געשמדטער האָלדז...

אויפן וועג טרעפט מען נאָך פּאָוואָנזקער. מען קומט אַריין אין די קרומע געסלעך פון דער אונטערשטאָט, הויבט מען זיך אָן איבער־בעטן. שמחהלע נעמט אַרויס די פּאָר גראָשן, וואָס ער האָט פאַרדינט און גיט טשיפּען.

— דו האָסט נאָך... קאַטאַזשאַן... און זי באַזוכט אים אין די קעשענעס. שמחהלע שטייט און שמייכלט מיט גרינע ציין.

— טשיפּע... קויף אַ הערינג...

— נאָר ס'גלוסט זיך אים... נאָר נאַשן...

מען קומט אַהיים, זיצט מען ביי דער וועטשערע. שכנים קומען אַריין... שמחהלע טרעגער זיצט, אָן די שטיוול, און גלעט זיינע געלע, באָרוועסע פּיס. ער דערציילט פאַר די שכנים מעשיות וועגן פּאָניע גנב, ווי ער האָט געדינט אויף סלוזשבע... דער ראָטנער קאָמאַנדיר... פּיעטוכאָוו אַליין האָט אים געקלאַפּט איבער דער פּלייצע: „מאָלאָ־דיעץ, סוקין סין“...

און טשיפּע וואַרפט אים אַלע מאָל אַריין מיט אַ קוועלנדיק פּנים:

— שקר וכזב... שמחהלע קאַטאַזשאַן...

אינהאלט

זייט

פֿאָרוואָרט	V—XVI
אַלטע יידן	3
די האַנטשריפֿט	8
די באָבעשי פֿון פּראָגע	13
יונגע ליידן	19
אַ קלאַפּ אין דער וואַנט	30
דער בלינדער פּוליע	35
דערוואַכונג	40
זאַכן	46
דער רוף צו ליבע	52
מאַניעק און פּעסעלע	57
זיין אַנטדעקונג	64

אַ קרובה פון דער פּראָווינץ 71
זי און איר שוועסטער 78
אליהו און זיין ווייב 84
לייבעלע 88
אַ מאַטערניש 94
געקומען נאָכפרעגן 99
אָרעמע מענטשן 109
מזל-טוב 115
די אַלטע לאהלע 124
דער אַלטער שמש 128
ראַשקע 133
אסתר-ליבע 138
די גאָלדשטראָמס 142
צוריק דאָס דרשה-געשאַנק 151
דער פעטער הענריק 156
קליינע מיידלעך 163
שבת-געסט 167
אַ שידוך 172
דורך דער האָטעל-טיר 177
עדזשע 182
אַ יידישער הויף 186
דער חתן 190
די מומע הדס 196

סטאַווקע־געסל

דאָס געסל 211
גאָדל בעקער 224
מײלעכל „קילקע" 233
דער טאַטע 238
די חתונה 243
נאָך אַ מענטש 248
װעװע 254
דער „חכם" פֿון געסל 261
חברים 271
מאַטילדע קומט צוריק 275
פּײפּקע 282
די „מומע" דרײזל 287
די „װײסע לאה" 292
די „שײנע אַדעלע" 297
חיהלע די זאָגערין 305
דאָס בשמים־געװעלב 310
שבת אין געסל 318
ס'איז פֿרײלעך 323

ביכער פון זעלבן מחבר:

1913 מיידלעך — פארלאג „קולטור", ווארשע, 5 דרוקבויגן.

1923 טיר און פענצטער — „פ.ע.נ.־ביכער, ווארשע, 16 דרוקבויגן.
2טע אויפלאגע, פארלאג יאטשקאווסקי, ווארשע.

1928 לייב און לעבן — קלעצקין־פארלאג, ווילנע, 17 דרוקבויגן.

1937 פיגורן — פ.ע.נ.־ביכער, ווארשע, 20 דרוקבויגן.

1949 יידישע שרייבער אין דער היים — פארלאג „יידיש בוך"
ווארשע, 6 דרוקבויגן.

Imprimerie Abécé
11, Rue Louis-Blanc
PARIS - 10e